

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
İNSAN KAYNAKLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BÖLGESEL KALKINMA POTANSİYELİNİN HAREKETE
GEÇİRİLMESİNDE İNSAN KAYNAĞININ ROLÜ VE
BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ**

Tolga ACAR

Danışman
Prof. Dr. Mustafa Yaşar TINAR

2006

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
İNSAN KAYNAKLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BÖLGESEL KALKINMA POTANSİYELİNİN HAREKETE
GEÇİRİLMESİNDE İNSAN KAYNAĞININ ROLÜ VE
BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ**

Tolga ACAR

Danışman
Prof. Dr. Mustafa Yaşar TINAR

2006

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “Bölgesel Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesinde İnsan Kaynağının Rolü ve Balıkesir İli Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Tolga ACAR

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Tolga ACAR
Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Programı : İnsan Kaynakları Programı
Tez Konusu : Bölgesel Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesinde İnsan Kaynağının Rolü ve Balıkesir İli Örneği

Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐	Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐	
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐	
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans

Bölgesel Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesinde İnsan Kaynağının Rolü ve Balıkesir İli Örneği

Tolga ACAR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
İnsan Kaynakları Programı

Kalkınma, küresel fırsatlarla yerel donanımların uyumlaştırılması sonucunda yaşanan bir dönüşüm sürecidir. Bu uyumun sağlanmasında kalkınma ile ilgili diğer tüm kritik faktörler arasında tamamlayıcılık ilişkisini sağlayan, yani küresel fırsatları yakalayan ve bu fırsatları yerel donanımlarla uyumlu hale getiren ise nitelikli insan kaynağıdır.

Kalkınma kavramının başka bir boyutu olan “Bölgesel Kalkınma” olgusu ise bugün güncelliğini koruyan konulardan biri olma özelliğini sürdürmektedir. Bu nedenledir ki; günümüzde bölgesel kalkınma politikalarının ülkelerin makro politikalarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ülkeler, bir yandan küresel ekonomilere entegre olabilme, diğer taraftan ülke içinde bütünleşmeyi gerçekleştirme amacına yönelik yoğun çabalar göstermektedir. Bununla beraber günümüzde, bölgesel kalkınma anlayışında bölgesel potansiyellerin tespiti ve harekete geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bölgeler sahip oldukları potansiyellerini, insana özgü bilgi ve yetenek olmaksızın harekete geçiremezler. Bireyin niteliğini ve verimliliğini geliştirmeye yönelik; eğitim, sağlık, beslenme, konut ve göç için yapılan yatırımlar bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesindeki en önemli faktörlerdendir. Bölgesel kalkınma için, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinin ve insan kaynakları yatırımlarının gerekliliği açıktır. Bu doğrultuda yetiştirilen nitelikli insan kaynağı; sahip olduğu bilgi, beceri, ve tecrübenin yanında yaratıcı, yenilikçi ve girişimci kimliği ile bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesinde ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde insan kaynağının rolünün belirlenmesidir. Bu bağlamda, Balıkesir ilinin kalkınma potansiyellerini tespit etmek ve Balıkesir’in sosyo-ekonomik açıdan kalkınmasının nasıl gerçekleştirilebileceğini araştırmak yine bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1) Bölgesel Kalkınma, 2) Bölgesel Kalkınma Potansiyelleri, 3) İnsan Kaynakları, 4) Girişimcilik, 5) Nitelikli İnsan Kaynağı.

ABSTRACT

Master Degree

**The Role Of Human Resource To Set Into Action For Regional Development
Opportunity And Balıkesir Case**

Tolga ACAR

**Dokuz Eylul University
Institute Of Social Sciences
Department Of Human Resources**

Development is a transformational process that occurs as a result of harmonization of global opportunities with local endowments. Human resources which support the relation of complemented critical determinants of regional development match global opportunities and harmonize these opportunities with local endowments.

“Regional Development” concept which is another dimension of development concept is a current subject nowadays. Therefore, today's regional development policies have an important place in countries' macroeconomic strategies. On the one hand countries want to prepare their strategies according to global economic factors, and on the other hand, they perform to provide the integrity of the national economy. In addition to these, regional development dynamics are vital for preparing development policies.

Regions can not trigger their opportunities efficiently, unless humans have knowledge and experience. Investments to increase human capitals' efficiency, which are education, health, nutrition, habitation and immigration are the most important elements for regional development. Qualified human resource should be financed to reach a desired part for regional development. Human resources will be the key part for efficient regional development and to appraise regional opportunities by using its knowledge, talent, experience and creativity.

The aim of this study is to identify the importance of human resources for regional development. This being the case, the study also aims at determining the development opportunities of Balıkesir region and to investigate how the social-economic factors are to be realized for the development of Balıkesir province.

Keywords: 1) Regional Development, 2) Regional Development Opportunities, 3) Human Resources, 4) Entrepreneurship, 5) Qualified Human Resource.

**BÖLGESEL KALKINMA POTANSİYELİNİN HAREKETE GEÇİRİLMESİNDE
İNSAN KAYNAĞININ ROLÜ VE BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	XII
TABLolar LİSTESİ	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV
GİRİŞ	XVI

**BİRİNCİ BÖLÜM
BÖLGESEL KALKINMA**

1.1	KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI	1
1.1.1	Kalkınma Kavramı	1
1.1.2	Bölge Kavramı ve Çeşitleri	2
1.1.2.1	Homojen Bölge	4
1.1.2.2	Polarize Bölge	5
1.1.2.3	Plan Bölge	5
1.1.2.4	Ekonomik Gelişme Düzeyine Göre Bölge.....	6
1.1.3	Bölgesel Kalkınma Kavramı	7
1.2	BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI	9
1.2.1	Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri	10
1.2.1.1	Sosyal Karlılık İlkesi	10
1.2.1.2	Kalkınma Kutbu İlkesi.....	11
1.2.1.3	Halkın Katılımı İlkesi.....	11
1.2.2	Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları	12

1.2.3 Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları	14
1.2.3.1 Bölge Planlaması	14
1.2.3.2 Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi.....	16
1.2.3.3 Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Adaptasyonunun Sağlanması.....	19
1.2.3.4 Mali ve Vergisel Teşvik Tedbirlerinin Oluşturulması	20
1.2.3.5 Girişimciliğin Teşvik Edilmesi	21
1.2.3.6 Diğer Araçlar	23
1.2.3.6.1 Bölge İçi Sektörel Sanayi Ağı.....	23
1.2.3.6.2 Teknoparklar	24
1.2.3.6.3 Organize Sanayi Bölgeleri	24
1.2.3.6.4 Küçük Sanayi Siteleri	24
1.3 AVRUPA BİRLİĞİNDE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI	25
1.3.1 Yeni Bölgesel Kalkınma Konsepti.....	25
1.3.2 Avrupa Birliğinin Bölgesel Politikası	27
1.3.3 Avrupa Birliğinde Bölgesel Politikanın Özellikleri	29
1.3.4 Avrupa Birliğinde Bölgesel Kalkınma Çalışmaları	30
1.3.4.1 İdari Birimlerin İstatistikî Sınıflandırılması (NUTS)	30
1.3.4.2 Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	31
1.3.4.3 Bölgesel Kalkınma İçin Mali Araçlar	33

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA VE İNSAN KAYNAKLARI İLİŞKİSİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

2.1 BÖLGESEL KALKINMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	35
2.1.1 Bölge İçi Faktörler	36
2.1.1.1 Altyapı Faktörleri	36
2.1.1.1.1 Doğal Altyapı	36
2.1.1.1.2 Maddi Altyapı	37
2.1.1.1.3 Kurumsal Altyapı	38
2.1.1.1.4 İnsan Kaynakları Altyapısı	39
2.1.1.2 Üstyapı Faktörleri.....	41
2.1.1.2.1 Üretim	41

2.1.1.2.2	Tüketim	42
2.1.1.2.3	Bölüşüm	42
2.1.1.2.4	Dağılım	43
2.1.2	Bölge Dışı Faktörler	43
2.1.2.1	Politik Koşullar	43
2.1.2.2	Ekonomik Faktörler	44
2.1.2.3	Teknolojik Yenilikler	46
2.2	İNSAN SERMAYESİ KAVRAMI	47
2.2.1	İnsan Sermayesinin Tanımı	47
2.2.2	İnsan Sermayesinin Kuramsal Gelişimi	49
2.2.3	İnsan Sermayesi ve Fiziki Sermaye İlişkisi	51
2.3	İNSAN KAYNAKLARI ALTYAPISININ GELİŞTİRİLMESİ	52
2.3.1	İnsana Yapılan Yatırımın Önemi	52
2.3.2	İnsan Kaynaklarına Yatırım Yapılmasının Amaçları	54
2.3.2.1	İktisadi Kalkınmayı Gerçekleştirmek	55
2.3.2.2	Emek Verimliliğini Artırmak	56
2.3.2.3	Bilgi Toplumunu Oluşturmak	56
2.3.3	İnsan Kaynaklarına Yapılan Yatırım Biçimleri	58
2.3.3.1	Eğitim Yatırımları	58
2.3.3.2	Sağlık Yatırımları	60
2.3.3.3	Beslenme Yatırımları	62
2.3.3.4	Konut Sektörüne İlişkin Yatırımlar	63
2.3.3.5	Göç Olgusuna Yönelik Yatırımlar	64
2.3.4	İnsan Kaynakları Yatırımlarının Özellikleri	65
2.4	BÖLGESEL KALKINMA TEORİLERİ	67
2.4.1	Bölgesel Büyüme Modelleri	69
2.4.2	Geleneksel Bölgesel Kalkınma Teorileri	70
2.4.3	Bölgesel Kalkınma ve İnsan Kaynakları İlişkisini Açıklayan Teoriler	77
2.4.3.1	Ürün Devreleri Teorisi	77
2.4.3.2	Sanayi Kümeleri Ve Esnek Uzmanlaşma	78
2.4.3.3	İçsel Bölgesel Büyüme Teorileri	80
2.4.3.4	Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Modeli	81
2.4.3.5	Yenilikçi Çevre Teorisi	82
2.4.3.6	Girişimcilik Yaklaşımı	84
2.4.3.7	Bölgesel Ağlar Teorisi	85

2.5	BÖLGESEL KALKINMADA İNSAN KAYNAĞININ ROLÜ VE ÖNEMİ.....	86
2.5.1	Kalkınmada İnsan Kaynağının Önemi	86
2.5.2	Bölgesel Kalkınmada İnsan Kaynağının Stratejik Rolü	89
2.5.2.1	Sosyo-Kültürel Açıdan.....	90
2.5.2.2	Politik Açıdan	91
2.5.2.3	Ekonomik Açıdan	91
2.5.2.3.1	Verimliliği Artırma.....	91
2.5.2.3.2	Gelir Dağılımını Düzenleme.....	93
2.5.2.3.3	Teknolojik Gelişmeyi Sağlama.....	95
2.5.2.3.4	Rekabet Gücünü Artırma.....	96
2.5.2.3.5	Yayıma ve Dışsalılık Etkisi Gösterme	97
2.5.2.3.6	İstihdam Yaratma.....	97
2.5.2.3.7	Yenilik Kültürü Yaratma	98
2.5.2.3.8	Girişimcilik Kültürü Yaratma.....	99
2.5.2.3.9	Bölgesel Gelişmeyi Sağlama	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA VE BİR MODEL ÖNERİSİ: BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ

3.1	TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI	104
3.1.1	Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikasının Gelişimi.....	104
3.1.1.1	Beş Yıllık Kalkınma Planları	104
3.1.1.2	Bölgesel Kalkınma Planları	109
3.1.1.3	Bölgesel Kalkınma Politikası Araçları	110
3.1.1.4	Bölgesel Kalkınmada Rol Alan Kurumlar.....	111
3.1.2	Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları	111
3.1.2.1	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması.....	111
3.1.2.2	Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları	112
3.1.2.3	Balıkesir'de Bölgesel Kalkınma Çalışmaları	114
3.1.3	Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarının Genel Değerlendirmesi..	115

3.2	İNSAN KAYNAKLARINA DAYALI BÖLGESEL KALKINMA MODELİ	117
3.2.1	İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin	
	Temel Unsurları	117
3.2.1.1	Doğal Altyapı.....	119
3.2.1.2	Fiziki Altyapı.....	120
3.2.1.3	Kurumsal Altyapı	120
3.2.1.4	İnsan Kaynakları Altyapısı.....	120
3.2.1.5	Yığılma Ekonomileri	121
3.2.1.6	Bölgesel Kalkınma Ajansı.....	122
3.2.1.7	Girişimcilik.....	123
3.2.2	İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin	
	Temel Amaçları	124
3.2.3	İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin	
	Temel Politikaları	125
3.2.3.1	Altyapı Politikası.....	125
3.2.3.2	Ekonomi Politikası.....	125
3.2.3.3	İnsan Kaynakları Politikası	126
3.3	BALIKESİR İLİNİN KALKINMA POTANSİYELİ VE İNSAN KAYNAĞI	
	YAPISININ ANALİZİ	127
3.3.1	Balıkesir İlinin Genel Özellikleri	127
3.3.1.1	İlin Konumu.....	127
3.3.1.2	İlin Tarihçesi.....	128
3.3.2	Balıkesir İlinin Doğal Yapısı.....	129
3.3.3	Balıkesir İlinin Fiziki Altyapısı	131
3.3.3.1	Ulaşım.....	131
3.3.3.2	Haberleşme	133
3.3.3.3	İnşaat.....	133
3.3.3.4	Enerji	134
3.3.3.5	Sanayi Altyapısı	137
3.3.4	Balıkesir İlinin Ekonomik Yapısı	140
3.3.4.1	İlin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu	140
3.3.4.2	İlin Milli Gelir İçindeki Payı.....	144
3.3.4.3	Banka Mevduatı ve Krediler	148
3.3.4.4	Kamu Yatırım Harcamaları ve Özel Sektör Teşvikleri.....	149
3.3.4.5	Tarım Sektörü ve Yapısı	153

3.3.4.6	Sanayi Sektörü ve Yapısı	158
3.3.4.7	Maden Sektörü ve Yapısı	162
3.3.4.8	Hizmet Sektörü ve Yapısı	163
3.3.4.8.1	Ticaret	163
3.3.4.8.2	Turizm	167
3.3.5	Balıkesir İlinin İnsan Kaynağı Yapısı	170
3.3.5.1	Nüfus ve Özellikleri	170
3.3.5.2	Sosyal Altyapı	172
3.3.5.2.1	Eğitim	172
3.3.5.2.2	Sağlık	178
3.3.5.3	İstihdam	180
3.3.5.4	Göç	182
3.3.5.5	Girişimcilik Yapısı	182
3.3.6	Balıkesir İlinde İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli	185
3.3.6.1	Modelin Temel Unsurlarının Balıkesir İçin Değerlendirilmesi	185
3.3.6.2	Balıkesir'de İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin Amaçları	191
3.3.6.3	Balıkesir'de İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli Çerçevesinde Uygulanması Gereken Politikalar	193
3.3.6.3.1	Balıkesir'de Altyapı Politikası	193
3.3.6.3.2	Balıkesir'de Ekonomi Politikası	194
3.3.6.3.3	Balıkesir'de İnsan Kaynakları Politikası	197
3.3.6.4	Balıkesir İlinin Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesine Yönelik Genel Bir Değerlendirme	199

SONUÇ203

KAYNAKLAR.....228

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
a.g.e.:	Adı Geçen Eser
AR-GE:	Araştırma-Geliştirme
BASİAD:	Balıkesir Sanayici ve İşadamları Derneği
BKA:	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BYKB:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
EGEV:	Ege Ekonomiye Geliştirme Vakfı
ESİAD:	Ege Sanayici ve İşadamları Derneği
GEM:	Dünya Girişimcilik Platformu
GİDEM:	Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI:	Beşeri Kalkınma İndeksi
ISPA:	Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB:	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖY:	Kalkınmada Öncelikli Yörelere
KSS:	Küçük Sanayi Sitesi
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
NUTS:	İdari Birimlerin İstatistiksel Sınıflandırılması
OSB:	Organize Sanayi Bölgesi
PHARE:	Doğu ve Orta Avrupa Ülkelerini Yeniden Yapılandırma Programı
s.:	Sayfa Numarası
SAPARD:	Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı
SWOT:	Güçlü Yönler-Zayıf Yönler-Fırsatlar-Tehditler
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD:	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
y.a.g.e.:	Yukarıda Adı Geçen Eser

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Bölgesel Kalkınma Konseptinde Değişim	25
Tablo 2: Balıkesir Merkez ve İlçelerin Yüzölçümleri	128
Tablo 3: İlçelerin Merkeze Olan Uzaklıkları	131
Tablo 4: Asfalt Yol Oranları (2000).....	132
Tablo 5: Motorlu Kara Taşıtı ve Özel Otomobil Sayısı (2000).....	132
Tablo 6: Haberleşme Verileri (2004)	133
Tablo 7: İnşaat İstatistikleri (2000)	133
Tablo 8: Elektrik Tüketiminin Sektörel Dağılımı (2003) (Mwh)	134
Tablo 9: EİEİ Gözlem İstasyonları Ortalama Rüzgar Hızı Sonuçları (m/sn).....	136
Tablo 10: Küçük Sanayi Siteleri (KSS).....	138
Tablo 11: KSS'lerde Tesis ve İstihdam Durumu.....	138
Tablo 12: Organize Sanayi Bölgeleri (OSB).....	139
Tablo 13: OSB'lerde Tesis ve İstihdam Durumu	139
Tablo 14: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003).....	141
Tablo 15: Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları	142
Tablo 16: Kişi Başına GSMH Sıralamasına Göre İller	143
Tablo 17: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (YTL)	144
Tablo 18: GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı (Sabit Fiyatlarla)	145
Tablo 19: GSYİH'nın Sektörel Büyüme Hızları (1987-2000 Dönemi; Yıllık Ortalama; Yüzde)	145
Tablo 20: GSYİH'nin İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (Sabit Fiyatlarla)	146
Tablo 21: GSYİH'nin İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (Cari Fiyatlarla).....	147
Tablo 22: Banka Mevduatının Sektörel Dağılımı 2004 (Bin YTL)	148
Tablo 23: Banka Kredilerinin Sektörlere Göre Dağılımı 2004 (Bin YTL)	149
Tablo 24: İldeki Kamu Yatırımları (2002-2004).....	150
Tablo 25: Vergi Gelirleri	151
Tablo 26: Vergi Türlerine Göre Vergi Mükellefi Sayıları	152
Tablo 27: Yıllara Göre Verilen Teşvik Belgeleri ve Tutarları (2002-2004).....	152
Tablo 28: KOBİ Yatırım Teşvik Belgelerine Tahsis Edilen Yatırım ve İşletme Kredilerinin Dağılımı (2004)	153
Tablo 29: İldeki Tarım Alanlarının Dağılımı (Ha)	154
Tablo 30: Seçilmiş Tarla Ürünlerinin Üretim Miktarı (Ton)	154
Tablo 31: Seçilmiş Meyve ve Sebzelerin Üretim Miktarı (Ton)	155

Tablo 32: Seçilmiş Canlı Hayvan Sayıları (Adet).....	156
Tablo 33: Seçilmiş Hayvansal Ürünler (Ton).....	156
Tablo 34: Su Ürünleri Miktarı (Ton).....	157
Tablo 35: İldeki Orman Varlığı (ha).....	157
Tablo 36: İldeki Orman Ürünleri ve Miktarları (M3).....	158
Tablo 37: İşletme ve İstihdam Sayıları.....	159
Tablo 38: İşletmelerin İllere Göre Sıralaması.....	159
Tablo 39: İşletmelere ait İstihdamın İllere Göre Sıralaması.....	160
Tablo 40: İşkollarına Göre İşletme ve İstihdam Sayıları.....	160
Tablo 41: Madencilik ve Taş Ocakçılığı İşyeri ve İstihdam Sayısı.....	162
Tablo 42: Balıkesir İli Genel Ticaret Durumu.....	164
Tablo 43: İhracatçı İşletme Sayıları ve İhracat Değerleri.....	165
Tablo 44: İldeki İhracat Miktarlarının Sektörlere Göre Dağılımı.....	165
Tablo 45: İthalatçı İşletme Sayıları ve İhracat Değerleri.....	166
Tablo 46: İldeki İthalat Miktarlarının Sektörlere Göre Dağılımı.....	166
Tablo 47: Sit Alanları.....	168
Tablo 48: İldeki Turist, Yatak ve Oda Sayıları.....	169
Tablo 49: İl Nüfus Göstergeleri.....	170
Tablo 50: Toplam Nüfus, Şehir ve Köy Oranları ile Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	170
Tablo 51: Nüfusun İlçelere Göre Dağılımı.....	171
Tablo 52: Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci, Öğretmen Sayıları.....	172
Tablo 53: Eğitim Kademelerine ve Cinsiyete Göre Okullaşma Oranları.....	174
Tablo 54: Eğitimle İlgili Genel Göstergeler (%).....	175
Tablo 55: Mesleki Eğitim Merkezlerinde Kurum, Öğrenci ve Kursiyer Sayıları.....	175
Tablo 56: Halk Eğitim Merkezlerinde Kurum ve Kursiyer Sayıları (2004-2005 Öğretim Yılı).....	176
Tablo 57: İlde Bulunan Fakülte, Yüksek Okul ve Meslek Yüksekokulu Sayısı.....	176
Tablo 58: İldeki Öğrenci Sayıları.....	178
Tablo 59: Genel Sağlık Bilgileri.....	178
Tablo 60: İldeki Sağlık Personelinin Dağılımı.....	179
Tablo 61: İldeki Çeşitli Sağlık Göstergeleri.....	179
Tablo 62: İldeki İşgücü Durumu (2004).....	180
Tablo 63: İldeki Çeşitli İstihdam Göstergeleri Oranları (%).....	180
Tablo 64: Sosyal Güvenlik Değerleri (2000).....	181
Tablo 65: Göç Oranları.....	182

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli.....	118
--	-----

GİRİŞ

İktisadi kalkınma sorununun, yirminci yüzyılın son yarısında en fazla ilgi çeken konulardan biri olduğu görülmektedir. Bu nedendir ki, kalkınma ekonomisi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası; iktisatçılar, sosyologlar, toplum bilimciler ve politikacıların en çok üzerinde durdukları konuların başında gelmektedir. Çünkü, kalkınma teorisi, yalnızca ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, politik ve psikolojik faktörlerle de yakından ilişkilidir. Kalkınma, sadece üretimin ve kişi başına gelirin artışından ibaret olmayıp sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve de geliştirilmesi anlamına gelmektedir.

Kalkınma kavramının başka bir boyutu olan “Bölgesel Kalkınma” olgusu ise günümüzde güncelliğini koruyan konulardan biri olma özelliğini sürdürmektedir. Sanayileşme süreciyle birlikte, ekonomik kalkınma sürecine giren ülkelerin, genellikle üretim kapasitesinin bölgeler arasındaki dağılımını, diğer bir ifadeyle yatırımların hangi sektörlere ve hangi bölgelere yapılacağını piyasa güçlerine bırakmaları sebebiyle, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin, sosyo-ekonomik alanda bölgesel dengesizlikleri yaşadıkları ya da halen yaşamakta oldukları bilinmektedir. Bununla birlikte, bölgesel dengesizliklerin birçok ülkede ulusal bir sorun olarak toplumların ekonomik ve politik gündeminde yerini alması ve önem kazanmasının, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu nedendir ki, günümüzde ülkelerin bir taraftan küresel dünyaya entegre olabilmek, diğer taraftan kendi içinde de ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirebilmek amacıyla, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik yoğun çabalar gösterdikleri görülmektedir.

Bölgesel kalkınma olgusu, ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü olarak tanımlanabilmektedir.

Bu bağlamda bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilerek, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için; bilgi ve beceri düzeyi yüksek, yenilikçi, yaratıcı ve de girişimcilik yeteneğine sahip “nitelikli insan kaynağı”na ihtiyaç vardır.

Günümüzde bilgiye dayalı ekonomiye geçiş ile birlikte beşeri sermaye; fiziki sermaye yerine iktisadi büyüme ve kalkınmanın birincil kaynağını oluşturmakta, insanı merkezi bir konuma yerleştirmektedir. Bu bağlamda, beşeri sermaye (insan sermayesi), daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış insan kaynağıdır. Yetişmiş insan gücü, kalkınmanın en önemli unsurlarından birisidir. Kalkınmanın gerçekleşmesi, doğal kaynaklar, fiziki sermaye ve insan gücü kaynaklarından oluşan bütün üretim faktörlerinin verimli bir biçimde kullanılmasına ve üretime katılmasına bağlıdır. Görüldüğü üzere, kalkınma için gerekli olan kaynakların keşfi ve işletilmesi, sermayenin harekete geçirilmesi ve üretimin artırılması insan unsuruna bağlıdır. Daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış, dengeli ve sağlıklı beslenebilen kültürlü insan kaynağı yani daha verimli çalışabilen insan sermayesi, artan emek verimliliği anlamına gelmektedir. Yine, yeni ürünlerin üretimini sağlayan ve teknolojik gelişmenin temelini oluşturan araştırma ve geliştirme sektörünün anahtar girdisi de “nitelikli insan kaynağı”dır. Bu nedenle günümüzde, bilgi toplumuna geçiş ile ulusal ve bölgesel kalkınma açısından, sağlıklı ve bilgili insan gücünün sistemli bir biçimde ve yeterince yetiştirilmesi özel bir önem taşımaktadır.

Bu noktadan hareketle hazırlanan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Bölgesel Kalkınma başlığı altında: Kalkınma, Bölge ve Bölgesel Kalkınma kavramları açıklanmakta; Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlke, Amaç ve Araçlarına değinilmekte ve son olarak Avrupa Birliğinde Bölgesel Kalkınma Politikası ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, Bölgesel Kalkınma ve İnsan Kaynakları İlişisini Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar başlığı altında: Bölgesel Kalkınmayı Etkileyen Faktörler, İnsan Sermayesi Kavramı, İnsan Kaynakları Altyapısının Geliştirilmesi, Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Bölgesel Kalkınmada İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Bir Model Önerisi, Balıkesir İli Örneği başlığı altında: Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları, İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli ve Balıkesir İlinin Kalkınma Potansiyeli ve İnsan Kaynağı Yapısının Analizi ele alınmakta. Analiz çerçevesinde, Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için yapılması gerekenler ortaya konulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA

Bu bölümde, bölgesel kalkınma konusu incelenecektir. Öncelikle, kalkınma, bölge ve bölgesel kalkınma kavramları açıklanacak; ikinci kısımda bölgesel kalkınma politikasının temel ilke, amaç ve araçlarına değinilecek ve son olarak üçüncü kısımda Avrupa Birliğinde bölgesel kalkınma politikası ele alınacaktır.

1.1 KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

1.1.1 Kalkınma Kavramı

İktisadi kalkınma sorununun, yirminci yüzyılın son yarısında en fazla ilgi çeken konulardan biri olduğu görülmektedir. Bu nedenledir ki, kalkınma ekonomisi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası; iktisatçılar, sosyologlar, toplum bilimciler ve politikacıların en çok üzerinde durdukları konuların başında gelmektedir.

Kalkınma teorisi, yalnızca ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, politik ve psikolojik etkenlerle de yakından ilişkilidir. Çünkü kalkınma, sadece üretimin ve kişi başına gelirin artışından ibaret olmayıp sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve de geliştirilmesi anlamına gelmektedir.¹

Bir başka tanıma göre kalkınma; kurumlarda, davranışlarda ve teknoloji de yeniliği de içeren ekonominin yapısındaki kalitatif değişimi ifade etmektedir.²

Bu bağlamda, kalkınma şu beş unsuru içermektedir;³

- Kendi kendini besleyen (sürdürülebilir) büyüme,
- Üretim ve tüketim kalıplarında yapısal değişim,
- Teknolojik gelişme,

¹ Ergül Han ve A.Ayten Kaya, **Kalkınma Ekonomisi**, Birlik Ofset, Eskişehir, 1997, s.7.

² B. Herrick ve P. Kindleberger, **Economic Development**, McGraw Hill Publication, 1983, s.21.

³ I. Adelman, E. Yeldan, "Is this the end of economic development?" **Structural Change and Economic Dynamics**, 11, 2000, s.95.

- Sosyal, politik ve kurumsal değişme,
- Beşeri koşullarda gelişme.

Diğer taraftan, gelişme kavramından yola çıkarak kalkınmanın tanımını yapacak olursak kalkınma; bir toplumun demografik yapısının, yatay ve dikey mobilitesinin, şehirleşme hızının, sosyal gruplar arası “birincil” ilişkilerin sınıflaşmasının, gelir dağılımının, çevre koşullarının, bireylerin fiziksel gücünün ve kültürel birikiminin geliştirilmesinin, bilgi birikim ve yayılımının, kurumsal bilgilerin teknolojik bilgilere yer verişinin, devlet kurumlarının sosyal sorumluluk alanının artmasının, siyasal katılımın genellikle kurum ve kurulların ekonomik gelişmeye paralel değişikliklere uğramasının kavramsal ifadesidir.⁴

Kalkınma kavramının başka bir boyutu olan “Bölgesel Kalkınma” olgusu günümüzde güncelliğini koruyan konulardan biri olma özelliğini sürdürmektedir. Ve yine günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin, sosyo-ekonomik alanda bölgesel dengesizlikleri yaşadıkları ya da halen yaşamakta oldukları bilinmektedir. Bununla birlikte, bölgesel dengesizliklerin birçok ülkede ulusal bir sorun olarak toplumların ekonomik ve politik gündeminde yerini alması ve önem kazanmasının, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir.

Bu nedenledir ki, günümüzde ülkelerin bir taraftan küresel dünyaya entegre olabilmek, diğer taraftan kendi içinde de ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirebilmek amacıyla, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik yoğun çabalar gösterdikleri görülmektedir.

1.1.2 Bölge Kavramı ve Çeşitleri

Bir ülkede iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi için öncelikle bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltan bütüncül bir yaklaşımla bölgesel kalkınmanın ve bununla birlikte ülke genelinde kalkınmanın hedeflenmesi gerekir. Bu bağlamda,

⁴ Hüsnü Erkan, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İş Bankası Kültür Yayınları, 4.Baskı, Yayın No: 326, İstanbul, 1998, s.16.

bölgesel kalkınma konusuna geçmeden önce, bölge kavramına ve bölge çeşitlerine değinmekte yarar vardır.

Latince “regio: çevre-alan” anlamına gelen bölge; çok boyutlu, çok anlamlı ve sınırları oldukça güç çizilebilen bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bölge tanımlamasında; coğrafik, kültürel, etnik kentsel ve yönetsel ölçütlerin olduğu görülmektedir.⁵

Bölgesel kalkınmanın merkezinde yer alan ve “bölge” olarak adlandırılan kavrama, homojenlik faktörü esas alınarak aşağıdaki kriterlere göre tanımlamalar getirilebilir.⁶

- Coğrafi bölgeler (kıyı bölgeleri, dağlık bölgeler vb.)
- Kültürel bölgeler (etnik çoğunluk, dil, din vb.)
- Tarihsel bölgeler (tarihteki ortak kökenler, eski sınırlar vb.)
- Yerleşim ve yoğunluk bakımından bölgeler (merkezi bölgeler-çevre bölgeler, yüksek nüfus yoğunluklu bölgeler- düşük nüfus yoğunluklu bölgeler vb.).

Diğer taraftan bölge kavramı, yeni ekonomik yapılanmalar ve ortak çıkarlar faktörüne göre tanımlandığında ise, aşağıdaki gibi tanımlamalarla karşılaşılmaktadır:

- Belirli sektörlerin hakim olduğu bölgeler (tarım, sanayi, turizm, vb.),
- Komşu devletle sınırı olan ve bu ülkenin ekonomik faaliyetlerinden etkilenen bölgeler,
- Uzun mesafeli ulaşım bağlamında transit bölgeler,
- Ortak bir yerleşim alanının ekonomik yapısından etkilenen bölgeler (Akdeniz ülkeleri, Baltık ülkeleri, vb.).

Bir başka tanıma göre bölge, ülkenin yapısı içerisinde kendi kendine fonksiyon görebilen yeterince geniş bir alan olarak tarif edilmiştir.⁷ İktisadi açıdan değerlendirildiğinde ise, bir planlama ve analiz birimi olarak bölgenin ne kent kadar küçük, ne de ülke kadar geniş alan parçası olmaması uygun görülmektedir. Ayrıca

⁵ Ayşegül Mengi, **Avrupa Birliği’nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler**, Ankara Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s.43.

⁶ U. Brasche, **Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye’nin Uyumunu**, (Çev. H. Cansevdi), İstanbul İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.13.

⁷ H.W. Richardson, **Regional and Urban Economics**, Second Edition, Pitman, Toronto, Canada, 1979, s.18.

bölge, birbirine yakın özelliklere sahip ve bu özelliklerle çevre yörelerden ayrılan alanların oluşturduğu, üzerlerinde insanların iktisadi faaliyetlerde bulunduğu mekanlar anlamında kullanılmaktadır. Yani iktisatçılar, çevreyi beşeri faaliyetler kalıbına oturtmaktadırlar.⁸

Görüldüğü üzere, bölge kavramının tanımı ve niteliği konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bölge kavramının ifade ettiği mekan biriminin boyutu ve içeriği, kavramın kullanıldığı anlama göre değişebileceği gibi aynı mekanda da farklılık gösterebilmektedir.

Geleneksel anlayışa göre bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışta ise; bölge ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu uluslar arası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birim olarak değerlendirilmektedir. Ağın niteliği ve boyutu, bölgenin gelişmişliğini belirlemektedir. Bu durumda yerel/bölgesel dinamikler, ekonomik kalkınmanın ve bölgesel kalkınmanın itici gücü olarak değerlendirilmektedir.⁹

Ekonomik kalkınmada mekan boyutu olan bölgelerin ekonomik analize konu edilirken, öncelikle ekonomik yapılarına göre, daha sonrada ekonomik gelişme düzeylerine göre değerlendirildikleri görülmektedir. Bu bağlamda, bölge çeşitleri dört başlık altında incelenmektedir.

1.1.2.1 Homojen Bölge

Homojen (türdeş) bölge, nitelikleri birbirine mümkün olduğunca yakın olan birimlerden meydana gelen devamlı bir mekandır.¹⁰ Türdeş olması gereken söz konusu nitelikler de, ekonomik faaliyetin biçimi, gelir düzeyi, coğrafi konum, üretilen mal ve hizmetlerin cinsi, nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri vb. şekilde sıralanabilmektedir.

⁸ E.rgun Taneri, **Bölge Planlama**, Yıldız Üniversitesi Yayın No:86, İstanbul, 1986, s.20.

⁹ DPT, **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No: 2502, Ankara, 2000, s.7.

¹⁰ Zeynel Dinler, **Bölgesel İktisat**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001, s.78.

Diğer bir tanıma göre homojen bölge, bir ülkede bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması politikaları için izlenen bir bölge türüdür. Aynı gelişmişlik düzeyinde olan komşu illerin, gelişmişlik düzeyi açısından homojen bölgeyi oluşturduğu görülmektedir.¹¹

1.1.2.2 Polarize Bölge

Ekonomik gelişmenin, bir ülkenin tüm coğrafyasında aynı anda ve aynı hızda başlamadığı bilinmektedir. Ekonomik gelişmenin çok yönlü ve çeşitli nedenlerle bazı bölgelerde yoğunlaşması, bu bölgeleri bir yandan cazibe merkezi diğer yandan da bunun sonucu olarak avantajlı konuma getirmektedir. Böylelikle polarize (kutuplaşmış) bölgenin, bir merkez ile onu çevreleyen alandan meydana geldiği söylenebilmektedir.¹²

Bir ülkede mevcut yerleşim merkezlerinin hepsinin karşılıklı ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, küçük yerleşim merkezleri kendilerinden daha büyük yerleşim merkezlerinin etkisi altındadır. Bir yerleşim merkezi, kendinden daha küçük yerleşim merkezini/merkezlerini etki alanına alıyorsa, bu merkezin cazibe merkezi haline geldiği söylenebilir.¹³

1.1.2.3 Plan Bölge

Plan bölge; kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulusal yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimidir.¹⁴

¹¹ DPT, a.g.e., s.64.

¹² İsmail Safi, “Türk İdari Yapısı ve Bölgesel Yönetimler”, **Avrasya Kuşağı Düşünce Grubu Dergisi**, Yaz 2001, Sayı:3, s.3.

¹³ Dilek Şener, “Bölge ve Bölgesel Kalkınma Kavramları ve Bu Kavramların Sınıflandırılmasına İlişkin Yaklaşımlar”, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 1988, s.73.

¹⁴ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme**, DPT Yayın No: 2541, Ankara, 2000, s.8.

Başka bir tanımlamaya göre, plan bölgeler daha çok ekonomik kalkınma planlarının uygulanmasını kolaylaştırmak ve bunlarla ilgili ekonomik kararlar arasında birlik, bütünlük, uyum ve eşgüdüm sağlamak amacıyla tanımlanmış bölgelerdir.¹⁵

Planlı ekonomilerde ülke, ulusal hedefleri gerçekleştirmek ve bölgesel iktisadi yönetim için alansal bir taban oluşturulmak üzere parçalara ayrılmıştır. Bu bağlamda, plan bölge özellikle planlı ekonomilerin önemli bir karakteristiğini teşkil etmektedir.¹⁶

Plan bölge, bölge planının uygulandığı alanlar bütünüdür. Plan bölgeler, bölgesel planlama uygulayan ülkedeki planlama anlayışına ve ülkenin bölgesel sorunlarının niteliği ve yoğunluğuna göre, tüm ülkeyi kapsadığı gibi, sadece belirli problemleri de kapsayabilir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltıcı bir politika izleyebilmek için öncelikle ulusal kalkınma planının bölgeselleşebilmesi, gelişmenin bölgeler düzeyinde hedeflenip izlenebilmesi için de plan bölgelerin saptanması gerekmektedir.¹⁷

Görüldüğü üzere, homojen ve kutuplaşmış bölge çalışmaları bölge planlama çalışmalarına yol gösterici niteliktedir. Ayrıca, homojen ve kutuplaşmış bölgelerde ekonomik yapı, ekonomik faaliyetin şekli, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri ve bölge ile çevre arasındaki ekonomik faaliyetin yoğunluğu esas alınarak bir sınırlama yapılmaktadır. Plan bölge ise, kalkınma planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak, uygulamasını kolaylaştırmak ve bölgenin ulusal kalkınmaya katılmasını sağlamak amacıyla saptanan bölgedir.

1.1.2.4 Ekonomik Gelişme Düzeyine Göre Bölge

Ekonomik yapı özellikleri bakımından bölgenin aksine, ekonomik gelişme seviyeleri bakımından bölge, dinamik bir yapı arz etmektedir. Çünkü bu sınıflandırmadaki ayırıcı nitelikler durağan değil, devamlı bir değişme ve gelişme sürecinin bir ürünüdür.

¹⁵ Safi, a.g.e., s.4.

¹⁶ Richardson, a.g.e., s.23.

¹⁷ Dinler, a.g.e., s.87.

Bu bağlamda ülkelerin kendi içlerinde, gelişmiş bölge, az gelişmiş bölge, gelişme halindeki az gelişmiş bölge ve potansiyel bakımından az gelişmiş bölge şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutuldukları görülmektedir.¹⁸ Buna göre;

Gelişmiş bölge; gelir seviyesi ve gelir artış hızı itibariyle ülke ortalamasının üstünde olan bölgedir. Aynı zamanda sosyal, kültürel ve alt yapı göstergelerine göre de bölge gelişmiş bir özellik taşımaktadır.

Az gelişmiş bölge; gelişme potansiyelini kaybetmiş veya gelişme avantajları olmayan bir bölge olarak tanımlanmaktadır.

Gelişme halindeki az gelişmiş bölge; gelir seviyesi itibariyle ülke ortalamasının altında olmakla beraber gelişme hızı ülke ortalamasının üstünde olan bölgelerdir. Bu tür bölgelerin gelişme potansiyelinin olduğu da görülmektedir. Ancak bu potansiyel uzun süre harekete geçirilemediği için, bölge az gelişmiş niteliğini arz etmektedir. Ayrıca, bölgedeki kaynakların yeterince değerlendirilememesinin yanı sıra, bölgeye özel veya kamu yatırımlarının çekilememesi, mevcut işgücü kaynaklarından faydalanılamaması sonucu bölge az gelişmişliğini sürdürmesine rağmen gelişmesini de sürdürmektedir.

Potansiyel bakımından az gelişmiş bölge; gelişme potansiyelini kaybetmiş bölge olarak tanımlanabilir. Bu durumda olan bölgeler gelişme potansiyellerini kaybettikleri için az gelişmiş bölge haline geldikleri görülmektedir.

1.1.3 Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma kavramı, ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü olarak tanımlanabilmektedir.¹⁹

¹⁸ Safi, a.g.e., s.3.

¹⁹ DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri**, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.250.

Diğer bir tanıma göre bölgesel kalkınma, “geniş ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejisinin tutarlılığı konusunda, genel rekabet dengelerini bozmayan etkinlik ve refah kazandırıcı çabaların tümüdür”.²⁰

Hoover bölgesel iktisadı tanımlarken, bölgesel iktisadın, iktisadi sistemlerin mekansal karakteri içinde bir çatıyı ifade ettiğini söylemektedir. Bölgesel iktisadın ilgi alanı da doğal olarak üzerinde iktisadi faaliyetlerde bulunan mekanlar ve iktisadi faaliyetlerin kendisidir.²¹

Ayrıca bölgesel kalkınma, bir anlamda az gelişmişliğin aşılmasıdır ki; bölgesel gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi, dolayısıyla sermaye, bilgi, girişimcilik yeteneği gibi bölge dışı birikimlerin bölgeye ithali ve bunların itici birer güç şeklinde bölgeye çekilmesidir.

Sanayileşme süreciyle birlikte, ekonomik kalkınma sürecine giren ülkelerin, genellikle üretim kapasitesinin bölgeler arasındaki dağılımını, diğer bir ifadeyle yatırımların hangi sektörlere ve hangi bölgelere yapılacağını piyasa güçlerine bıraktıkları görülmektedir. Ancak, son dönemlerde bölgeler arasındaki aşırı gelişmişlik farklılığı ve bunun ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlar, piyasa mekanizmasının tek başına üretim kapasitesinin bölgeler arasındaki dağılımının düzenlenmesinde yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Böylelikle, ekonomik faaliyetlerin ülke genelinde bölgeler arasında dağılımının yalnızca piyasa güçlerine bırakılmayıp, kısmi bir müdahale ile yatırımların yapılmasına, ülke açısından, daha rasyonel bir politika olduğu düşünülmektedir. Bu politika hangi gelişme düzeyinde olursa olsun, hemen hemen her ülkede, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması yönünde çalışmalar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, gerek kalkınma planlarında, gerekse hükümet programlarında bölgesel farklılıkları azaltıcı yönde ekonomiye müdahale önlemlerine yer verilmekte olduğu görülmektedir.

²⁰ Nejat Erk, **Yerel Kalkınma Modelleri ve Türkiye Ekonomisi**, Ekonomistler Platformu, Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F., Adana, Mart 2003, s.1.

²¹ E. M. Hoover ve F. Giarratani, **An Introduction of Regional Economics**, Third Edition, Alferd A. Knopf, New York, 1984, s. 2-3.

Bölgesel iktisat literatürü incelendiğinde; bölgesel iktisadın, V. Thünen (1826), A. Weber (1929) ve A. Lösch'ün (1939) geliştirmiş oldukları kuruluş yeri kuramı ile ortaya çıktığı görülmektedir.²²

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra bu alanda çalışmalara ağırlık verilmiş ve iktisadi ve sosyal kalkınma sorunu mekansal bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde, Isard, Hoover, Richardson, Boudeville, Perroux, Mrydal, Hirschman, Amin ve Rostow gibi araştırmacıların bölgesel kalkınma ve dengesiz gelişme konusunda analizler yaptıkları görülmektedir.

Türkiye'de ise bölgesel iktisat daha çok planlama kapsamında düşünülmüştür. Akademik alanda, bölgesel iktisat konusunda çalışmaları olan isimler ise; Z. Dinler, H. Erkan, E. Taneri ve S. Zaim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi hem sosyal, hem de ekonomik boyutları olan bir konu olarak değerlendirilmektedir. Sosyal boyutlu dengesizliklerin giderilmesi, devlet desteği ve kamu ağırlıklı bir dizi düzenlemeleri yani genellikle altyapıya dayalı faaliyetleri kapsamaktadır. Ekonomik boyutuyla ise, bölgenin gelişmesinin hızlandırılmasını içermektedir.

1.2 BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI

Günümüzde her ülkede, bölgeler arasında ekonomik ve sosyal yönden farklılıklar olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltabilmek için, geri kalmış bölgeleri kalkındırmaya yönelik bir politikanın izlenmesi gerekir. Öncelikle böyle bir politikanın ilke, amaç ve araçlarının ne olması gerektiği belirlenmelidir.

²² Schaeffer ve Bukenya, **What Distinguishes Regional Economics From Macroeconomics**, A Discussion Paper Draft, 2001 November 14, s.2-5.

1.2.1 Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri

Bölgesel kalkınma politikasının ilkelerini genel olarak üç grupta toplamak mümkündür. Bu ilkeler; sosyal karlılık, kalkınma kutbu ve halkın katılımı ilkeleridir.²³

1.2.1.1 Sosyal Karlılık İlkesi

Kıt üretim kaynaklarının alternatif kullanım alanları arasında dağıtım kararı verilirken, özel yararlar, toplum yararı birçok durumda birbiri ile uyuşmamaktadır. Hür teşebbüs rejimin egemen olduğu liberal politika izleyen ülkelerde, girişimci kar maksimizasyonuna yönelik kararlar alır. Karını maksimum kılacak üretim hacmini ve fiyatı belirleme yanında, kendisine yüksek kar sağlayan sektörleri ve de faaliyete geçeceği bölgeleri titizlikle seçmek durumundadır. Kar olduğu sürece yaşayabilen girişimcinin kendi yönünden ussal olan bu davranışı, bazen toplum yararı ile uyuşmaz. Bir başka deyişle, işletmelerin karlılık amacına yönelik yatırım kararlarında, işletmenin özel yararı ile toplumun sosyal yararı çakışabilmektedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma politikasının ilk ilkesi, geri kalmış bölgelerde kısa sürede ekonomik olmasa bile, sosyal karlılığı yüksek ve ancak uzun sürede ekonomik olabilen, kalkınmanın başlamasını ve devamını sağlayacak yatırımların kamu tarafından gerçekleştirilmesini öngörmektedir.²⁴

Şu halde devlet geri kalmış bölgelere hem alt yapı yatırımlarını, hem de bu bölgelere canlılık kazandıracak üretken yatırımları götürmelidir. Devletin geri kalmış bölgelere bu ilke çerçevesinde müdahalesi olmadan, bölgesel kalkınma politikasından söz etmek mümkün değildir. O halde, devletin geri kalmış bölgelerde ekonomik canlılığı başlatabilmesi için, söz konusu bölgelere gidecek girişimcilere bir takım mali ve vergisel teşvik tedbirleri uygulaması yeterli değildir. Devlet teşvik tedbirleri yanında, bölgenin altyapı yatırımlarını tamamlamalı ve ilave olarak bölgeye canlılık kazandıracak faaliyetleri bizzat götürmelidir.

²³ Dinler, a.g.e., s.199.

²⁴ y.a.g.e., s.200.

1.2.1.2 Kalkınma Kutbu İlkesi

Bölgesel kalkınma politikasının ikinci ilkesi, kalkınma kutbu ilkesidir. Fransız iktisatçı F.Perroux'a göre, yatırımlar önce bir bölgede toplanmaya başlamaktadır. Bu bölge zaman içerisinde kalkınmanın merkezi haline gelmekte ve diğer bölgelere oranla çok daha hızlı kalkınmaktadır. Bu bağlamda ekonomik kalkınma, her yerde aynı anda görülmez, farklı derecelerde kalkınma kutup ya da noktalarında görülmekte ve çeşitli kanallardan değişen nihai etkilerle bütün ekonomiye yayılmaktadır.²⁵

Kalkınma kutuplarının değişik şekillerde oluşturulabildiği görülmektedir. Örneğin, seçilen bölgede ya da bölgelerde yeni endüstri merkezleri oluşturularak istihdam sorununa çözüm üretilebilmektedir. Bu bağlamda oluşturulan yeni endüstrilerde yapılan ekonomik faaliyetler, çarpan etkisiyle diğer bölgeleri de harekete geçirdikleri gibi, ölçek ekonomisi haline gelerek son derece önemli bir konum kazanabilmektedirler.

Ancak yeni bir kutup oluşturulurken, yatırım çabasının tüm sektörler birinden değil de, bölgenin özelliğine göre, daha hızlı gelişme şansı olan, en verimli sektöre yöneltilmesi gerekmektedir.

1.2.1.3 Halkın Katılımı İlkesi

Bölgesel kalkınma politikasının savunulan üçüncü ilkesi, bölgesel kalkınma faaliyetlerine başka bir deyişle bölgesel kalkınma planlarına, halkın katılımıdır. Bölgesel kalkınma politikasının başarısı, ancak bölge halkının, politikada söz sahibi olmasıyla yani ekonomik ve sosyal ortamın etkin beraberlikleri ile gerçekleştirilebilir. Halkın faaliyetlere katılımı, ekonomik yaşama uygulanan demokratik ilkedir. Gerçek bir bölgesel kalkınma politikasında insanların rolü en önde gelir.

²⁵ y.a.g.e., s.200.

Bölgesel kalkınma planlarının hazırlanma ve uygulanma aşamasında bu ilke doğrultusunda aşağıdaki metotlar uygulanabilmektedir;²⁶

- Bilgilendirme,
- Ortak çalışma,
- Danışma,
- Delegasyon.

Bölge halkının, bölgesel kalkınma faaliyetlerine karar veya uygulama aşamasında fiilen veya danışman olarak katılmaları gerektiği savunulmaktadır. Böylelikle halkın motivasyonu artacak, merkezi ve yerel yönetimlerin ekonomik ve politik kararları halkın daha büyük bir kesimi tarafından genel kabul görecektir. Bu açıdan bakıldığında, halkın yönetime katılmasında sivil toplum örgütlerinin çok önemli bir işlevi bulunmaktadır. Ancak bu örgütlerin görevleri yalnızca halkın siyasete katılımını temin etmekle kalmamalı, bölgeyi geliştirecek araştırma projelerine de her aşamada destek olmalıdır. Ayrıca bölgesel kalkınmada çok önemli bir faktöründe, akademik çevre ve özellikle üniversiteler ile işbirliği yapılması olduğu bilinmektedir. Akademisyenlerin, bölgesel kalkınmanın teorik ve bilimsel altyapısını hazırlayarak, bölgesel kalkınmanın politik yönünü azaltmaları gerekmektedir.

1.2.2 Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları

Günümüzde bütün ülkelerde ekonomik ve sosyal açıdan farklı yoğunlukta da olsa bölgesel farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklar, coğrafi koşullar ve bu bağlamda doğal kaynaklar, demografik yapı, bölgedeki insan kaynağının yapısı, bölge halkının yaratıcılığı sermaye birikimi, bölge mallarına olan talep, altyapının niteliği, girişimcilerin yetenekleri gibi birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu farklılıklar, kutup ve çevre alanlar şeklinde mekansal yapılanmaların oluşmasına yol açmaktadır. Teknolojinin, sermayenin ve yatırımların yoğunlaştığı kutup alanlar ile bunlara gittikçe bağımlı hale gelen çevre alanlar arasındaki farklılıklar zamanla artmakta ve sonuçta nüfus merkezde yoğunlaşırken çevrede azalmaktadır.²⁷

²⁶ GAP, **Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı**, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma Dairesi Başkanlığı, Ankara, Temmuz 2002, s.13.

²⁷ J. Mawson, "Policy Review Section", **Regional Studies**, Vol.21, 1999, s.65.

Bölgesel dengesizliğin ortaya çıkış süreci incelendiğinde, önce kalkınmaya yatkınlığı olan bazı merkezlerde kalkınma kutuplarının kendiliğinden ortaya çıktığı görülmektedir. Belirli merkezlerin kalkınmasıyla bölgesel dengesizlik ortaya çıkmakta ve bu durum, aynı zamanda ekonomik kalkınmanın kaçınılmaz bir koşulu olmaktadır.²⁸ Kalkınma sürecine girmiş bölgeler, diğer bölgeler üzerinde gelişmeyi durdurucu etkiler diye ifade edilen bir takım olumsuz etkilerde bulunmaktadır ki, bunun en önemlisi az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönelen göç hareketidir. Böylece göçler, bir yandan kalkınma kutuplarının bulunduğu yoğun nüfuslu bölgelerin, öte yandan da nüfus yoğunluğu az bölgelerin daha belirgin şekilde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bir bölge kalkınmaya başlayıp öteki bölgelerden (işgücü ve girişimci şeklinde) göç alırken, göç veren bölgeler mevcut canlılıklarını da koruyamayacaklardır. Göç veren bölgede istihdam imkanlarının ve hizmetlerinin azalması yeni göçlere neden olacak ve belirli bir noktadan sonra her göç yeni göçleri uyacaktır.

Bu bağlamda, bölgeler arası farklılıklar, kalkınmakta olan bir ülke için çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. Sorunun temelinde yatan yapısal faktörler nedeniyle bu konuda radikal tedbirlerin alınması gerekli olmaktadır.²⁹

Bu olumsuz gelişmeleri engelleyebilmek için bölgesel kalkınma politikasının genel ekonomi politikasından türetilen üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlar;³⁰

Büyüme amacı: Genel ekonominin daha hızlı büyüebilmesi için bölgelerde büyüme için gerekli ön koşulların yaratılmasını ifade etmektedir. Bunun için özel ve kamusal yatırımların etkin koordinasyonu yoluyla, üretim faktörlerinin optimal dağılımı amaçlanmaktadır.

İstikrar amacı: Ekonomide istihdam ve gelirin mümkün olduğu kadar istikrarlı gelişmesini sağlayabilmek için bölgesel kuruluş yeri ve üretim yapısının, konjoktürel ve yapısal dalgalanmalara bağlı olarak düşmesinin önlenmesi esas alınmaktadır.

²⁸ F.J.B. Stilwell, **Bölgesel İktisat Politikası**, Batur Matbası, İstanbul, 1980, s.11.

²⁹ Neşe Kumral, “Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. İktisat Anabilimdalı, İzmir, 1993, s.43.

³⁰ Hüsnü Erkan, **Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987, s.4.

Bölgesel istikrar politikasında, bölgesel ve sektörel yapı politikasının koordinasyonu ile bölgelerin ekonomik yapılarının kendi içinde dengeli olması hedeflenmektedir.

Dengeleme ve Eşitleme amacı: Ekonomik kaynakların bölgeler arasında dengeli ve göreceli olarak eşit dağılım ve donatımının sağlanmasına yöneliktir. Bu şekilde bölgeler arasındaki gelir ve refah dengesizliği azalarak, bölgede sağlıklı çalışma ve yaşama için ön koşullar oluşturulmaktadır. Bu amaçta, bölgelerin olabildiğince eşit altyapı donatım düzeylerine ulaştırılması esas alınmaktadır.

Bu çerçevede, bölgesel kalkınma politikasının amaçları, ulusal amaçlar paralelinde, nüfusun ülkede ussal dağılımı ile geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlayarak ülkenin bütününe kalkınmasını esas almaktadır.

1.2.3 Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları

Bölgesel kalkınma politikasının araçları, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklılık gösterebilmektedir. Ancak burada bu farklılıkları göz önüne almadan genel olarak bölgesel kalkınma politikasının araçlarının neler olabileceği analiz edilecektir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikasının araçlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

1.2.3.1 Bölge Planlaması

Kalkınma politikası bir kalkınma planı yapmak ve bunu uygulamaktır. Gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan tüm ülkelerde iktisadi planlama kalkınmanın olmazsa olmaz koşullarından biridir.

Plan, genel anlamda bir projenin gerçekleştirilmesi için gerekli araçların belirlenmesidir. İktisadi plan ise belirlenen bir dönemde belirli bir sosyo-ekonomik amaçlara ve sayısal olarak hedeflere ulaşabilmek için, bu konuyla görevlendirilmiş organlar tarafından ve daha önceden saptanan araçları kullanmak suretiyle belirli bir bölgede yürütülen faaliyetlerin tümüdür.

Planlamanın esas amacı; sistemin istikrarıyla bağdaşabilecek, koordine edilmiş üretim hedeflerini tespit edebilecek şekilde, ülkenin veya bölgenin iktisadi kalkınmasına ait geniş bir bakış açısı elde etmektir.³¹

Bilindiği gibi; doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji ve bilgi üretimi ve kullanımı, sosyal-fiziksel-ekonomik altyapı gibi çeşitli kaynakların bölgeler arasında dengeli dağılmaması, toplumun tarihsel, fiziksel, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar dünyada, ülkesel mekanlarda problem ve potansiyel alanların oluşmasına neden olmaktadır. Bölge planlama, dünyada bu tür alanların ekonomik, sosyal ve fiziksel bütünleşmesinde kullanılan bir araç olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla, bölge planlamanın ana teması bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesidir.³²

Bütünleştirici bir rol oynayan bölge planlamanın stratejik bir perspektifle çeşitli eylem programlarını entegre ettiği/bütünleştirdiği ölçüde başarılı olacağı görüşü yaygındır. Geçmiş uygulamalar bölge planlamanın ulusal ve yerel hedeflere ulaşmada vazgeçilmez bir araç olduğunu göstermektedir.³³

1970'li yıllara kadar, benimsenen bölge planlama yaklaşımları ülkelerin sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarına göre farklılıklar göstermekle birlikte, hemen hepsinde görülen ortak amaçlar; kaynakların optimum kullanımı, ekonomik yararın olabildiğince artırılması ve yararın bölgeler arasında dengeli dağılımı olmuştur. Bu amaçlara 1980'li yıllardan sonra sürdürülebilirlik (çevrenin ve yaşam kalitesinin korunması) nın ilave edildiği görülmektedir. 1990'lı yıllarda küreselleşme ve bölgeselleşme ile bir takım değişimler kendini göstermiştir. Günümüzde ise bölge planlama olgusunun yeniden akademik ve meslek çevrelerinin gündemine girdiği ve belki de en önemli siyasal gündem modeli haline geldiği görülmektedir.³⁴

³¹ MGK, **Türkiye'de Bölge Planlamanın Evreleri**, MGK Genel Sekreterliği, Yayın No:2, Ankara, 1993, s.38.

³² E. Doğan, "Türkiye'de Bölge Planlamanın Gelişimi: Yeni Yaklaşımlar", **7. Ulusal Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresinde Sunulan Tebliğ**, D.E.Ü., İzmir, 1997, s.130.

³³ P. Roberts, "Regional Planning Guidance in England and Wales. Back to the Future", **TPR**, Vol.67, 1996, s.100.

³⁴ DPT, **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No:2502, Ankara, 2000, s.20-21.

Başarılı bir bölge planlaması şu unsurları içermelidir:³⁵

- Sektörel etkinliklerin karşılıklı bağımlılığını vurgulamalı ve kapsamlı olmalıdır,
- Bölge için stratejik vizyon geliştirmelidir,
- Ulusal öncelikleri ve yerel talepleri yansıtmalıdır,
- Değişen koşullarla başa çıkabilecek güçte olmalıdır,
- Bölge planı yapım ve uygulama sürecinde yerel katılımcıların görüşlerinden yararlanılmalıdır,
- Düzenli gözlem ve yeniden gözden geçirmeye olanak tanıyacak mekanizmayı içermelidir.

1.2.3.2 Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi

Ülkeler nispi olarak geri kalmış bölgeye, o bölgeden elde ettiği kamu gelirinden daha fazla bir harcama yaparak, ilave bir satın alma gücü sağlayabilmektedir. Böylelikle, bölgede bir taraftan sağlanan satın alma gücü nedeniyle bir canlanma başlayacak, diğer taraftan da yapılan kamu yatırımlarıyla bölgenin üretim kapasitesi artırılabilecek ya da eksik olan altyapısı tamamlanarak bölge daha cazip hale getirilecektir.

Kamu yatırımları bağlamında, devletin nispi olarak az gelişmiş bölgelerde gerçekleştirdiği faaliyetlerin, üretken kamu yatırımları ve altyapı yatırımları olarak iki gruba ayrıldığı görülmektedir.

Üretken Kamu Yatırımları: Az gelişmiş bölgelerde, sanayileşme yoluyla kalkınmanın başlatılabilmesi için öncelikle, devletin o bölgede yatırım yapması gerekmektedir. Bu bağlamda örneğin politika, o bölgede yapay bir kalkınma kutbu oluşturulmasına yönelik ise ileri ve geri bağlantıları yüksek ekonomik faaliyetlerin bölgede oluşturulması gerekmektedir. Bunun içinde devletin bölgedeki atıl üretim potansiyelini harekete geçirmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda gerek gelişmiş gerekse gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelerde devletin farklı yoğunluklarda da olsa ekonomiye müdahale ettiği, bazı sanayileri

³⁵ Roberts, a.g.e., s.104.

kendi kontrolü altına aldığı görülmektedir. Ve uygulamada devletin, bölgede faaliyete geçirdiği endüstri dalını, karlı konuma getirdikten sonra genellikle özel sektöre devretmektedir.³⁶

Altyapı Yatırımları: Altyapı, ekonominin tüm doğal, maddi, kurumsal ve personel donatım ve teçhizat toplamı olarak tanımlanmaktadır. Fonksiyonel açıdan bu dört alt grup arasında sıkı tamamlayıcılık ilişkileri söz konusudur. Başka bir ifadeyle, birindeki yetersizlik diğerini de olumsuz yönde etkilemektedir.³⁷

Bugün birçok altyapı yatırımları yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda kamusal sorumluluğun merkez dışılaştırılması eğilimi, kamu harcamalarının planlanması ve yürütülmesinde yerel yönetimlere çok önemli rol yüklemektedir.

İktisat literatürü incelendiğinde, altyapı yatırımlarının bölgesel kalkınmadaki rolü ve önemine ilişkin analizlerin temel olarak iki teori çerçevesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Birinci yaklaşım, altyapının fonksiyonunu Neo-klasik çerçevede ele almaktadır. Neo-klasik teoriye göre, bölgeler girdi kullanımındaki verimliliğin artırılması ile kalkınabilmektedirler. Buna göre, altyapı bölgesel büyüme üzerinde iki pozitif etkiye sahiptir. Birincisi, altyapının ulaşılabilirliği beşeri ve fiziki sermayenin verimliliğini yükseltmektedir. Verimlilikteki artış, üretim maliyetlerini düşürürken, bölgesel ürüne olan talebi artırmaktadır. İkinci etki ise, altyapı aynı zamanda üretim sürecinde bir faktör girdisi gibi ele alınmaktadır. Daha yüksek altyapı düzeyi, bölgesel ürünü artırabilmektedir. İkinci yaklaşım ise Kümülatif Nedensellik Teorileri çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre de; bölgesel büyüme, doğal kaynaklar donanımı gibi başlangıç uyarıcı faktöründen başlayarak gerçekleşmektedir. Yüksek altyapı yatırımları, daha çok yatırımı cazip hale getirmekte, bölgesel üstünlüklerde, ölçeğe göre getiri ve yığılma ekonomilerinin etkileriyle bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmektedir.

³⁶ Dinler, a.g.e., s.218.

³⁷ Erkan, 1998, s.24.

Bu yaklaşımda, altyapı yatırımlarının bölgesel kalkınmayı, firmaların yerleşim kararları, özel sermaye oranlarının büyüme oranları ve yığılma ekonomileri üzerine pozitif etkileri ile gerçekleştirildiği görülmektedir.³⁸

Görüldüğü gibi, özel sektörün istihdam, üretim, büyüme ve gelir üzerinde olumlu etkiler yapabilmesi, kendisi için olumlu bir ortamın bulunmasına bağlı olmaktadır. Bu bağlamda, yatırım iklimi özel sektörün faaliyet gösterdiği ortamın durumunu tanımlayan bir kavramdır. Yatırım iklimi iyileştikçe özel sektörün ekonomiye olumlu etki yaratma potansiyeli artacak, tersi durumda ise azalacaktır. Gerek geçiş aşamasındaki ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan çok sayıdaki araştırmada özel sektörün verimli çalışmasını engelleyen, başka bir ifadeyle yatırım iklimini bozan faktörler arasında altyapı eksikliğinin önemli bir yere sahip olduğu kanıtlanmıştır.³⁹

Bilindiği gibi özel sektörün yatırımlarına yön vermek ve onların verimliliklerini yükseltmek için, temel nitelikteki bazı büyük yatırımların yapılması gerekmektedir. Bu tür yatırımların büyüklüğünden dolayı çoğu kez devlet tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Yollar, limanlar, enerji santralleri, barajlar, hava alanları vb. gibi yatırımlar özel sektörün verimliliğini yükselten yatırımlardır. Bu tür maddi altyapının yapılmasına ilişkin yatırımların yanı sıra eğitim, sağlık ve sosyal refah alanlarında yapılan beşeri altyapı ya da “insan kaynakları altyapı yatırımları” adı verilen yatırımlarda bulunmaktadır.⁴⁰

Bunun yanında diğer bir altyapı çeşidi de kurumsal altyapıdır. Ekonominin idari örgütlenmesi, hukuk ve sosyal düzeni ile bireylerin alışkanlıkları, davranışları, düşünce sistemleri ve toplumsal değer yargıları kurumsal altyapıyı oluşturmaktadır. Kurumsal altyapının, yürürlükteki sisteme işlerlik kazandıracak biçimde ve onunla uyumlu olarak geliştirilip üretilmesi gerekmektedir.⁴¹

³⁸ R.L. Guild, “Infrastructure Investment and Regional Development: Theory and Evidence”, **The University of Auckland Department of Planning Working Paper**, No:98/3, 1998, s.59.

³⁹ Ö.Faruk. Çolak, N. Aldor, “Üretim ve İşsizlik Çözümü İçin Kurumsalcı Yaklaşım”, **Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları**, TİSK Araştırma Yarışması, TİSK, 2003, 24.

⁴⁰ Erkan, 1998, s.25.

⁴¹ Han ve Kaya, a.g.e., s.262.

Bu üç altyapı alanı için yapılan yatırım ve düzenlemelerin meydana getirdikleri dışsal tasarruflarla ve sağladıkları kolaylıklarla doğrudan üretken faaliyetleri destekleyip, özendirdikleri görülmektedir.

1.2.3.3 Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Adaptasyonunun Sağlanması

Mevcut yönetimsel örgütün bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasında söz konusu politikanın gereklerine cevap vermede zorlandığı görülmektedir. Bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması için, yönetimde bölgesel örgütlenmeye gitmek ve gerektiği durumlarda yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetimi gerçekleştirmek gerekmektedir.⁴²

Bölgesel kalkınma politikasının yürütülmesinde çözümü gereken yönetimsel örgüt sorunları ve bunlara yönelik çözüm önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:⁴³

- Mevcut yönetimsel yapıyı saptanan plan bölgelerine göre yeniden örgütlemek,
- Plan bölgelerindeki yönetim kademelerinde yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetim ilkelerini uygulamak,
- Bölgesel yönetimin mali imkanlarını artırmak ve yeterli personele kavuşmasını sağlamak,
- Halkın yönetime katılmasını sağlamak,
- Yönetim kademeleri arasında gerekli koordinasyonu sağlamak,
- Bazı özel görevleri yerine getirebilmek için gerektiğinde geleneksel yönetim çerçevesi dışında özel kuruluşlar oluşturmak.

⁴² Kumral, 1993, s.48.

⁴³ Dinler, a.g.e., s.297-305.

1.2.3.4 Mali ve Vergisel Teşvik Tedbirlerinin Oluşturulması

Günümüzde yalnızca geri kalmış bölgelerin canlandırılması için değil, aynı zamanda bir çok geri kalmış ülkede ekonomik kalkınmayı sağlamak için ve sanayi sektörünün geliştirilmesine yönelik olarak, yatırımların maliyetini düşürmeye ya da karlılığını artırmaya ilişkin önlemler alınmaktadır. Yani devletin, bölgesel politikalara ilişkin amaçlarına ulaşabilmek için, özel sektörün az gelişmiş bölgelere yatırım yapmalarını sağlayacak çeşitli mali ve vergisel teşvik tedbirleri aldığı görülmektedir.⁴⁴

Teşviklerin geleneksel olarak tarım ve imalat sanayi ile ilgili faaliyetlere verildiği, hizmetler sektörünün ise bu tür teşviklerden daha az pay aldığı görülmektedir. Genel olarak ülke düzeyinde uygulanan sektörel bazdaki teşviklerin de yavaş yavaş bölgesel teşviklere dönüştüğü görülmektedir. Özellikle Avrupa'da teşviklerin tamamen bölgeselleştirilmesi konusunda büyük çaba gösterildiği bilinmektedir.⁴⁵

Ancak günümüzde özellikle piyasa ekonomisini savunan teorisyenler, teşvikleri kontrol etmek amacıyla uluslararası alanda öncelikle ticarete konu olan mallar üzerindeki devlet desteklerinin kaldırılması yönünde ülkeleri bağlayıcı tedbirlerin geliştirilmesi gerektiği görüşündedirler. Görüldüğü gibi, bir taraftan teşviklerin kapsamının ve gücünün zayıflaması yönünde tedbirler alınırken, diğer taraftan da piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan bazı ülkelerin, uluslararası alanda rekabet güçlerini artırabilmek için teşvikleri yoğun olarak kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda, bazı gelişmiş ülkelerin teşvik politikalarına sıkça başvurduğu bilinmektedir. Örneğin, Almanya'nın birleşmesinden sonra Doğu Almanya'nın kalkındırılmasına yönelik uygulanan politikalar ya da Amerika'da Silikon Vadisi Projesi devlet kontrolünde yürütülen, teşviklerin oldukça yoğun olarak kullanıldığı bölgesel kalkınma programlarından bazıları olarak bilinmektedir.⁴⁶

⁴⁴ Stilwell, a.g.e., s.67.

⁴⁵ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme** (1996-2000), DPT Yayın No:2541, Ankara, 2000, s.32.

⁴⁶ Mustafa Duran, **Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Diğer Teşvikler ve Etkinliği**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi No:19, Ankara, 2002, s.3.

Bugün ülkelerin ekonomik ve sosyal özellikleri ile kalkınma düzeylerine bağlı olarak uygulanan teşvik programları ve bu amaç için kullanılan araçlar farklılık gösterebilmektedir. Bu teşvik tedbirleri;⁴⁷ vergi avantajları (gelir vergisi avantajı, gümrük vergisi avantajı, kayıt ve tescil vergileri avantajı, yerel vergilerde avantajlar), kredi avantajları, diğer mali avantajlar (geliştirme ve teşvik fonları, yatırım indirimi, teşvik primi, enerji desteği, kamu bina, tesis ve arazilerinin düşük fiyata tahsisi), organize sanayi bölgesi avantajları gibi araç ve tedbirler olup, yatırımcıları cezbetmeye ve girişimcileri bölgeye çekmeye yöneliktir.

1.2.3.5 Girişimciliğin Teşvik Edilmesi

Günümüzde bölgesel kalkınmanın sosyal, kültürel ve politik boyutlarını birlikte içeren yeni bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu yaklaşımın temel unsurunu yerel aktörler oluşturmalıdır. Yerel aktörlerin başında da “girişimcilik” ve “girişimciler” gelmektedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınmanın sağlanması, endüstriyel yapının iyileştirilmesi, rekabet gücünün artırılması, ekonomik büyümenin hızlandırılması, istihdamın artırılması ve gelir düzeyinin iyileştirilmesinin yolu, ekonomik yapının girişimci ve yenilikçi olmasından geçmektedir.⁴⁸

Girişimcilik literatürü incelendiğinde, girişimci kavramı; yönetici, idare eden, organize eden, inisiyatif kullanan gibi yönleri ile yönetim biliminin; yatırım yapan, arz ve talebi yönlendiren, pazar arayan yönleri ile ekonominin; atak, yaratıcı, yenilikçi, kendine güvenen, cesur gibi sıfatları ile psikolojinin ve nihayet tüm bunların bütünü üzerine global alanda oynadığı rol ve yapı içindeki yeri yönüyle de, sosyolojinin ilgi alanına girmektedir.

Girişimcilik, sosyo-ekonomik istikrarı sağlayan yeni değerler ve istihdam imkanları yaratan, kaynakların etkin kullanımına yönelik tüm faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda girişimcilik ekonomik büyümede ve iş yaratımında merkezi bir role sahip olmaktadır.⁴⁹

⁴⁷ y.a.g.e., s.3-5.

⁴⁸ Arif Özsağır, “Bölgesel Kalkınma Politikası Aracı Olarak Girişimcilik”, **MESS Mercek**, Temmuz 2004, s.70-71.

⁴⁹ y.a.g.e., s.73.

Girişimcinin en bariz özelliği üretim faktörlerini bir araya getirerek insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmektir. Dolayısıyla girişimci kendisinin ya da başkalarının sahip olduğu değerleri ürüne dönüştüren kişidir. Bu ürün; yeni bir ürün olabileceği gibi daha önce üretilen bir ürüne yeni bir biçim vermek şeklinde de olabilir. Schumpeter'in deyimıyla bu yenilik mevcut kaynakların yeni bir bileşimini ifade eder. Ona göre 5 çeşit girişimci davranışı vardır. Bunlar:⁵⁰

- Yeni bir mal ya da hizmetin üretimi,
- Yeni bir üretim modelinin geliştirilmesi,
- Yeni bir pazarın oluşturulması,
- Yeni bir hammadde ya da yarı mamul kaynağının bulunması,
- Endüstrinin yeniden yapılandırılmasıdır.

Girişimcilik faaliyetlerinin doğası aynı ülke içindeki bölgeler arasında önemli ölçüde değişiklikler göstermektedir. Firmaların belirli yerlerde odaklanmaları, kümelenme ya da yığılma ekonomilerinin oluşumunu hızlandırmakta ve bu tür ortamlar rekabetçi avantajların geliştirilmesinde ve bölgesel kalkınmada etken olabilmektedir.

Dünya Girişimcilik Platformu (Global Entrepreneurship Monitör-GEM) tarafından 29 ülke arasında yapılan araştırma, yüksek girişimcilik faaliyetleri olan ülkelerin ortalama ekonomik büyümenin üzerinde gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır.⁵¹ 1999 yılında yayınlanan Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonu'nun raporuna göre de, Avrupa'nın ekonomik performansının küçüklüğü, girişimcilik faaliyetlerinin düşüklüğüne bağlanmıştır.⁵² Nitekim ülkemizde de, son yıllarda kısa bir süre öncesine kadar az gelişmiş bölge veya Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) kapsamında nitelenen bazı illerde de, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'ler temelinde ve hatta ihracata dayalı olarak hızlı bir sanayileşme süreci gözlenmeye başlamıştır. Bu iller; Denizli, Gaziantep, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş ve Eskişehir'dir. Yeni/yerel/bölgesel sanayi odakları olarak adlandırılan bu illeri ön plana çıkaran faktör; yeni değişiklikleri algılayan, teknolojik

⁵⁰ J.A. Schumpeter, **The Theory of Economic Development**, Cambridge, 1951, s.66.

⁵¹ GEM, **2001 Global Entrepreneurship Monitör Exective Report**, GEM, London, 2001.

⁵² TÜSİAD, **Avrupa'da Girişimciliğin Özendirilmesi ve Yaygınlaştırılması: UNICE Kıyaslama Raporu 1999**, (Yayın No: TÜSİAD-T/99-12/270), 1999, s. 9.

ve örgütsel yenilikleri benimseyip uygulayan, sanayileşme için gerekli iktisadi ve sosyal kaynakları harekete geçirme kapasitesi olan girişimcidir.⁵³

Genel olarak girişimciliğin ve bölgesel kalkınmanın güçlü etkileşimi hemen hemen tüm ülkelerde tespit edilmiş ve girişimciliğin önemli ölçüde gözetildiği stratejiler ortaya konmuştur. Son yıllarda pek çok ülkede, az gelişmiş bölgelerde dahil olmak üzere, devletin istihdam yaratıcı aktivitelere desteği konusundaki yaklaşımlarda değişim yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda doğrudan destek ve gelir transferinden ziyade, işletme kurulmasını özendirmeye yerel ve bölgesel içsel kalkınmaya doğru bir yönelim yaşanmaktadır. Bu yönelim içinde, sivil toplumun iş yaratımı aktivitelerini başlatmaya teşvik edilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.⁵⁴

Özetle dünyada yaşanan dönüşüm sürecinde girişimcilik konusu bölgesel kalkınmanın en önemli aktörü olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2.3.6 Diğer Araçlar

Bölgesel ekonomik yapının genişletilerek, gelir ve istihdamın artırılmasına yönelik bölge politikalarının tanımlanması, uygulanması ve sorunların çözümü için yukarıda değinilen araçların dışında diğer bazı araçlar ve örgütsel yapıların da geliştirildiği görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır;⁵⁵

1.2.3.6.1 Bölge İçi Sektörel Sanayi Ağı

Bölge içi sektörel sanayi ağları; belirli bir bölgede ve belirli bir alanda uzmanlaşmış sanayi kümelerinin, özellikle rekabet güçlerini artırmak amacıyla, ileri teknolojileri kullanarak, bölge içi, ulusal ve uluslar arası ölçekte ilişki içinde oldukları firma ve organizasyonlar ile iletişimde bulunmalarını sağlayan yapılardır.

⁵³ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2502, Ankara, 2000, s.162.

⁵⁴ y.a.g.e., s.171.

⁵⁵ DPT, 2003, s.257-259.

1.2.3.6.2 Teknoparklar

Uluslararası Bilim Parkları Birliği'nin tanımına göre; "ekonomik kalkınmayı teşvik eden, buldukları kentlerin ya da bölgelerin rekabet edilebilirliklerini artıran bir veya birden fazla niversite veya araştırma merkezi ile resmi ya da faaliyet bazında ilişkili, bünyesinde bilgiye ve ileri teknolojiye dayalı sanayi firmalarının kurulup, gelişmesini teşvik etmek üzere tasarlanmış, içinde yer alan kiracı firmalara, teknoloji transferi ve iş idaresi konularında destek sağlayacak bir yönetim fonksiyonuna sahip, teşvik ve mülkiyete dayalı bir teşebbüstür".

1.2.3.6.3 Organize Sanayi Bölgeleri

12.04.2000 tarihli Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 3. maddesinde, organize sanayi bölgeleri şu şekilde tanımlanmaktadır; "sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, evre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan, işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleridir."

1.2.3.6.4 Küçük Sanayi Siteleri

Küçük sanayi siteleri; kent içinde dağınık şekilde yerleşmiş ve elverişsiz çalışma koşulları altında çalışan yapımıcı ve onarımcı küçük sanayicileri ağdaş ve düzenli bir işyerine kavuşturmak, onların çalışma koşullarını iyileştirip aralarında dayanışma ve organizasyonu geliştirerek, ihtiyaçlarının daha kolay ve ekonomik olarak karşılanabilmesini ve işyerlerine yeni teknolojilerin dahil edilmesini sağlayarak, ana sanayi-yan sanayi ilişkilerinin geliştirilmesini temin etmek üzere benzer iş kollarında çalışan küçük işletmeleri aynı yerde toplayan sitelerdir.

1.3 AVRUPA BİRLİĞİNDE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI

1.3.1 Yeni Bölgesel Kalkınma Konsepti

Bölgesel kalkınma teorileri ve politikalarında son yirmi yıldır önemli değişiklikler gözlenmiştir. Bu bağlamda, özellikle 1980'li yıllardan sonra bölgesel kalkınmanın yeni alanlara yöneldiği görülmektedir.

Tablo 1: Bölgesel Kalkınma Konseptinde Değişim

Dönem	Bölgesel Kalkınma Konseptinin İçeriği
1950'li yıllar	Büyümenin ön koşulu olarak altyapı yatırımları görülmektedir.
1960'lı yıllar	Dışa dönük faaliyetlerin çekiciliği; bu bağlamda geliştirilen kalkınma kutupları ve ihracat sektörünün ön plana çıkarılışı söz konusudur.
1970'li yıllar	İçsel kalkınma; KOBİ'ler ve yerel yetkinlikler.
1980'li yıllar	Yenilik, teknolojik yayılma, yenilikçi çevre.
1990'lı yıllar	Bilgiye dayalı kalkınma anlayışı; beşeri sermaye ve bilgi soyut faktörlerin ön plana çıkarılışı, yerel kültür.
2000'li yıllar	İlişkisel sermaye, kolektif öğrenme, karşılıklı bağımlılık ve internet çalışması.

(Kaynak: OECD, Territorial Outlook, 2001)

Girişimcilik ve KOBİ'lerin yeniden keşfi şeklinde biçimlenen bu yeni bölgesel kalkınma yaklaşımında, teknolojinin büyüme ve kalkınma için itici faktör olduğu düşüncesinin yaygınlaşmakta olduğu, bu bağlamda yüksek teknolojik bölgeler ve teknoparklar oluşturmaya yönelik politikaların hızla arttığı görülmektedir.

Ayrıca küçük işletmelerin ve geri kalmış bölgelerin rekabet güçlerini artırmak ve genel ekonomi ile uyumunu geliştirmek için bölgesel kalkınma araçları da çeşitlenmektedir.⁵⁶ Buna göre;

- Bölgesel kalkınma ajansları,
- Bilim parkları,
- Organize sanayi bölgeleri,
- Teknoparklar,
- Yenilik merkezleri'nin kurulması teşvik edilmektedir.

Öğrenen ekonomiyle ilişkili “öğrenen bölge” konsepti üzerine yapılan çalışmaların ise özellikle 1990'lı yıllardan sonra hızla arttığı görülmektedir. Firmalar günümüzde sürekli öğrenmek zorundadırlar. Öğrenme ve bununla ilişkilendirilen yenilikleri gerçekleştirebilme, firmaların rekabet edebilirliğinde olmazsa olmaz koşullardan biri olmaktadır.⁵⁷

1980'li yıllardan sonra, bölgesel kalkınma konsepti açısından öne çıkan diğer bir unsurunda çevre olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, çok genel bir tanımla ekonomik büyüme, sanayileşme, bilim ve teknolojik gelişme ve bireyin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi biçiminde tanımlanan kalkınma kavramı son dönemlerde sürdürülebilirlik ve “insan kaynaklarının geliştirilmesi” boyutlarında gündeme getirilmektedir. Sürdürülebilirliğin yalnızca doğayı değil, diğer üretim faktörlerini de kapsadığı bilinmektedir. Diğer üretim faktörlerinin, özellikle de teknolojik gelişmenin üretim sürecinde kullanılabilirliğinin önemli ölçüde beşeri kalkınmaya bağlı olduğu kabul edilmektedir. Bu gerçeklikten hareketle, sürdürülebilir kalkınma sonrası “Beşeri Kalkınma Modelleri”nin kalkınma literatürüne girdiği görülmektedir.⁵⁸

Bu bağlamda iktisadi kalkınma olgusunun temelini bilgi toplumuna geçiş sürecine paralel olarak “beşeri kalkınma”nın oluşturduğu görülmektedir. Beşeri kalkınma, bireylerin seçeneklerini artırma süreci olarak tanımlanmakta ve sonsuz tercihler yerine, uzun ve sağlıklı bir ömür, bilgi edinme ve asgari geçim standardı

⁵⁶ Rıfat Dağ, “Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Makro Politikaları”, **TESEV Konferansı Tebliği**, İstanbul, 25 Ocak 2000, s.7.

⁵⁷ Metin Durgut ve Müfit Akyos, “Bölgesel İnovasyon Sistemleri ve Teknoloji Öngörüsü”, **Teknoloji Öngörüsü ve Startejik Kalkınma Planlama Toplantısı**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 24-26 Mayıs 2001, s.7.

⁵⁸ Hüsnü Erkan, “Küreselleşme ve Bölgesel Gelişmede Yeni Yaklaşımlar ve GAP Örneği”, **Türkiye'nin Geleceğinde GAP'ın Yeri Semineri**, Ankara, 12-16 Haziran 2000, s.46.

gibi üç temel kriter üzerine yapılandırılmaktadır. Buna bağlı olarak geliştirilen “Beşeri Kalkınma İndeksi (HDI)” üç boyutla ifade edilen indekslerin bir indekse indirgenmesiyle oluşturulmakta ve bölgelerin/ulusların kalkınmışlık düzeyini gösteren önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Beşeri kalkınma indeksini oluşturan kriterler ise; ortalama yaşam süresi, okur yazarlık ve okullaşma oranı, ortalama gelir düzeyleridir. Günümüzde artık, bölgesel kalkınma derecesinin bu kriterler çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, bilgi toplumuna geçiş ile birlikte, gerek bölge tanımı, gerekse bölgesel kalkınma alanındaki yerleşik görüşlerin değiştiğini görmekteyiz. Büyük ölçekli kamusal/özel kesim yatırımcılarının ağırlıkta olduğu eski bölgesel kalkınma yaklaşımları yerine, günümüzde değişen teknolojilere adaptasyonu daha kolay olan, KOBİ’lerin esas alındığı, sürdürülebilirlik, katılımcılık ve bütün bölgelerin yerel dinamiklerini ön plana çıkaran, bu bölgelerin bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlarla dünya ölçeğinde rekabet edilebileceği ilkesini benimseyen, mekansal sürekliliğin geri planda olduğu küreselleşme sürecinde oluşan yeni bir bölgesel kalkınma yaklaşımının benimsendiği görülmektedir.

Yeni konseptle birlikte kalkınmada yerel aktörlerin ya da birimlerin belirleyici rolünün ön plana çıktığı dolayısıyla, politikaların belirlenmesinde yerel/bölgesel otoritelerin rolünün giderek artmakta olduğu gözlenmektedir. Girişimcilik ve yerel KOBİ’lerin keşfi şeklinde biçimlenen bu yeni yaklaşımda, teknolojinin, AR-GE’nin ve bunların çıkış noktasını oluşturan yaratıcı, yenilikçi ve de girişimci kimliği ile nitelikli insan kaynağının büyüme ve kalkınma için çok önemli faktörler olduğu bilinmelidir. Bu nedendir ki ancak, yerel girişimcilik, yerel kaynaklar, bilgi ve beceri birikimi ve diğer bölgesel potansiyellere de bağımlı olarak belirli sektörlerde uzmanlaşabilen bölgeler dünya ekonomisinde karşılaştırmalı bir üstünlük ve beraberinde rekabet avantajı kazanabileceklerdir.

1.3.2 Avrupa Birliğinin Bölgesel Politikası

Avrupa Birliği’nin temel hedefi; Avrupa’yı bilgiye dayanan dünyanın en rekabet edilebilir ve en dinamik ekonomik alanı yaparak daha fazla ve daha nitelikli işler ile

sürekli ekonomik kalkınmayı ve de daha etkin bir sosyal dayanışmayı gerçekleştirmektir.⁵⁹

Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşundaki önemli güdülerden biri ülkeler ve bölgeler arasında eşit ve dengeli gelişimi sağlamaktır. AB'de bölgesel kalkınma yaklaşımının önemi genişleme stratejisi ile paralel olarak artmaktadır. Üye devletler arasında olduğu kadar, üye devlet sınırları içindedeki bölgesel eşitsizliklerin varlığı ve genişleme sürecinin farklı bölgesel eşitsizlikleri AB'ye taşıyacak olması, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi çabalarının önemini artırmaktadır.⁶⁰

Topluluk, çeşitli bölgelerin kalkınma seviyeleri arasındaki farklılıkları ve kırsal alanlar dahil en dezavantajlı bölge veya adalardaki geriliği azaltmayı amaçlamaktadır. Bu sebepten dolayı üye devletler Avrupa Fonları (Yapısal Fonlar ile Kaynaşma Fonu) tarafından finanse edilen bir Avrupa bölgesel politikasını uygulamaktadır. Topluluğun rolü sadece finansal katkıda bulunmakla sınırlı değildir. Bölgesel politika ile topluluk yerel seviyede planlanmış kalkınma hakkında kendi görüşünü oluşturmuş olarak gerekli yerde ekonomik ve parasal birliği tamamlamaktadır.⁶¹

AB bölgesel politikasının üç önemli mücadele alanı bulunmaktadır:⁶²

- Genişleme: Yeni aday ülkelerin birliğe katılması.
- Rekabet: Dünya ticaretinin liberalleşmesi ve küreselleşme karşısında, firmalar rekabetlerini artırabilmek için nereye uygun bulurlarsa oraya yönelmekte, bu gerçeklikten dolayı az gelişmiş bölgeleri, uygun altyapı ile modern ve yararlı hizmet sağlayarak daha cazip hale getirilmesi.
- Teknolojik değişim ve bilgi toplumu: Günümüzde firmaların ve vatandaşların sürekli değişime ayak uydurmaları gerekmekte, bu bağlamda bölgesel farklılıkların giderilmesiyle tüm bölgelerde yaşayanların telekomünikasyon ağları, yenilikçilik ve yüksek nitelikli eğitim ile en ileri know-how'a ulaşabilmelerinin sağlanması.

⁵⁹ DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Doğuşum Mat. Ltd. Şti., Ankara, 2002, s.247-248.

⁶⁰ y.a.g.e., s.132.

⁶¹ Erişim: 17.10.2005, www.europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/regions3_en.htm.

⁶² Erişim: 20.10.2005, www.europa.eu.int/comm/regional_policy/intro.

AB bölgesel politikasının amacı, gerekli rehber ve ilkeleri geliştirerek, üye devletler tarafından oluşturulan bölgesel politikaların, topluluk rekabet ve devlet yardımları kurallarıyla uyumlu ve koordinasyon içinde olmasını sağlamaktır. Bu politikanın bir başka amacı da mevcut bölgesel farklılıkların azaltılması ve bölgeler arası dengesizliklerin daha da artmasının önlenmesi olarak belirlenmiştir.

1.3.3 Avrupa Birliğinde Bölgesel Politikanın Özellikleri

AB kaynaklarını harcamanın ön koşulu olarak, tüm yardım alan bölgeler için, İdari Birimlerin İstatistiki Sınıflandırılması (NUTS) temelinde bölgesel kalkınma planları hazırlanması gerekliliği getirilmiştir. Bu yaklaşımın merkezinde ise, bölgesel ve yerel aktörlerin ortaklığı ile oluşturulan ve uygulanan “bölgesel kalkınma stratejileri” yer almıştır. Ulusal düzeyde oluşturulan mekansal politikaların, bölgesel düzeyde geliştirilen politikalarla uyumuna önem gösterilmiştir.⁶³

Birbirini takip eden programlama dönemleri boyunca, harcamaların büyük bir bölümü geleneksel altyapı yatırımları üzerine olmuşsa da, bu hususlar bölgesel programların hazırlanması, yönetimi, uygulaması ve değerlendirilmesi açısından daha kapsamlı hale gelmiştir. Bununla birlikte, yapısal fon programlarından elde edilen deneyimler, üye ülkeler tarafından, bütüncül stratejik kalkınma planları, programları ve anlaşmalarının yapılması yoluyla içsel bölgesel politikalara yansıtılmıştır.

İçsel yerel kalkınma politikalarına örnek olarak; İtalya’da bu manada devlet artık büyük sanayiden ziyade KOBİ’leri teşvik etmekte, fakat bu teşvik bir güdüm ve devletin bizzat iştiraki olarak yapılmamakta, bölgeler sanayi ve ekonomik kalkınmalarından kendileri sorumlu ve yetkili tutulmaktadır. İtalya’da sanayinin yörelerde gelişmesi ve kalkınmanın gerçekleşmesi için bugün, sanayinin direkt teşvikinden ziyade, sanayinin kendiliğinden gelişmesi için gerekli danışmanlık, bakım-onarım ağı, araştırma-geliştirme ağı, kalite kontrol istasyonları, ileri teknoloji, haberleşme ve data ağı vb. hizmetlerin sağlanması, şehir yaşantısının düzenlenmesi, genç müteşebbisler yaratılması gibi hususlara daha fazla önem

⁶³ Rasim Akpınar, “Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması ve Uygulamaları”, Erişim: 10.10.2005, www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm.

verilmeye başlanmıştır. Devlet özellikle sanayi ve ticari aktivitenin gelişmesine yardımcı olan ve bugünün dünyasında artık ihtiyacı açıkça görülen yeni altyapı (araştırma, üniversitelerin ve aralarındaki bağların geliştirilmesi, ileri teknoloji projelerinin yaratılması, vb.) ile ileri hizmet sektörü yatırımlarını aktif olarak yönlendirmektedir.⁶⁴

1.3.4 Avrupa Birliğinde Bölgesel Kalkınma Çalışmaları

1.3.4.1 İdari Birimlerin İstatistikî Sınıflandırılması (NUTS)

NUTS (İstatistik için bölge birimleri sistemi), toprak bölünmesinde tek ve bütünleştirici bir yapı oluşturmak için Eurostat tarafından oluşturulmuştur. Bu dizin 1988 yılından bu yana Topluluk yasamasında kullanılmaktadır. AB'nde bölgeler; planlama ve teşvik yönünden bir, iki, üç düzey olarak kümelere ayrılır. Bu düzeyler NUTS I, II ve III olarak adlandırılır. Planlama ve teşvikler NUTS'a göre yapılır. Görüldüğü gibi, NUTS sınıflandırması, her üye devleti üç seviyeye (NUTS seviye 1, 2 ve 3) bölümleyen hiyerarşik bir sınıflandırmadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde oluşturulan AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin ulusal programda, kısa vadede yapılacak işler arasında "AB kriterlerine göre hedef bölgeler ve NUTS'lar istatistikî olarak tanımlanacaktır" ifadesi yer almıştır. Bu çerçevede, DPT ve DİE tarafından yürütülen istatistikî bölge birimleri sınıflandırması çalışması sonucunda; 12 adet Düzey 1 (NUTS 1), 26 adet Düzey 2 (NUTS 2) ve 81 adet Düzey 3 (NUTS 3) bölge birimi oluşturulmuştur. Belirlenen 26 adet NUTS 2 bölgesi Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin 2002 yılı ilerleme raporunda değinildiği üzere, bölgesel kalkınma amaçlarına yönelik olarak ileride entegre bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında ve bölgesel yardımların öncelikli alanlarının AB rekabet kuralları ile uyumlu şekilde tanımlanması amacıyla kullanılması öngörülmüştür.⁶⁵

⁶⁴ y.a.g.e.

⁶⁵ DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri (Taslak)**, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 15 Temmuz 2003, s.19.

1.3.4.2 Bölgesel Kalkınma Ajansları

Günümüzde özellikle Avrupa Birliği'nin oluşması ile ülkeler içinde belirgin bölgeler en önemli birimler olarak ortaya çıkmaktadır. Genel politika, bölgelerin ekonomik kalkınma politikaları açısından gittikçe özerkleşmesi ve bölgelerin yabancı yatırımcıları bölgelerine çekmek amacıyla sağlıklı bir bölgeler arası kalkınma yarışına katılmaları doğrultusundadır. Bu anlayış içerisinde bütün bölgelerin kendi kalkınma örgütlerini kurdukları görülmektedir. Bu örgütlenmelerin başında da günümüzde "Bölgesel Kalkınma Ajansları" gelmektedir.

Kalkınma ajansları; "merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirip canlandırmak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini tamamen veya kısmen kamunun finanse ettiği kurumlar" olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶

Başka bir tanıma göre de ekonomik kalkınma ajansı; "merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluş" olarak tanımlanmaktadır.⁶⁷

Bölgesel kalkınma ajansları, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda, bölgesel bazda faaliyet göstermelerine rağmen, büyük bir kısmı da merkezi hükümetler tarafından kurulmuştur. Ajansların politikalarını oluşturmak ve yürütmekle görevli bir yönetim kurulu bulunmaktadır. Bu kurul, genellikle hükümet tarafından atanan ve ajansın kurulmasına katkıda bulunan kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır. Ajanslar, harcamaları bakımından kamu idarelerine karşı sorumlu, politikalarının oluşturulması ve uygulanması bakımından ise, kuruluş kanun ve mevzuatları çerçevesinde serbest bırakılmışlardır.⁶⁸

⁶⁶ Neşe Kumral, "Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Ajansları", **İşletme-Finans Dergisi**, Aralık 1994, Sayı:105, s.62.

⁶⁷ DPT, **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No:2502,, Ankara, 2000, s.174.

⁶⁸ Kumral, 1993, s.1-2.

Bu kurumların amacı, bölgelerin potansiyelini ve sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikalar ile bölgedeki ekonomiyi canlandırmak ve bölge halkının gelişmeye katılımını ve gelişmeden yararlanmasını sağlamaktır. Bu amaçtan yola çıkarak yürüttükleri faaliyetler ile bölgesel politikaların en önemli araçları olarak karşımıza çıkan bu kurumlar, bölgelerde kendi potansiyellerine dayalı devamlı bir kalkınma sürecinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.⁶⁹

1980'li yıllardan itibaren yerel ve bölgesel tabandan başlayan içsel dinamiklere dayalı bir kalkınma süreci başlamıştır. Yeni yaklaşımda kalkınma; komün düzeyde yerel birimlerin, belediyelerin, özel girişimci ve odaların, komünal grup ve politikacıların katılımıyla tabandan başlatılmakta, departman düzeyinde teknik planlama ve koordinasyon yapılmakta, bölge bazında örgütlenilip politikalar yürütülmektedir. Böylece planlama, alt bölge düzeyinde yerel ve stratejik düzeyin potansiyellerine ve sosyal grupların yaygın işbirliği içinde gerçekleştirilmektedir.⁷⁰ Bu bağlamda, kalkınma ajansları; bölgedeki odalarla birlikte çalışır, devlet ofisi, gönüllü örgütler ve yerel sektör ağlarıyla yakın işbirliği yapar, bölgesel ortaklarla birlikte bölgesel kalkınma planının çerçevesini oluşturur.⁷¹

Anlaşılabacağı üzere, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının temel amacı; hizmetler vererek bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölgenin girişimci potansiyelini geliştirmek, bölge halkının kalkınmaya katılımını ve kalkınmadan yararlanmasını sağlamak, dış yatırımcıların bölgeye gelmesi için yapılan tanıtım ve teşvik faaliyetlerini yürütmektir.

Belirtilen temel amacın dışında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının diğer amaçları ise şu şekilde sıralanabilir;⁷²

- Bölgeye yapılan yatırımları artırmak,
- Bölgenin rekabet gücünü artırmak,
- Ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi ve yenilenme,
- Yerel ve bölgesel girişimciliği desteklemek,
- İstihdamı artırmak,

⁶⁹ Akpınar, a.g.e.

⁷⁰ Hüsnü Erkan, "Bilgi Çağının Kalkınma Modeli Olarak Yerel-Bölgesel Kalkınma ve Kalkınma Ajansları", **İzmir Ticaret Odası Tebliği**, İzmir, ..., s.13.

⁷¹ A.Güneşer Demirci, "Bölgesel Kalkınma Ajansları", Erişim: 09.25.2005, www.kamuyonetimi.org/pdf/bolgekalkinma.pdf.

⁷² y.a.g.e.

- İstihdam edilen işgücünün verimliliğini artırmak,
- Bölgesel yetenek geliştirme planına dayalı olarak işgücü yetenek geliştirme eğitimini gerçekleştirmek,
- Altyapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olmak,
- Bölgedeki personel altyapıyı geliştirmek,
- Bölgesel kalkınma için özel fonları yönetmek,
- Diğer resmi ve özel kurumlarla işbirliği yapmak,
- Bölgeye yatırımcıları çekebilmek amacıyla bölgenin tanıtım ve reklamını yapmak,
- Özel sektörün yakın geleceği için yerel-bölgesel çözümler araştırmak,
- Bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmet üretimi için finansal garantiler ve çözümler aramak.

1.3.4.3 Bölgesel Kalkınma İçin Mali Araçlar

Avrupa Birliğinde bölgeler ve çeşitli sosyal gruplar arasındaki eşitsizlikleri azaltmak için mali desteğin yönlendirildiği çeşitli araçlar bulunmaktadır. Bu mali araçlar üye ülkelere ve aday ülkelere olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Bunlar;

AB'de üye devletler, üye ülkelere yönelik bölgesel kalkınma politikası araçlarından olan Avrupa Fonları (Yapısal Fonlar, Uyum Fonu ve Avrupa Yatırım Bankası) ile finanse edilen Avrupa bölgesel politikasını uygulamaktadır. Topluluğun rolü sadece finansal katkıyla sınırlı değildir. Bölgesel politikası yoluyla yerel seviyede planlanmış kalkınma çalışmalarını yürütmektedir.⁷³

Üye ülkelere yönelik bölgesel kalkınma politikası araçları:⁷⁴

- Yapısal Fonlar: Yapısal fonlar; gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerin kalkındırılması, yapısal sorunlar yaşayan bölgelerin ekonomik ve sosyal dönüşümünün desteklenmesi ile eğitim, mesleki eğitim ve istihdam politikalarının modernizasyonu ve adaptasyonunun sağlanması hedeflerinin gerçekleştirilmesine

⁷³ Mustafa Bayburtlu, "AB Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar", **Ekonomik Forum Dergisi**, Yıl:9, Sayı:02, 2002, s.39.

⁷⁴ Brasche, a.g.e., s.60-65.

yönelik faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca AB'de yapısal fonlar için dört aracın geliştirildiği görülmektedir. Bunlar; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu, Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı'dır.

➤ Uyum Fonları: Uyum fonlarından sağlanan yardım, yararlanan ülkelerin bir ekonomik dönüşüm programı izlemesi şartına bağlıdır. Uyum fonu, GSYİH'sı AB ortalamasının %90'ının altında kalan birlik üyesi ülkelerin çevresel ve trans-Avrupa ulaşım ağı projelerine finansman sağlamaktadır.

➤ Avrupa Yatırım Bankası: AB'nin özel finans kurumu olan Avrupa yatırım bankası, AB üyesi ve AB'nin işbirliği anlaşmalarının olduğu ülkelerdeki yatırım projelerine uygun koşullarda kredi sağlamaktadır.

Aday ülkelere yönelik bölgesel politika araçları ise:⁷⁵

➤ SAPARD (Tarım ve kırsal kalkınma için özel katılım programı); aday ülkelerin tarımsal sektörleri ve kırsal alanda yapısal uyumla birlikte topluluk ortak tarım politikası ve ilgili mevzuatı içeren topluluk müktesebatının uygulanmasına ilişkin sorunlarının çözümüne yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

➤ ISPA (Katılım öncesi yapısal politika aracı); aday ülkelerin ulaştırma ve çevre altyapılarını güçlendirmeye yönelik projelere kaynak aktarılmasını amaçlamaktadır.

➤ PHARE (Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini yeniden yapılandırma programı); SAPARD ve ISPA programlarının içermediği alanlarda, bölgesel kalkınma politikaları dahil, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesini, Topluluk programlarına iştirak ile sinai kalkınma ve KOBİ'lerin geliştirilmesine ilişkin projelere destek sağlamayı amaçlamaktadır.

⁷⁵ y.a.g.e., s.60-65.

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA VE İNSAN KAYNAKLARI İLİŞKİSİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde, bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar incelenecektir. Bu bağlamda, ilk olarak bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler, ikinci kısımda insan sermayesi kavramı, üçüncü kısımda insan kaynakları altyapısının geliştirilmesi, dördüncü kısımda bölgesel kalkınma teorileri ile özellikle bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklayan teoriler ve son olarak beşinci kısımda bölgesel kalkınmada insan kaynağının rolü ve önemi ele alınacaktır.

2.1 BÖLGESEL KALKINMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İktisadi kalkınma, iktisadi faaliyetler arasındaki son derece kompleks ilişkiler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bölgesel kalkınmayı başlatan tek bir faktörden söz etmek mümkün değildir.

Kalkınmayı başlatan faktörler olarak; doğal kaynaklar, teknoloji, nüfus ve istihdamın yapısı yani insan kaynakları, zevklerde değişiklik, stratejik önemi olan kurumlarda meydana gelen değişimler sıralanabilir.⁷⁶

Yine bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler, bölgesel kalkınmayı etkileyen avantajlar olarak değerlendirilerek şöyle sınıflandırılabilir;⁷⁷

1. Yapay avantajlar: Kamunun sağladığı altyapı veya mali teşvikler, vb.,
2. Doğal avantajlar: Hammade veya pazara yakınlık, ulaşım ve haberleşme, uygun işgücü ve insan kaynakları.

⁷⁶ S. H. Perloff ve Regions, **Resources and Economic Growth**, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1960, s.63.

⁷⁷ J.A. Borello, "Regional Development and Industrial Promotion in Argentina: A Review of Events and Writings", **International Journal of Urban and Regional Economics**, Vol.19, 1995, s.583.

Jochimsen ise sosyo-ekonomik gelişme ile ilgili genel bir teori oluşturarak, altyapısal faktörlere yer vermiştir. Altyapı üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar; maddi altyapı, kurumsal altyapı ve insan kaynakları altyapısı olarak adlandırılmıştır.⁷⁸

Hoover, konuya daha farklı bir açıdan bakmış ve bölgesel kalkınmayı etkileyen iki dışsal faktör üzerinde durmuştur; bölge ürünlerine olan talep ve bölge üretimi için girdilerin arzı. Bu dışsal faktörlerin etkileri de bölgenin büyüklüğü ve olgunluğu ile değişik iktisadi faaliyetlerin kendi aralarındaki karşılıklı yatay, dikey ve tamamlayıcı ilişkileri tarafından belirlenmektedir.⁷⁹

Görüldüğü gibi literatürde, bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler oldukça değişik şekillerde ele alınmış ve sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler bölge içi faktörler ve bölge dışı faktörler olmak üzere şu şekilde sınıflandırılabilir.

2.1.1 Bölge İçi Faktörler

Bölge içi faktörler, bölgenin kendi yapısı ve bölge içi iktisadi faaliyetler ile ilgili faktörlerdir. Yani bölgenin sahip olduğu potansiyeller veya iktisadi kalkınmasını sağlayabilmesi için bölgede bulunması gereken etkenlerdir. Bölge içi faktörler altyapı faktörleri ve üstyapı faktörleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.1.1.1 Altyapı Faktörleri

2.1.1.1.1 Doğal Altyapı

Doğal yapının elemanları olarak yeraltı ve yerüstü zenginlikleri (madenler, verimli topraklar, bitki örtüsü, akarsular vb.) ile iklim bir arada anlaşılmaktadır. Bir ülkenin veya bölgenin doğal yapısının kalkınmada önemli bir rolü olduğu bir gerçektir. Hatta gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleri iklim şartları yönünden

⁷⁸ Ergül Han, **Kalkınmada Altyapı Yatırımları**, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları, No:127/77, ?, s.4.

⁷⁹ W.H. Richardson, **Regional and Urban Economics**, Second Edition, Pitman, Toronto, Canada, 1979, s.242.

incelendiğinde, genellikle sanayileşmiş ülkeler dört mevsimi bir arada yaşayan bir iklim kuşağında bulunurken, geri kalmış ülkelerin ise çok sıcak ve çok soğuk iklim kuşaklarında yer aldıkları görülmektedir.⁸⁰

Bunun yanında ulaşım olanakları açısından kara, deniz ve hava yollarına yakınlık da aynı derecede önemlidir. Bölgenin doğal kaynaklara ve pazarlara ulaşımını sağlayan bu faktörler doğal bir avantaj olarak karşımıza çıkmakta ve yatırımların yerleşimi açısından birinci derecede önem taşımaktadır. Yine bu faktörlere dayalı bir büyüme gösteren bazı bölgeler aynı zamanda endüstriyel yığılma merkezleri haline gelmektedirler.

Görüldüğü gibi doğal altyapı iktisadi faaliyetlerin ön koşuludur ve iktisadi faaliyetlerin seviyesinin belirlenmesinde özel bir yeri vardır. Bir altyapı unsuru olan ulaşımı etkilediği kadar tarım, sanayi, ticaret ve hizmetler gibi üstyapı unsurlarını da etkilemektedir. Bu durumun nedeni ise, doğal yapının içerdiği unsurların yeniden üretilmeyen kamu malları olmasıdır.

2.1.1.1.2 Maddi Altyapı

Maddi altyapı, bir ekonominin enerji, yol, ulaşım, haberleşme alanlarındaki bütün yatırım, donatım ve işletme araçlarıyla, doğal kaynakların ve ulaşım yollarının korunmasını, ayrıca kamu yönetimi, eğitim, araştırma, sağlık ve sosyal hizmetler için gerekli bina ve donanımı ifade etmektedir.

Maddi altyapının önemli bir özelliği özel sektör üretimine uygun bir ortam oluşturmasıdır.⁸¹ Maddi altyapı ekonominin seviye ve bütünleşme derecesine hem doğrudan hem de dolaylı olarak etki etmektedir. Aynı zamanda, ön hizmetler olarak bir yandan toplumdaki işbölümü ve teknolojik gelişme düzeyinin, diğer yandan da coğrafik alan olarak ekonominin genişliğinin bir fonksiyonudur. Maddi altyapıya yapılan harcamalar yatırım özelliği göstermektedir.⁸²

⁸⁰ TOBB., **Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model**, Ankara, 1989, s.6.

⁸¹ A. Cutanda ve J. Paricio, "Infrastructure and Regional Economic Growth: The Spanish Case", **Regional Studies**, Vol.28.1, 1993, s.70.

⁸² Erkan, 1987, s.41.

Maddi altyapı, üretim faaliyetlerini ve sosyal refahı üç temel şekilde etkiler; ilk olarak, üretim sürecinin aktif bir parçası olarak, bir çeşit kamusal ara malı olarak kabul edildiği için, bölgedeki üretim ve istihdamı etkiler. Ayrıca, özel üretim faktörlerinin etkinliklerini artırdığı için üretim sürecine dolaylı olarak da katılır. Maddi altyapının üretim sürecine direkt ve dolaylı katılımı söz konusu olduğunda farklı öğelerin farklı etkileri olacaktır. Ulaştırma ve haberleşme ağları, enerji ve su arzı, kamusal ara mallar olarak, üretim faaliyetlerini dolaysız etkilerken; eğitim, sağlık ve daha az derecede kültür merkezleri üretim faktörlerinin etkinliğini artırarak üretimi dolaylı olarak etkilerler.

İkinci olarak, maddi altyapının yeterliliği, iktisadi birim ve bireylerin, yaşamak ve iş yapmak üzere bölgeye gelmelerini (göç etmelerini) sağlayarak bölgesel iktisadi kalkınma sürecine katkıda bulunur. Maddi altyapının varlığı, bulunduğu bölgeyi yaşam ve iş kurma açısından bir cazibe merkezi haline getirmesi bölgesel iktisat literatüründe çekim etkisi olarak bilinen etkinin bir yönünü oluşturmaktadır.

Son olarak, kamu sermayesinin kullanımı sonucunda sağlanan bazı hizmetler, nihai mallar olarak dolaysız olarak kullanılır ve kullanıcısının refahını ve yaşam kalitesini yükseltir. Bu tip altyapı ikiye ayrılmaktadır. İlki, temel sosyal gereklilikler olarak eğitim ve sağlık merkezleri; ikincisi daha çok boş vakitlerin değerlendirilmesiyle ilgili olarak kültür merkezleri, ulaşım ve haberleşme hizmetleridir.⁸³

2.1.1.1.3 Kurumsal Altyapı

Kurumsal altyapı, sosyo-ekonomik süreç içerisinde faaliyetlerin yürütülme şekil ve yöntemlerini belirleyen yazılı veya yazısız kanun ve kurallar, davranış biçimleri ve örgütsel kurumlardan oluşan bir altyapı elemanıdır. İktisadi birim ve bireylerin faaliyet planlarını oluşturmaları, kararlarını almaları ve uygulamalarını sağlayan bir çerçevedir. Bu nedenle iktisadi faaliyetlerin yürütülmesi için uygun bir kurumsal çerçevenin hazırlanması zorunludur. Sadece, bu sağlandığı takdirde dahi bölgenin toplam üretiminde artış sağlanabilecektir.⁸⁴

⁸³ Cutanda ve Paricio, a.g.e., s.70-73.

⁸⁴ Erkan, 1987, s.80.

Kurumsal altyapı unsurları üç ana grupta toplanmaktadır. Bunlar;⁸⁵

1. Sosyo-ekonomik sistemi düzenleyen yazılı yasalar (hukuk düzeni, vergi ve kredi düzenlemeleri vb.),
2. Yazısız toplumsal kurallar, değer yargıları ve davranış kalıpları,
3. Örgütsel düzenlemeler (merkezi ve yerel bürokrasi vb.).

Kurumsal altyapının, maddi ve insan kaynakları altyapısından farklı olarak, genellikle doğrudan bir yatırım gerektirmemesi ayırıcı bir özelliğidir. Ancak, kurumsal altyapının oluşturulması sürecinde maddi ve insan kaynakları altyapısına yatırım yapılmaktadır.

Bölgesel iktisadi kalkınma süreci içerisinde kurumsal altyapının etkileri iktisadi sisteme etkinlik sağlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, yeni ortaya çıkan dışsal etkilere (dışsal ekonomiler, yeni iktisadi politikalar, yeni pazarlar, yeni ürünler vb.) uyabilecek şekilde bir kurumsal yapı oluşturulması ve bu yapıya mümkün olduğunca esneklik sağlanması gerekmektedir.

Özet olarak kurumsal altyapının etkileri şu şekilde sınıflandırılabilir;⁸⁶

- Kurumsal altyapının diğer altyapı unsurlarından yararlanılarak kurulması dolayısıyla işgücü ve sermaye dağılımı etkisi ve istihdam etkisi,
- İktisadi sistemin işleyişini düzenlemesi, etkinlik ve işlerlik kazandırmasından dolayı sistem etkisi,
- Kuruluş yeri ve yerleşimi etkilemesinden dolayı uyarma etkisi.

2.1.1.1.4 İnsan Kaynakları Altyapısı

İnsan kaynakları altyapısı beşeri sermaye olarak da bilinmektedir ve işbölümüne dayanan bir ekonomide sayı ve özellikleri açısından kişilerin iktisadi faaliyetlerin seviyesi ve bütünleşme derecesine katkıları yönündeki yetenekleri olarak tanımlanabilir. Ayrıca insan kaynakları altyapısı bireylerden oluştuğu ve tüketici karakteri de taşıdığından üretim faaliyetleri için yer seçiminde rol oynar.

⁸⁵ y.a.g.e., s.80-81.

⁸⁶ y.a.g.e., s.81-82.

Bir firmanın, bölgenin ve hatta ülkenin iktisadi başarısının en önemli kaynağı çalışanların kalitesidir. İktisadi başarı ve kalkınma, yapılan üretimin çokluğu ve bu işin verimliliğine bağlıdır. Bu nedenle, iktisadi faaliyetlerin seviyesi, yüksek yatırım miktarı, yüksek araştırma harcamaları ve yüksek eğitim harcamalarına bağlıdır.⁸⁷

İktisadi başarı için işgücünün eğitilmesine harcama yapılması gerekir ki, buna insan kaynakları altyapı yatırımı denilmektedir. Dolayısıyla, bilgi ve beceriyle birlikte ekonominin sahip olduğu nitelikli ve niteliksiz işgücü unsurları, o ekonominin insan kaynakları altyapı donanımı içerisinde sayılır.⁸⁸

İnsan kaynakları altyapısının önemli bir özelliği, bilgi ve tecrübenin aktararak gelecekteki insan kaynakları altyapı donanımının geliştirilmesidir. Mevcut olan donanım ile iktisadi faaliyetlere devam edilirken aynı zamanda tecrübe ve araştırmaların neticesi olan bilgiler bireyler arasında aktarılmaktadır.

İnsan kaynakları altyapı yatırımları eğitim, öğretim, araştırma ve sağlık ile ilgilidir. Bu tür yatırımlar uzun vadeli ve başlangıçta sermaye-hasıla oranı yüksek hizmetler niteliğindedir. Ayrıca, insan kaynakları altyapı harcamalarının kaynak dağılımı, gelir etkisi ve istihdam etkileri de bulunmaktadır.⁸⁹

Diğer taraftan, nitelikli ve/veya ucuz işgücü, işletmelerin kuruluş yeri seçiminde önemli bir faktördür. Çünkü, eğitilmiş ve uzmanlaşmış işgücü, işletmeler açısından, hizmet içi eğitim maliyetlerinde azalma, verimlilik ve kar demektir. Bu nedenle üretimde emek yoğun üretimde bulunan işletmelerin bol işgücü bulunan bölgelere kurulmasına benzer bir mantıkla, uzmanlaşmış emek istihdamının zorunlu olduğu, ileri teknoloji kullanılması gereken üretimin yapılacağı işletmeler de bu nitelikteki işgücünün bulunduğu bölgelerde toplanmaktadır. Bu yönüyle, kalifiye işgücü işletmeler açısından en önemli dışsal ekonomilerden bir tanesidir. Yüksek uzmanlık gerektiren işlerde çalışabilecek bireylerin yüksek ücret almaları ve ücretlerine paralel bir sosyal yaşantı sağlamak istemeleri ise, işgücü açısından bir göç hareketine, işletmelerin ise büyük şehirlerin yakınlarında kurulması zorunluluğunu ortaya

⁸⁷ Perloff, a.g.e., s.272.

⁸⁸ Erkan, 1987, s.78.

⁸⁹ y.a.g.e., s.79.

çıkarmaktadır. Bu nokta, insan kaynakları altyapısının mobil yani hareketli olması açısından önemlidir.⁹⁰

Bu bağlamda, bölgesel kalkınma potansiyelleri ve dinamiklerinin harekete geçirilmesinde, her bölgenin rekabet edebilecek bir potansiyelinin olabileceği, bu nedenle küresel düşünüp bölgesel hareket edilebileceği ve kendine güven, yaratıcılık ve insan kaynaklarının geliştirilmesinin en önemli unsurlar olduğu unutulmamalıdır.

2.1.1.2 Üstyapı Faktörleri

Üstyapı faktörleri, üretim, tüketim, bölüşüm ve dağılım olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmanın temel kriteri ise, iktisadi faaliyetlerin esas amacı olan insan ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Yani tüketim ve tüketilen mal ve hizmetlerin üretim, bölüşüm ve dağılımıdır. Bunun yanında, üstyapı yatırımlarının etkileri ancak, altyapı unsurlarının yeterliliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yani altyapı unsurlarının yeterliliği, üstyapı değişiklikleri yapılarak ulaşılmaya çalışılan iktisadi kalkınmışlık seviyesinin ve yatırımların başarısının ön şartı durumundadır.

2.1.1.2.1 Üretim

Üstyapının temel unsurlarından biri olan üretim, iktisat biliminin en temel konularından biridir. Bölgesel iktisadi kalkınma açısından bakıldığında ise üretim iktisadi kalkınmanın temel faktörlerinden birisidir.

Bölgesel kalkınma teorisi bölgelerin kalkınmasında etkili olan etmenlere iki açıdan bakar; bölge içi ve bölge dışı olmak üzere. Bölge içi iktisadi kalkınmayı etkileyen faktörlere bakışın en önemli özelliği ise ekonomik temeldir. İhracat temeli de denen teori, bölge içindeki üretim faaliyetlerinin kendi kendini uyarma etkisiyle bölgesel iktisadi kalkınmayı sağladığı varsayımı üzerine kurulmuştur.⁹¹

⁹⁰ Dinler, a.g.e., s.61-65.

⁹¹ Ruşen Keleş, **Kentbilim İlkeleri**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976, s.129.

2.1.1.2.2 Tüketim

İktisadi faaliyetlerin temel nedeni olan tüketim, yani mal ve hizmetlere olan talep durumu, bölgesel iktisadi kalkınma sürecinde özellikle iktisadi birim ve bireylerin yerleşim yeri kararları üzerinde etkide bulunarak kendini göstermektedir.

Özellikle iktisadi birimlerin yerleşim yeri seçimlerinde iki ayrı yönden etkili olmaktadır. Birincisi, bölgenin nüfusunun yapısına bağlı olarak üretilecek mal ve hizmetler açısından pazar olma durumu, ikincisi ise iktisadi birimlerin üretim girdilerini sağlama açısından pazar olma özelliği ile yerleşim yeri seçimi kararlarını etkilemektedir.

Tüketim miktarı ve alışkanlıkları, bir bölgede veya ülkede hangi malların ve hizmetlerin, nasıl ve ne miktarda üretileceğini belirlemektedir. Yeni bir takım malların ve hizmetlerin piyasaya sürülmesi tüketim alışkanlıklarında değişikliklere neden olabileceği gibi, gelir seviyesindeki bir değişiklik de tüketilen mal ve hizmetlerin miktar ve bileşiminde değişmelere neden olmaktadır. Dolayısıyla bölgenin kalkınmasında diğer unsurlar yanında talep yapısındaki değişimler de önemli olmaktadır.⁹²

2.1.1.2.3 Bölüşüm

Bölüşüm kavramı, üretim süreci sonucunda sağlanan gelirin bireyler arasındaki paylaşımını ifade etmektedir.

Bir üstyapı faktörü olarak bölüşümün etkisi, üretimden elde edilen gelirin üretici faktörlere mi yoksa tüketime mi yönlendiği noktasında etkisini göstermektedir. Eğer elde edilen gelir tekrar yatırıma dönüşerek devam eden bir süreç izliyorsa bölgesel kalkınmada etkili olacaktır.

⁹² TOBB, a.g.e., s.10-11.

2.1.1.2.4 Dağılım

Dağılım; faktör, mal ve hizmetlerin iktisadi üniteler arasındaki paylaşımı olarak ele alınmaktadır. Bölgesel kalkınma süreci içerisinde dağılımın etkileri faktör, mal ve hizmetlerin kimlerin elinde toplandığına göre belirecektir. Kalkınmanın ilk aşamalarında, toplanmanın üretici birimlerin lehinde olması bölgenin çıktı miktarı üzerinde olumlu etkilerde bulunacaktır. Ayrıca bölgeler arasındaki dağılım da önemli etkilerde bulunmakta ve olumlu uyarma etkisine neden olmakta, iktisadi birimleri; faktör, mal ve hizmetlerin bol ve çeşitli niteliklerde bulunduğu bölgelere çekmektedir.

Diğer faktörlerde olduğu gibi dağılım faktörünün etkisini gösterebilmesi de başka unsurlarla olan karşılıklı tamamlayıcılık ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Örneğin; doğal altyapı unsuru olarak bir madenin belli bir bölgede çıkması o madeni üretim sürecinde hammadde olarak kullanan iktisadi birimlerin bölgeye gelmesi için teşvik edecektir. Ancak, bölgenin coğrafi konumunun pazarlara erişim açısından uygun olmaması, ulaşım ve haberleşme altyapısının yetersiz olması, insan kaynakları altyapısının gelişmemiş olması gibi nedenlerden dolayı, diğer alt ve üstyapı faktörlerinin olumsuz uyarma etkileri nedeniyle girişimcilerin bölgeye gelmelerinin ve yatırım yapmalarının karlı olmayacağı sonucuna varmalarına yol açacaktır.

2.1.2 Bölge Dışı Faktörler

Bölgesel kalkınma sadece yerel şartlardan değil, ülke ve dünya şartlarından da etkilenmektedir. Dünya piyasalarında bölge ürünlerine olan talebin azalması, yeni bir malın üretilmesi, teknolojinin değişmesi, savaş, tüketim alışkanlıklarındaki değişimler, ekonomik krizler vb. durumlardan kaynaklanan olumlu ve olumsuz konjonktürler bölgesel kalkınmayı etkileyecektir. Bu bağlamda, dışa açıklık varsayımıyla bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler şu şekilde sıralanmaktadır.

2.1.2.1 Politik Koşullar

Bölge dışı faktörlerden ilki olan politik koşullar, ülkenin yönetimi ile ilgili koşulları kapsamaktadır. Bu koşullar ülke yönetimini elinde bulunduran hükümetlerin

ekonomi konusundaki düşünce ve programlarıyla ilgilidir. Tabii ki ülkelerin yönetim biçimleri politik koşulların oluşumunu etkileyecektir. Planlı kalkınma politikası izleyen bir ülkede, bölgesel kalkınma planlamasının yapılması ve uygulanması aşamasında ülke idaresi, politik seçimlerde farklı iktisadi görüş ve programlara sahip hükümetlerin yürütmeye gelmeleriyle değişecektir.

Yeni hükümetlerin eskilerin uygulamalarına devam etmeleri ya da etmemeleri, uygulanan teşviklerin ve özendirme tedbirlerinin şeklinin değişmesi, alt ve üst yapı harcamalarına verilen önem vb. sebeplerle bölgesel kalkınma süreci üzerinde, etkilerde bulunacaktır. Elbette bütün iktisadi ve sosyal politikalar, siyasi görüşlerin içerik, zamanlama ve politikaların tamamlanma hızı gibi hususlar, iktisadi etkinliklerden daha çok siyasi nedenlerle açıklanabilir. Fakat bölgesel politika kapsamında siyasi faktörler çok daha önemlidir.⁹³

Hükümetlerin bölgesel kalkınmayı etkilemek için kullanabilecekleri bir çok politika aracı mevcuttur. Bunlar;⁹⁴

- Firmaların sübvansiyonu,
- Altyapı yatırımları,
- Doğrudan kontrol,
- Faktör mobilitesini teşvik amaçlı tedbirler,
- Gizli alansal politikalar(parasal, mali, tarımsal ve sektörel) olarak sıralanabilir.

2.1.2.2 Ekonomik Faktörler

Bölge dışı ekonomik faktörler iki kısma ayrılabilir. Bunlardan birincisi, bir ülkenin diğer bölgelerinden kaynaklanan etkilerdir. İkincisi ise, bölgenin bulunduğu ülke dışında, özellikle bölgenin iktisadi ilişkiler içinde bulunduğu, diğer ülkelerle ticaret ve üretim koşullarının değişmesi sonucu ortaya çıkan etkilerdir.

Diğer bölgelerde ki ekonomik yapının değişmesi durumunda, bölgenin ticaret şartları değişecektir. Diğer bölgelerdeki ekonomik yapı değişiklikleri, alt ve üstyapı

⁹³ Richardson, a.g.e., s.242.

⁹⁴ y.a.g.e., s.243.

unsurlarındaki değişimler; tüketici zevklerindeki değişmeler, kurumsal yapılardaki düzenlemeler, haberleşme, ulaştırma, teknoloji vb. faktörlerde meydana gelebilir.

Bünyesinde belirli bir merkez (kalkınma kutbu ya da cazibe merkezi) bulunan bölge, çevresindeki bölgelerin kalkınmasını bloke edici olumsuz etkilerde bulunabilir. Bu olumsuz etkilerin başlıcaları olarak, çevre bölgelerden gelişen bölgeye doğru olan;⁹⁵

- Aktif eleman göçü,
- Sermaye transferi,
- Durağan bölgelerdeki geleneksel sanayilerin çöküşü, sayılabilir.

Aktif eleman göçü: Kalkınmakta olan bölgede başlayan ekonomik canlılık, iş imkanlarının artmasına neden olurken, ücretler ve hayat düzeyi iyileşmeye başlayacaktır. Kent hayatının konfor ve avantajları ile birlikte, çeşitli iş imkanlarının ortaya çıktığı kalkınmakta olan bölge çevre bölgelerdeki nüfusu kendine çekecektir. Çevre bölgelerden merkez bölgeye doğru olan bu göçte, ilk göç edenler gizli ve açık işsizlerden ziyade, aktif elemanlar olmaktadır. Ayrıca çevre bölgelerde bulunan girişimci ruhuna sahip ancak yaşadığı bölgeyi kendileri için yeterince elverişli bulmayanlar, başta gençler olmak üzere, yüksek öğrenimliler, aydınlar ile kalifiye işçiler kısacası “yetişmiş insan kaynağı” ilk göç edenleri oluşturmaktadır.

Genç ve girişimci ruhuna sahip insan kaynağını kaybeden çevre bölgeler, kalkınma potansiyellerini de kaybederek, mevcut gelişmişlik düzeylerini dahi korumakta güçlüklerle karşılaşacaklardır. Yarının girişimcileri niteliğinde olan bu insan kaynağı göçünü alan, zaten kalkınmanın başlamış durumda olduğu bölgeler, bu nitelikli insan kaynağı sayesinde göç veren bölgeler aleyhine daha da hızlı gelişeceklerdir. Ayrıca çarpan etkisi sonucu, göç veren bölgenin gelirinde düşüş olurken, göç alan bölgenin geliri artacaktır ki, bu da söz konusu bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının daha da artmasına neden olacaktır.⁹⁶

Sermaye transferi: Girişimci ruhuna sahip insan kaynağının çevre bölgelerden gelişen bölgeye doğru göçüne, aynı yönde gerçekleşen bir de sermaye

⁹⁵ Dinler, a.g.e., s.131.

⁹⁶ Emin Ertürk, “Göçün Ekonomik Analizi”, **Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B. Dergisi**, C.VI, Kasım 1985, s.2-6.

göçü eşlik edecektir. Kalkınmakta olan bölgede ortaya çıkan ekonomik hareketlilik, yüksek talep ve artan yatırım imkanları, çevre bölgede çok az miktarda da olsa tarımda ve geleneksel sanayi faaliyetlerinde ortaya çıkan tasarrufları da cezbedecektir.

Çevre bölgelerdeki geleneksel sanayinin çöküşü: Gelişen bölge ile çevre bölgeler arasındaki ticaret, çevre bölgelerin aleyhine olarak, burada var olan geleneksel sanayi faaliyetlerini köreltecektir. Gelişen bölgede büyük ölçekli olarak kurulup, daha yüksek verimlilikle çalışan modern sektörlerin fabrikasyon ürünlerinin girdiği çevre bölgelerde ki mevcut sanayi, bu yeni ürünlerle rekabet edemeyerek çökecektir.

Ancak bu olumsuz etkilerin yanında, gelişen bölgede üretim artarken ihtiyaç duyulan girdilerin çevre bölgelerden talep edilmesi ve çevre bölgelerde yaşayan halkın taleplerini karşılayacak tüketim malları sanayinin buralarda kurulacak olması, başlangıçta tamamen durgunluğa sürüklenen çevre bölgelerin zamanla canlanmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, öncelikle bir bölgede giderek yoğunlaşan kalkınma hareketi, belirli bir düzeyden sonra, çevre bölgelere de yayılarak, onların kalkınmasına da katkı sağlayacaktır.

Diğer taraftan, ülke dışı ekonomik konjonktür ise bölgesel kalkınma sürecine daha çok tüketim ve yatırım malları ihracatı ve ithalatı dolayısıyla etki etmektedir. Bölgenin yurt dışına yaptığı mal ve hizmet ihracatına olan talebin ve bunların dünya piyasalarındaki durumlarının kalkınma sürecine etkisi başarı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.2.3 Teknolojik Yenilikler

Teknolojik yenilikler iktisadi faaliyetlerin verimliliklerini artırarak büyümeyi hızlandırmaktadırlar. Teknolojik yeniliğin ilk ortaya çıktığı bölgeler önemli avantajlar elde etmektedirler. Bu açıdan teknolojik yeniliğin bölgede ortaya çıkmasını sağlamak için ya da yeni teknolojilerin bir an önce bölge içinde kullanılmaya başlanması için ülke ve bölge düzeyinde kurum ve kuruluşlar bir çeşit rekabet ortamına kadar gitmektedirler.

Üretim açısından, yeni teknolojilerin ekonomiye dahil olması üç yoldan gerçekleşebilir. Bunlar; patent alma, teknolojik yenilik ve taklittir. Bunun dışında haberleşme ve ulaştırma gibi alanlarda meydana gelen teknolojik yenilikler ve yapılan buluşlar bölgesel kalkınma açısından önem arz etmektedir. Yeni gelişen teknolojiler (özellikle ulaşım ve haberleşme alanında) endüstrileri daha serbest ve hareketli kılmaktadırlar.⁹⁷

Görüldüğü gibi, bölgesel iktisadi kalkınma çok kompleks bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma hareketi bütün bu faktörlerin birbirleriyle etkileşimleri sonucunda ortaya çıkacaktır.

2.2 İNSAN SERMAYESİ KAVRAMI

2.2.1 İnsan Sermayesinin Tanımı

Kalkınma ekonomisinde sermaye birikimi denildiğinde genelde akla hemen fiziki sermayede ortaya çıkan gelişmeler gelir. Oysa onun kadar hatta belki daha önemli olan insan sermayesi (beşeri sermaye) faktörünü hiçbir zaman göz ardı etmemek gerekir. İnsan sermayesi, daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış insan kaynağıdır.⁹⁸

İnsan sermayesi, bireyin doğuştan sahip olduğu ve sonradan kazandığı niteliklerin değeri olarak ifade edilebilir. İnsanın üretim sürecindeki yerini ise sahip olduğu yetenekler ve nitelikleri belirlemektedir.⁹⁹

Başka bir tanımda insan sermayesi, bireylerin yetenek, hüner ve bilgi yönünden yükselmesini ifade eden insan kaynaklarının geliştirilmesini, ekonomik anlamda insan sermayesi birikimini ve bu sermayenin kalkınmada etkili olacak

⁹⁷ J. Rees, "New Technology and Regional Development; Trends and Implications in the US", **Regional Development Processes and Policies**, Ed. By. W.H. Berentsen, D.R. Danta and E. Daroczi, Budapest, 1989, s.60.

⁹⁸ Ergül Han ve A. Ayten Kaya, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, 1997, s.130.

⁹⁹ Mehtap Tunç, "Türkiye'de Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", **D.E.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt No:8, Sayı No:2, 1993, s.1-2.

şekilde kullanımını anlatmaktadır.¹⁰⁰ Bu bağlamda insan sermayesi kavramı, insanların eğitim, yetiştirme ve diğer etkinlikler aracılığıyla kendilerine yatırım yapmaları ve böylece yaşam boyu kazançlarını artırarak gelecekteki gelirlerini yükseltme gerçeğine dayanır.

İnsan kaynaklarının geniş tanımı; kalkınmaya yardımcı olan, muhafaza eden ve insanların üretken kapasitelerini tekrar kazandıran bütün kaynakları içerir. İnsan sermayesi, insan kaynaklarının spesifik bir türüdür. Bu tür kaynakların içinde resmi ve resmi olmayan eğitim harcamaları, işgücü eğitimi, sosyal güvenlik, yaşlıların rehabilitasyonu ve diğerleri vardır. Bu tür insan kaynaklarının her biri ve bundan dolayı genel olarak insan kaynakları ekonomik kalkınmayı hızlandırıcı bir role sahiptir.¹⁰¹

Geleneksel olarak, yatırım ve sermaye ile ilgili ekonomik analizler, makine, donanım ya da bina gibi üretken kapasite yaratma yoluyla gelecekte gelir getirecek fiziki sermaye üzerinde yoğunlaşma eğilimi göstermiştir. Bununla birlikte, örneğin Adam Smith gibi birçok klasik iktisatçı, tıpkı bir fabrika veya diğer işletmelerin üretkenlik kapasitesini artıran yeni makinelerin veya diğer fiziki sermaye mallarının satın alınmasında olduğu gibi, eğitimin de işgörenlerin üretkenlik kapasitesini artırmaya devam ettiğine işaret etmiştir. Böylece fiziki sermaye yatırımları ile insan sermayesi yatırımları arasında bir benzetme yapılmıştır.¹⁰² İnsanın üretim sürecindeki rolü, aynı üretim üzerinde fiziki sermayenin etkisi gibi, insana sermaye niteliği kazandırmaktadır. Emek, girişimci ve teknik bilgi faktörlerinin sahibi olarak insanın nitelikli veya niteliksiz olarak her iki şekilde de ekonomik sürece katkısı, insanın bir sermaye unsuru olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰³

İyi eğitilmiş insan gücü ile yeterli fiziki sermaye birikimi ekonomik gelişmenin iki önemli faktörüdür. Aynı zamanda bu iki faktör birbirinin tamamlayıcısıdır. Daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış, dengeli ve sağlıklı beslenebilen, kültürlü insan

¹⁰⁰ Muhsin Hesapçıoğlu, **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi**, BETA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1994, s.402.

¹⁰¹ M.A. Choudhury, "How Effectice is Human Resource Planning in Developing The Third World", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt No:10, Sayı:3, 1983, s.249.

¹⁰² Muaren Woodhall, "İnsan Sermayesi Kavramı", **Eğitim Ekonomisi: Seçilmiş Yazarlar**, (Çev.: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz), Ankara Personel Geliştirme Merkezi Yayınları, 1994, s.19.

¹⁰³ Tunç, a.g.e., s.1.

kaynağı yani daha verimli çalışabilen insan sermayesi, artan emek verimliliği anlamına gelmektedir.¹⁰⁴

İnsan sermayesi, maddi sermaye gibi ulusal gelirin yükselmesini etkilemektedir. Ulusal gelirin yaratılması için kullanılan üretim faktörlerine nazaran, gelirin daha yüksek bir artış göstermesi insan sermayesi stokundaki artışın sonucu olarak açıklanmaktadır. Öyleyse, insanın fiziki ve fikri üretim kapasitesindeki artış, maddi sermaye gibi ulusal gelirin artışını sağlayan, insan sermayesidir. Aynı şekilde, doğal kaynakların değerlendirilmesi, maddi sermayenin hem artırılması, hem de yüksek bir etkinlikle kullanılması, yetişmiş insan gücüyle mümkün olacaktır.¹⁰⁵

Bu bağlamda, içinde yaşadığımız yüzyılda öğrenim, eğitim, beceri ve diğer bilgi birikimleri, kişilerin ve ülkelerin üretimini önemli ölçüde etkileyen öğeler olmuşlardır. Bir ülkenin yaşam standardı, insanların gelişmesini sağlamakta, nüfusun becerisini, bilgi birikimini, sağlık ve alışkanlıklarını değerlendirmekte ne kadar başarılı olduğunu belirlediği için yirminci yüzyıla “insan sermayesi çağı” da denilebilir.¹⁰⁶

2.2.2 İnsan Sermayesinin Kuramsal Gelişimi

İnsanın üretim sürecindeki rolü, aynı üretim üzerindeki fiziki sermayenin etkisi gibi, insana sermaye niteliği kazandırmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişme süreci içinde insanın da bir sermaye unsuru olduğuna ilişkin, insan faktörünün önemini açıklamaya yönelik olarak ileri sürülen insan sermayesi kuramı, kalkınma kuramının gelişimi doğrultusunda II.Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dünya ekonomisinde gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmeler, bu değişimi yakalayamamış gelişmekte olan ülkelerde önemli ölçüde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapı farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yapı farklılıklarından en önemlileri gelir düzeyi ve sahip olunan insan sermayesindeki ayrılıklardır. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin belirlediği sosyo-ekonomik yapıda

¹⁰⁴ Han ve Kaya, a.g.e., s.130.

¹⁰⁵ Hasan Kazdağlı, “Eğitimin Finansmanı”, **TOBB Konferansı Konuşması**, TOBB Yayınları, İzmir, 1997, s.6.

¹⁰⁶ Margeret Palmer, **İnsan Kaynakları**, (Çev. Doğan Şahiner), ROTA Yayınları, İstanbul, 1993, s.14.

oluşan gelişmelerin bir bölümü maddi sermaye ile açıklanırken bir bölümü de insan sermayesi kuramcılarının ileri sürdüğü gibi, insan sermayesi ile açıklanmaktadır.

Üretimde kullanılan üretim faktörleri emek, tabiat, sermaye ve girişimci olarak dört ayrı şekilde tanımlandığında insanın emek ve girişimci faktörlerinin sahibi olarak üretimin artmasında, kalkınma ve gelişmenin sağlanmasında etkili bir faktör olduğu, insan sermayesi kuramına yönelik ekonomik araştırmalar ile ortaya konmuştur. Ancak daha sonra üretim faktörleri sınıflamasına beşinci faktör olarak teknik bilgi getirilmiştir. Teknik bilginin oluşumu ve ekonomik sürece aktarılması da insan faktörü ile olanaklı olmaktadır.¹⁰⁷

Tarihsel gelişime bakıldığında, iktisat biliminin doğuşu ile birlikte ilk iktisatçıların, insanın sermaye unsuru olarak kabul edilebileceği konusunda bazı görüşleri bulunmaktadır. Sermaye olarak insanı ve insanın niteliklerini göz önünde tutan ilk iktisatçılardan başlıcaları; PETTY, FARR, SMITH, SAY, SENIOR, LIST, MILL, MARSHALL, THUNEN ve FISHER'dir. Bu iktisatçılar sermaye tanımı içinde insanların ve niteliklerinin yer aldığını vurgulayarak, insanın üretim sürecinde verimliliği artıran bir faktör olarak insana yatırımın önemine işaret etmişlerdir.¹⁰⁸

Adam Smith, "Milletlerin Zenginliği" eserinde, bir ülkenin emek gücünün, o ülkenin zenginliğini yaratan en önemli faktörlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Adam Smith, insan zekası ve kabiliyetini, sabit sermaye kavramı içine dahil ederken; A. Marshall eğitimi, milli yatırım olarak nitelendirmiş ve "bütün sermayelerin en değerlisi insana yapılan yatırımdır" demiştir.¹⁰⁹

Ancak, II.Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde teknoloji yarışı nedeniyle insan sermayesi kuramının oluşumuna ilişkin çalışmalar hız kazanmıştır. Bu tarihte, insan sermayesi kuramının ortaya çıkışı, T.W. SCHULTZ, G. BECKER, E. DENISON, HARBISON, MYERS, J. MINCER vd. iktisatçıların katkısıyla gerçekleşmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Besim Üstünel, **Ekonominin Temelleri**, Bilgi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1983, s.38.

¹⁰⁸ Vural Savaş, **İktisadi Kalkınma**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1995, s.255.

¹⁰⁹ Savaş, a.g.e., s.271.

¹¹⁰ Tunç, a.g.e., s.5-6.

İnsan sermayesi ve insana yatırım kuramına ilk teorik katkıda bulunan iktisatçı Theodore W. SCHULTZ'dur. SCHULTZ (1960) geleneksel sermaye kavramının homojen olduğunu, sermayenin heterojen de olabileceğini belirterek insanların da sermaye kavramı içinde düşünülebileceğini ifade etmiştir. SCHULTZ'a göre verimlilikteki artışlar tamamen fiziki sermaye ile açıklanamamaktadır. Verimlilikteki açıklanamayan artışların başlıca kaynağı insanların kazandığı yeteneklerdir. Kıt kaynakların bu yetenekleri elde etmek için dağıtılması gerekmekte ve bu bağlamda insana yatırım önem kazanmaktadır.¹¹¹

2.2.3 İnsan Sermayesi ve Fiziki Sermaye İlişkisi

Teknolojik gelişme, büyüme ve yapısal değişimler fiziki sermaye artışlarına bağlı olduğu kadar, üretimin en önemli girdilerinden olan "insan kaynağına" da bağlı bulunmaktadır. Fiziki sermaye artışı, üretim faktörlerinin miktarında artışlar sağlayarak büyümeyi hızlandırırken, maddi sermaye ile beşeri sermaye yatırımları, teknolojik gelişmelerin de kaynağını oluşturarak, üretim faktörlerinin niteliğini ve verimliliğini etkilemekte, dolayısıyla yapısal değişme sağlanmaktadır.¹¹²

Fiziki sermaye ve insan sermayesinin birbirini tamamlayıcı özellik içermesi, her iki alana da yatırımı gerektirmektedir. İnsan faktörünün fiziki sermaye oluşumuna doğrudan katkısı nedeniyle, insana yatırımın artan verimler özelliğinden dolayı, fiziki sermaye yatırımlarına nazaran, uzun dönemde üretim üzerinde daha etkili olduğu ifade edilmektedir.

İnsan sermayesi, fiziki sermaye miktarı ve niteliğini de artırarak, kalkınma düzeyinin ilerlemesine yol açmaktadır. 1960'lı yılların sonlarına doğru daha çok gelişmiş ülkelerde bilgi toplumunun oluşumuna yönelik olarak bilgi teknolojilerinde görülen gelişmeler, bu ülkelerde ki "insana yatırıma" verilen önem sonucu oluşan, nitelikli insan kaynaklarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹¹³

¹¹¹ Theodore W. Schultz, **Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırım**, İktisadi Kalkınma: Seçme Yazılar; (Çev:Fahir Gürkan), ODTÜ İ.İ.B.F. Yayın No:6, Ankara, 1984, s.414.

¹¹² Umut Korkmaz, "Türkiye'de İşgücünün Beşeri Sermaye Kullanımı", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi**, No:127, İstanbul, 1993, s.134.

¹¹³ Mehmet Şişman, **Eğitim Ekonomisi ve Planlaması**, Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, 1998, s.21.

Ekonominin kalkınma hızını artırma ve ekonomi politikalarının gerçekleştirilmesi bakımından, “sağlıklı ve bilgili insan kaynaklarının” sistemli bir biçimde yeterince yetiştirilmesi, özel bir önem taşımakta ve insan kaynakları yatırımları, çoğunlukla fiziki sermaye yatırımlarını tamamlamakta ve de onları daha üretken yapmaktadır.¹¹⁴

Gerek fiziki yatırımların en verimli biçimde uygulanması, gerekse mevcut kapasite ve olanaklardan fazlaca yararlanılabilmesi için sağlık ve bilimsel-teknik araştırma alanlarına yapılacak yatırımlara önem verilmelidir. Bilinmelidir ki, bir ulus insan kaynakları potansiyelini geliştirmedikçe diğer alanlarda ilerleme sağlayamamaktadır.¹¹⁵

2.3 İNSAN KAYNAKLARI ALTYAPISININ GELİŞTİRİLMESİ

2.3.1 İnsana Yapılan Yatırımın Önemi

İnsan faktörü ulusal ve bölgesel kalkınmanın hem amacı hem de aracıdır.¹¹⁶ Kalkınma insan eliyle ve insan zekasıyla gerçekleştiğine göre; kalkınmanın temel unsuru “insan sermayesi” adı verilen insan zekası ve insan kabiliyeti olmaktadır.¹¹⁷

Günümüzde rekabetin, kalkınmanın yolu yeni üretim süreçleri, yeni mal ve hizmetler bulmak, bunların niteliğini sürekli iyileştirmek, alıcıların istemlerini giderek daha iyi karşılamaktır. Bunun da yolu sürekli araştırmak, öğrenmek, uygulamak, üretimde deneyim, birikim kazanmaktır.¹¹⁸ Ülkelerin ve bölgelerin kalıcı güçlerini de artık mevcut sanayi üretimleri değil, bilimsel kapasite ve potansiyelleri yani bunu da başaracak olan “insan kaynakları” belirlemektedir.¹¹⁹

¹¹⁴ Bora Güner, **Eğitim Harcamalarının Verimliliği**, DPT Yayınları, No: 1754, Ankara, 1981, s.8.

¹¹⁵ Ergül Han, **Kalkınmada Altyapı Yatırımları**, E.İ.T.İ.A. Yayınları, No: 127-77, Eskişehir, 1975, s.58-59.

¹¹⁶ Koray Boşol, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1995, s.35.

¹¹⁷ Savaş, a.g.e., s.270.

¹¹⁸ Tuncer Bulutay, **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar**, DPT Yayınları, 1995, s.33.

¹¹⁹ Cem Kozlu, **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No:335, Ankara, 1996, s.13.

Bir ülke yada bölge ancak; yoksulluğun, verimsizliğin, nitelikli işgücünden yoksunluğun kısır döngüsünü kırarak gelişebilir. Bu ise doğal kaynakların, donanımların ötesine geçmeyi, yaratıcılığı ön plana çıkarmayı gerektirir. İnsan kaynakları fiziki sermayeyi yarattığı ve yönlendirdiği ölçüde üretim gücünün temeli olmaktadır. Burada vurgulanmak istenen, üretim gücünün veri olmadığı, yaratılması gerektiğidir. Kalkınmada yaratıcı güçler ön plandadır. Ülkeler ve de bölgeler nitelikli insan yaratabildikleri ve insan kaynaklarını geliştirebildikleri ölçüde kalkınabilmektedirler.¹²⁰

Kalkınmanın temel amacı, sadece zenginlik yaratmak değil, zenginliği yaratacak ve devam ettirecek insan kaynağını da yaratmaktır. İnsana yatırım adı verilen harcama başlıca üç tür harcamadan oluşur. Bunlar; eğitim, sağlık ve beslenme harcamalarıdır. Her üç harcamanın da birbirini tamamladığına ve ancak üçü birlikte dengeli olarak yapılırsa insan sermayesinden gerektiği gibi yararlanılacağı kuşkusuzdur.¹²¹

İnsan sermayesi kavramı, sadece eğitim ve yetiştirme değil, aynı zamanda işgücünün verimlilik ve kalitesini artırarak gelecekteki gelir düzeyini yükselten etkinlik türü ile de ilişkilendirilebilir. Bu nedenle sağlık, beslenme ve göç ile ilgili harcamalar da insan sermayesine yapılan bir yatırım olarak da düşünülebilir.¹²²

Theodore Schultz, verimlilikteki açıklanamayan artışların başlıca kaynağını insanların kazandığı yeteneklere bağlamıştır. Dolayısıyla kıt kaynakların bu yetenekleri elde etmek için dağıtılması gerekmekte, bu durumda da insan kaynaklarına yatırım önem kazanmaktadır. Schultz, gelişmiş ülkelerdeki insan sermayesinin fiziki sermayeden daha çok ve hızlı şekilde bir büyümeye yol açtığını dile getirmiştir. İnsan sermayesinin fiziki sermayeden daha etkili olması, insanın verimliliğini artıran eğitim, sağlık, beslenme vb. gibi insan kaynaklarına yapılan yatırımlara bağlıdır. Bu yatırımlar ile insan faktörü, maddi sermayenin de verimliliği artıracak şekilde üretim sürecinde, önemli bir role sahip bulunmaktadır.¹²³

¹²⁰ Bulutay, a.g.e., s.38-40.

¹²¹ Han ve Kaya, a.g.e., s.130.

¹²² Schultz, a.g.e., s.410.

¹²³ y.a.g.e., s.414.

İnsan kaynaklarına yapılan eğitim yatırımları teknolojik ilerlemeden yararlanmayı mümkün kıldığı gibi, bu ilerlemenin devamını da sağlamaktadır. Sağlık şartlarının düzenlenmesi daha fazla yaşama ihtimalini artırarak, öğretime yapılan yatırımı daha verimli kılmaktadır. Öğretime yapılan yatırım ise üretkenliği artıran ve sağlık şartlarının iyileştirilmesini sağlayacak olan bilgiyi iletmektedir.¹²⁴

Gelişmişlik düzeyi her ne olursa olsun, bütün ülkeler, teknoloji yarışının aldığı biçim, içerdiği parametre ve uluslararası siyasetteki yansımalarından etkilenmektedir. Dolayısıyla teknoloji yarışının kazandığı yaşamsal önem ve süreklilik karakteri, bu yarışta iddası olan ülkelerin temel araştırmalara girmesini de kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu bağlamda teknolojik üstünlüğün elde edilmesi, yoğun araştırma-geliştirme harcamalarının yanında insan kaynakları yatırımlarından olan eğitim ve öğretime yatırımı gerektirmektedir. Çünkü günümüzde bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte uluslararası rekabet üstünlüğünü sağlayan unsur bilginin üretimi ve kullanımı olmaktadır. Bilginin üretimi ve kullanımı ise insan faktörünün eğitimi ve yetiştirilmesini yani insan kaynaklarına yatırımı gerekli kılmaktadır.¹²⁵

O halde, gerek ekonomik kalkınmanın gerektirdiği insan sermayesini oluşturmak, gerekse bilgi toplumunun gerektirdiği araştırıcı ve yaratıcı insan gücü yetiştirmek açısından bakıldığında insan kaynaklarının geliştirilmesi, her ülkenin ve de bölgenin rekabet edebilmesi ve kalkınabilmesi için önem verilmesi gereken en önemli konulardan birisi olmaktadır.

2.3.2 İnsan Kaynaklarına Yatırım Yapılmasının Amaçları

İnsan kaynağını geliştirme, bir toplumda yaşayan bütün insanların bilgi ve becerilerini geliştirme süreci olarak ifade edilmektedir. Bir toplumda insana yatırım mikro ve makro olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Mikro düzeyde insana yatırım; kişinin kendisine yaptığı yatırım ve firmaların personeline yatırımı içermektedir. Makro düzeyde insana yatırım ise; devlet tarafından insana yatırımı

¹²⁴ Nuri Akgün ve Kaya Yıldız, **Eğitim Ekonomisi Üzerine Seçme Yazılar**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, No:3, Bolu, 1998, s.38.

¹²⁵ Erol Kutlu, **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995, s.84.

içermekte olup ulusal ekonomi düzeyinde genellikle altyapı yatırımları, yarı kamusal mal ve hizmetlere yönelik yatırımları ifade etmektedir.¹²⁶

2.3.2.1 İktisadi Kalkınmayı Gerçekleştirmek

Ekonomik kalkınma modellerinde, insan sermayesi özel bir rol oynamaktadır. Yeni ürünlerin üretimini sağlayan ve teknolojik gelişmenin temelini oluşturan araştırma ve geliştirme sektörünün anahtar girdisi “insan sermayesi”dir. Bu durumda insan sermayesi birikimi daha fazla olan ülkeler, yeni ürünleri daha büyük bir hızla piyasaya sürerler ve dolayısıyla daha hızlı bir kalkınma gerçekleştirmektedirler.¹²⁷

Az gelişmiş ülkelerin çoğunda esas sorun, doğal kaynakların yetersiz olması değil, insan unsurunun gelişmemiş olmasıdır. Bu nedenle bu ulusların en önemli sorunu insan kaynaklarının geliştirilmesidir. Dolayısıyla her ülke, eğitimini ve insan kaynağının niteliğini yükseltmek için bir strateji yaratarak, bunu kendi özelliklerine göre uygulamalıdır.¹²⁸

Bir ekonomide insan kaynakları yatırımlarının yetersizliği, iktisadi kalkınmayı yavaşlatan ve engelleyen başlıca faktörlerdendir. Ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda gerekli insan sermayesinden yoksun olan bir ülkede, kişi başına düşen gelir de düşük olmaktadır. Kişi başına düşen geliri artırma amacının yanı sıra, sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki yapısal değişimlerin gerçekleştirilme isteği bağlamında insan sermayesindeki gelişmeler, fiziki sermayedeki gelişmeler kadar önem taşımaktadır. Çünkü maddi kaynakların değerlendirilip ekonomik sürece aktarılmasında önemli bir yeri olan insan kaynakları, kalkınmanın gerçekleştirilmesinin yürütücüsü rolündedir.¹²⁹

¹²⁶ Mehtap Tunç, “Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiye’de İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 1997, s.31

¹²⁷ DPT, **Yükseköğretim Gelişme Perspektifi ve Finansman İhtiyacı**, DPT Yayınları, Ankara, 1993, s.113.

¹²⁸ Han, a.g.e., s.58.

¹²⁹ İsmail Bircan, **Ekonomik Gelişme ve Büyüme Sürecinde Planlama**, Bilim Yayınevi, Ankara, 1990, s.72.

2.3.2.2 Emek Verimliliğini Artırmak

Gerek ekonomik gerekse sosyal altyapı yatırımlarının (eğitim, sağlık, beslenme, konut vb.) amacı, toplumu oluşturan bireylerin daha sağlıklı ve mutlu şekilde yaşamlarının sağlanmasıdır. Gerçekte tüm ekonomik faaliyetlerin temelinde bu refah olgusu bulunmaktadır. Bu bağlamda, insan kaynaklarının geliştirilmesindeki temel hedeflerden biri de emek verimliliğini artırmaktır. Emek verimliliğinde sağlanacak bir artış ise, kuşkusuz üretim faaliyetlerinde elde edilecek hasılanın daha fazla olmasına ve böylece kalkınmanın daha çabuklaşmasına yol açacaktır. Çünkü, sağlıklı, güçlü, kendini sürekli geliştiren ve yeni üretim tekniklerinden sürekli haberdar olan bilgili emek gücünden daha fazla üretim sağlanmaktadır.¹³⁰

Ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarının bireylerin davranışlarına, çalışma tarzlarına yapacağı olumlu etkiler, onların üretime katılma istek ve arzularının (üretkenliklerinin) artmasına neden olacaktır. Örneğin bireylerin beslenme ve konut gereksinimlerinin giderilmesinin bireylerin davranış ve çalışmalarında olumlu etki yapması bilinen bir gerçektir. İnsanların kullanışlı ve rahat konutlara kavuşturulması onların çalışma istek ve güçlerini etkileyerek verimliliklerinin artmasını sağlayacaktır. Ayrıca diğer insan sermayesi yatırımları ile birlikte insanın niteliğini artırmaya ve üretici gücünü korumaya yönelik sağlık hizmetleri, kişinin verimliliğini doğrudan etkilemektedir.¹³¹

2.3.2.3 Bilgi Toplumunu Oluşturmak

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi bilgi toplumuna geçişin anahtarıdır. Hızla yayılan küreselleşme sürecine en çabuk uyum göstermenin yolu ise bilgi toplumu olmaktan geçmektedir. Bugün dünya ekonomisine yön veren gelişmiş ülkelerde bu özellik ön plana çıkmaktadır. Çünkü hızlı değişim ve gelişim süreci içinde, dünyada birçok ülke ve toplum, gerçek kalkınmanın odak noktasının bilgi ve bilgi üretimi olduğu görüşünü keşfetmiştir. Bilim ve teknolojideki hızlı değişimler, toplumları bilgi üretme ve bilgiyi kullanma konularında daha duyarlı yapmakta ve insan

¹³⁰ Han ve Kaya, a.g.e., s.133.

¹³¹ Savaş Yıldırım, **Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi**, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:2350, Temmuz 1994, s.18.

kaynaklarının geliştirilmesini herkes için hayat boyu devam eden bir süreç haline getirmektedir.¹³²

Bilgi teknolojisinin insanlar ve ülkeler arasında eşitsizliği hızla artıran, ilk öne çıkana büyük avantajlar sağlayan bir özelliği vardır. Bilgi teknolojisinin belirleyici olduğu bir ortamda adaleti ve eşitliği sağlamanın tek yolu insana yatırım ve eğitim atılımıdır.¹³³ Bu bağlamda, insana yatırımın en önemli ögesi olan eğitim, bilgi üretimini sağlaması, bilgi üretecek insanları yetiştirmesi ve bilgiyi yayarak, kullanma olanaklarını toplumlara kazandırması açılarından bilgi ve bilgi üretimi kavramları ile doğrudan ilişki içerisinde bulunmaktadır.¹³⁴ Günümüzde yaşanan elektronik devrimi ve bilgi-yoğun endüstriler, bizi yeni bir toplum yapısına götürmektedir. İşte bu yeni yapı bilgi toplumunun yapısıdır. Gelişmiş ülkeler bu yeni toplum yapısına, eğitim sistemlerinin özellikleri sayesinde, yaratıcı beyinlerini değerlendirerek ve teknoloji üretimine önem vererek ulaşmışlardır. Bilgi toplumları, insan aklının tüm potansiyelini, bilimsel metod yoluyla kullanarak, ilmi ve teknik bilgi sermayesini devamlı artırarak, bu birikimi de rafah düzeylerini sürekli yükseltme amacıyla kullanan toplumlardır.¹³⁵

Çağımızda bilgi ekonomik alanda da emek ve sermayenin önüne geçerek üretimin artmasını ve ekonominin gelişmesini sağlayan en önemli etken sayılmaktadır. Bu bağlamda, hem ekonomik kalkınmanın gerektirdiği insan sermayesini oluşturmak, hem de bilgi toplumunun gerektirdiği araştırmacı ve yaratıcı insan gücünü yetiştirmek için “insan kaynaklarına yatırım” yapılması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi kalkınma sürecinde insan kaynaklarına yatırım yapılmasının amaçları; insan faktörünün kalkınmadaki gerekliliğini ve önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle bir toplumda mikro ve makro düzeyde insan kaynaklarının geliştirilmesi zorunluluğu doğmakta ve eğitim, sağlık, beslenme, konut, göç vb. gibi kişinin verimliliğini artırmaya yönelik insan kaynakları yatırımları büyüme ve yapısal değişimin sağlanması ve gelişmişlik farklılıklarının azaltılması sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

¹³² Cihan Dura, **Bilgi Toplumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.126.

¹³³ Erol Kutlu, **Bilgi Toplumunda Kalkınma Stratejileri**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2000, s.67.

¹³⁴ Dura, a.g.e., s.128.

¹³⁵ Akgün ve Yıldız, a.g.e., s.157.

2.3.3 İnsan Kaynaklarına Yapılan Yatırım Biçimleri

İnsan sermayesi ve insana yatırım kuramına ilk teorik katkıda bulunan iktisatçı Theodore W. SCHULTZ'dur. T.W. Schultz'a göre üretim sürecindeki dolayısıyla kalkınma sürecindeki verimlilik artışları sadece fiziki sermaye ile açıklanamamaktadır. Verimlilikteki açıklanamayan artışların başlıca kaynağı insanların kazandığı yeteneklerdir. Kıt kaynakların bu yetenekleri elde etmek için dağıtılması gerekmekte ve bu bağlamda insan kaynaklarına yatırım önem kazanmaktadır.¹³⁶

2.3.3.1 Eğitim Yatırımları

Gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki en önemli farklardan birisi, yetişmiş insan gücü sayısındaki fark olarak ifade edilmektedir. Yetişmiş ve nitelikli insan gücünün artmasını sağlayacak en önemli araç ise eğitimidir. Bu nedenle insana yapılan yatırımların içinde eğitimin ayrı bir önemi vardır.¹³⁷ Eğitimin ekonomik gelişme sürecindeki işlevi, eğitim sisteminin gelişmenin gerektirdiği sayı ve nitelikte insan gücünün ilgi, yetenek ve kapasitelerinin rasyonel şekilde değerlendirilerek yetiştirilmesini sağlamaktır.

Az gelişmiş olan ülkelerde maddi sermayedeki yetersizliklerin yanı sıra, insan sermayesi düzeyini belirleyen değişkenlerden eğitime yapılan harcamaların düşük seviyede bulunması, okuma yazma bilmeyenlerin fazlalığı, mesleki eğitim ve yüksek eğitimde okullaşma oranının yetersizliği gibi eğitim alanında karşılaşılan sorunlar, bu ülkelerin geri kalmasına neden olan en önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Eğitim alanında yapılan yatırımlar bir ekonomide sosyal altyapıyı güçlendirme ve geliştirme anlamındadır. Eğitim yatırımlarının, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde daha rasyonel davranmalarını sağlamak ve verimli kılmak gibi ekonomik sonuçları yanında, eğitilmiş bir toplum yapısını gerçekleştirmek gibi doğrudan sosyal etkileri de vardır.¹³⁸

¹³⁶ Theodore W. Schultz, **Investment in Human Capital**, The Free Press, Collier-Macmillan Limited, USA, 1971, s.24.

¹³⁷ Han ve Kaya, a.g.e., s.131.

¹³⁸ Han, a.g.e., s.114.

Eğitim insanın mükemmelleştirilmesidir; bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır.¹³⁹ Bu bağlamda eğitim, istenilen bir yaşam düzeyine ulaşma çabası olan kalkınmanın en etkili araçlarından biridir. Kalkınma çabasının gerçekleşmesi için gerekli nitelik ve sayıda elemanların yetiştirilmesinde başlıca yol eğitimidir. Bunların yanında eğitim, toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran, toplumda kişilere yeteneklerine göre yetişme imkanı sağlayacak sosyal adalet ve fırsat eşitliğini gerçekleştiren en etkili araçtır.

21. yüzyılda kalkınmanın gerektirdiği insan belirli standartlara ulaşmış insandır. Bu insan şahsında; “beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünce gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı ve verimli olmayı gerçekleştiren bir kişidir.”¹⁴⁰ Bu bağlamda eğitim, kişilerin kendilerini ve dünyayı anlama gücünü zenginleştirir, yaşam kalitesini geliştirir, insanların verimliliklerini ve yaratıcılıklarını artırır, girişimciliği ve teknolojik ilerlemeleri destekler, yenilik kültürünün oluşumunu sağlar kısacası bireylere ve topluma büyük ekonomik ve sosyal faydalar sağlar.

Günümüzde, iyi yetişmemiş ve çalışma disiplini yüksek olmayan bir işgücünün rekabet şansı olmayacaktır. Eğitilmiş işgücünün, daha az eğitilene göre kazancı yüksek, iş seçeneği çok ve işsizlik dönemi kısa olacaktır. Bu nedenle eğitim, kişinin çevresiyle rekabet edebilmesine imkan veren hem hareketlilik hem de güvence sağlayan bir çeşit güvence mekanizması olarak değerlendirilebilir.¹⁴¹

Dünya artık emek yoğun, malzeme yoğun, enerji yoğun değil; bilgi yoğun olmaktadır. Bilgi çağında kalkınmanın en önemli unsuru bilgi ve bu bilginin ürettiği teknolojiyi hazmedebilecek, kullanabilecek kapasitedeki eğitilmiş insan gücüdür. Bu doğrultuda yetiştirilmiş bilgi işçisinde bilginin verdiği korkusuzluk ve uyumluluk vardır. Bu uyumluluk ve korkusuzluk, girişimcilik ruhunu geliştirir, o toplumda girişimcilik artar ve kalkınma gerçekleşir.¹⁴²

¹³⁹ Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, Feyat Matbaacılık, Ankara, 1996, s.5.

¹⁴⁰ İsmail Doğan, **Sosyoloji**, Sistem Yayıncılık, Ankara, 1995, s.157.

¹⁴¹ F.P. Drucker, **Gelecek İçin Yönetim**, (Çev. Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No:327, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1996, s.6.

¹⁴² Drucker, a.g.e., s.355.

Ekonomik kalkınma, üretimi artıracak teknolojinin gelişmesi, doğal kaynakların ve sermayenin en iyi ve akılcı biçimde kullanılması ile mümkündür. Bunu sağlayacak olan ise eğitilmiş insan kaynağıdır. Buna örnek olarak; doğal kaynakları çok sınırlı olan Japonya ile İkinci Dünya Savaşından tüm gücünü yitirip yenik çıkan Almanya'nın, yetişmiş insan kaynağı sayesinde sahip oldukları kıt kaynaklardan en iyi biçimde yararlanarak ekonomik yönden gelişmeleri gösterilebilir.¹⁴³

Aynı şekilde Doğu Asya Ülkelerinin kalkınmasındaki temel unsurun eğitime verdikleri önem olduğu bilinmektedir. Böylelikle, G. Kore ve Uzak Doğu Asya Ülkelerinin kalkınmadaki hızları, nitelikli insan sermayesinin dolayısıyla eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴

Sonuç olarak denilebilir ki; hangi iktisadi düzene sahip olursa olsun, bir ülkenin kalkınması iki ana eğilime bağlıdır, çalışma eğilimi ve yenilik yapma eğilimi olmak üzere. İşte eğitim, bu iki temel faktör üzerinde olumlu etkide bulunarak ulusal gelir düzeyini yükseltmekte ve iktisadi kalkınmayı sağlayan ana faktör olarak bölgesel kalkınmada da etkili olmaktadır.¹⁴⁵

2.3.3.2 Sağlık Yatırımları

Kişinin ve dolaylı olarak üretimin verimliliğini etkileyen diğer bir insan kaynağı yatırımı ise sağlık sektörüne yapılan harcamalardır. İnsan sermayesi kuramının öncülerinden T.W. Schultz'a göre; insanların yaşama süresi, güç ve dayanıklılık, hayatîyet ve canlılığa etkisi olan giderleri kapsayan sağlık hizmetleri ve kurumları da insana yapılan yatırımlar içinde yer almakta ve sağlık alanındaki önlemler insan kaynaklarının niteliklerini geliştirmektedir.¹⁴⁶

¹⁴³ Veysel Bozkurt, **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.181.

¹⁴⁴ Han ve Kaya, a.g.e., s.132.

¹⁴⁵ Cafer Unay, **Eğitimin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri**, Ar Yayınları, İstanbul, 1982, s.25.

¹⁴⁶ Schultz, 1984, s.415.

Bir bireyin özgürce düşünebilmesi, yaratıcılığını kullanabilmesi, toplumun gelişmesine ve değişmesine katkıda bulunabilmesi, sağlıklı olması ve sağlıklı kalabilmesiyle doğrudan bağlantılıdır.¹⁴⁷

Sağlık alanına yapılan yatırımlar, toplumun ruh ve beden sağlığının korunup, sosyal gelişmenin yüksek bir düzeye ulaşmasında etkilidir. İnsanların sağlık koşullarının iyileştirilmesi, insan gücünün ekonomik kalkınma çabasında daha verimli olmasını sağlamaktadır.¹⁴⁸

Sağlık yatırımları, bireysel sağlık sermayesinin oluşturulması yoluyla sadece işgücünün kalitesini etkilemekle kalmayıp aynı zamanda ekonomideki insan gücü potansiyelinin hacmini belirlemektedir. Sağlık yatırımından elde edilen kazanç; bireylerin sağlıklarını korumaları ve sağlıklı olmaları sonucu, üretici güçlerini koruyabilmeleri ve daha sonra yapılması gereken sağlık giderlerinin önlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Sağlığı iyi olmayan bir insanın iktisadi faaliyetlerde bulunması veya gereği gibi çalışması mümkün değildir. Sağlık şartlarının iyi olmaması, bu hizmetlerin yeterli miktarda verilememesi ve bulaşıcı hastalıkların etkisiyle nüfus, gücünü kaybetmektedir.¹⁴⁹

Sağlık düzeyindeki yetersizlikler, beslenme yetersizliğinden kaynaklanabileceği gibi düşük eğitim düzeyi, fiziksel ve çevresel faktörler ile eğitim, sağlık ve beslenme gibi insan sermayesi unsurlarına yatırım yapılmaması gibi birden fazla değişkene bağlı olmaktadır.¹⁵⁰

Eğitim alanında olduğu gibi, insan sağlığının korunması için yapılan yatırım harcamaları da, insanların verimliliğini yükselten, çalışma isteğini artıran dolayısıyla ekonomik gelişmeye geniş ölçüde katkıda bulunmasını sağlayan bir etkiye sahiptir. Kalkınmanın sürekliliği isteniyorsa, insan kaynaklarının verimli ve nitelikli bir duruma

¹⁴⁷ Türkan Saylan, "Sağlıklı Yaşam", **Çağdaş Eğitim, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.233.

¹⁴⁸ Savaş Yıldırım, **Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi**, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:2359, Ankara, 1994, s.115.

¹⁴⁹ Ülgen Akın, **Sağlık Hizmetlerine Verimlilik Açısından Bir Yaklaşım**, MPM Yayınları, Ankara, 1985, s.233.

¹⁵⁰ Ata Soyer, **Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Sorunları**, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1994, s.138.

getirilmesi gerekmektedir. Bu ise insanın eğitilmesi ve sağlığının korunması ile mümkündür.¹⁵¹

Özet olarak toplum kalkınmasını ancak sağlıklı insan gücü oluşturabilmektedir. Düşünen, fikir üreten, makineleri kullanan ve uygulayan da insandır. Bedensel, ruhsal ve sosyal bakımdan esneklik içerisinde olmayan bireylerin söz konusu katılımları etkin bir şekilde sağlayabilmeleri mümkün değildir. Bu anlamda sağlık koşulları düzeldiği sürece, insan kaynaklarının verimliliği belirli bir düzeye çıkacak ve bu sayede bölgesel ve ulusal kalkınma adına olumlu adımlar atılmış olacaktır. Dolayısıyla sağlık yatırımları, gelecekteki ihtiyaçların giderilmesinde kaynak yaratan bir yatırım niteliğine sahiptir.¹⁵²

2.3.3.3 Beslenme Yatırımları

Kalkınmada insan sağlığı ile yakından ilgili olan diğer bir insan sermayesi unsuru beslenmeye yapılan yatırımlardır. Beslenme düzeyinin yetersizliği işgücünün sağlığının bozularak, çalışma gücünün azalmasına neden olan başlıca etkenlerdendir. İnsanların temel ve zorunlu ihtiyaçlarından beslenmeye yapılan harcamalar ve beslenme düzeyi ile sosyo-ekonomik kalkınma arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Beslenmede sağlık alanına yapılan harcamalar gibi insanın üretim sürecindeki verimliliğini, üretime katkısını doğrudan etkilemesi nedeniyle bir insan sermayesi unsuru olarak kabul edilmektedir. T.W. Schultz'un sınıflamasında insan kaynakları yatırımları içinde beslenme harcamaları, insanların yaşama süresi, güç, dayanıklılık, hayatiyet ve canlılığa etkisi olan giderlerin kapsandığı sağlık hizmetleri ve kurumları içerisinde yer almaktadır.¹⁵³

Kalkınma için gereken atılımı yapabilecek; fiziksel ve zihni yeteneklere sahip, bedenen ve kafaca güçlü, sağlıklı insan yetiştirmenin temel öğelerinden en önemlisi insanı tüm yaşamı boyunca yeterli ve dengeli olarak beslemektir. Yeterli ve dengeli beslenme, kötü beslenme sonucu oluşan hastalıklar için sağlık harcamalarını

¹⁵¹ Han, a.g.e., s.36.

¹⁵² Nedim Çilingiroğlu, "Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Ekonomisi", **Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi**, Cilt No:22, Ankara, 1993, s.83.

¹⁵³ Schultz, 1984, s.414.

azaltmaktadır. İşgücünün devamsızlığını, iş kazalarını azaltarak ve fiziksel gücünü azaltarak, verimlilikteki kayıpları önlemektedir. Yaşam süresini artırmaktadır.¹⁵⁴

Beslenme koşullarındaki gelişmeler sonucunda her sınıftaki insanların çalışma gücü ve verimliliği artar. İngiltere'nin son 200 yıllık büyümesinin yaklaşık yüzde 30'u beslenmedeki iyileşmeler sayesinde gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁵

Kısacası, beslenme düzeyindeki yetersizliğin, sağlıklı ve dengeli bir beslenmeye doğru yönlendirilmesi, verimlilik açısından önemlidir. Bu anlamda gerek bireysel gerekse ulusal açıdan beslenme olanaklarının artırılması gereksinimi doğmaktadır. Bu gereksinimin karşılanması amacıyla yapılacak yatırım harcamalarındaki artış giderek ekonominin yapısal değişimini sağlayacaktır. Böylece bölgesel ve ulusal kalkınmanın temelleri atılmış olacaktır.

2.3.3.4 Konut Sektörüne İlişkin Yatırımlar

İnsan kaynakları yatırımları içerisinde kabul edilen diğer bir unsur ise konut sektörüne yapılan harcamalardır. İnsanların en temel gereksinimlerinden olan barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak bir ekonomide yapılacak konut alanı yatırımları da diğer insan kaynakları yatırımlarında olduğu gibi kişinin verimliliğini etkileyerek üretimin artmasında ve ekonomik kalkınmada önemli bir işlevi yerine getirmektedir.¹⁵⁶

Konut yatırımı, temel ihtiyaçlardan olan barınma ihtiyacını doğrudan karşıladığına göre toplumun yaşam standardını belirleyen başlıca unsurlardan birisidir. Bu nedenle büyüme ve kalkınma sürecinde insan unsuru ön planda olduğu sürece, konut yatırımlarını dolaylı olarak üretken sosyal altyapı yatırımı olarak saymak zorunluluğu söz konusu olacaktır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Ayşe Baysal, **İşgücü Verimliliği İle Beslenme Arasındaki İlişkiler**, MPM Yayınları, Yayın No:325, Ankara, 1989, s.10-14.

¹⁵⁵ Bulutay, a.g.e., s.27.

¹⁵⁶ Tunç, 1997, s.52.

¹⁵⁷ Gazi Özkan, **Konut Sektörünün Ekonomik Önemi**, Ankara, 1994, s.51.

2.3.3.5 Göç Olgusuna Yönelik Yatırımlar

Göçlerin insan sermayesi unsuru olması, bu harcamaların daha fazla gelir elde etme amacına yönelik olarak yapılmasına bağlı bulunmaktadır. T.W. Schultz'a göre, birey ve ailelerin değişen iş olanaklarından yararlanabilmek için yaptıkları göçler insan sermayesini oluşturan unsurlar içerisinde yer almaktadır.¹⁵⁸ Göç olgusu, emek arz ve talebi farklılıkları, gelir farklılıkları ve bölgeler arası gelir farklılıklarından ve sosyal, kültürel ve politik etmenlerden kaynaklanabilmektedir. Gelir değişkeni, göçlerin insan sermayesine yapılan harcamalar içinde yer almasını belirleyen başlıca gösterge olmaktadır. Ekonomide göçler, emek piyasasında emek arzı üzerinde etkili faktörlerden birisini oluşturmaktadır.

Göç, yurtiçi ve yurtdışı göç olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Göç hareketleri, milyonlarca insanın bir anda iktisaden faal nüfusa katılmasına yol açarak emek arzını önemli ölçüde artırabilmektedir. Yurtiçi göç, daha çok gelir ve gelişmişlik farklılıklarına bağlı iken, yurtdışı göçte bu faktörlerin yanı sıra emek arzında fazlalık olan ülkeler, emek talebini karşılayamayan ülkelere doğru bir göç akımına neden olabilmektedir. Yurtiçi göçlerde ise, bölgelerin gelişmişlik farkları ve bireylerin daha fazla gelir elde etme ve daha yüksek refah seviyesine ulaşma gibi nedenlerle geri kalmış bir bölgeden gelişmiş bir bölgeye göç etmeleri söz konusu olabilmektedir.¹⁵⁹ Ancak bu durumda, gelişmiş bölgelere işgücü gönderen bölgelerde nitelikli insan kaynağı noksanlığının baş göstermesi yerel/bölgesel kalkınmayı engellemektedir. Ve bu bölgelerden sermaye birikimi de göç etmekte ve zamanla göç veren bölgeler rekabet güçlerini de yitirmektedirler.

Daha fazla gelir elde etme isteğiyle gerçekleştirilen göç harcamaları, kişilerin gittikleri yerlerde daha iyi iş olanakları elde ettikleri varsayımı altında emek faktörünün verimliliğini artırması ve üretime katkısı açısından bir sermaye unsuru olarak kabul edilebilmektedir. Ancak, burada göçün gerçekleşmesi durumunda emek faktörünün niteliğinin, göç edilen yerdeki emek piyasasının gereksinimlerine uygun olması büyük önem içermektedir. Aksi takdirde, göç hareketi özellikle gelişmekte olan ülkelerde mevcut emek arzı fazlalığını ve söz konusu bölgede nüfus baskısını

¹⁵⁸ Schultz, 1984, s.414.

¹⁵⁹ Naci Önsal, **İstihdam**, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Ankara, 1993, s.23.

daha da artırarak birçok ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sorunların oluşmasına yol açabilmektedir.¹⁶⁰

Yine bu çerçevede, uzun dönemde daha fazla gelir elde etme ve daha yüksek bir yaşam kalitesine erişmek amacıyla eğitim için yurt dışına göç ise, beraberinde ülke ekonomisi açısından negatif bir dışsallık olgusu olarak beyin göçü gibi tehlike ortaya çıkartabilmektedir. Beyin göçü olgusu, zaten nitelikli insan kaynağı açığı bulunan gelişmekte olan ülkeler için önemli bir insan sermayesi kaybı oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi insan kaynaklarına yapılan yatırımlar, bilgi toplumunun oluşmasında son derece önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bilgi toplumunda, olmazsa olmaz derecede önemli öz kaynakların başında “insan kaynakları” gelmektedir. Bilinmelidir ki insana yatırım bilgi toplumuna geçişin anahtarıdır. Bilgi toplumunun temel girdisi olan nitelikli insan kaynakları, yüksek eğitilmiş, düşünsel emeğini üretime aktaran bir özellik içermektedir. Bu bağlamda, “nitelikli insan kaynakları”nın bölgesel ve ulusal kalkınmadaki giderek artan önemi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim, sağlık, beslenme, konut ve göç gibi “insan kaynakları yatırımları”na yönelmelerini zorunlu kılmaktadır.

2.3.4 İnsan Kaynakları Yatırımlarının Özellikleri

Tanımlanan eğitim, sağlık, beslenme, göç ve konut harcamalarından hareketle insan kaynakları yatırımlarının içerdiği özellikler şu şekilde sıralanabilir:¹⁶¹

- İnsan kaynakları yatırımları sürekli, bölünmezliği olan yatırımlardır. Bu yatırımlar insanın yaşamı süresince devam etmektedir.
- İnsana yatırım düzeyi arttıkça bireyler daha fazla gelir elde etme olanağına sahip olmaktadır. Özellikle eğitim yatırımları için bu özellik tanımlanmaktadır.
- İnsan kaynakları yatırımları insanın yaşamı süresince farklılaştırılabilir. Örneğin, ileri yaşlarda eğitim yatırımları azalarak artmakta, sağlık yatırımları ise artarak artmaktadır. Beslenmenin niteliği ise yaşa, gelir düzeyine, zevk ve tercihlere göre değişme göstermektedir. Göç harcamaları ise yaş,

¹⁶⁰ Tunç, 1997, s.51.

¹⁶¹ y.a.g.e., s.52-55.

eğitim seviyesi, ırk, uzaklık gibi etmenlere göre değişme gösterebilmektedir. Eğitim açısından, düşük eğitimliler yakın yerlere, yüksek eğitimliler ise uzak yerlere gc edebilmektedir. İyi eğitim almışların piyasası ulusal ve uluslararası, yetersiz eğitim almışların piyasası ise daha çok bölgesel nitelikli olmaktadır. İşte burada bölgesel kalkınma için gerekli olan nitelikli insan kaynağının elde tutulmasının önemi bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

➤ İnsan kaynakları yatırımları sürekli artan getiriye sahiptir. İnsana yapılan yatırım arttıkça ulusal gelir de artmaktadır.

➤ İnsan kaynakları yatırımları diğer yatırımların da (fiziki sermaye yatırımları) verimliliğini artırmaktadır. Çeşitli alanlara yapılan eğitim, araştırma ve geliştirme harcamaları birçok yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

➤ İnsan kaynakları yatırımları birbirinin ikamesi değil tamamlayıcısı olan yatırımlardır. Eğitim yatırımları gibi sağlık, beslenme vb. insan kaynakları yatırımları da kişinin verimliliğini doğrudan etkileyerek yeniliklerin oluşmasına ve firma ile bölgesel ve de ulusal ekonomi düzeyinde üretim artmasına katkı sağlamaktadır.

➤ İnsan kaynakları yatırımları hem tüketim hem de yatırım özelliği içermektedir. İnsan kaynakları yatırımları kısa dönemde bir getirisi olmadığından tüketim harcaması, uzun dönemde ise kişisel kazanç ve ulusal gelir üzerindeki etkilerinden dolayı bir yatırım harcaması olarak kabul edilmektedir.

➤ İnsan kaynakları yatırımları yarı-kamusal mal özelliğine sahiptirler. Yarı-kamusal mal olarak insan kaynakları yatırımları, sosyal fayda amacı doğrultusunda kamu sektörü, özel fayda amacı doğrultusunda ise özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir.

➤ İnsan kaynakları yatırımları aynı zamanda altyapı yatırımlarından insan kaynakları altyapısı olarak üstyapının gerçekleşmesinde ve kalkınmanın hızlandırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Altyapı yatırımı özelliği nedeniyle insan kaynakları yatırımları, kalkınma amacı doğrultusunda devlet tarafından gerçekleştirilmekte olup, uzun dönemde getiri sağlanan yatırımlardır. Ancak, günümüzde bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte özel sektör düzeyinde de insana yatırım konusu gittikçe önem kazanmaktadır.

Kalkınma politikalarında önceliğin insan kaynakları altyapı yatırımlarına verilmesi, mal ve hizmet üretiminin artmasını yani üstyapı yatırımlarının da işlerliğini ve sosyal, kültürel, politik yapısal değişmeleri de beraberinde getirmesi nedeniyle ulusal ve bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır.

2.4 BÖLGESEL KALKINMA TEORİLERİ

Tezel' e göre, "Gelişme bir büyüme meselesi olduğu kadar, belki bundan daha çok, bir başkalaşma, transformasyon yani biçimini-yapısını aşma, değiştirme meselesidir. Hem toplam hem de kişi başına ifadelerle gerçek hasılanın büyütülmesi sorunsalı iktisadi kalkınma sorunsalının da merkezindedir. Böyle bir üretim artışı sağlanmadan bir kalkınma sürecinden söz edilmesi imkansızdır. Bu nedenle kalkınma bir büyüme sorunsalıdır".¹⁶²

Siebert' e göre, bölgesel iktisadi büyüme; Bir bölgenin refahındaki yükselmedir şeklinde tanımlanabilir. Bir bölgenin çıktılarındaki artış olarak alınabilir veya bölge için elde hazır nihai mallar setindeki bir artış olarak da tanımlanabilir.¹⁶³

Tanımda dikkati çeken husus, hem gelişme hem de büyüme kavramlarının içerdiği hususların bölgesel büyümenin tanımlanmasında kullanıldığıdır. Yani, büyüme ile gelişme (kalkınma) kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Literatürde bir çok yerde iktisadi büyüme ve iktisadi gelişme kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere iktisadi kalkınma kavramı ile büyüme aynı şeyleri ifade etmektedir. Çalışmanın konusu bölgesel kalkınma olduğundan, büyüme kavramıyla iktisadi kalkınma kavramları aynı anlamda kullanılacaktır.

Bölgesel ekonomiye olan ilginin 1930'larda yoğunlaşmasına karşın, bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmaların 1950'lerin sonlarına doğru ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarihten sonra bölgesel ekonomik kalkınma çeşitli açılardan analiz konusu olmuştur.

Bölgesel kalkınma teorilerinin; temeli Von-Thünen'e dayanan mekan ekonomisi ya da bölgesel ekonomi ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen makro ekonomik büyüme ve kalkınma dallarının ortak alanında 1960'lara doğru ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

¹⁶² Y. Sezai Tezel, **Ekonomik Büyüme**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1995, s.6.

¹⁶³ H. Siebert, **Regional Economic Growth: Theory and Policy**, International Textbook Company, Scarton, 1969, s.11.

Bölgesel kalkınma analizlerinin ortaya çıkmasına, ekonomi biliminin iki alt dalı kaynaklık etmiştir; Alman ekonomistlerinin, özellikle geçmişte, uzmanlık alanını oluşturan mekan ekonomisi veya bölgesel ekonomidir. İkincisi, ancak İkinci Dünya Savaşından sonra geliştirilen, makro ekonomik büyüme ve kalkınma teorileridir. Bölgesel kalkınma teorileri, bu iki bilim dalının ortak alanında, 1960'lara doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. Mekan ekonomisi ve büyüme teorileri, ekonomi bilimine iki önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu bilim dallarının gelişmesinden önce ekonomik olaylar, boyutsuz, nokta ekonomisi anlayışı içinde ele alınırken; mekan ekonomisi ile mekan boyutu ve büyüme teorileri ile zaman boyutu ekonomik analizlere kazandırılmıştır.¹⁶⁴

Makro ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinin analizini konu edinen modellerin, pratik ekonomi politikaları üretiminde yetersiz kalması, zamanla dikkatlerin bölgesel kalkınmaya kaymasına neden olmuştur. Bu sayede, ekonomik mekanda oluşan somut potansiyellerin dikkate alınması sağlanarak, pratik değeri daha yüksek analizler gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁵

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede, mekana göre iktisadi faaliyetlerin dolayısıyla da refahın dağılımının farklılıklar göstermesi, ülkelerin bölgesel kalkınma konusuna ve bu doğrultuda politika ve stratejiler geliştirmeye odaklanmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle bölgesel kalkınmaya olan ilginin gelecekte de yoğun olması kaçınılmaz görülmektedir.

Bu bölümde bölgesel iktisadi kalkınma ve büyüme konusunda ortaya atılmış olan teoriler ve kurulan modeller; bölgesel büyüme modelleri, geleneksel bölgesel kalkınma teorileri ile bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklayan teoriler çerçevesinde özetlenmeye çalışılacaktır.

¹⁶⁴ Erkan, 1987, s.1.

¹⁶⁵ Hüsnü Erkan, "Bölgesel Kalkınma", **Gelişme İktisadı**, Ed. T. İşgüden, F. Ercan, M. Türkay, Beta A.Ş., İstanbul, 1995, s.227.

2.4.1 Bölgesel Büyüme Modelleri

Büyüme teorisinde geliştirilen modeller, bölgesel büyüme sorunlarına uyarlanarak bölgesel büyüme modelleri geliştirilmiştir. Bu alanda geliştirilen modeller, büyüme teorisinden esinlenerek iki ana grupta toplanabilir; Keynesgil bölgesel büyüme modelleri ve Neoklasik bölgesel büyüme modelleri.¹⁶⁶

Keynesgil bölgesel büyüme modelleri: Keynesgil bölgesel büyüme modellerinin özellikle ilgilendiği alan Keynesgil analizde olduğu gibi ekonomik sürecin talep yönüdür. Bu modele göre, bölgesel büyümenin ekonomik temeli, bölgenin ihracatı olmaktadır. Bölgesel ihracat modelinde dengeli büyüme için, ihracat ve bölgesel gelirin aynı hızla artması gerekmektedir. Keynesgil bölgesel büyüme modellerinin bir diğer tipi Harrod-Domar modelinin bölgesel kalkınmaya uyarlanmasıdır. Bölgenin belli bir dönemdeki tüketimi ve yatırımları aynı dönemdeki bölge geliriyle doğru orantılıdır. Bölgenin ithalatı, bölge gelirin doğrusal bir fonksiyonu, ihracatı da dışsal bir büyüklük olarak alınmaktadır. Bölgenin büyüme hızı, bölgenin tasarruf ve ithal eğilimi ile sermaye/hasıla oranına ve ihracatın gelir içindeki payına bağlı olarak belirlenmektedir.¹⁶⁷

Neoklasik bölgesel büyüme modelleri: Bölgesel büyümenin ikinci grubunu oluşturan Neoklasik büyüme modellerinin ise, Keynesgil modellerin ihmal ettiği arz cephesine yöneldiği görülmektedir. İlgisini ekonomik sürecin arz cephesine yoğunlaştıran Neoklasik bölgesel büyüme modellerinin, analiz aracı üretim fonksiyonlarıdır. Neoklasik büyüme modelinin temel dayanağını, toplam üretim fonksiyonu oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmenin olmadığı bir ekonomide çıktı tamamen sermaye ve işgücü girdileri tarafından belirlenmektedir.¹⁶⁸

Neoklasik modelde üretim artışı, işgücü ve sermayenin büyüme hızları ile teknolojik gelişmeye bağlıdır. Bu bağlamda, söz konusu faktörlerin bölgeler arasında neden farklılıklar gösterdiği ve dolayısıyla bölgesel büyüme farklılıklarının nasıl oluştuğu önem kazanmaktadır. Neoklasik modele göre, bunun en önemli nedenlerinden biri bölgeler arası faktör göçü olmaktadır. Bu bağlamda sermaye ve

¹⁶⁶ H. Amstrong ve J. Taylor, **Regional Economics and Policy**, Harvester Publication, 2001, s.84.

¹⁶⁷ Erkan, 1987, s.8-19.

¹⁶⁸ R. Barro ve Sala-i - Martin, **Economic Growth**, Mc-Graw Hill, 1994, s.23.

işgücü kendilerine en yüksek getiri oranlarını sağlayan bölgelere doğru hareket etmektedir.¹⁶⁹

Neoklasik analize göre fiyat mekanizması ve bölgelerarası faktör hareketliliği nedeniyle bölgesel ekonomilerin gelişmişlik düzeyi birbirine yaklaşacaktır. Örneğin, bir bölgede sermaye işgücünden daha hızlı artıyorsa, işgücünün verimliliği artacak, bu da ücretlerde artışa ve diğer bölgelerden o bölgeye doğru işgücü hareketine yol açacaktır. Aynı zamanda sermaye düşük ücretli bölgelere kayacaktır. Bu durum, uzun dönemde teknolojik ilerlemenin bölgeler arasında yayıldığı varsayımı altında sermaye-işgücü oranı ve işçi başına üretim miktarı eşitlenene kadar devam edecektir.¹⁷⁰

Neoklasik bölgesel büyüme modelleri genel olarak değerlendirildiğinde, modellerin temel varsayımlarının bölgesel ekonomik analizlere uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Neoklasik modelin varsayımları, ekonomik olayları nokta ekonomisi olarak ele almakta ve ideal koşullardaki çözümleri sunmaktadır. Ancak, bölgesel ekonomilerin temel karakterini yansıtabilmek, ekonomik sorunları mekan ekonomisine taşımakla mümkün olmaktadır.¹⁷¹

Bu bağlamda bölgesel büyüme modellerinin bu türlü yetersizlikleri olduğundan, bölgesel kalkınma teorilerinin geliştirilmesi yoluna gidilmiştir.

2.4.2 Geleneksel Bölgesel Kalkınma Teorileri

Bölgesel büyüme modellerinin aksine, geleneksel bölgesel kalkınma teorilerinin asıl ilgi alanı, kalkınma sürecinde ortaya çıkan farklılaşmalar, kutuplaşmalar ve dengesizlikler olmaktadır. Bölgesel kalkınma dinamiği; bu farklılaşma, dengesiz kalkınma ve kutuplaşmalarda aranmaktadır. Bu yüzden mekan boyutunun dikkate alındığı bölgesel ekonomi literatüründe ilginin yoğun olarak, kalkınma sürecindeki dengesizliklere yöneldiği görülmektedir.

¹⁶⁹ Amstrong ve Taylor, a.g.e., s.84.

¹⁷⁰ E. J. Malecki, **Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Change**, Longman Group:UK, 1991, s.73-75.

¹⁷¹ Erkan, 1987, s.20.

Mekan boyutunun analize dahil edilmesi, iktisadi ilişkilerin işleyiş ve dağılımında, kutuplaşmış büyüme ve kalkınmayı yaratmaktadır. Burada ekonominin mekan boyutunda oluşan dengesizlikler, kalkınma sürecinin doğal aşaması olarak görülmektedir.¹⁷²

Yığılma ekonomileri: Marshall, 19. yüzyılın sonunda sanayi bölgeleri kavramından yola çıkarak yığılma ekonomileri teorisini geliştirmiştir. Sanayi bölgeleri, birbiri ile yakın etkileşim içinde bulunan firmaların mekansal yoğunlaşmasıdır. Bu tür bir mekansal yoğunlaşma, nüfusu, sermayeyi ve ekonomik faaliyetleri kendine çekerek yığılma etkileri yaratır. Yığılma ekonomilerinin varlığı nedeniyle coğrafi alanlarda oluşan sosyo-ekonomik toplanma birimleri kentler olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷³

Bölgesel yığılma ekonomileri aynı zamanda teknolojik süreçlerin ve yeniliklerin ortaya çıkma ve yayılma merkezleridir. Bunun yanında verimliliği artırma, endüstrileri bölgeye çekme vb. etkileri de bulunmaktadır. Bu bağlamda bir bölgenin iktisadi olarak kalkınması yığılma ekonomilerine bağlıdır. Yani hem yerel sabitler olarak kaynakları, hem de yerel tercihleri o bölgeye çekebilecek bir yapısı olmalıdır.¹⁷⁴

Büyük kentsel alanlarda ortaya çıkan yüksek verimlilik ve kar avantajları, yeni yatırımları, yeni teknolojileri ve nitelikli işgücünü bölgeye çeker. Bir bölgede üretim arttıkça, bölgeye yapılan ar-ge yatırımları da artacak, böylece bölgede bilgi ve yenilik üretimi hızlanacak, bu da üretim artışına yol açacaktır.¹⁷⁵ Bu bağlamda, ekonomik faaliyetlerin mekansal yığılması, birikimli nedensellik ilişkisi taşımaktadır. Bilgi, beceri ve sermaye bir kere elde edildiğinde içsel bir kaynak haline gelmekte ve birikerek devamlılık göstermektedir.¹⁷⁶

Yığılma, yerel işgücü piyasalarının gelişimini de beraberinde getirmektedir. İşgücü piyasası havuzunun ekonomik yığılma ve kentlerin oluşumunu motive eden güçlü bir faktör olduğu vurgulanmaktadır. Bir bölgedeki daha geniş bir işgücü

¹⁷² y.a.g.e., s.21.

¹⁷³ Ünal Kıymalıoğlu, **Yığılma Ekonomileri**, DPT-PAU KEAS 2004 Sempozyumu, Pamukkale, 2004, s.364.

¹⁷⁴ Richardson, a.g.e., s.156.

¹⁷⁵ Malecki, a.g.e., s.85.

¹⁷⁶ D. R. Norton, "The Geography of the New Economy", 1999, Erişim: 07.10.2005, <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Norton/nortonupdate/creativity.htm>.

piyasası, firmaların aradıkları niteliklerde işgücü bulmasını kolaylaştırmaktadır. Çalışanlar açısından ise, yeteneklerine uygun iş bulmalarını kolaylaştırmaktadır. Başka bir ifadeyle, firma ve işgücü arasındaki eşleşmenin yığılma ekonomilerinde kolaylaştığı görülmektedir.¹⁷⁷

Sektörel kutuplaşmış kalkınma: Sektörel kutuplaşmış kalkınma yada kalkınma kutupları teorisi, Fransız iktisatçı, F. Perroux'un (1955) çalışmalarına dayanmaktadır. Yazarın "büyüme kutupları" kavramının daha sonraları "kalkınma kutupları", "büyüme merkezleri", "çekirdek bölge" gibi çeşitli kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir.¹⁷⁸

Perroux'da ekonomik kalkınma, sektörel-zamansal ve mekan boyutlarında incelenmektedir. Endüstriler arası ilişkiler ağının sektörel alandaki değişimi, soyut mekan boyutu içinde ortaya konmaktadır. Perroux ekonomik mekanı, ekonomik birimler arasındaki ilişkileri yansıtan kuvvetler alanı olarak görmektedir. Bir başka deyimle, büyüme kutbu, ekonomik kuvvetlerin oluşturduğu bir vektör olmaktadır. Böylece ekonomi içinde sürükleyici bir birim etrafında, girdi-çıkıtı bağlantıları yoluyla birbiriyle sıkı etkileşim içindeki endüstriler topluluğunun yarattığı dinamik kalkınma alanı bir büyüme kutbu olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁹

Perroux'a göre, ekonomik büyüme birbirine zıt dinamik güçlerin büyümeyi canlandırması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Perroux'un ekonomik büyüme ve kalkınma görüşü, dengeden çok dengesizliğin büyümenin gerçek nedeni olduğuna dayanmaktadır.¹⁸⁰

Her büyüme kutbu, bir sürükleyici (lider) endüstri etrafında oluşturulmakta ve bununla bağlantılı endüstriler topluluğu ekonominin diğer sektörlerinden daha hızlı büyümektedir. Sürükleyici güce sahip olan lider endüstri ya da firma, büyük ölçekli, yenilikçi ve çevresini etkileyen egemen bir birimdir. Perroux'un büyüme kutbu teorisinde, sürükleyici firma ya da endüstri yanında birde "kilit" firma yada endüstri kavramı söz konusudur. Kilit endüstri, endüstriler arası ilişkiler ağının analizinde

¹⁷⁷ G. Norman ve L. Pall, **Knowledge Spillovers, Mergers and Public Policy in Economic Clusters**, Department of Economics Tufts University Working Paper, 2002, s.2.

¹⁷⁸ B. Higgins ve D.J. Savoie, **Regional Development Theories and Their Application**, Transaction Publishers, 1999, s.90.

¹⁷⁹ Erkan, 1987, s.22.

¹⁸⁰ Higgins ve Savoie, a.g.e., s.90.

ortaya çıkmaktadır. Endüstriler arası ilişkiler sisteminde, sürükleyici ve egemen endüstrinin üretimindeki artış, buna girdi veren bağlı endüstrilerin üretim artışını da uyarmaktadır. Eğer bu uyarılmış üretimin artış hızı, egemen endüstrilerin başlangıçtaki büyüme hızından daha yüksek ise, böyle bir sürükleyici endüstri “kilit endüstri” olarak adlandırılmaktadır. Kilit endüstrinin sürükleyici yenilikçi ve dinamik olması durumunda, endüstriler arası ilişkilerin yapısı kalkınma kutbunu yaratmaktadır. Nitekim diğer endüstri grupları da büyük sürükleyici güce sahip çekirdek endüstri etrafında kümelenme eğilimine girmektedirler. Endüstri dallarının bu şekilde kümelenmesi endüstriyel kompleksi oluşturmaktadır. Ancak büyüme kutbu yaklaşımı, sektörel ilişkileri ön planda tutarken kalkınma olayının bölgesel ilişki ve dağılımını geri plana itmiştir.¹⁸¹

Bölgesel kutuplaşmış kalkınma: Farklılaşma ve dengesizlikleri kalkınma sürecinin motoru olarak, bölgesel boyutta ele alan bölgesel kutuplaşmış kalkınmaya yönelik ilk analizler Myrdal (1957), Hirschman (1975) ve Boudeville (1961) tarafından verilmiştir. Myrdal ve Hirschman öncelikle, bölgeler arası etkileşim ve ilişkilerin analizine yönelirken, Boudeville coğrafik mekan ve bölge kavramlarıyla ekonomik kalkınmaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Myrdal ve Hirschman’a göre bir ülkenin ekonomik kalkınması, bütün bölgelerde ve aynı zamanda ortaya çıkmamaktadır. Aksine ekonomik kalkınmanın ilk başladığı bölgelerde yoğunlaşım güçlendiği görülmektedir. Böylece Hirschman’a göre kalkınma süreci, bölgesel düzeyde de zorunlu olarak dengesiz kalkınma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ülke boyutunda ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için, çeşitli bölgelerde büyüme noktalarının yaratılması gereklidir. Büyümenin devamı, büyüme noktasında oluşan toplanmanın yarattığı dışsal ekonomilerden kaynaklanmaktadır.¹⁸²

Büyüme noktalarına sahip bölgeler, “kalkınma bölgelerini” oluştururken, diğer bölgeler az gelişmiş yada gerileyen yoksul bölgeleri oluşturmaktadır. Bir kalkınma bölgesinin çevreye yaydığı çeşitli etkiler söz konusu olabilmektedir.¹⁸³ Bu etkileri Myrdal ve Hirschman iki grupta toplamaktadır: Olumlu yayılma etkisi; bu etkiler gelişmiş, az gelişmiş bölgeler veya büyüme kutbu ile onun hinterlandı arasında ortaya çıkan mal ve faktör hareketlerine bağlı olarak kendini göstermektedir.

¹⁸¹ Erkan, 1987, s.22-23.

¹⁸² y.a.g.e., s.24.

¹⁸³ y.a.g.e., s.24

Dolayısıyla bir bölgenin büyümesi diğer bölgenin de büyümesine neden olmaktadır. Olumlu geri itme veya polarizasyon etkisi ise; büyüme kutbundan diğer bölgelerin gelişmesini engelleyen olumsuz etkilerin yayılması söz konusudur.

Hirschman'ın analizlerinde, olumsuz etkilerin gücü zamanla azalmakta buna karşın olumlu etkilerin gücü artmaktadır. Örneğin, yetişmiş işgücünün az gelişmiş bölgeden gelişmiş bölgeye göçü başlangıçta az gelişmiş bölgede olumsuz etki yaratmakta ve bölgeler arası kutuplaşmayı artırmaktadır. Ancak, daha sonraları bu bölgedeki işgücünün azalması sonucu işgücünün marjinal verimliliği artmakta, dolayısıyla yayılma etkisi devreye girmektedir.¹⁸⁴ Myrdal ise; Hirschman'a göre daha karamsar bir yaklaşım içindedir. Myrdal'a göre, gelişmiş bölgede olumlu etkiler ağırlık kazanırken, aradaki ilişkinin geri bölge aleyhine işlemesi olumsuz etkilerin daha da yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu arada bölgeler arası ilişkiler dönüşlü ve kümülatif nedensellik içinde gelişmiş bölgenin daha da gelişmesini sağlarken, geri bölgenin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Dışarıdan müdahale edilmemesi durumunda kümülatif gelişme, yayılma ve geri itme etkilerine bağlı olarak gelişen bölgede sürekli olumlu, diğerlerinde ise sürekli olumsuz yönde işlemekte ve bölgeler arası eşitsizlik gittikçe artmaktadır.¹⁸⁵

Merkez-Çevre modeli: j. Friedman'a göre, bölgesel gelişmenin merkez-çevre ilişkisi şeklinde farklılaşması, özellikle endüstrileşme öncesi ekonominin endüstriyel yapıya geçiş döneminde ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada ekonomik gelişme belli bir merkez etrafında etkin bir şekilde yoğunlaşırken, diğer bölgeler buraya bağlı duruma geçmektedir. Bu nedenle, merkez-çevre ilişkisi, koloniyel bir yapı göstermektedir. Çünkü, çevrenin merkeze bağımlılığı sermaye, yetişmiş işgücü ve doğal kaynakların hepsinin çevreden merkeze doğru akmasına yol açmaktadır. Çevrede daha çok geleneksel üretim ilişkileri söz konusu iken, merkez sanayileşmekte ve ticaret hadleri merkez lehine dönmektedir. Üretimin merkezde yoğunlaşması sonucu sermaye, işgücü ve doğal kaynak çıktıları merkezde yığılmaktadır. Bu durum merkezin gelir düzeyini hızla artırmaktadır. Merkezdeki bu gelişmeler aynı zamanda, yapısal değişmelerin, yeniliklerin ve bilgi alışverişinin yoğunlaştığı dinamik bir süreç

¹⁸⁴ Malecki, a.g.e., s.77.

¹⁸⁵ Erkan, 1987, s.25.

yaratmaktadır. Böylece çevredeki geleneksel toplum yapısına karşın merkez, yenilikçi değişmelerin odak noktası olmaktadır.¹⁸⁶

Bölgesel büyüme kutupları teorisi: J. R. Boudeville (1966), Perroux'un görüşlerini coğrafik mekana aktarmakla bölgesel büyüme kutuplarını geliştirmiştir. Firma ve endüstrilerin yerel ilişkileri, bölgesel düzeyde kümülatif yığılma ve farklılaşmaya yol açmaktadır. Böylece belli sektörlerdeki ekonomik büyüme, aynı zamanda belli coğrafik bölgelerde gerçekleşmektedir. Boudeville'e göre, endüstriler arası ilişkileri veren girdi-çıkı ilişkisi şeklindeki matematiksel mekanın, coğrafik mekana uygulanması sonucunda ekonomik mekana ulaşılmaktadır. Dolayısıyla ekonomik mekan hem bölgeler hem de sektörler arası ilişkileri içermektedir. Ekonomik süreç hem sektörel hem de bölgesel boyutlarda oluşmaktadır. Boudeville, ekonomik mekanı üçe ayırmaktadır. Bunlar; benzer öğelerden oluşan homojen mekanlar, merkezci ve merkezkaç kuvvetlere sahip farklı gelişme odakları gösteren heterojen ve kutuplaşmış mekanlar ile kalkınma politikasının bir aracı olan plan mekanlardır. Ayrıca, mekan ve bölge ayrımı yaparak homojen, kutuplaşmış ve plan bölge sınıflamasını getirmektedir. Boudeville'e göre, bölgesel ekonomik kalkınma, yerel yığılma veya endüstriyel komplekslere dayalı, şehirlerarası ilişkiler tarafından belirlenmektedir.¹⁸⁷

Bölgesel kalkınmada şehirleşme yaklaşımı: Bölgesel kalkınmayı şehirleşme olgusuyla açıklamaya çalışan bir model H. W. Richardson (1973) tarafından geliştirilmiştir. Richardson'a göre şehirler, bölgesel kalkınmanın motorudur. Temel ekonomik faaliyetlerin özellikle şehirlerde yoğunlaşması, şehirleşme süreciyle bölgesel büyüme arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu süreçte yığılma merkezleri metropoliten alanlar oluşturmaktadır. Metropoliten merkezlerde, teknolojik ve sosyo-ekonomik yeniliklerin çıkış kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü buralar, aynı zamanda teknik ve bilimsel bilginin üretilip aktarıldığı iletişim merkezleridir. Metropoliten şehirler, sosyal etkileşim, haberleşme, eğitim-öğretim, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile potansiyel yenilikler açısından uygun ortamlardır. Richardson bölgesel kalkınmanın belirlenmesinde yığılma ekonomileri,

¹⁸⁶ y.a.g.e., s.26.

¹⁸⁷ y.a.g.e., s.27.

yerel sabitler ve yerel tercihlere özel önem vermekte, bu yönden diğer modellere göre bir takım üstünlüklere sahip olmaktadır.¹⁸⁸

Sosyo-Ekonomik kalkınma düzeyi yaklaşımı: Sosyo-ekonomik kalkınma sürecinin açıklamasını, büyüme modellerinin dar ve ideal yapılarının ötesinde arayan R. Jochimsen (1966), geniş anlamda “altyapı” kavramı ile yapmaktadır. Piyasa ekonomilerine ilişkin bir kalkınma teorisi ortaya koyan Jochimsen bu tür ekonomilerde piyasa sistemi dışında oluşan etkileri de analizin kapsamı içine almıştır. Ayrıca, merkezi planlı ekonomilerin benzer altyapısal unsurlara dayandığını ve teorinin ulaştığı sonuçların kolaylıkla onlara da aktarılabileceğini vurgulamaktadır. Konunun bu şekilde ele alınması, sosyo-ekonomik kalkınma sürecinin ölçülmesinde, milli gelir yanında bütünleşme derecesinin ikinci bir gösterge olarak seçilmesini zorunlu kılmıştır. Bu iki gösterge birlikte, bir ekonominin kalkınma seviyesini belirlemektedir.

Çalışan işgücü başına düşen faktör fiyatlarıyla net sosyal hasıla, ekonomik faaliyetin seviyesini vermektedir. Bunun yanında homojen ve hareketli faktörlere ödenen fiyatların bölgesel, sektörel ve işletme büyüklüklerine göre gösterdiği sapmalarda, ekonomik faaliyetin bütünleşme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Böylece bir ülkenin sosyo-ekonomik kalkınma seviyesi, ekonomik faaliyetin seviyesiyle ekonomik faaliyetin bütünleşme dereceleri tarafından ve birlikte belirlenmektedir. Bunlardan ilki ekonomide çalışanlar başına üretim düzeyini, ikincisi ise çeşitli ekonomik birimler ve kurumlar arasındaki uyumu ve fonksiyonel işbirliğini yansıtmaktadır. Ekonomik faaliyetin seviyesi ve bütünleşme derecesi, sosyo-ekonomik gelişme süreci içinde farklı yönlerde gelişebilirler, yani biri artarken, diğeri aynı kalabilir, artabilir veya azalabilir. Göstergelerin aynı veya farklı değişme yönleri, bu değişmelerin gerisinde yatan etkenlerce belirlenmektedir. Bu etkenler ise, ekonominin temel donatımı olan altyapıda içerilen unsurlar tarafından yaratılmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁸ y.a.g.e., s.30-34.

¹⁸⁹ y.a.g.e., s.39-40.

2.4.3 Bölgesel Kalkınma ve İnsan Kaynakları İlişkisini Açıklayan Teoriler

Günümüzde, bölgesel kurumları, yenilik üretimini, sinerjik ağ sistemlerini, girişimciliği ve yerel potansiyelleri destekleyen bölgesel kalkınma politikaları başarıya ulaşmaktadır. Bu nedenle, bölgesel kalkınmaya yönelik yeni teoriler, analizlere kalkınmanın zaman ve mekan boyutunu eklemeyi amaçlamışlardır. Bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklayan bu teorilerin odak noktası; bilgi, öğrenme ve yenilik üretimi, dolayısıyla nitelikli ve girişimci insan kaynağı olmuştur. Aynı zamanda teoriler, bölgesel kurumların ve aktörlerin şekillendirdiği bilgi ve ağ oluşumu süreçlerini incelemiştir.¹⁹⁰

2.4.3.1 Ürün Devreleri Teorisi

Günümüzde, özellikle gelişmiş ülkelerdeki ekonomi ve teknoloji politikalarının bir amacının da teknoloji kaynaklı ekonomik gelişmenin sağlanması olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik kaynaklı yerel ekonomik büyüme merkezlerinin büyüme kaynakları ve sınırlarını ortaya çıkarabilecek yeni teorilerin ve yaklaşımların geliştirilmesi ve buna bağlı olarak politikaların formüle edilmesi, bölgesel iktisatçı ve ekonomik coğrafyacılara başlıca uğraşı alanı olmuştur. Buradan hareketle; teknolojik ilerleme ve bölgesel ekonomik kalkınma ile ilgili son yıllarda geliştirilen en önemli teorilerden biri ürün devreleri teorisidir. İlk olarak Vernon (1966) tarafından geliştirilen bu modelde, Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetleri ile yeni ürün üretimini, ürünün piyasa başarısını ve yeni ürünler ile ikame edilmesini kapsayan bir süreç analiz edilmektedir.¹⁹¹

Ürün devreleri teorisinin temel argümanları, başlangıçta tamamen firmalar ya da ürünler üzerine kurulu işletme temelli teorilere dayanmaktadır. Vernon'a göre ekonomik büyüme, üretimde yeni teknolojilerin kullanılmasına ve yeni ürün üretimine bağlıdır. Bölgeler, uzmanlaştıkları ürünün geçirdiği aşamalara göre büyürler ve küçülürler. Burada ürünler ve onlar tarafından karakterize edilen endüstriler, bir

¹⁹⁰ Arzu Şen, "Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Yaklaşımı: İzmir Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. Genel İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2004, s.65.

¹⁹¹ Malecki, a.g.e., s.124.

yaşam sürecinden geçmektedirler.¹⁹² Ürün döngüsünün ilk aşamasında bazı bölgeler, yeni ürünlerin üretiminde uzmanlaşırlar. Bu bölgeler, ileri düzeyde AR-GE bilgisine, teknoloji altyapısına ve nitelikli işgücüne sahiptir. İkinci aşama, yeni ürünlerin piyasada başarı elde etmeye başladığı büyüme aşamasıdır. Üçüncü aşama olan olgunlaşma yada standartlaşma aşamasında ise yeni teknolojiler, üretimin yapılacağı diğer bölgelere taşınmıştır. Bu aşama, genellikle Fordist kitlevi üretimin gerçekleştiği aşamadır. Bu aşamadan itibaren ürünler düşüşe geçer. Artık bu ürünler nitelsiz işgücü tarafından küresel ölçekte üretilebilmektedir. Ürün döngüsünün bu aşamasında geri kalmış bölgeler, işgücü maliyetlerindeki avantajlarını kullanarak piyasaya hakim olurlar.¹⁹³ Ürün devreleri teorisi, bölgelerin zaman içinde üstlendikleri rollerin değişebileceğini göstermektedir. Diğer bölgede üretim faaliyetleri toplandıkça, yerel bağlar ve dışsal ekonomiler oluştuğça ve ürüne talep arttıkça, girişimciler bu bölgeye gelerek yeni işletmeler kuracaktır. Böylece yenilik üretimi, uygun koşulların sağlanmasıyla diğer bölgelere de yayılabilmektedir.¹⁹⁴

Bu teoride dikkati çeken nokta, nitelikli insan kaynağına sahip bölgelerde AR-GE bilgisinin ve yaratıcılığın ön planda olduğu, bu sayede teknolojik ilerlemenin ve yeni ürün üretiminin ilk olarak bu bölgelerde gerçekleştiğidir.

2.4.3.2 Sanayi Kümeleri Ve Esnek Uzmanlaşma

Sanayi kümeleri ve esnek uzmanlaşma teorisinin, Marshall'ın "endüstriyel bölge" kavramı üzerine kurulduğu görülmektedir. Uzmanlaşan endüstrilerin yerleşmesi olgusunu açıklamak amacıyla hareketle, Marshall bir yada birkaç endüstri dalının kümelenmesini "endüstriyel bölge" olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁵

Ancak, Marshall'ın endüstriyel bölge kavramından hareketle, "yeni endüstriyel bölge" olgusunu geliştiren Piore ve Sabel'e göre (1984), sanayi bölgeleri hem

¹⁹² R. Sternberg, "Regional Growth Theories and High-tech Regions", **International Journal of Urban and Regional Research**, 20, 3, 1996, s.519-520.

¹⁹³ J. Rees, "Technology and Regional Development: Theory Revisited", B. Johansson, C. Karlsson ve R. R. Stough, **Theories of Endogenous Regional Growth: Lessons for Regional Policies**, Springer: New York, 2001, s.97.

¹⁹⁴ D. J. Gattrell, "Rethinking Economic Development in Peripheral Regions", **The Social Science Journal**, Vol.36, Number:4, 2000, s.624.

¹⁹⁵ G. J. Hilhorst, "Industrialization and Local / Regional Development Revisited", **Development and Change**, Vol.29, 1998, s.4.

birbirleri hem de müşteriler ve rakip firmalar ile yakın ilişkide bulunan küçük firmalardan oluşur. Firmalar arası ilişkiler, yeniliği uyaran ana etmendir. Firmalar arası yerel bağlantılar ve taşeronluk sonucu oluşan ağlar yoluyla yığılma ekonomileri bazı avantajlar yaratır. Firmalar arası enformasyon ve bilgi paylaşımı, ortaklık işbirliği ve karşılıklı bağımlılık ile gelişen güven duygusu ve bu etmenlere bağlı olarak gelişen dışsal ekonomiler, sanayi bölgelerinin ana unsurlarını teşkil eder.¹⁹⁶ Bu tür sanayi bölgeleri yenilik üretim merkezleri oldukları için yenilik kümeleri olarak da adlandırılmaktadır. Sanayi bölgelerinde yenilik üretimini uyaran temel unsurlar bilimsel, kodlanmış ve örtük bilginin yayılması ve firmaların karşılıklı etkileşime girerek beraber öğrenmeleridir. Güçlü bir bilgi altyapısına sahip bölgelerde beraber öğrenme süreci, birimler arası güven ve işbirliği oluşumunu destekleyerek yenilik üretimini hızlandırmaktadır.

Bununla birlikte Piore ve Sabel, yaptıkları analizlerde teknolojik ilerleme ile birlikte üretimde gelişmiş otomasyon ve robot teknolojilerinin kullanılmaya başlanmasıyla üretim yapısının Fordist ya da kitlevi üretimden “esnek uzmanlaşmaya” doğru kaydığını vurgulamışlardır. Esnek üretim sisteminde küçük yığınların üretimini yapmak mümkün hale gelmiştir. Gelişmiş teknolojilerin kullanılması, hataların üretim anında anlaşılmasını sağlar ve maliyetleri azaltır. Talebe göre üretim yapan bu firmalar, stok maliyetlerinden de kurtulmaktadırlar. Esnek uzmanlaşma, her işçinin çok sayıda iş yaptığı bir sistemdir. İşçiler yaparak, deneyerek ve beraber çalışarak öğrenirler. İşbaşı eğitimi eski sisteme göre oldukça geniş bir zamana yayılır. İşler arasında sınırların kalkması, işçilerin ortak sorumlulukla çalışmalarını sonucunu doğurur. Böylece işçiler, öğrenme iş hayatlarının geneline yayarak yaptıkları işlere yabancılaşmazlar. Tüm bu nedenlerden dolayı, esnek üretim sisteminde işçilerin verimliliği yüksek olmaktadır.¹⁹⁷

Görüldüğü gibi, teknolojik ilerleme ile birlikte değişen üretim sistemi, işgücünün verimliliği üzerinde etkili olmakta ve bu sayede nitelikli insan kaynağı bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde etkin rol oynamaktadır.

¹⁹⁶ Norton, a.g.e., s.3.

¹⁹⁷ Malecki, a.g.e., s.229-230.

2.4.3.3 İçsel Bölgesel Büyüme Teorileri

Neoklasik teorinin, bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklarının açıklanmasında yetersiz kalması nedeniyle; Barro, Romer, Lucas, Grossman ve Helpman vb. iktisatçıların öncülüğünde “İçsel Büyüme Teorisi” geliştirilmiştir. Bu yaklaşımla, ekonomide AR-GE'nin, beşeri sermayenin ve devletin rolü tanımlanarak büyüme fonksiyonlarının yeniden düzenlendiği görülmektedir.

Dünya ekonomik sisteminde küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin hakim olduğu 1980'li yıllardan itibaren, bölgesel kalkınma politikaları artık doğrudan devlet yardımlarından ziyade işgücü, yaşam kalitesi, yatırım iklimi gibi mekanın niteliğini artırıcı alternatif yatırımlara ve içsel gelişmeye daha çok önem vermiştir. Daha önceki bölgesel kalkınma politikaları sadece pazara, işgücüne ve hammaddeye olan mesafeyi göz önüne alırken, yeni bölgesel politikalar ise sosyal ilişkiler, normlar vb. sosyal yapıyı dikkate almıştır. İçsel büyüme teorisi, içsel yerel faktörlerin önemini vurgulamış ve ekonomik kalkınmada önemli girdiler olarak kabul edilen “öğrenme, liderlik, sosyal sermaye, fiziksel altyapı, kurumlar ve insan kaynakları” gibi geleneksel olmayan ekonomik değişkenlerin dikkate alınmasına katkıda bulunmuştur.¹⁹⁸

Görüldüğü gibi içsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi dışsal değişkenlerin bir fonksiyonu olmaktan kurtararak içsel değişkenlerin önemini vurgulamıştır. İçsel potansiyellerini oluşturan insan sermayesi yatırımları, eğitim, bilgi birikimi, AR-GE çalışmaları ve yaparak öğrenme süreci ile ortaya çıkan teknolojik gelişme, yenilik, girişimcilik, liderlik kültürü gibi faktörler, uzun dönemde ekonomik büyüme sürecinde oldukça önemli faktörler olmaktadır. Bu teoriler, bölgelere özgü nitelikleri ön plana çıkarmaları itibarıyla bölgesel kalkınma teorilerine yeni bir yaklaşım getirmişlerdir. İçsel potansiyellerin ekonomik büyümeye etkisi, bölgesel düzeyde oldukça önemlidir. Bölgesel kalkınmayı en iyi açıklayan faktörler; bölgenin eğitim düzeyi, bölgedeki aktörlerin öğrenme hızı, liderlik ve girişimcilik yeteneği, bölgesel

¹⁹⁸ Rasim Akpınar, “Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması ve Uygulamaları”, Erişim: 15.09.2005, www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm.

kurumların ve bölge yönetiminin uygulamaları ile teknolojik ve organizasyonel değişimdir.¹⁹⁹

2.4.3.4 Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Modeli

Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1980 yılında Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından Dünya Koruma Stratejisinin sunulmasıyla öneme kavuşmuştur. Ancak söz konusu strateji, sürdürülebilirliğin yalnızca ekolojik yanıyla ilgilenmektedir. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1991 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz Raporu, sürdürülebilir kalkınma tanımını ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirliği içerecek şekilde genişleterek yapmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın, bugünkü kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınmadır.²⁰⁰

Çevre ve kalkınma politikalarının kritik amaçlarını tanımlayan sürdürülebilir kalkınma stratejisi şunları içermektedir; büyümeyi canlandırmak, büyümenin kalitesini değiştirmek, temel ihtiyaçları karşılamak, sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garanti altına almak, kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek, teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek, karar vermede çevre ile ekonomiyi birleştirmek. Bu amaçlara kalkınmanın daha katılımcı yapılması ve uluslar arası ekonomik ilişkilerin yeniden yönlendirilmesi eklenebilir.²⁰¹

Sürdürülebilir gelişme stratejisi; çevre, sürdürülebilirlik, insani kalkınma, yenilikçilik yaklaşımlarının hepsini bütünleştirmektedir. Bunun ulusal, küresel, bölgesel, kentsel ve yöresel boyutları vardır. Bu stratejide yeni planlama anlayışı, aşağıdan yukarıya olan insan bazlı bir planlamadır. Çevre dostu olan yeni anlayış doğa ile bütünleşiktir. Bölgesel kalkınma stratejisi, kamu, özel, yerel birimler, bölgesel birimler, küresel birimler ve gönüllü örgütlerin işbirliğini sağlamak anlamında entegre bir yaklaşımı içermektedir.²⁰²

¹⁹⁹ B. Johansson, C. Karlsson, R. Stough, "Introduction: Endogenous Regional Growth and Policies", **Theories of Endogenous Regional Growth: Lessons for Regional Policies**, Springer: New York, 2001, s.5-6.

²⁰⁰ Tülay Ceylan, "Sürdürülebilir Kalkınma", **Gelişme İktisadı**, Ed. T. İşgüden, F. Ercan, M. Türkay, Beta A.Ş., İstanbul, 1995, s.203.

²⁰¹ y.a.g.e., s.208.

²⁰² y.a.g.e., s.205.

Sürdürülebilir bölgesel gelişme modeli; insan, bilgi ve çevre odaklıdır. İnsan ve sosyal potansiyelin korunması ve geliştirilmesi sürdürülebilir bölgesel gelişme modeli için son derece önemlidir. Sürdürülebilir bölgesel gelişme modeli için insan sermayesinin geliştirilmesi, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitilmesi gerekmektedir. İnsan kaynağına, iletişim becerileri, problem çözebilme yetenekleri, esneklik, açıklık, inisiyatif kullanabilme gibi değerler kazandırılmalı ve sosyo-kültürel gelenekler ve birikimler aktarılmalıdır.²⁰³ Bu bağlamda, yaratılan nitelikli insan kaynağı ile yerel işletmeler ve kamu kurumları arasında kurulacak sinerjik ağlar, güçlü bir bilgi ve teknoloji altyapısı ile yerel girişimciler sürdürülebilir bölgesel gelişme için vazgeçilmez olan yenilik üretimini gerçekleştireceklerdir. Bu tür yenilikçi ve yaratıcı ortamların yaratılması ve geliştirilmesi başta nitelikli insan kaynağının varlığını gerekli kılmaktadır.

2.4.3.5 Yenilikçi Çevre Teorisi

Yenilikçi çevre teorisinde; yenilikler ve yenilikçi firmalar, bölge içinde birey ve kuruluşların sinerji üreten bağlantılar biçiminde oluşturduğu bir ağın kolektif ve dinamik bir sonucudur. Bu teoriye göre, böyle bir sosyo-ekonomik ortamda firmalar, kurumlar ve işgücü arasında karşılıklı bir öğrenme süreci işlemektedir. Öğrenme sürecinin etkili olabilmesi mekansal yakınlık ile yakından ilgilidir. İşte, bu mekansal yakınlık temelinde oluşan karşılıklı ilişkiler ağı içindeki küçük ve orta boy işletmelerin ortaya çıkardığı ortam, yeniliklerin kaynağı olarak görülmektedir. Böyle bir ortamda belirleyici öğelerden biride “beşeri sermaye”dir.²⁰⁴

Yenilikçi çevre ve ağ ilişkilerinin ortaya çıkması için bir takım koşullar gerekmektedir. Bu koşullar arasında,²⁰⁵

- Bilgi teknolojisinin hammaddesinin, üniversiteler, eğitim kurumları, AR-GE kuruluşları ve özel/kamu araştırma enstitüleri tarafından sağlanması,
- Çalışanların mobilitesini artıran bir ortamın oluşması,
- Yeni teknolojilere açık, risk üstlenebilecek girişimciler olması sayılabilir.

²⁰³ Şen, a.g.e., s.85-89.

²⁰⁴ Sternberg, a.g.e., s.530.

²⁰⁵ y.a.g.e., s.531.

Bir coğrafi bölgede bir araya gelen üretim sistemleri, yönetim birimleri, bölgesel aktörler ve sanayi kültürü, üretimde belirsizliği azaltır ve beraber öğrenme sürecini yaratır. Bu yaklaşıma göre, yenilik süreci kolektif bir öğrenme sürecidir. Üretim, yenilik ve öğrenme süreçlerinin koordine edilmesi ile yenilik üretimi firmalar arasında yayılır. Bu bağlamda yenilik; karmaşık ve karşılıklı etkileşime dayalı bir süreci ifade eder. Yenilik yapmakta amaç, öğrenmeyi yaratıcılık ile birleştirmektir. Bu nedenle yenilik; ürünler, süreçler ve firmalar için deneysel bir süreç olmaktadır.²⁰⁶

Bölgenin gelişmiş bilgi ve teknoloji altyapısına sahip olması, AR-GE ve teknolojik faaliyetlerin bölgelerde yığılması; bölgedeki aktörlerin beraber öğrenme ve sinerji yaratma kapasitelerini artıracaktır. Bölgede esnek üretim yapan küçük işletmelerin yoğun olarak bulunması, bölgede eğitim düzeyinin yüksek olması, bölgedeki işlerin yüksek düzeyde beceri gerektiren işler olması, bölgenin dış dünyadaki ağlar ile bütünleşmesi ve yığılma ekonomilerinin işlenmesi gibi faktörler, yenilikçi çevre oluşumunu desteklemektedir.²⁰⁷ Aynı şekilde, yerel kurumsal taban, yenilikçi ortamın temel belirleyicilerinden biridir. Üniversiteler genel bir eğitim kurumu olmalarının ötesinde yerel yenilikçi çevrenin bir unsuru haline gelmişlerdir. Üniversiteler, bölgesel yenilik kapasitesini oluşturan ve geliştiren bir kurum olarak ön plana çıkmaktadır. Üniversite-sanayi arasında kurulan sinerjik yenilik ağları, sanayi kesiminin akademik ve teknik bilgiye, teknoloji altyapısına, nitelikli işgücüne ulaşmasını sağlamaktadır.²⁰⁸ Özellikle teknopark tipi teknoloji üretim merkezlerinde bir araya gelen işletmeler; üniversite, araştırma kurumları ve diğer işletmeler ile yenilik ağları oluşturarak yeni bilgiye ulaşır, beraber öğrenir ve yeni bilgi üretir. Diğer taraftan, yenilikçi çevrenin oluşmasında bölgelerde "girişimcilik kültürü"nü oluşturulması ve geliştirilmesi son derece önemlidir. Yine yenilikçi çevrenin oluşumunu destekleyen bir diğer etmen, bölgenin kurumsal yapısıdır. Ticaret odası, sanayi odası, kalkınma ajansları gibi kurumlar, bölgede yenilik üretimini destekler. Bölgede yenilikçi çevrenin oluşmasını etkileyen diğer etmenler ise; finansal fırsatlar, fiziki altyapı, bölgedeki yaşam şartlarının çekici olması, uygun iş ve yatırım ortamı,

²⁰⁶ C. Quandt ve L. Pacheco, **Fostering the Growth of Innovation Clusters for Regional Development: Building a Network of Software Clusters in Parana**, Brazil, 1999, s.3-4.

²⁰⁷ Malecki, a.g.e., s.324-325.

²⁰⁸ D. Newlands, "The Role of Universities in Learning Regions", **43. ERSK Kongresi**: Finlandiya, 2003, s.6.

bölgesel potansiyellerin farkında olunması, ulusal-bölgesel ve yerel yönetimlerin desteği, yeniliğe önem veren bölge imajının tesis edilmesi olarak sayılabilir.²⁰⁹

2.4.3.6 Girişimcilik Yaklaşımı

Schumpeter'e göre (1942) girişimci; yeni ya da farklı kalitede ürün üreterek, yeni bir üretim metodu geliştirerek, yeni bir pazar yaratarak ya da yeni bir organizasyon kurarak yenilik üreten kişidir. Görüldüğü üzere, yenilik üretme ve girişimcilik birbiri ile yakından ilişkili kavramlardır.²¹⁰

Bu bağlamda girişimciler, yenilik üreterek bölgesel kalkınmaya en çok katkıda bulunan aktörlerdir. Özellikle, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'ler kurumsal şirketlerden farklı olarak, esnek üretim sistemlerine sahip olmaları ve bölgedeki aktörler ile birebir ilişkiye girmeleri sonucu yenilik üretim sürecinde büyük rol oynarlar. Değişen talep yapısına kısa sürede uyum sağlayabilirler. Bölge içinde daha çok yenilik ve iş alanı yaratabilirler. Bölgedeki üretim faktörleri, teçhizat ve insan gücünü kullanırlar. Bölgedeki diğer yerel işletmelerle, tüketicilerle, kamu kurumları ile güven ve işbirliğine dayalı ilişki ağları kurabilirler. KOBİ'ler yeni ve kaliteli ürün üretme, itibar kazanma ve güçlü iş ilişkileri kurma yolunda daha isteklidirler. Ayrıca, kurumsal şirket yöneticilerine oranla KOBİ girişimcileri daha büyük risk taşırlar.²¹¹ Bu nedenlerden dolayı, bölgesel kalkınma politikaları, KOBİ'ler aracılığıyla yerel girişimcileri destekleyerek bölgede yenilik üretimini hızlandırmayı amaçlamaktadırlar.

Bölge içinde bir takım faktörler yerel girişimciliği destekler. Bunlar arasında başlangıç sermayesine erişim, deneyimli girişimcilerin varlığı, nitelikli işgücüne erişim, müşterilere, girdiye ve üniversitelere yakınlık, ulaşım imkanlarının çeşitliliği, girişimciliği destekleyen devlet politikaları, bölgenin nüfus özellikleri ve cazip yaşam koşulları sayılabilir.²¹² Bu faktörlerden anlaşıldığı üzere girişimcilik ve yenilik daha çok kentsel yığılma ekonomilerinde ortaya çıkmaktadır.

²⁰⁹ Quandt ve Pacheco, a.g.e., s.5.

²¹⁰ Malecki, a.g.e., s.318.

²¹¹ J. Cecora, "Entrepreneurs and Smes in Regional Economies: Policy Issues for a Sustainable Development in a Globalizing Economy", **International Review of Sociology**, 10(1), 2000, s.90.

²¹² Malecki, a.g.e., s.330.

2.4.3.7 Bölgesel Ağlar Teorisi

Bölgesel ağlar, işletmeler-üniversiteler-bölgesel kurumlar arasında ekonomik koordinasyonu canlı tutmaya yönelik olarak karşılıklı etkileşim, paylaşım, işbirliği ve güven oluşumunu destekleyen bölgesel yönetim olarak tanımlanabilir. Bölgesel ağlar farklı düzeylerdeki çeşitli kurumlar arasında kurulabilir. Örneğin; firmalar arasında, firmalar ile kamu kurumları arasında ve bölgeler arasında ağlar kurulabilir. Bölgesel yenilik ağları, bölgelerin bilgi ve öğrenme kapasiteleri ile bağlantılı olmaktadır. Bilgi, bölgedeki kurumların, kurum içi ve kurumlar arasında oluşturdukları ağlar yoluyla paylaşılır ve birikerek yayılır. Ağlar kurarak bilgi ve teknolojiye erişim sağlayan firmalar, güven duygusunun hakim olduğu bir ortamda, ortaklık kurarlar ve işbirliği yaparlar. Firmalar arası sinerjik etkileşim yaratan bu tür ilişkiler bütünü, beraber öğrenmeyi gündeme getirmektedir. Beraber öğrenen firmalar, birbiri ile rekabet etmek yerine yenilik ağları kurarak kolektif düzeyde rekabet güçlerini artırabilirler.²¹³ Bölgeler uzun dönemde; bu tür etkileşim ağlarını kullanarak kendilerine özgü bilgi, beceri ve uzmanlık alanları geliştirerek, bölgenin kimlik kazanmasını sağlayabilirler. Özellikle, üniversiteler ve işletmeler arasında kurulan sinerjik yenilik ağları, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ve öğrenen bölgelerin oluşmasında oldukça önemli bir unsurdur. Üniversiteler, ileri ve geri bağlantılar yoluyla buldukları bölgenin gelişimine katkıda bulunurlar. Geri bağlantılar, üniversitelerin yarattıkları istihdam ile çalışanlar ve öğrencilerin yaptıkları harcamalar yoluyla bölgenin gelir düzeyinin artmasını ifade eder. İleri bağlantılar ise, üniversitelerin ürettikleri bilgi, yetiştirdiği işgücü ve AR-GE faaliyetleri ile bilgiyi yerel ekonomiye yaymaları anlamına gelmektedir. Üniversiteler, mezunları o bölgede kaldığı sürece yerel ekonominin “insan sermayesi” düzeyini yükseltirler. Ayrıca çeşitli teknik ve mesleki eğitim programları sunarak bölgenin ihtiyaçlarına uygun nitelikli işgücü yetiştirebilirler.²¹⁴

Günümüzde üniversiteler, bilginin, yeniliğin ve öğrenmenin bölgesel kalkınma için kilit unsur haline geldiği bir çağda, bilgi üreten ve kullanan bir kurum olarak ön plana çıkmaktadır. Eğer bir bölgede araştırma ve geliştirme kurumları ve bunlar arasındaki etkileşim yetersiz ise, bölgedeki aktörler enformasyonu bilgiye ve yeniliğe

²¹³ V. Harmaakorpi ve H. Niukkanen, “Shared Vision and Network Leadership in Regional Development Case: The Lathi Region in Finland”, **42. ERSA Kongresi**: Dortmund, 2002, s.5.

²¹⁴ D. Newlands, “The Role of Universities in Learning Regions”, **43. ERSA Kongresi**: Finlandiya, 2003, s.2.

dönüştürmekte zorlanacaklardır. İşletmeler, üniversiteler sayesinde bilgi ve teknoloji altyapısına, nitelikli işgücüne ve akademik bilgiye erişim sağlar.²¹⁵ Bu bağlamda güçlü araştırma ve geliştirme kurumlarına sahip bölgeler, güven ve karşılıklı bağımlılık üzerine kurulan yenilik ve işbirliği ağlarıyla ve de yerel girişimciliğin harekete geçirilmesiyle yenilik üretiminde başarılı olabileceklerdir.

Ancak günümüzde bölgedeki aktörler arasında lider rolü üstlenebilecek, aktif olarak çalışarak kurumlar arasında mevcut ağları güçlendirecek, sinerjik ağ kurma potansiyeli olan aktörleri belirleyecek ve bunlar arasında ağlar kurulmasını sağlayacak bir kuruma ihtiyaç olduğu görülmektedir. Böyle bir kurum, diğer bölgelerle de bağlantılar kurarak bölgenin diğer bölgelerle ve küresel düzeyde yenilik ağlarına eklenmesini sağlayacaktır.²¹⁶ Dünyada bölgesel yenilik ağlarının oluşumunu destekleyen bu tür kurumlara örnek, özellikle Avrupa'da faaliyet gösteren "Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)" dır.

Görüldüğü gibi, bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklayan bu teoriler; bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesi, bölgelerin bilgi ve teknoloji altyapılarının geliştirilmesi, girişimcilerin ve yenilik üretiminin desteklenmesi ve bölgelerin rekabet gücünün artırılmasına yönelik yaklaşım sergilemişlerdir. Tüm bunların odağında da nitelikli insan kaynağı yer almaktadır.

2.5 BÖLGESEL KALKINMADA İNSAN KAYNAĞININ ROLÜ VE ÖNEMİ

2.5.1 Kalkınmada İnsan Kaynağının Önemi

İnsanın doğuştan ve sonradan sahip olduğu niteliklerin değerinin ekonomik açıdan önemi, bu değerın üretim sürecinde nasıl ve ne yönde kullanıldığının belirlenmesini gerektirmektedir. Üretimin gerektirdiği nitelikte insan kaynağı gereksinimi, insanın ekonomik değerinin bir ifadesi olmaktadır. Bu ekonomik değerinden dolayı insan kaynağı, üretimin artırılmasında, yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesinde ve uluslararası alanda gelişmiş ekonomilerin düzeyine

²¹⁵ K. Kosonen, "Building Innovation Capability in the Less Favoured Regions University Collaboration as a Tool", **42. ERSK Kongresi**: Dortmund, 2002, s.2-3.

²¹⁶ Hamaakorpi ve Niukkanen, a.g.e., s.4.

ulaşmada kalkınmada önem verilmesi gereken bir faktördür. Sosyo-ekonomik kalkınma sürecinde insan, emek, girişimci ve teknik bilgi faktörlerinin sahibi ve bir altyapı unsuru olarak çeşitli işlevler üstlenmektedir. Bu anlamda, insan kaynakları büyüme, teknolojik gelişme, adil gelir dağılımı, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi, uluslar arası rekabet edebilirlik düzeyinin yükseltilmesi, yüksek katma-değerli mal ve hizmet üretimi, sosyo-kültürel kalkınma düzeyinin yükseltilmesi, hukuki, kurumsal ve politik alanda iyileşmeler gibi kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesinde rol oynamaktadır. Kalkınma açısından gerekli insan kaynağının hangi özelliklere sahip olacağı ise doğrudan doğruya her ekonominin sektörel ihtiyaçları doğrultusunda ekonominin gerektirdiği nitelikte insan kaynağının yetiştirilmesine bağlı bulunmaktadır.²¹⁷ Bilinmelidir ki, insan kaynağı kalkınmanın hem amacı hem de aracıdır.²¹⁸

Kalkınmanın başlıca amacı sanayileşmek ve artık günümüzde artan oranda bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyini maksimuma çıkarmak olduğu düşünülürse, sanayileşme ve yeni teknolojilerin-bilgi teknolojilerinin gerektirdiği özellikte insan faktörüne gereksinim duyulmaktadır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşüm aşamasında ise bilgi teknolojilerinin üretimi ve kullanımı ile hizmetler sektörünün gelişimi doğrultusunda tamamen nitelikli diğer bir ifadeyle yüksek öğretim görmüş insan kaynağı önem kazanmaktadır. Aynı şekilde, sosyal, kültürel ve politik alanlarda da yapısal değişimlerin sağlanmasında daha fazla eğitim görmüş ve kendini yetiştirmiş insangücü gerekli olmaktadır. Şu halde kalkınma çabası içinde olan bir bölge doğal kaynakların en değerlisi olan insan kaynağını nitelikli bir duruma getirmek zorundadır.²¹⁹

Toffler'ın ifade ettiği gibi, bugün güç paradan bilgiye kaymıştır. O halde insani değerler ön plana çıkarılarak nihai amaç gibi gösterilmekle beraber, 21. yüzyılda bölgesel ve ulusal kalkınma beşeri yetenek ve insan sermayesinin artırılmasına bağlıdır.²²⁰

²¹⁷ Tunç, 1997, s.63-64.

²¹⁸ Koray Başol, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No:464, Eskişehir, 1995, s.35.

²¹⁹ Müjgan Çetin, "İnsanın Artan Önemi", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı:342, Mayıs 1996, s.27.

²²⁰ Alvin Toffler, **Yeni Güçler Yeni Şoklar**, (Çev. Belkıs Çorakçı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992, s.9.

Günümüzde sosyo-ekonomik gelişme sürecinin ve bilgi toplumunun gerektirdiği insan gücünde bulunması gereken özellikler; teknolojik gelişmelere ve bunların yol açtığı değişime uyum sağlayabilme ve sürekli olarak kendini yenileyebilme yeteneği, bilgisayar okuryazarlığı gibi ileri teknolojilere uyum sağlayabilme, kendi mesleki alanlarındakiler için asgari düzeyde sosyal bilimler bilgisi, sosyal bilim alanlarındakiler için ise asgari bir fen ve teknoloji bilgisi, özellikle teknolojinin toplumsal etkilerini kavrayabilme yeteneği, grup halinde çalışabilme, özellikle disiplinler arası çalışma yapabilme beceri ve yeteneği olarak ifade edilebilmektedir.²²¹

Yine bunlara ek olarak, kalkınmayı yaratan insana özgü nitelikler arasında; bilgi ve beceri, teknik yeterlilik, etkinlik, organizasyon yapabilme yeteneği, inisiyatif, karşılıklı güven ve içtenlik, geleceğe güvenle bakma, rasyonalizasyon, girişimci yeteneği, ilerlemeye açık olma, yenilikçi fikirler, mobilite ve evrensellik yer almaktadır.²²²

Lee'ye göre bir bölgenin kalkınmasındaki en önemli unsur, insanın ticarete yatkınlığı ve atılımcılığıdır. Myrdal'a göre ise, kalkınma için gerekli olan davranış biçimleri, fırsatları değerlendirebilmek, enerjik bir atılımcılık, işbirliğidir.²²³

Bireylerin yenilikler yaratmaya, en azından bunları izleyerek uygulamaya, risk üstlenmeye, yaratıcı etkinliklerde bulunmaya hazır olmaları gerekmektedir. Yaratıcılığın temelinde ise, akıcı ve esnek düşünebilme yatmaktadır.²²⁴ Yaratıcılık ve girişimcilik, üretimi ve üretimde çeşitliliği arttırmakta, üretime yenilikler getirebilmektedir.²²⁵

İnsan sermayesi ve fiziki sermaye, bunların karşılıklı ilişki ve etkileşimleri bir bölgenin üretim gücünün temel dayanaklarıdır. Her şey bu üretim gücüne dayanır. Bir bölge ancak yoksulluğun, verimsizliğin, nitelikli işgücünden yoksunluğun kısır

²²¹ TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, Yayın No: TÜSİAD-t94, 6-167, İstanbul, Haziran, 1994, s.41.

²²² Ergül Han, **Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi**, Eskişehir, 1993, s.147.

²²³ Kozlu, a.g.e., s.70-71.

²²⁴ İsmail Üstel, "Yaratıcı Düşünce Üzerine Çeşitlemeler", **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.348, Kasım 1996, s.52.

²²⁵ Zuhâl Özer, "Yaratıcılığa Giden Yolda Beyin Fırtınası", **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.348, Kasım 1996, s.50.

döngüsünü kırarak kalkınabilir. Bu ise doğal kaynakların, donanımların ötesine geçmeyi, yaratıcılığı ön plana çıkarmayı gerektirir. İnsan sermayesi yani insan, fizik sermayeyi yarattığı ve yönlendirdiği için üretim gücünün temeli olmaktadır. Bugün, Dünya Bankası tarafından “Yüksek Performanslı Asya Ekonomileri” adı verilen; Japonya, Hong-Kong, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Çin, Malezya, Endonezya ve Tayland’da nitelikli insan kaynağı kalkınmanın motor gücü olmuştur.²²⁶

Günümüzde, bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesinde yaratıcı ve girişimci güçler ön plandadır. Bölgeler, nitelikli insan yaratabildikleri ve ondan yararlanabilmeyi başardıkları ölçüde kalkınabilmektedirler.

Kısacası bugün güçlü ve faaliyetleri verimli bölge insanın yaratılması elzemdir. Ancak bu şekilde, bölgesel kalkınma adına bir bölgenin en değerli serveti olan insanın iktisadi faaliyetlere verimli bir şekilde katılması sağlanmış olur ve dolayısıyla insan kaynaklarının geliştirilmesi için yapılan yatırımlarda meyvelerini verir.

2.5.2 Bölgesel Kalkınmada İnsan Kaynağının Stratejik Rolü

Kalkınmanın sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alandaki yapısal değişimleri içermesi, kalkınma sorununun birden fazla değişkene bağlı olduğunu göstermektedir. Verimlilik düzeyi, gelir dağılımı, teknolojik gelişme, demografik yapı, sosyo-kültürel yapı, bölgesel gelişme ve uluslararası gelişme düzeyi kalkınma düzeyini belirleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, bölgesel kalkınmada insan kaynağının sahip olduğu rolün belirlenmesi, kalkınmayı belirleyen faktörler ile insan sermayesi ilişkisinin analizini gerektirmektedir. Kalkınmayı belirleyen söz konusu faktörlerdeki gelişmeler büyük ölçüde insan kaynakları ve insan kaynaklarına yapılan yatırımlar tarafından belirlenmektedir.

Dolayısıyla bölgesel potansiyellerin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi, insan kaynağındaki gelişmelere bağlı olmakta ve yapısal değişimler nitelikli insan faktörünü gerektirmektedir.

²²⁶ Bulutay, a.g.e., s.38-40.

2.5.2.1 Sosyo-Kültürel Açıdan

Kalkınma sorunu sadece ekonomik alanda değil, sosyal, kültürel ve siyasi alandaki yapısal değişimleri de kapsamaktadır. Bir ekonomide sosyo-kültürel ortamı belirleyen başlıca unsurlar; nüfusun miktarı ve niteliğini gösteren demografik değişkenler, gelir dağılımı, eğitim, sağlık, beslenme hizmetleri, değer yargıları, kurumsal altyapı, girişimcilik ruhu vb. dir. Sosyal ve kültürel kalkınmanın gerçekleşmesi de eğitim vb. insan kaynakları yatırımlarına bağlı olarak gerçekleşen bir olgu olmaktadır.²²⁷

Bir ekonomide sosyal kalkınma, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi, bireylere daha iyi eğitim, kültür, sağlık, konut gibi hizmetlerin verilmesi, toplumun her kesimine zorunlu gereksinimlerini karşılayabilecek olanaklar hazırlama kişi başına tüketim eğiliminin yükseltilmesi, bireysel ve toplumsal düzeyde sosyal ilişkileri, sosyal dayanışma ve karşılıklı saygınlığın yani sosyal sermayenin artırılması gibi birçok etkiyi içermektedir.²²⁸ Tüm bu unsurlar, ekonomik gelişmelerle birlikte sosyal değişimlerin de üretim sürecini önemli ölçüde etkileyerek bölgesel kalkınmayı hızlandırıcı bir fonksiyon üstlendiğini göstermektedir. Sosyal alandaki iyileşmeler aynı zamanda kültürel alandaki değişimleri de beraberinde getirmektedir. Sosyal ve kültürel kalkınmanın özünü ise nitelikli insan kaynağı oluşturmaktadır.

İnsan kaynaklarının yarattığı sosyal katma değer, sosyal bilgi, beceri ve yetenekleri geliştirir. Her toplumun ve de bölgenin kendine has kültürel altyapısı insan kaynakları yeteneklerini biçimlendirir. Bu nedenle insan kaynaklarının standardizasyonu yerine bölgesel ihtiyaçlar doğrultusunda niteliklerinin belirlenmesi ve geliştirilmesi hem toplumsal kültürlerin muhafazasını sağlar, hem de bölgesel kalkınmada büyük rol oynar.

²²⁷ Tunç, 1997, s.88.

²²⁸ Ali Özgüven, **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.154-155.

2.5.2.2 Politik Açıdan

İnsan kaynakları bölgesel kalkınmada devlet ve bölge halkının çabalarını birleştirerek karşılıklı etkileşim ve kaynaşmayı sağlar. Bu anlamda politik istikrar sağlamaya yardımcı olduğu gibi, istikrarsızlık ortamında bile hükümetlerin uzun vadeli kalkınma hedeflerini gözetmesine yönelik baskı yaratır, kamuoyu oluşturur. Bunun başarılabilmesi için insan kaynakları, politik sermaye ile yani bürokratik güç ile dengeli olmak zorundadır. Yetersiz insan kaynağı donanımı politika üzerinde etkili olamaz. Ancak bireylerin insan kaynakları donanımları arttıkça birbirine daha hoş görümlü davranması, sosyal sermayenin gelişmesi, bölgesel kalkınma için gerekli toplumsal konsensusun altyapısını oluşturur.²²⁹

Bölgesel kalkınma için gerekli olan sosyo-ekonomik dönüşümde, politik katalizör olarak insan kaynağı; katılımcılığı artırarak, bölge insanını duyarlı hale getirerek, gerektiğinde yönetime destek verip, toplum ve devlet arasında dayanışma sağlayarak ve bölge insanının sürekli öğrenmesini, iç ve dış gelişmeleri takip etmesini sağlayarak, kısacası öğrenen bölgeleri oluşturarak sosyo-ekonomik dönüşümü hızlandırmaktadır. İnsan kaynakları, katalizör olarak sosyo-ekonomik dönüşümde yönetsel yetenekleri artırmakta ve bu süreçte yine tamamlayıcılık özelliği ile bölgesel kalkınmanın tüm unsurları arasında uyumu sağlamaktadır.

2.5.2.3 Ekonomik Açıdan

2.5.2.3.1 Verimliliği Artırma

Verimlilik düzeyi ile ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda bir ekonomide mikro ve makro düzeyde verimlilik artışı kalkınmayı etkileyen başlıca değişkenler arasında yer almaktadır.

Verimlilik, mevcut kaynaklarla maksimum üretimi gerçekleştirme ve kaynakların rasyonel kullanılması çabası şeklinde refah düzeyini yükseltmek isteyen her toplumun temel amacı olarak önemli bir kavramdır. Özellikle kıt kaynaklarla

²²⁹ Yüksel Kavak ve Berrin Burgaz, **Eğitim Ekonomisi**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 1994, s.30.

kalkınma çabasında olan ülkeler ve de bölgeler için verimlilik düzeyinin artırılması daha büyük bir önem içermektedir. Ulusal ve bölgesel ekonomi açısından verimlilik düzeyinin artması daha düşük maliyetlerle üretim ve bazı ek önlemler sonucu ucuz ve kaliteli ürünlerle dünya piyasalarına girme olanağı, ihracat artışı, hızlı bir ekonomik büyüme için önemli pazarlar ve finansman kolaylıkları sağlamaktadır. Mikro açıdan işletmeler için başarı düzeylerinin ölçülüp değerlendirilmesinde verimlilik temel göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Çalışanlar için verimlilik artışı, ücret ve gelirlerde artış ile gelir dağılımını iyileştirici bir özellik içermektedir. Gelirleri artan kişiler ise bir yandan kalkınmadan pay alacaklar, diğer yandan da verimlilik artışına katkıda bulunmak üzere teşvik edilmiş olacaktadırlar.²³⁰

Fiziki sermaye oluşumu, teknoloji ve insan faktörüne bağlı olan verimlilik, “üretim sürecinde kullanılan girdilerin bu sürecin sonunda ortaya çıkan çıktılara katkısı” şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre ekonomide üretim ve verimlilik düzeyindeki değişimler büyük ölçüde üretim sürecinde kullanılan girdilere bağımlı olmaktadır. Ayrıca, üretim sürecindeki değişimlerin ekonominin geneline bağımlı olması nedeniyle verimlilik ve girdi kalitesi ekonomik yapıdaki tüm değişimlerden etkilenmekte ve verimlilik değişimleri ekonomideki birçok dinamik faktörün; teknolojik gelişme, fiziksel sermaye birikimi, insan kaynağı, girişimcilik, kurumsal düzenlemelerin vb. hem sonucu, hem de nedeni olmaktadır.²³¹

Ulusal ve bölgesel düzeyde ve de işletmeler açısından verimliliği etkileyen etmenlerden en önemlisi üretim sürecinde kullanılan girdilerin niteliğindeki değişimlerdir. Üretimde kullanılan başlıca girdiler; emek, tabiat, sermaye, girişimci ve teknik bilgidir. Bu unsurların en önemlisi ise, emek ve girişimci faktörlerinin sahibi olarak insanın üretim sürecine etkisidir. Emek ve girişimci faktörleri üretime düşünsel ve fiziksel düzeyde katkıda bulunabilmektedir. Her iki anlamda emek ve girişimci faktörlerinin her ikisini de kapsayan işgücünün verimliliği üretimi ve verimlilik düzeyini etkileyen başlıca etken olmaktadır.²³²

İşgücü verimliliğini etkileyen etmenler arasında eğitim, işgücünün uzmanlaşma ve beceri düzeyi, sağlık, beslenme gibi unsurlar insan sermayesini oluşturan

²³⁰ Tunç, 1997, s.69.

²³¹ Ahmet Haşim Köse, **Büyüme ve Verimlilik**, M.P.M. Yayını, No:471, Ankara, 1992, s.3.

²³² Işıl Ünal, “Verimliliğin Önemi ve Eğitim ile İlişkisi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı: 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1990, s.437-438.

etmenler olarak verimliliğin artmasında önemli fonksiyon üstlenmektedir. İnsan kaynağı üretim sürecine fiziksel, düşünsel ve gönül gücü ile katılmaktadır. İnsan kaynağının fiziksel gücü beslenme sistemine, ücret gelirin, konut olanaklarına, sağlık durumuna, halkın sağlık yapısına, beden terbiyesine vb. göre değişme gösterebilmektedir. İnsan kaynağının düşünsel gücü ise, genel ve mesleki eğitim düzeyi ve genel kültürü ile belirlenmektedir. İnsan kaynağının üretime gönül gücü katkısı ise bedeni ve fikri güce sahip olan insanın çalışma isteğini ifade etmektedir.²³³

Görüldüğü gibi, bir ekonomide insana yatırım yani insan kaynağının niteliğinin artırılmasına yönelik eğitim, sağlık, beslenme yatırımlarının artması üretim sürecinin gereksinimlerine uygun işgücünün, nitelikli insan kaynağının oluşumuna neden olarak işgücünün verimlilik düzeyinin artmasına yol açmaktadır.²³⁴ Nitelikli insan, fiziki sermayenin de rasyonel kullanımını sağlayacak bir faktör olması nedeniyle üretimin vazgeçilmez girdisi olarak toplam faktör verimliliğinin artmasına ve mikro ve makro düzeyde verimlilik düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır.²³⁵ Verimlilik düzeyinin artması ise kalkınmanın daha çabuklaşmasına ve gelişmişlik düzeyinin yükselmesine yol açmaktadır. Çünkü sağlıklı, güçlü, kendisini sürekli geliştiren ve yeni üretim tekniklerinden sürekli haberdar olan “bilgili emek gücünden” daha fazla üretim sağlanmaktadır.²³⁶ Söz konusu etkiden dolayı, bölgesel kalkınmada verimlilik açısından insan kaynağı ve insan kaynağına yatırım büyük önem arz etmektedir.

2.5.2.3.2 Gelir Dağılımını Düzenleme

Bir ekonomide, nitelikli ve girişimci insan kaynağının varlığı, yatırımlar aracılığıyla üretimi dolayısıyla geliri artırır, bunun anlamı paylaşılacak pastanın büyümesidir. İnsan kaynağı bu pastadan kendi payını artırarak alırken, diğer faktörlerin payı da artmış olur. Bireylerin eğitim ve kendini geliştirme yoluyla niteliklerinin artması, bu bireylerin gelirlerini de iyileştirecektir. Temel bilgilerden yoksun işgücünün yaptığı işi tam anlamıyla algılaması mümkün değildir. Bu nedenle

²³³ Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 1986, s.287-288.

²³⁴ Umut Korkmaz, “Türkiye’de İşgücünün Beşeri Sermaye Kullanımı”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi**, No:127, İstanbul, 1993, s.89.

²³⁵ İsmail Bircan, **Ekonomik Gelişme ve Büyüme Sürecinde Planlama**, Bilim Yayınevi, Ankara, 1990, s.148.

²³⁶ Han ve Kaya, 1997, s.133.

kalkınmayı gerçekleştirememiş bölgelerde düşük verimlilik sıkıntısı yaşanmaktadır. Ancak işgücünün insan kaynakları donanımının artması hem kendi kendine motivasyonu sağlayacağı gibi, hem de işgücünün yaptığı işte daha verimli ve başarılı olabilmesinin yollarını araştırmasını, yani yaratıcı düşüncenin oluşumunu sağlayacaktır. Nitelikli insan kaynağı oynadığı bu rolle gelir dağılımındaki mücadeleye destek verecektir.²³⁷

Bu bağlamda; gelir dağılımındaki eşitsizlik, toprak mülkiyetinin dağılımındaki farklar, fiziki sermaye ve diğer servet unsurları dağılımındaki farklar, eğitim, yetiştirme ve fırsat farkları, yetenek ve beceri farkları, yaş ve sağlık durumundaki farklılıklar gibi fiziki ve insan sermayesi etmenlerinden kaynaklanmaktadır.²³⁸ Söz konusu etmenlerden insan sermayesi unsurlarındaki farklılıklar (eğitim, sağlık, vb) gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ve gelir farklılıklarının başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle, bölgesel gelir dağılımı dengesizliğinin giderilmesi büyük ölçüde insan kaynakları yatırım politikalarına da bağlı bulunmaktadır.

Gelir dağılımı ve insan sermayesi ilişkisine yönelik yapılmış birçok araştırma insan kaynakları yatırımlarından eğitime ağırlık vererek, eğitim yoluyla gelirin artacağı ve daha dengeli dağılımının gerçekleşeceği görüşüne ulaşmışlardır. İnsan sermayesi kuramına göre, kişinin kendisine yaptığı yatırımlarda emek verimliliğini, dolayısıyla kişinin kazancını yükseltmektedir.

Gelir dağılımının iyileşmesi gelişme süreciyle birlikte sektörel gereksinimlere uygun olarak işgücü gereksiminin niteliğinin tanımlanarak devlet ve özel sektör tarafından işgücü yetiştirilmesine ve insan kaynaklarına yatırım politikalarına bağlı bulunmaktadır. Kalkınma sürecinde emek yoğun, sermaye yoğun ya da ileri teknoloji gerektiren hangi sektörlerle yatırım yapılacağı, rekabet gücü ve sosyo-ekonomik gelişme açısından hangi sektörlerin öncelikli olduğu ise eğitim yoluyla gereksinim duyulan işgücünün yetiştirilmesinde işgücüne kazandırılması gereken nitelikleri belirleyici unsur olmaktadır. Son yıllarda bilgi toplumuna yönelik oluşumlar bilgi teknolojilerini üretebilen ve kullanabilen nitelikli insan faktörünün önemini ortaya çıkarmaktadır.

²³⁷ P. Romer, "Human Capital and Growth: Theory and Evidence", **Carregie-Rochester Series**, C:32, 1990, s.282.

²³⁸ Üstünel, a.g.e., s.259.

İnsan kaynaklarına yatırım gelirin daha dengeli dağılımını içeren uzun dönemli bir etkiyi kapsamaktadır. Buna göre yaygın eğitimin genel ilköğretimin ilerisinde orta ve yüksek eğitimin yaygınlaşması, eğitimin klasik olmasından daha çok beceri ve nitelik kazandırmaya yönelik olması gelir dağılımını iyileştirici başlıca araç olarak görülmektedir. Ayrıca, bu becerileri üretim sürecinde değerlendirmeyi sağlayacak emek yoğun ve özellikle emek becerisi yoğun mal ve hizmetlerin, üretimi ve ihracatı, gelir dağılımını iyileştirici strateji olarak kabul edilmektedir. Japonya ve Güney Kore gibi dinamik büyüme özelliği gösteren Uzak Doğu ülkelerinin hızlı büyüme sürecindeki gelir dağılımını olumsuz etkilemeyen başarısı ise bu stratejiyi uygulamalarına dayandırılmaktadır.²³⁹

İnsan sermayesi unsuru olarak eğitimin gelir dağılımına diğer bir etkisi; eğitim hizmetleri yoluyla fırsat eşitliğinin sağlanarak gelirin dengesiz dağılımının azaltılması veya giderilmesidir. Her bireyin eğitim hizmetinden yeterince yararlanamaması yani fırsat eşitsizliği beraberinde gelir dağılımında önemli farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Bir toplumda fırsat eşitliğinin sağlanması durumunda ise kaynakların rasyonel kullanımı amacıyla ekonominin gerektirdiği işgücünün yetiştirilmesi için eğitim planlaması ve gelir dağılımındaki adaletsizliği giderecek vergi politikasına gereksinim duyulmaktadır.²⁴⁰ Görüldüğü üzere, eğitime ve insan kaynaklarına yatırım, dengeli gelir dağılımı ve bölgesel kalkınma açısından büyük önem arz etmektedir.

2.5.2.3.3 Teknolojik Gelişmeyi Sağlama

Teknolojik alanda üstünlük; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da bağımsızlığı ve gücü beraberinde getirmektedir.²⁴¹ Teknolojik yönden gelişemeyen toplumlar ise ekonomik vb. yönlerden genellikle dışa bağımlı olmakta ve bu bağımlılık üretkenliği, verimlilik artışını ve de büyümeyi engelleyerek kalkınmayı yavaşlatmaktadır.

²³⁹ Gülten Kazgan, İzzettin Önder, Hasan Kirmanoğlu, Nihal Tuncer, **Türkiye’de Gelir Bölüşümü**, T.O.B.B. Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi 3, Ankara, 1992, s.5.

²⁴⁰ Savaş, a.g.e., s.260-261.

²⁴¹ Hüsnü Erkan, **Ekonomi Sosyolojisi**, Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları, İzmir, 2004, s.3.

İnsan kaynaklarına yapılan yatırımlardan eğitim, sağlık, beslenme gibi harcamalar, kişinin üretim sürecindeki niteliğini ve verimliliğini doğrudan etkileyen faktörler olarak teknolojik alandaki yeniliklerin oluşmasına da katkı sağlayan başlıca unsurlardır. Özellikle eğitime yatırım, araştırma-geliştirme harcamaları teknolojik gelişme açısından büyük önem içermektedir. Gelişmiş ekonomilerin teknolojik gelişme başarıları, sahip oldukları fiziki sermaye ile birlikte insan kaynaklarının teknoloji üretebilir şeklinde değerlendirilmesine, insana yatırıma verdikleri önem ile açıklanabilmektedir.²⁴²

Günümüzde yeni şekillenmekte olan bilgi toplumunda da temel belirleyici özellik bilgi teknolojilerinin üretimi ve kullanımınıdır. Bilişim teknolojilerinin üretimi ve kullanımı ise yüksek nitelikli düşünsel emek faktörünü ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca değişen teknoloji ile birlikte yeni ürünler bulunmakta, üretimin kalitesi artmakta, yeni organizasyon birimlerine ihtiyaç belirginleşmektedir. İşte tüm bu gelişmeleri kavrayacak, uygulayacak ve yönlendirecek olan “bilgili, nitelikli ve de yaratıcı insan kaynağı ” bölgesel kalkınma açısından son derece önem arz etmektedir.

2.5.2.3.4 Rekabet Gücünü Artırma

Günümüzde mal ve hizmet üretiminde rekabet avantajı elde etme, ileri teknoloji üretimine ve kullanımına bağlıdır. Kalkınma sürecinde rekabet üstünlüğünü belirleyen olgu teknolojik gelişmedir. Teknolojik gelişme, bilginin üretimi ve kullanımı ise büyük ölçüde insan kaynakları yatırımlarına bağlı olmaktadır.²⁴³

Bu bağlamda, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için bölgelerin, uluslar arası düzeyde rekabet üstünlüğüne sahip olan yüksek katma değer yaratan mal ve hizmetlerin üretilmesine yönelmeleri gerekmektedir. Bu da, söz konusu bölgelerde, sahip olunan potansiyelleri harekete geçirecek girişimci, yenilikçi ve de yaratıcı, kısacası nitelik insan kaynağının varlığını gerektirmektedir.

²⁴² Ekrem Kaya, “Sosyal Yatırımlar ve Teknoloji İlişkisi”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:8, Ankara, 1993, s.40-41.

²⁴³ Arif Esin, **Dünyada Globalizasyon ve Avrupa Topluluğu’nun Sanayi Politikası**, İKV:116, İstanbul, 1992, s.2.

2.5.2.3.5 Yayılma ve Dışsallık Etkisi Gösterme

Yeniliğin, yeni kar fırsatları doğurması yatırımları hızlandırır. Yatırımların artışı ise bir öğrenme etkisi doğurur. Yatırım yapan kişiler elde ettikleri tecrübe ile bir tür yatırım beşeri sermayesi oluştururlar. Girişimci ikinci kez üretim tesisi kurarken geri besleme ile ilkini kurarken düştüğü hatalardan uzak durur. Bu bağlamda yatırımın artması pozitif bir dışsallık doğurur.²⁴⁴ Tıpkı yatırımlar gibi insan kaynakları dışsallık arz eder. İnsan kaynaklarının dışsallığı, elde ettiği gelirin çok daha üstünde üretime katkıda bulunmasıdır.²⁴⁵ Öğrenilen bilgi ve tecrübelerin aktarılması ve de öğretilmesi üretimi artırır. Bu nedenle insan kaynakları verimliliği artırarak bölgesel kalkınmayı olumlu etkiler.

Yayıma etkisi nedeniyle de, birçok firma belirli bölgelerde yığılmaktadır. Firmalar diğer firmaların nitelikli insan gücünü transfer ederken, bölgeler ve ülkeler arasında da beyin göçü yaşanır. Yetiştirilmesi için büyük maliyetlere katlanılan insan kaynakları maliyeti karşılanmadan rakip firma, diğer bölgeler ya da ülkelerin kullanımına transfer olmaktadır. Bu yayılma makro anlamda olumlu olsa bile kalkınma çabası içinde olan bölgeler açısından düşünüldüğünde bu yayılmacılık beyin göçüne yol açarsa, insan kaynakları kıt olan bölgelerin ve de ülkelerin önüne bir set çekilmiş olacaktır.²⁴⁶ Bu bağlamda nitelikli insan kaynağı, yayılma ve dışsallık etkisi nedeniyle bölgesel kalkınmada rol oynamaktadır.

2.5.2.3.6 İstihdam Yaratma

Kalkınmanın istihdam yaratacak biçimde yönlendirilmesi, stratejilerin türetilmesi gerekmektedir. İş fırsatlarının gelişen ekonomiye uyumlu, yaratıcı, yenilikçi ve farklı yaş-cinsiyet-yetenek gruplarını absorbe edecek özellikte olması gerekir. Kalkınma sürecinde istihdamın sağlanması için; tam istihdamın yönlendirilmesi, beşeri yeteneklerin artırılması, küçük ölçekli işletmelerin teşviki, arge'ye önem verilmesi sağlanmalıdır.

²⁴⁴ M. Scott, "Policy Implications of a New View of Economic Growth", **Economic Journal**, vol.102, 1992, s.630.

²⁴⁵ E. Tallman ve P. Wang, "Human Capital and Endogenous Growth Evidence From Taiwan", **Journal of Monetary Economics**, C:34, 1994, s.122.

²⁴⁶ P.A. Thirlwall, **Growth and Development**, Fourth Edition, MacMillan, London, 1989, s.137.

İnsan kaynakları, yatırımları uyarak üretim artışına yol açtığı için sadece yüksek nitelikli insan kaynağını değil, aynı zamanda düşük nitelikte insan kaynağının da istihdamına kaynaklık eder. İnsan kaynakları stokunun yükselmesine bağlı olarak yenilik artması, farklı ürünlerin geliştirilmesi ve yeni piyasalara girilmesi sonucunda üretim faktörlerinin dolayısıyla emeğin istihdamı artacaktır. Yani girişimci kimliği ile insan kaynağı, istihdam alanı yaratacaktır. Bu da bölgesel kalkınmada olumlu etki yaratarak, nitelikli insan kaynağının bölgesel kalkınmadaki rolünü belirginleştirmektedir.

2.5.2.3.7 Yenilik Kültürü Yaratma

Yenilik, yeni ürünlerin ve süreçlerin oluşturulması ya da eskilerinin iyileştirilmesi amacıyla yeni teknolojilerin, fikirlerin ve yöntemlerin ticari olarak başarı ile kullanılmasıdır. Yenilik üretimi, öğrenmenin bir sonucudur. Öğrenme ile üretilen yeni bilgiyi işleyen girişimciler, yeni ürünler, fikirler ve süreçler geliştirebilirler. Yenilik üretimi karşılıklı etkileşime dayalı bir süreçtir. İşletmeler ile bölgenin bilimsel bilgi ve teknoloji altyapısı, bölgedeki kurumlar, üreticiler ve tüketiciler ile işletme bünyesinde ve işletmeler arasında karşılıklı öğrenmeye dayalı ilişkiler bütününe bağlı olarak yenilik üretimi şekillenir. Yenilik üretimi için gerekli olan en önemli unsur nitelikli insan kaynağı ve de girişimcidir. Girişimci risk alan, sürekli yenilik arayışı içinde olan ve hayal gücünü kullanarak fırsatları değerlendirmeyi bilen kişidir. Yenilik üretim sürecinin devam etmesi, girişimcilerin vizyon ve yaratıcılıklarını kullanmalarına ve yeni bilgi üretmelerine bağlı olmaktadır.²⁴⁷

Yenilik üretiminde öğrenen bölgelerin oluşumu ile bölgesel sinerjik ağlar önemli bir yer tutar. Bilgi ve teknoloji altyapısı, işletmeler arasında kurulan bilgi ağları ile bölgenin sosyal ve kültürel yapısı; yenilik üretim süreci için önem taşır. Öğrenen bölge, öğrenen organizasyonların ve karşılıklı öğrenme sürecinin bölgesel sınırlar ve kurumlar tarafından içerilmiş halidir. Bu bağlamda öğrenen bölgeler; bireyler, firmalar ve kurumlar arasında kurulacak ortaklık ve işbirliği ağları yoluyla karşılıklı etkileşime girmek ve sürekli beraber öğrenerek yenilik üretmek üzerine kurulu

²⁴⁷ B. Gregersen ve B. Johnson, **Learning Economy**, Innovation Systems and European Integration, s.3., Erişim: 20.11.2005, <http://www.business.auc.dk/druid/conferences/winter1997/conf-papers/birgbjor.pdf>.

olmaktadır.²⁴⁸ Bu da, ortak amaçlar ya da görevler nedeniyle güven ve samimiyet duygularıyla bir araya gelen aktörlerin işbirliği ve ortaklık kurmaları sonucu oluşan bölgesel sinerjik ağlar tarafından oluşturulacaktır. Ağlarda bir araya gelen aktörler, bilgi paylaşarak ve sürekli öğrenerek yenilik üretmeyi amaçlamaktadırlar.²⁴⁹

Bu bağlamda, başta nitelikli insan kaynağı olmak üzere, girişimciler, işletmeler, araştırma kurumları, üniversiteler ve devlet kurumları gibi aktörler, karşılıklı etkileşimli öğrenme sürecine girerek, yenilik yaratmakta ve böylece bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde rol almaktadırlar.

2.5.2.3.8 Girişimcilik Kültürü Yaratma

Bölgesel kalkınmada insan kaynağının rolünü ortaya koyan yaklaşımlardan biride girişimci yeteneği kuramıdır. Girişimci yeteneği ve risk üstlenme isteği ekonomik, sosyal vb. faktörler gibi verimliliği, üretimi ve yapısal değişimi belirleyen önemli bir olgudur. Girişimci yeteneği kuramı McClelland ve Schumpeter tarafından ileri sürülmüştür. Kuramda, eğitimin ekonomideki yeri ve girişimci üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda bir bölgede girişimci yeteneğinin artırılması ve risk üstlenme isteğinin yükseltilmesi için toplumda bireyleri bir girişimci gibi eğitmek ve girişimci ruhu kazandırmak gerekmektedir. Bunun için, bireylerin yurt dışına gönderilmesi bir alternatif olarak görülmekte ancak gelişmiş ülkelere giden kişilerin ülkelerine geri dönmemesi durumunda beyin göçü gibi oldukça önemli negatif bir dışsallık söz konusu olabilmektedir. Bunun için, devletin altyapı donatımını ve eğitimi geliştirmesi, insan kaynaklarına yatırıma öncelik vermesi gerekmektedir.²⁵⁰ Çünkü girişimciliğin öğrenme, tecrübe, bilgi ve benzeri faktörlere dayandığı kabul edilirse, girişimciliği yaratan ve bunu topluma kültür olarak yayan, ancak ve ancak insan kaynağı olabilir.²⁵¹

²⁴⁸ A.D. Wolfe, **Social Capital and Cluster Development in Learning Region** , (Der.) J.A. Holbrook ve D.A. Wolfe, Knowledge, Cluster and Learning Regions, Queen's Üniversitesi Yayınları: Kingston, 2002, s.20-22.

²⁴⁹ Harmaakorpi ve Niukkanen, a.g.e., s.5-6.

²⁵⁰ E. Wayne Nafziger, **The Economics of Developing Countries**, Prentice-Hall International Inc., Third Edition, U.S.A., 1997, s.311-312.

²⁵¹ Tunç, 1997, s.90.

Girişimcilik belirli bir bölgedeki organizasyonel ve kurumsal aktörlerin kaynakları harekete geçirip dağıtma işlevidir. Bu dağıtım işlevinin hareket noktası insan kaynağıdır. İnsan kaynağı sahip olduğu bilgi ve tecrübe nedeniyle girişimciliği yayma imkanına sahiptir. Ve yine girişimciliğin altyapısının oluşabilmesi, insan kaynağına bağlıdır.²⁵²

Girişimcilik ile bölgesel kalkınma süreci arasındaki ilişki incelendiğinde beş aşamalı bir kalkınma sürecinden bahsetmek mümkündür. Girişimciliğin bölgesel kalkınmayı hızlandırma fonksiyonu, birbirlerine neden ve sonuç ilişkisi ile bağlı aşağıdaki aşamaları izlemektedir;²⁵³

1.Aşama: Her kentte risk üstlenerek üretim yapabilecek insan vardır. Bu insanlar küçük, orta boy işletmeler kuracaklardır.

2.Aşama: Özellikle kırsal bölgelerde küçük işletmeler, yerel istihdam ve gelir yaratarak bölge nüfusunun büyük şehir merkezlerine göçünü engelleyecektir.

3.Aşama: Duran ya da azalan göç sonucu bölgede ekonomik faaliyetler canlanacaktır.

4.Aşama: Bölgenin imkanlarına ve izlenen kalkınma politikalarına bağlı olarak canlanan ekonomik faaliyetlerin dinamik ve büyüme potansiyeli yüksek işletmelerin doğuşunu teşvik edici bir ekonomik ortam yaratılmış olacaktır.

5.Aşama: Dinamik ve büyüme potansiyeli yüksek işletmelerin kurulması ile bölgesel kalkınmanın hızlanması ve dolayısıyla ülke ekonomisinin gelişmesi sağlanacaktır.

Bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesi, özel sektörü ön plana çıkaran girişimci bir ekonomik modelden geçmektedir. Girişimci düşünce ve davranışın önündeki engellerin kaldırılmasıyla ekonomiye bir dinamizm gelecektir. Bu dinamizm ile ekonomi daha üretken, daha yenilikçi ve daha rekabetçi olacaktır. Nitekim ekonomik kalkınmayı başarmış ülkeler incelendiğinde, endüstriyel yapının iyileştirilmesinde, rekabet gücünün artırılmasında, ekonomik büyümenin hızlandırılmasında, istihdamın artması ve gelir düzeyinin iyileştirilmesinde ekonomik yapının girişimci ve yenilikçi olmasının büyük etkisi olmuştur.

²⁵² Ali Akdemir, **Girişimcilik Kültürü**, Kütahya, 1996, s.27-28.

²⁵³ Özsağır, a.g.e., s.73-74.

Hatta duran ekonomileri canlandırma, ülkeleri ve bölgeleri karşılaşılan krizlerden kurtarmanın yolu da girişimcilikten geçmektedir.²⁵⁴

Girişimcilik oluşumunu belirleyen etkenler arasında; gelenekler, ahlaki kurallar, sosyal çevre vb. gibi kültürel yapı, iş kurulacak bölgedeki nüfus yapısı ve yoğunluğu, kurulacak iş için gerekli insan gücünü yetiştirecek örgün ve yaygın mesleki/teknik eğitim imkanları, hükümetlerin uyguladığı teşvik tedbirleri, doğal kaynaklar, iş kurulacak bölgedeki altyapı ve üstyapı sorunlarının çözülmüş olması, aşırı bürokrasinin olup olmaması, kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, toplumdaki sosyal hareketler rol oynamaktadır.

Bugün yerel sanayi bölgesi diye adlandırılan illerin (Denizli, Bursa, Gaziantep, Kayseri vb.) gerisinde, tarihsel bir girişimcilik kültürünün varlığı yatmaktadır. Diğer yandan sanayi odağı olarak tanımlanan illeri diğer illerden ayıran temel ve ortak özellikler, bu illerde de yerel sosyal yapıya bağlı olan tarihsel bir bilgi ve beceri stokunun varlığı olmaktadır. Esnafılık ve zanaatkarlık temelli, kuşaklar arasında aktarılan bir bilgi ve beceri stoku (girişimcilik) ve bu stokun çeşitli dönemlerde ülke ve dünya konjonktürüne kendini uyarlaması, aynı zamanda bu illerdeki sanayileşmenin ve bölgesel kalkınmanın evrim sürecini oluşturmaktadır.²⁵⁵

Bilinmelidir ki, 21. yüzyılda kalkınmanın başarısı yerelleşmekten geçmektedir. Yerelleşme yerel aktörleri harekete geçirme demektir. Yerel aktörlerin de başta gelen faktörü girişimcilerdir. Bu bağlamda, girişimci ruhuna sahip olan nitelikli insan kaynağı, bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

²⁵⁴ TÜSİAD, **Türkiye’de Girişimcilik**, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12/340, 2002, S.24.

²⁵⁵ Özsağır, a.g.e., s.76-77.

2.5.2.3.9 Bölgesel Gelişmeyi Sağlama

Bölgesel kalkınma konusunda iki farklı yaklaşım üzerinde durulabilir; bunlardan ilki yukarıdan aşağıya belirlenen kalkınma ortamları diğeri ise aşağıdan yukarıya doğru oluşan gelişme bölgeleridir.

Yukarıdan aşağıya gelişme, kalkınma planlarına bağlı olarak kamunun sağladığı teşvikler, belirli bir amaca yönelik organize sanayi bölgeleri kurma politikaları veya özel sektörün çeşitli amaçlarla üretim merkezlerini belli merkezlerde yoğunlaştırmalarına yönelik teşvikler olabilir. Bu anlamda kalkınma bölgelerine örnek olarak, Bursa, Tekirdağ, Kocaeli, Bilecik, Gebze ile yurt dışında ABD'deki Tennessee Valley ve Silikon Vadisi gösterilebilir. Bu yaklaşımda yer seçimi yapılmış ve planlı olarak belirlenen kalkınma projeleri uygulanmıştır.

Aşağıdan yukarıya doğru oluşan kalkınma örneklerinde ise başlangıç avantajı oluşturan tarihi ve coğrafi faktörler öne çıkmaktadır. Sosyo kültürel çevrenin dinamik etkileri ticari ve sanayi yığılmasına yol açabilmektedir. Buna da İtalya'dan ayakkabı endüstrisinin merkezi olan Montebelluna ve ülkemizde de tekstil, özellikle havlu ve bornoz üretiminin yoğunlaştığı Denizli ili örnek gösterilebilir.

Bu kapsamda, bir bölgeye veya merkeze kalkınma avantajı sağlayan nedenler üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, coğrafi imkanlarla ilgilidir. Söz konusu bölge, yerleşim yeri, doğal şartları ve hammadde kaynakları açısından avantajlı olabilir. İkinci olarak üretim maliyetiyle ilgili faktörlerin getirdiği avantaj sayesinde bir bölgede endüstriyel yığılma meydana gelebilir. Bölgede, coğrafi yakınlık söz konusu olabilir, yerel bağlantılar, endüstriyel ve ticari bağlar geliştirilmiş olabilir. Üçüncüsü ve de en önemlisi olarak ise, bölgedeki sosyal ve kültürel faktörler bağlamında nitelikli insan kaynağına, bilgi birikimine, yerel öğrenme sürecine ve girişimcilik kültürüne sahip olma gösterilmektedir. Buna sanayi altyapısı veya geleneği de denilebilmektedir.²⁵⁶

Görüldüğü gibi, bölgeler sahip oldukları potansiyellerini, insana özgü bilgi ve yetenek olmaksızın harekete geçiremezler. Bireyin niteliğini ve verimliliğini

²⁵⁶ K. Yiğit, "Bölgesel Kalkınma Dinamikleri ve Türkiye", **Çerçeve Dergisi**, MÜSIAD Yayını, Yıl:7, Sayı:24, 1999, s.22-23.

geliştirmeye yönelik; eğitim, sağlık, beslenme, konut ve göç için yapılan yatırımlar bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesindeki en önemli faktörlerdendir.

Bölgesel kalkınma için, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinin ve insan kaynakları yatırımlarının gerekliliği açıktır. Bu doğrultuda yetiştirilen nitelikli insan kaynağı; sahip olduğu bilgi, beceri, ve tecrübenin yanında yaratıcı, yenilikçi ve girişimci kimliği ile bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesinde ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Yukarıda da tek tek değinildiği gibi, nitelikli insan kaynağı; sosyo-kültürel açıdan, politik açıdan ve ekonomik açıdan olmak üzere, verimliliğin artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, teknolojik gelişmenin sağlanması, rekabet gücünün artırılması, istihdamın yaratılması, yenilikçi ve girişimci bir ekonomik yapının oluşturulması yoluyla bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde etkin rol oynamaktadır.

Bu bağlamda bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilerek, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi; bilgi ve beceri düzeyi yüksek, yenilikçi, yaratıcı ve girişimcilik ruhuna sahip "Nitelikli İnsan Kaynağı"na bağlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA VE BİR MODEL ÖNERİSİ: BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ

Bu bölümde, ilk olarak Türkiye'de uygulanan bölgesel kalkınma politikalarına yer verilecek, daha sonra çalışmanın konusunu oluşturan, bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi bağlamında, ikinci kısımda insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli oluşturulacak. Üçüncü kısımda ise Balıkesir ilinin sosyo-ekonomik yapısı çerçevesinde sahip olduğu kalkınma potansiyeli ve insan kaynağının yapısı incelenecektir. Bu doğrultuda; Balıkesir ilinin genel özellikleri, doğal yapısı, fiziki altyapısı, ekonomik yapısı ve insan kaynağı yapısı ortaya konularak, bölümün sonunda Balıkesir ilinde insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde, Balıkesir ilinin kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesine yönelik değerlendirme yapılacaktır.

3.1 TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

3.1.1 Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikasının Gelişimi

3.1.1.1 Beş Yıllık Kalkınma Planları

Türkiye, sosyo-ekonomik kalkınma çalışmalarını 1960 yılından bu yana, Beş Yıllık Kalkınma Planlarıyla yürütmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de bölgesel kalkınmanın sağlanması yönündeki çalışmaları, planlı dönem öncesi ve planlı dönem olarak iki ayrı bölümde incelemek gerekmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun ve yatırımların ülke içinde yayılması ve belirli merkezlerde toplanması politikaları uygulanmıştır. Devletin sanayi tesislerinin kurulmasındaki yaklaşımı özellikle Marmara Bölgesi dışındaki bölgelere yönelmesi bunun göstergesidir. Türkiye'de planlı dönemden önceki bölge planlamasının bir

kalkınma planlaması aracı olarak değil, bir imar aracı olarak ele alındığı görülmektedir.²⁵⁷

1960 yılından günümüze uzanan planlı dönemde ise, planlama anlayışı değişmiş, fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutların bir arada değerlendirildiği bütüncül bir planlama yaklaşımı uygulanmıştır. Planlı dönemde, hazırlanan tüm kalkınma planlarında, bölgesel kalkınmaya ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesine özel bir önem verilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, bölge planlama politikasına iki açıdan yaklaşılacağı belirtilmektedir. Birincisi, sektörel olarak hazırlanan kalkınma planlarının bölge hedefleri ve faktörlerini göz önünde tutan bir görüşle tamamlanmasını sağlamaktır. İkincisi ise, tüm bölgeleri kapsayan, ayrıntılı çalışmalara dayanan planlama şeklindedir. Ayrıca Türkiye'deki bölgeleri üç grupta toplamaktadır. Bunlar; Potansiyel gelişme bölgeleri, Geri kalmış bölgeler ve Büyük kent bölgeleridir.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde, göreceli olarak geri kalmış yörelere özel sektörün yatırım yapmasını teşvik amacıyla Gelir Vergisi Kanununda değişiklik yapılarak, yatırım indirimi uygulaması getirilmiştir. Ulusal kalkınma planı yanında, bölgesel planlama çalışmaları sürdürülmüş ve belirlenen bölgelerde sanayinin gelişmesini hedefleyen çalışmalar yapılmıştır.²⁵⁸

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki ilkeler aynen korunmuştur. Geri kalmış bölgeler bünyesinde kalkınma kutuplarının yaratılması benimsenirken, kamu yatırımlarının birden fazla kuruluş yeri üzerinde durularak, ekonomik olma niteliğini kaybetmemek koşulu ile yatırımların geri kalmış bölgelerdeki gelişme merkezlerine yapılmasının tercih edileceği belirtilmiştir.

Yatırım indirimi uygulaması bu plan döneminde de sürdürülmüştür. Yine bu dönemde uygulanan programda, "Bölgesel Gelişme" bölümünün yerine "Yurt Düzeyinde Dengeli Gelişme" başlığı, "Bölge Planlaması" yerine de "Kalkınmada

²⁵⁷ DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı**, Ankara, 2003, s.49.

²⁵⁸ Dinler, 2001, s.190-191.

Öncelikli Yöre" başlıklı konulara yer verilmiştir. Bu değişiklikle birlikte, bölgesel planlamanın uygulanması anlayışından da uzaklaşmıştır. Aynı yıl Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Dairesi kurulmuş ve yatırım indirimi olmak üzere diğer teşvik tedbirlerinden yararlanacak olan illerin, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamındaki illerle sınırlı olması prensibi uygulanmaya başlanmıştır.²⁵⁹

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): Kalkınmada Öncelikli Yöre anlayışı bu dönemde de benimsenmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere ilişkin olarak öngörülen ilkeler ve önlemler şu şekilde özetlenmiştir. Bu yörelerde ulusal bütünlük ilkesi doğrultusunda, ekonomik ve sosyal gelişme sağlanacak, tüm iller sosyo-ekonomik gelişmişlik endekslerine göre gelişmişlik sırasına dizilecek; bu alanlar aşamalı programlara dayalı birbirini tamamlayan önlemlerle kalkındırılacak; kalkınma süreci yatırımlara ilişkin politikalarla sanayileşmenin bu yörelere götürülmesi çalışmalarıyla başlatılacak; yerel kalkınma çalışmaları, ulusal plan çalışmalarına uygun olarak yürütülecek ve kurumlar arası işbirliği DPT tarafından gerçekleştirilecektir.²⁶⁰

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, bölgelerarası gelişme politikasında izlenecek politikanın amacının gelişme sürecini başlatmak ve sürekli kılmak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ilk üç kalkınma planında, gerek bölgesel planlama yapacak, gerek yatay eşgüdümü sağlayacak örgütlenme ve kurumlaşmanın, yeterli yönetsel ve teknik güçle oluşturulmadığı, deneme niteliğindeki birkaç örnek dışında bölgesel gelişme planları hazırlanmadığı belirtilmiştir.

Bu dönemdeki planda bölgesel gelişme başlığı altında öngörülen politikalar; ekonominin bütünleşmesi, sektörler ve bölgelerarası bağların güçlenmesi için, mekan örgütlenmesinin amaçlanması ve bu bağlamda gerekli önlemlerin alınması olarak belirtilmiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulanan teşvik tedbirleri devam ederken, ayrıca çıkarılan kanunlar ile bu teşvikler daha da cazip hale getirilmiştir.²⁶¹

²⁵⁹ y.a.g.e., s.194.

²⁶⁰ y.a.g.e., s.195.

²⁶¹ y.a.g.e., s.197.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı arasında, kalkınmada öncelikli yöreler yönünde öngörülen hedefler arasında büyük paralellik vardır. Dördüncü planda yer alan “bölgesel gelişme”ye ilişkin hedefler, Beşinci planda yerini “Bölge Planlaması”na bırakmıştır. 1963 yılında ilk planla benimsenen, 1973 yılında üçüncü planla terk edilen bölge planlama ilkesi, on yıl sonra yeniden benimsenmiştir.

Beşinci plan ile, sadece belirli amaçlara, belirli bölgeleri kapsayan bir bölgesel planlama ilkesi benimsenmiştir. Yine bu plan döneminde bölgesel planlama benimsenerek, ne bölge bazında ne de ülke genelinde bölgesel planlama çalışması yapılmamıştır. Kalkınmada Öncelikli Yöreler ile ilgili olarak, Dördüncü plan döneminde başlatılmış olan teşvik tedbirleri, Beşinci plan döneminde de devam etmiştir.²⁶²

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında da, Beşinci planda olduğu gibi, gelişmiş ve geri kalmış bölgelerin sorunları “Bölgesel Gelişme” ve “Kalkınmada Öncelikli Yöreler” başlıkları altında, iki ayrı bölümde ele alınmış ve izlenecek ilke ve politikaların neler olacağına yer verilmiştir. İki plan dönemi arasındaki en önemli farklılık ise, Beşinci plan döneminde yer alan “Bölge Planlaması” yerini altıncı plan döneminde, “Bölgesel Gelişme”ye bırakmış ve bölge planlaması yaklaşımı yeniden terk edilmiştir. Yine bu iki kalkınma planı arasında, kalkınmada öncelikli yöreler ile ilgili ilke ve politikalar arasında paralellik vardır.

Bölgesel gelişmeyle ilgili olarak; bölgesel gelişme çalışmalarına esas olacak bilgiler uluslar arası standartlara uygun olacak, yapı ve potansiyel araştırmaları sürdürülecek ve bu çalışmalar çerçevesinde teşvik sistemi geliştirilecektir. Bölgesel kalkınma politikalarının tespiti ve uygulamasında Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarında gözetilen amaçlar ve uygulamalar dikkate alınacaktır. Yine bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının zaman içinde azaltılmasının, ana hedef olduğu belirtilmektedir.²⁶³ Bu plan döneminde de, daha önceki planlarda olduğu gibi, oldukça genel olan ilke ve politikaların uygulanması için somut adımlar yoktur.

²⁶² y.a.g.e., s. 198.

²⁶³ y.a.g.e., s. 199-201.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın diğer Planlardan önemli farkı, "Bölgesel Dengelerin Sağlanması" başlığı altında, bölgesel gelişme sorunları yanında, "fiziki planlama ve kentleşme" sorunları ile konut sorununun da incelenmesi, ancak kalkınmada öncelikli yörelerin sorunlarına ayrıca değinmemesidir. Metropollerle ilgili sorunlara ağırlıklı bir şekilde değinilmektedir.

Yine bu plan döneminde, kalkınmada öncelikli yöreler kapsamındaki illerin sayısı artırılmıştır. Diğer taraftan, bölgesel gelişme çalışmaları ve fiziki planlar hazırlanırken çevresel etkenlerin ve ekolojik dengenin korunmasını da amaçlayan "sürdürülebilir kalkınma" anlayışı içinde hazırlanacağından söz edilmektedir. Böylece bölgesel kalkınma ile çevre kavramları ilk defa Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında birlikte ele alınmıştır.²⁶⁴

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): Bu planda "Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları" başlığı altında, bölgesel sorunlar "Dünyada Bölgesel Gelişme Eğilimleri ve Politikaları", "Türkiye'de Bölgesel Gelişme", "Bölge Planlaması", Kalkınmada Öncelikli Yörelere Geliştirilmesi" ve "Kırsal Kalkınma" başlıkları altında beş bölümde incelenmiştir.

Bu plan dönemindeki farklılıklar; Bölgesel Planlama'ya ayrı bir başlık altında yer verilmesi, Kalkınmada Öncelikli Yörelere yeniden ve ayrı bir başlık altında yer verilmesi ve metropollerle ilgili sorunlara ayrıca değinilmemesidir.

Planın ilke, amaç ve politikalarla ilgili kısmında; AB bölgesel gelişme politikalarına uyum çalışmalarına hız verileceği, bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik bölge planlama çalışmalarına devam edileceği, bölge planlarıyla uyumlu il düzeyinde "İl Gelişme Planları" çalışmalarının başlatılacağı belirtilmektedir. Ayrıca bölge planlaması başlığı altında, GAP bölgesinde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcılara danışmanlık hizmeti vermek amacıyla Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde "Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi (GİDEM)"in kurulduğu belirtilmektedir.

²⁶⁴ y,a,g,e., s. 202-205.

Kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında; bölge planlaması yapılan bölgelerde bu planlarla uyumlu olarak ilgili kurumlarca fiziksel planlama çalışmaları sürdürülecek; nitelikli eleman temini için kamu personelinin bölgede kalmasını özendirici tedbirlerle ilgili çalışmalar başlatılacak; aile işletmeciliğinin gelişmesi sağlanacak; fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarına öncelik verilecek; teşvikler sürdürülecek; tarım ve hayvancılığa dayalı sanayilerin desteklenmesine devam edilecek; ilköğretim bölge okulları ve mesleki teknik okullar yaygınlaştırılacaktır.²⁶⁵

Sekizinci plan, altyapının ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ile insan kaynaklarının geliştirilmesini amaçlamıştır. Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve katılımçılık ilkelerini esas almıştır.

3.1.1.2 Bölgesel Kalkınma Planları

Kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile mekansal boyutların bütünleştirilmesine yönelik olarak, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla, çeşitli dönemlerde muhtelif bölgesel kalkınma planları hazırlanmıştır. Ülkemizde ilk bölgesel planlama çalışması 1950 sonlarında başlamış, I. ve VII. Plan dönemlerinde hız kazanmıştır. Bunların başlıcaları; Doğu Marmara Planlama Projesi, Antalya Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı'dır. Bununla birlikte son yıllara kadar anılan bölgesel kalkınma projelerinden GAP dışında kalanlar kapsamlı bir uygulama şansı bulamamıştır.²⁶⁶

Diğer taraftan yine, geri kalmış yörelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması yoluyla refahın yükseltilmesi amacıyla kırsal kalkınma projeleri uygulanmıştır. Kırsal kalkınma projeleri, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ve üretimin artırılması alanlarını kapsamaktadır.

²⁶⁵ y,a,g,e., s.206- 209.

²⁶⁶ DPT, 2003, s.49.

3.1.1.3 Bölgesel Kalkınma Politikası Araçları

Türkiye’de bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesinde temel araç olan bölgesel kalkınma planlarının yanı sıra; Yatırım Teşvikleri ve Kalkınmada Öncelikli Yöre Politikaları, Organize Sanayi Bölgesi ve Küçük Sanayi Sitesi ile Kırsal Kalkınma Projeleri gibi araçlar kullanılmıştır.²⁶⁷

Bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdamı artırmak, katma değeri yüksek ileri ve uygun teknolojilerin kullanılmasını sağlamak ve uluslar arası rekabet gücünü artırmak amacıyla yatırımların desteklenmesine yönelik yatırım teşvikleri, ilk olarak 1913 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. 1960 sonrası planlı dönemde de yatırım teşvikleri uygulaması devam etmiştir. Yatırım teşvik araçları; yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, KDV desteği, vergi resim ve harç istisnası, uygun koşullu kredi, hibe, arsa tahsisi, enerji desteği vb.dir.²⁶⁸ Buna ek olarak, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bazı yöreleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere olarak belirlenerek bu yörelere yönelik özendirici politikalar devreye sokulmuştur. İlk olarak 1968’de tespit edilen Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamı, 1990’lı yıllarda genişletilerek, 1998 yılı itibariyle 49 il 2 ilçeye ulaşmış bulunmaktadır. Ayrıca ülke genelinde uygulanan teşvik tedbirlerinin KÖY olarak belirlenen yörelerde daha yüksek oranlarda uygulanması yoluna gidilmiştir.

Bunun dışında, Türkiye’de sanayi kuruluşları için altyapı geliştirmenin yollarından orta ölçekli sanayiler için Organize Sanayi Bölgesi (OSB), küçük ölçekli sanayiler için ise Küçük Sanayi Sitesi (KSS) kurmaktır. Planlı dönemin başlangıcından günümüze değin uygulanmakta olan OSB ve KSS politikası, yerel sermaye birikiminin il dışına çıkmasını engellemede ve yerel sanayiye transferinde önemli bir kalkınma aracı olarak işlev görmektedir. Yatırım teşvikleri, KÖY, OSB ve KSS politikaları genel olarak değerlendirildiğinde; bölgelerarası farklılıkları giderememiş olmasına rağmen, Denizli ve Gaziantep başta olmak üzere diğer sanayi odaklarının başarılarının arkasında önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir.²⁶⁹ Diğer taraftan, büyük ölçüde; özkaynak, yerel girişimcilik özellikleri, esnek üretim

²⁶⁷ y,a,g,e., s.49.

²⁶⁸ Duran, a.g.e., s.6.

²⁶⁹ DPT, 2003, s.50-51.

teknolojileri ve ilişkileri, dayanışma, güven ve örgütlenme kapasitesi gibi içsel faktörlere dayalı olarak geliştirilen bu tür bölgeler “Yeni Yerel Sanayi Odakları ya da Yeni Endüstriyel Bölgeler” olarak tanımlanmaktadır.²⁷⁰

3.1.1.4 Bölgesel Kalkınmada Rol Alan Kurumlar

Türkiye’de bölgesel kalkınmaya yönelik politikaların esas olarak merkezi devlet ve buna bağlı kurumlar tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu kurumsal yapının ilk kademesinde Parlamento ve Hükümet yer almaktadır. İkinci kademede ise; DPT ile çeşitli kamu tüzel kişilikleri yer almakta; üçüncü kademede ise bazı bankalar, kooperatifler, konfederasyonlar ve yerel yönetim birlikleri bulunmaktadır. Türkiye’de bölgesel kalkınmaya doğrudan yön veren kuruluşlar şu şekilde sıralanmaktadır;²⁷¹ Parlamento ve Hükümet, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Güneydoğu Anadolu Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı, GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türk Standartları Enstitüsü, Milli Prodüktivite Merkezi, Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve İl Ticaret ve Sanayi Odaları, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Yerel Yönetim Birlikleri, Çeşitli Kooperatif ve Birlikler.

3.1.2 Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları

3.1.2.1 İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde oluşturulan AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin ulusal programda, kısa vadede yapılacak işler arasında “AB kriterlerine göre hedef bölgeler ve NUTS’lar istatistikî olarak tanımlanacaktır” ifadesi yer almıştır. Bölgesel gelişme politikalarında AB’ye uyum sağlanması kapsamında; bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik

²⁷⁰ DPT, 2000, s.160.

²⁷¹ DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri** (Taslak), Ankara, 2003, s.17.

analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanının oluşturulması amacıyla, ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının (İBBS) tanımlanmasına ilişkin 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 22 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, DPT ve DİE tarafından yürütülen istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çalışması sonucunda; 12 adet Düzey 1 (NUTS 1), 26 adet Düzey 2 (NUTS 2) ve 81 adet Düzey 3 (NUTS 3) bölge birimi oluşturulmuştur. Belirlenen 26 adet NUTS 2 bölgesi Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin 2002 yılı ilerleme raporunda değinildiği üzere, bölgesel kalkınma amaçlarına yönelik olarak ileride entegre bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında ve bölgesel yardımların öncelikli alanlarının AB rekabet kuralları ile uyumlu şekilde tanımlanması amacıyla kullanılması öngörülmüştür.

Düzey 1 Bölgeleri şu şekilde belirlenmiştir; İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu. Düzey 2 Bölgeleri ise; İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Aydın, Manisa, Bursa, Kocaeli, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Hatay, Kırıkkale, Kayseri, Zonguldak, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Erzurum, Ağrı, Malatya, Van, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin olarak belirlenmiştir. Düzey 3 Bölgeleri ise mevcut 81 il olarak belirlenmiştir.²⁷²

3.1.2.2 Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları

Türkiye, küreselleşme ve Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, Bölgesel Kalkınma Ajanslarını kurma çalışmalarına başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye, 40 yıldır uygulamakta olduğu teşvik sistemi üzerine oturan bölgesel kalkınma politikalarını terk ederek yeni bir uygulama içine girme aşamasındadır. Bu uygulamanın temel sebebi, Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde bölgesel kalkınma politikalarının entegre edilmesidir.

Bölgesel kalkınma farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan Bölgesel Kalkınma Ajanslarının temel hedefleri; hizmetler vererek bölgedeki ekonomiyi

²⁷² DPT, 2003, s. 19.

canlandırmak, bölgesel yatırımları artırmak ve bölge halkının bölgesel kalkınmaya katılımını sağlamaktır.

Bu bağlamda, kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, kaynakların yerinden ve etkin kullanımını sağlamak, AB programlarını uygulamak, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasında işbirliğini geliştirmek ve bu çerçevede iller arası koordinasyonu sağlamak üzere, İBBS Düzey 2'lerde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasına yönelik kanun tasarısı hazırlanmıştır.

Bakanlar Kurulu'nun 2003 tarihli ve 5930 sayılı kararıyla; İdari Reform başlığı; Kamu Yönetişiminin Güçlendirilmesi alt başlığı altında Bölgesel Kalkınma Ajanslarıyla ilgili olarak şu hususlar belirtilmektedir:²⁷³ Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı politikalar merkezi yönetim tarafından, bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi ve iller arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik çalışmalar Bölgesel Kalkınma Ajansları tarafından yürütülecektir. Bölgesel Kalkınma Ajansları katılımcı yöntemler kullanarak ve bölgedeki bütün ilgili kesimleri bir araya getirerek "bölge gelişim stratejisi" oluşturacak, ulusal ve uluslar arası fonların bölgesel stratejiye uygun olarak kullanımına aracılık edecektir. Nihayet, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilerek, 08 Şubat 2006 tarihinde resmi gazete yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁷⁴

Kalkınma Ajanslarının bölgesel potansiyel ve dinamiklerin harekete geçirilmesi, büyümenin etkilerinin tabana yayılması, gelir dağılımının düzelmesi ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi açısından oldukça olumlu rol oynayacağını söyleyenlerin yanında mevcut yasanın çok önemli eksiklikler içermesi ve Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonunun DPT'ye verilerek merkezîyetçi bir anlayışla ele alınması nedeniyle Bölgesel Kalkınma Ajanslarının beklenen yararı sağlayamayacağını iddia edenlerde bulunmaktadır.²⁷⁵

²⁷³ Aytül G. Demirci, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Erişim:11.05.2006, www.kamuyonetimi.org/pdf/bolgekalkinma.pdf.

²⁷⁴ Alkan Soyak, "Ertelenen 9. Kalkınma Planı ve Türkiye'de Planlamanın Geleceği Üzerine Bir Not", **Bilim ve Ütopya Dergisi**, Sayı.136, Ekim 2005, s.3-4.

²⁷⁵ Oğuz Oyan, "Kalkınma Ajansları Ne İşe Yarar?", **Dünya Gazetesi**, 27.01.2006.

3.1.2.3 Balıkesir’de Bölgesel Kalkınma Çalışmaları

Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma çalışmalarına değinecek olursak; Balıkesir, Beş Yıllık Kalkınma Planlarından ve Kalkınmada Öncelikli Yöre uygulamalarından nasibini almış ancak bölgesel kalkınma istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Bugün bölgesel kalkınma konusu bir problem olarak Balıkesir’in önünde durmaktadır.

AB’ye uyum sürecinde, DPT ve DİE tarafından yürütülen istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çalışması sonucunda, 26 adet Düzey 2 (NUTS 2) bölgesinden biri de Balıkesir (Balıkesir-Çanakkale) olarak belirlenmiştir. Balıkesir ve Çanakkale illerine ait her türlü istatistiki verilerin toplanması ve işlenmesi için, Balıkesir merkez olmak üzere İstatistik Enstitüsü Müdürlüğü yeniden yapılandırılmıştır. Yine Balıkesir merkez olmak üzere, Bölgesel Kalkınma Ajansının kurulmasına ilişkin altyapı çalışmaları başlatılmıştır.

Bunun yanında Balıkesir’de merkezi ve yerel yönetimlerin; katılımcılık, ortaklık, işbirliği vb. sosyal değerleri topluma yayma ve bu anlayışı kazandırma yolunda bir takım çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Yine Balıkesir’de yerel yönetimler, ticaret odası, sanayi odası, meslek odaları ve şirketler ile sivil toplum kuruluşları ve üniversite-sanayi arasında sinerjik işbirliği ve yenilik ağları kurma çalışmaları yürütülmelidir. Balıkesir Sanayici ve İşadamları Derneği’nin (BASİAD), başta Ege Sanayici ve İşadamları Derneği (ESİAD) olmak üzere diğer dernek ve odalar ile birlikte yürüttüğü ortak çalışmalar, eğitim seminerleri ve konferanslar ile bölge halkı ve girişimciler, özellikle Avrupa Birliği ve bölgesel kalkınma konularında bilgilendirilmelidir.

Ayrıca 26 adet Düzey 2 bölgesinden biri olan, Balıkesir ve Çanakkale için geliştirilecek olan bir bölgesel kalkınma programı hazırlanarak; KOBİ’lerin desteklenmesi, Altyapı yatırımlarının geliştirilmesi, Tarım ve hayvancılığın desteklenmesi, Turizmin desteklenmesi, Bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi ve en önemlisi tüm bunları gerçekleştirecek insan kaynaklarının geliştirilmesi öncelikli konular olarak belirlenmeli ve Avrupa Birliği Komisyonuna sunulularak, Balıkesir bölgesinin mali araçlardan yararlanması sağlanmalıdır.

3.1.3 Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarının Genel Değerlendirmesi

Türkiye’de izlenen kalkınma politikalarının temelinde, kamu yatırım politikaları yanında, özel sektörü bu yörelere çekmek için yapılan devlet yardımları, bölgeler arası dengesizliği gidermede kullanılan en önemli araç olmuştur. Bu politikaların bir uzantısı olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden bu yana, kalkınma faaliyetlerinin planlanması, programlanması ve uygulanması aşamalarında, teşvik sistemi ve kaynak tahsisi politikaları ile de ilişkilendirmek suretiyle, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) uygulamasının benimsenmesi, planlı dönemde yaşanan önemli gelişmelerdendir. Ancak bugüne kadar hazırlanıp, uygulamaya konulan sekiz plan döneminden topluca bir sonuç çıkarmak gerekirse, gerek kamu gerekse özel sektör yatırımlarından kalkınmada öncelikli yörelere daha çok yararlanılması doğrultusunda çeşitli tedbirlerin geliştirildiği ve bu yörelere özel bir öncelik verilmiş olduğu görülmektedir. Bu politikaların bir sonucu olarak belirli bir mesafe alınmasına karşın bölgesel kalkınma konusu hala bir problem olarak Türkiye’nin önünde durmaktadır.

Bugün dünyada gelişme trendleri incelendiğinde, bölgesel özel girişimin ön plana çıktığı gözlenmektedir. Bu gelişmelerin ekonomik alandaki anlamı, merkezîyetçi kalkınma anlayışından yerel aktörlerin öncülük ettiği kalkınma anlayışına ya da 1923 İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda, özel sektöre dayalı bir kalkınma modeline geçişin ifadesidir. Bu yaklaşımın temel özelliği, yerel potansiyellerin değerlendirilmesini, yani bölgenin kendi öz kaynakları ve sermayesinin (maddi ve beşeri) meydana çıkarılmasını hareket noktası olarak benimsemesidir. Böylece bölge insanlarının, yaşadıkları bölgenin ekonomik ve endüstriyel potansiyeline uygun alanlarda kendi işlerini kurmaları için, girişimciliğin gelişmesine uygun bir ortam oluşturulması ve teşvik politikalarının da bu doğrultuda geliştirilmesi gerekmektedir. 2001 yılından itibaren, Ulusal Program, Katılım Öncesi Ortaklık Belgesi, Ön Ulusal Kalkınma Planı gibi AB müktesebatının yüklenilmesiyle ilgili belgeler ışığında Türkiye’de bölgesel politika ilke, hedef ve uygulamaları AB bölgesel politikasına uyumlaştırılmaya çalışılmaktadır. İlerleme raporlarında görüldüğü üzere, başta bölgesel sınıflandırma ve Ulusal Kalkınma Planının hazırlanması olmak üzere, AT yapısal politikalarıyla uyumlu bir bölgesel politika uygulamasının temellerini oluşturacak bazı gelişmeler sağlanmıştır.

Halen yürürlükte olan Türkiye'nin Uzun Vadeli Kalkınma Stratejisi'nin (2001-2023) amaçları ve öncelikleri şöyledir;

- Yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanması,
- Uluslar arası piyasalarla rekabet edebilecek, yüksek teknolojiye yönelik bir ekonomik yapının oluşturulması,
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdamın artırılması,
- Altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çevrenin korunması,
- Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, kırsal kalkınmanın sağlanması, fakirlik ve gelir eşitsizliği nedeniyle ortaya çıkan sosyal dengesizliklerin azaltılması.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Uzun Vadeli Strateji çerçevesinde hazırlanmış olup esas olarak Türkiye'nin başlıca orta vadeli ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümüne ilişkin yaklaşımı belirleyen temel belgedir. Ön Ulusal Kalkınma Planı ise; orta vadeli stratejinin Avrupa Birliği çerçevesi bağlamında geliştirilmiş bir alt aşaması niteliğindedir. Ön Ulusal Kalkınma Planı'nın stratejisi 2004-2006 yıllarını kapsamakta ve gelişme eksenleri altında özetlenmektedir. Bu gelişme eksenleri ise;

- İşletmelerin rekabet gücünün artırılması,
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdamının artırılması,
- Altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çevrenin korunması,
- Bölgelerin ekonomik gücünün artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kalkınmanın hızlandırılması'dır.

Kalkınma politikalarında önceliğin insan kaynakları altyapı yatırımlarına verilmesi, mal ve hizmet üretiminin artmasını yani üstyapı yatırımlarının da işlerliğini ve sosyal, kültürel, politik yapısal değişimleri de beraberinde getirmesi nedeniyle ulusal ve bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır.

Bunun yanında Türkiye'nin, bölgesel politika ve yapısal araçların kullanımı konularında AB'ye uyum sağlamaya yönelik önemli mesafe kat etmesi gerekmektedir. Merkezi ve bölgesel düzeyde bölgesel politikayı uygulayacak yeterli kapasitenin geliştirilmesine yeterli insan ve mali kaynaklarla donatılmış gerekli kurumların oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle bölgesel kalkınma tabandan başlatılmalıdır. Bu bağlamda, bölgelerde kurulacak olan Bölgesel

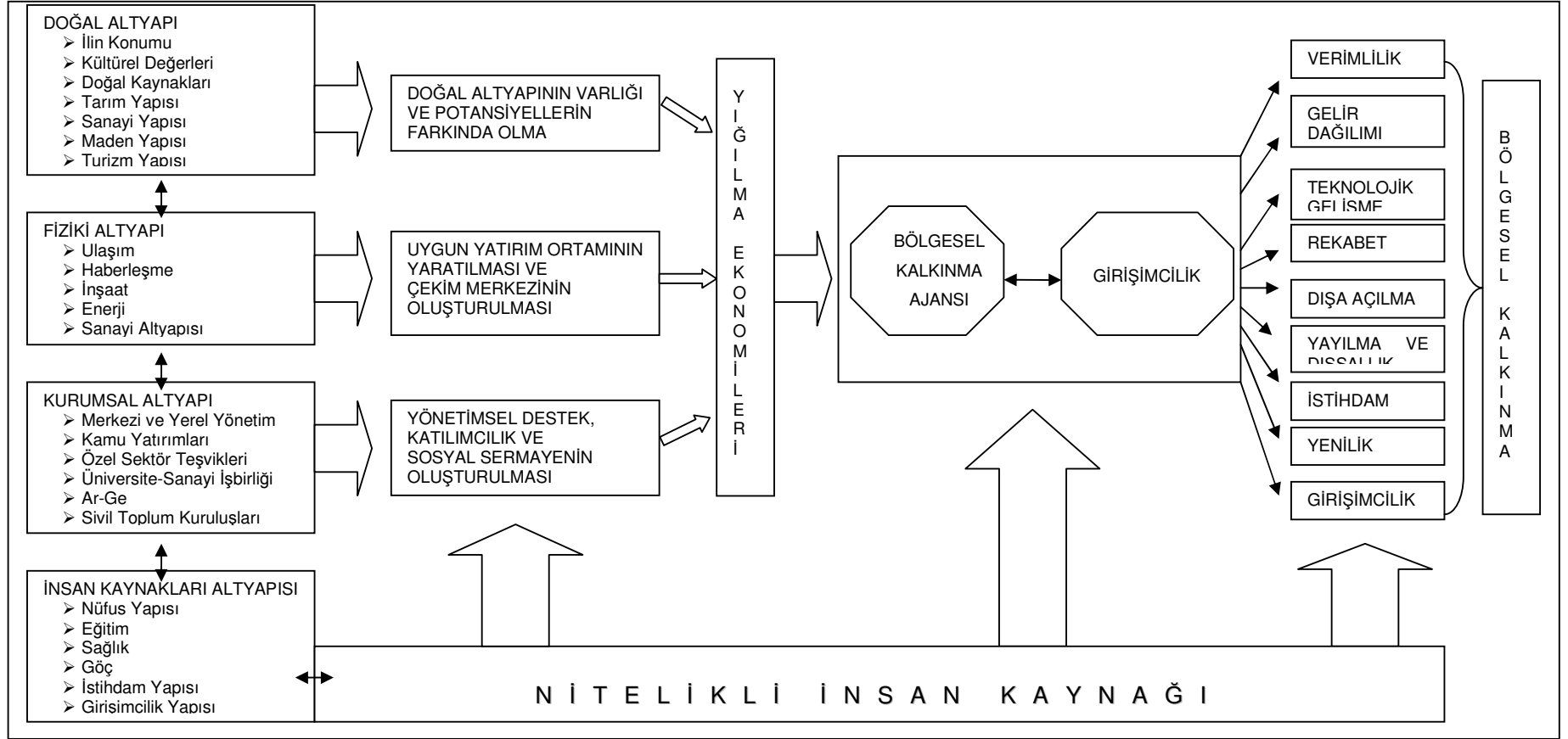
Kalkınma Ajanslarında bölgesel potansiyellerin değerlendirilmesi, sinerjik etkilerin yaratılması, yenilik üretiminin ve girişimciliğin desteklenmesi ve tüm bunların odağında yer alan insan kaynaklarının geliştirilmesi ve bölgesel kalkınma potansiyellerini harekete geçirmesi sağlanmalıdır.

3.2 İNSAN KAYNAKLARINA DAYALI BÖLGESEL KALKINMA MODELİ

Bu kısımda, çalışmanın amacı doğrultusunda; önceki bölümlerde incelenen bölgesel kalkınma kavramı ile bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlardan yararlanılarak insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli oluşturulmaktadır.

3.2.1 İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin Temel Unsurları

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel unsurları ve bölgesel kalkınma sürecine etkileri Şekil 1' de şematik olarak gösterilmiştir. Modelin temel unsurları; doğal altyapı, fiziki altyapı, kurumsal altyapı, insan kaynakları altyapısı, yığılma ekonomileri, bölgesel kalkınma ajansı ve girişimcilik olarak belirlenmiştir. Nitelikli insan kaynağı, bu unsurlar ile olan çok yönlü ilişkileri sayesinde, özellikle bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesinde ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli işlevler üstlenerek modelin oluşturulmasında etkin rol oynamaktadır. Şekilde, nitelikli insan kaynağı ile diğer unsurlar arasında oluşan ilişkiler bütünü, insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin işleyişini göstermektedir.

Şekil 1: İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel unsurları ve bunlar arasındaki ilişkiler bütünü, insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınmanın sağlanmasındaki dokuz hedefi gerçekleştirmek için modellenmiştir. Modelin her aşamasında ve söz konusu hedeflere ulaşmada “nitelikli insan kaynağı” etkin rol oynamaktadır. Bu dokuz hedef; verimliliğin artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, teknolojik gelişmenin sağlanması, rekabetin artırılması, dışa açılmanın sağlanması, yayılma ve dışsallık etkisi gösterme, istihdam artışı, yenilik yaratma ve girişimciliğin artırılmasıdır. Nihayetinde nitelikli insan kaynağının varlığı ve oynadığı rolle birlikte; doğal altyapının varlığı ve potansiyellerin farkında olma, uygun yatırım ortamının yaratılması ve çekim merkezinin oluşturulması, yönetsel destek ile katılımçılık ve sosyal sermayenin yaratılması ve sonuçta yığılma ekonomilerinin oluşturulması ile bölgesel kalkınma ajansı ve girişimcilik faaliyetleri sonucunda da bölgesel kalkınma potansiyeli harekete geçerek söz konusu dokuz hedefe ulaşılmış olacak ve bölgesel kalkınma gerçekleşecektir.

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelini ve sürecini açıklayabilmek için öncelikle modelin temel unsurlarını ayrıca ele almak gerekmektedir.

3.2.1.1 Doğal Altyapı

Bir bölgenin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile doğal koşulları kapsamaktadır. Doğal altyapı, yerleşim ve kuruluş yerlerinin seçiminde etkili olduğu kadar, kalkınma sürecinin her aşamasında üretim ve tüketimi yönlendirici bazı etkilere de sahiptir.

Bu bağlamda, bir bölgenin konumu, doğal kaynakları, kültürel değerleri, tarım, sanayi, maden ve turizm potansiyeli, kısacası doğal altyapının varlığı ve bu potansiyellerin farkında olunması, diğer altyapı faktörleri ile birlikte yığılma ekonomilerinin oluşmasında, dolayısıyla girişimcilerin bölgeye çekilmesinde ve sonuçta bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde etkili olan temel unsurlardan biridir.

3.2.1.2 Fiziki Altyapı

Fiziki altyapı bir bölgenin sahip olduğu ulaşım, haberleşme, inşaat, enerji ve sanayi ağı ve altyapısını kapsamaktadır. Doğal altyapıda olduğu gibi fiziki altyapıda yerleşim ve kuruluş yerlerinin seçiminde son derece etkilidir.

Bir bölgenin sahip olduğu fiziki altyapı yani, o bölgenin kara yolları, tren yolları, limanları, hava alanları, barajları, elektrik üretim ve dağıtımı, haberleşme ağları, inşaat sektörü ve küçük sanayi siteleri ile organize sanayi bölgelerinin varlığı, uygun yatırım ortamının yaratılması ve çekim merkezinin oluşturulması açısından ve yine diğer altyapı faktörleri ile birlikte yığılma ekonomilerinin oluşmasında, dolayısıyla girişimcilerin bölgeye çekilmesinde ve sonuçta bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde etkili olmaktadır.

3.2.1.3 Kurumsal Altyapı

Bölgenin ve ekonominin idari örgütlenmesi, hukuk ve sosyal düzeni ile kişilerin alışkanlıkları, davranışları, düşünce yöntemleri ve temel toplumsal değer yargıları bu altyapı türü içinde yer almaktadır.

Bir bölgenin sahip olduğu kurumsal altyapı; merkezi ve yerel yönetimin işlerliği, kamu yatırımları, özel sektör teşvikleri, üniversite-sanayi işbirliği, sinerjik ağlar, bölgesel kalkınma ajansları, sivil toplum kuruluşları ve AR-GE faaliyetlerinin varlığı; ve bunların sonucunda yönetsel destek, katılımcılık ve sosyal sermayenin oluşturulması yoluyla diğer altyapı faktörlerinin varlığı yığılma ekonomilerinin oluşmasında ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde etkili olmaktadır.

3.2.1.4 İnsan Kaynakları Altyapısı

İnsan kaynakları altyapısı; diğer adıyla beşeri sermaye sosyo-ekonomik gelişmede insan unsuru, girişimcilik, uzmanlaşmış işgücü, teknikerlik ve vasıfsız işçilik ile araştırma, geliştirme, planlama ve ekonomi politikası alanındaki uğraşları ve fonksiyonları kapsamaktadır.

Bölgenin sahip olduğu insan kaynakları altyapısı; o bölgenin nüfus ve istihdam yapısı ile eğitim, öğretim, sağlık, konut ve göç yatırımları ile yaratılan nitelikli ve girişimci insan kaynağının varlığını gösterir. İnsan kaynakları altyapısı ve devamında oluşan nitelikli insan kaynağı, insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel unsurunu oluşturmaktadır. Çünkü nitelikli insan kaynağı, oluşturulan bu modelin her aşamasında etkin rol oynamaktadır. Şöyleki;

Nitelikli insan kaynağı, yaşadığı bölgede doğal denge ve çevrenin, dolayısıyla bölgenin yaşam kalitesi ve çekiciliğinin korunması ve geliştirilmesi yönünde etkide bulunarak, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının araştırılması ve de potansiyellerin farkında olunması açısından büyük rol oynamaktadır.

Nitelikli insan kaynağı; sahip olduğu bilgi, beceri, tecrübe ve hareketlilik özelliği ile bilgi ve teknoloji üretiminde, fiziki altyapı ile birlikte uygun yatırım ortamının yaratılmasında ve de çekim merkezinin oluşturulmasında etkin rol oynamaktadır.

Nitelikli insan kaynağı; kurumsal altyapı içerisinde de yer alarak, yönetsel destek, katılımcılık ve sosyal sermayenin oluşturulmasında rol oynamaktadır.

Yine nitelikli insan kaynağı; yukarıda değinildiği üzere oynadığı rollerle, tamamlayıcılık özelliği ile modelin tüm unsurları arasında uyum ve eşgüdüm sağlayarak; yığılma ekonomilerinin oluşmasında, bölgesel kalkınma ajansının faaliyetlerinde yer alarak, yenilikçi ve girişimci ruhuyla; verimliliğin artırılmasında, gelir dağılımının iyileştirilmesinde, teknolojik gelişmenin sağlanmasında, rekabetin artırılmasında, dışa açılmanın gerçekleştirilmesinde, yayılma ve dışsallık etkisinin gösterilmesinde, istihdam yaratılmasında, yenilik ve girişimcilik ruhunun geliştirilmesinde rol alarak modelde de görüldüğü üzere, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde en büyük etkiye sahiptir.

3.2.1.5 Yığılma Ekonomileri

Yığılma ekonomileri, nüfus, teknoloji, nitelikli işgücü ve ekonomik faaliyetlerin belirli merkezlerde toplanmasını ifade eder. Üretim aşamalarında uzmanlaşma, kamu kaynaklarını ve hizmetlerini ortak kullanarak ölçek ekonomilerinden

yararlanma, mekansal yakınlığın maliyet azaltıcı dışsal etkileri, nitelikli işgücüne, bilgiye ve yeni pazarlara ulaşma gibi etkenlerden dolayı ekonomik faaliyetler belirli mekanlarda toplanır.

Doğal altyapı, fiziki altyapı, kurumsal altyapı ve insan kaynakları altyapısı birbirini tamamlayarak kentleşme, sanayileşme, bilginin, teknolojinin ve yeniliklerin yayılması süreçlerinin oluşmasını sağlar. Diğer taraftan, nitelikli ve/veya ucuz işgücü, işletmelerin kuruluş yeri seçiminde ve de yığılma ekonomileri açısından önemli bir faktördür. Çünkü, eğitilmiş ve uzmanlaşmış işgücü, işletmeler açısından, hizmet içi eğitim maliyetlerinde azalma, verimlilik ve kar demektir. Bu nedenle üretimde emek yoğun üretimde bulunan işletmelerin bol işgücü bulunan bölgelere kurulmasına benzer bir mantıkla, uzmanlaşmış emek istihdamının zorunlu olduğu, ileri teknoloji kullanılması gereken üretimin yapılacağı işletmeler de bu nitelikteki işgücünün bulunduğu bölgelerde toplanacaktır. Böylece, ekonomik faaliyetlerin mekansal yığılması, bölgeleri çekim merkezi haline getirecektir. Bu durum yine nitelikli ve girişimci insan kaynağı için önemli fırsatlar yaratacak ve yerel girişimciliği harekete geçirecektir.

3.2.1.6 Bölgesel Kalkınma Ajansı

Bölgesel kalkınma ajansları; doğal altyapıyı koruyarak ve geliştirerek, fiziki altyapı konusunda doğrudan yatırımlar yaparak, kendisinin de yer aldığı kurumsal altyapı içindeki diğer kurumları yönlendirerek, işgücü ve girişimciye sunduğu hizmetler ile daha nitelikli bir insan kaynakları altyapısının oluşumunu sağlayarak altyapı unsurlarını geliştirmektedirler.

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel unsurları ancak, birbirini tamamlayan ve destekleyen bir yapı içerisinde işlerlik kazanabilir. Bu organizasyonu sağlayacak olan kurum da, Bölgesel Kalkınma Ajansı olacaktır. Bu özelliği ile bölgesel kalkınma ajansı, bölgesel kalkınma sürecinin hızlanmasına ve bölgenin tüm bileşenlerinin ortak amaçlarının gerçekleştirilmesine yol açacaktır.

Diğer taraftan, Bölgesel Kalkınma Ajansları; yerel ve bölgesel girişimciliği destekleyerek, bölgesel stratejiler uygulayarak, özel sektörün geleceği için yerel ve

bölgesel çözümler araştırarak, yeni ürün ve hizmet üretimi için finansal garantiler sağlayarak, kısacası girişimci bir bölge yaratarak ve yerel potansiyelleri harekete geçirerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde büyük rol oynamaktadır.

3.2.1.7 Girişimcilik

Bir ekonomide girişimciler; yeni ürün ve hizmet üreterek, yenilik yaratarak, sanayileşme için gerekli iktisadi ve sosyal kaynaklar ile bölgesel kalkınma potansiyellerini harekete geçirerek, bölgesel kalkınmaya en çok katkıda bulunan aktörlerdir.

Özellikle, girişimciliğin önderleri olan, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'ler kurumsal şirketlerden farklı olarak, esnek üretim sistemlerine sahip olmaları ve bölgedeki aktörler ile birebir ilişkiye girmeleri sonucu yenilik üretim sürecinde büyük rol oynarlar. Değişen talep yapısına kısa sürede uyum sağlayabilirler. Bölge içinde daha çok yenilik ve iş alanı yaratabilirler. Bölgedeki üretim faktörleri, teçhizat ve insan gücünü kullanarak, o bölgeye hareketlilik getirirler. Bölgedeki diğer yerel işletmelerle, tüketicilerle, kamu kurumları ile güven ve işbirliğine dayalı ilişki ağları kurabilirler.

Görüldüğü gibi girişimcilik, belirli bir bölgedeki organizasyonel ve kurumsal aktörlerin kaynakları harekete geçirip dağıtma işlevidir. Bu dağıtım işlevinin hareket noktası nitelikli insan kaynağıdır. Nitelikli insan kaynağı sahip olduğu bilgi, beceri ve tecrübe nedeniyle girişimciliği yayma imkanına sahiptir. Ve yine bir bölgede girişimcilik altyapısının oluşabilmesi, nitelikli insan kaynağına bağlıdır.

O halde, modelde de görüldüğü gibi girişimci ve nitelikli insan kaynağı; verimlilik düzeyini artırarak, gelir dağılımını düzenleyerek, teknolojik gelişmeyi sağlayarak, rekabet düzeyini yükselterek, dışa açılmayı sağlayarak, yayılma ve dışsallık etkisi göstererek, istihdam artışı sağlayarak, yenilik ve girişimcilik ruhunu daha da geliştirerek bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Böylece, girişimcilik ruhuna sahip olan nitelikli insan kaynağı; modelin her aşamasında olduğu gibi bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesinde ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında en büyük rolü oynayacaktır.

3.2.2 İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin Temel Amaçları

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel amacı, öncelikle modelin yukarıda ifade edilen temel unsurlarının oluşturulması ve geliştirilmesidir. İlk amaç, bölgede insan kaynakları altyapısının oluşturularak nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılması ya da bölgeye çekilmesidir. Ardından da yasal düzenlemelerin yerine getirilerek Bölgesel Kalkınma Ajansının kurulmasıdır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi ile oluşacak, nitelikli ve girişimci insan kaynağının varlığı ve Bölgesel Kalkınma Ajansının faaliyetleri sonucu, bölgesel potansiyeller harekete geçebilecektir.

Modelin temel amaçları şöyle sıralanabilir;

- Bölgenin doğal, kültürel ve tarihi varlıklarını ortaya çıkarmak, geliştirmek ve farkına varılmasını sağlamak,
- Bölgenin altyapı sistemlerini (ulaşım, haberleşme, inşaat, enerji ve sanayi altyapısı) geliştirmek,
- Bölgede, kent planlaması ile çevre kalitesini ve sosyal yaşamı geliştirerek, bölgeyi yaşanabilir ve tercih edilebilir bir cazibe merkezi haline getirmek,
- Bölgede kurumsal altyapısının oluşturulmasını sağlamak ve işlerliğini artırmak,
- Bölgedeki bilgi ve teknoloji altyapısını geliştirmek,
- Bölgede sinerjik ağ sistemlerini oluşturmak ve geliştirmek,
- Bölgesel Kalkınma Ajansını kurmak,
- Bölgenin kendi içindeki alt bölgeler ve diğer bölgeler ile küresel çapta sosyo-ekonomik bağlantılar kurmak ve geliştirmek,
- Yerel girişimcilerin ve KOBİ'lerin büyüebilmeleri için uygun ekonomik, sosyal ve kültürel ortam oluşturmak,
- Bölgeye girişimcilik, yenilik ve ihracat kültürü yaymak,
- Bölgede girişimci, yenilikçi ve yaratıcı, kısacası nitelikli insan kaynağı yaratmak ya da nitelikli insan kaynağını bölgeye çekmek.

Bu amaçların gerçekleşebilmesi için çeşitli politikaların uygulanması gerekmektedir. Uygulanması gereken bu politikalar aşağıda ele alınmaktadır.

3.2.3 İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin Temel Politikaları

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin amaçları doğrultusunda üç temel politika uygulanmalıdır. Bunlar; altyapı politikası, ekonomi politikası ve insan kaynakları politikasıdır.

3.2.3.1 Altyapı Politikası

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde uygulanacak altyapı politikası; kentin yeniden yapılandırılması, alan kullanımı, ulaşım, haberleşme, inşaat ve konut, enerji, sanayi altyapısı, yerleşim ve yeşil alanlar ile kurumsal altyapı anlamında ağ sistemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi ve bunun yanında bilgi ve teknoloji altyapısı bağlamında, teknoparkların kurulması, AR-GE harcamalarının artırılması, özel ve resmi araştırma kurumlarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi amaçları doğrultusunda planlanmalıdır. Böylece planlamalar çerçevesinde yapılacak yatırımlar ve düzenlemeler birbirini tamamlar nitelikte olacak ve dışsal ekonomiler yaratılacaktır.

Altyapı politikası; Bölgesel Kalkınma Ajansı, yerel yönetimler ve bölge halkının ortak çalışmaları sonucu oluşturulmalıdır. Politikalar, bölgeyi fiziki ve sosyo-kültürel açıdan zenginleştirmeli, bölgeyi yaşanabilir ve yatırım yapılabilir bir hale getirmeli, bölge halkının yaşam düzeyini yükseltmeli, bölgeyi nitelikli ve girişimci insan kaynağı açısından bir çekim ve cazibe merkezi haline getirmelidir.

3.2.3.2 Ekonomi Politikası

Ekonomi politikası; bölgede üretimi ve ticaret hacmini artırmak, yerel girişimciliği özendirmek, ihracatı geliştirmek, rekabet gücünü artırmak ve bölgenin yaşanabilir, çalışılabilir ve yatırım yapılabilir bir çekim alanı olmasını sağlamak için uygulanacak politikalar bütünüdür. İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma için ekonomi politikası oluşturulurken öncelikle bir SWOT analizi yapılarak bölgenin önündeki fırsat ve tehditler ile güçlü ve zayıf yanları belirlenmelidir. Bu bağlamda,

bölgedeki ekonomik yapı, sahip olunan potansiyeller, işgücünün yapısı, işletmelerin gereksinimleri analiz edilmelidir.

Bu politikaların uygulanması yine merkezi ve yerel yönetimlerin eşgüdümünü gerektirmektedir. Bu noktada bölgede kurulacak olan Bölgesel Kalkınma Ajansı, bölgedeki ilgili tüm aktörlerin katılımı ile bölgesel kalkınma için vizyon ve hedefler belirlemeli, plan ve projeler geliştirmelidir. Çünkü bölgenin sahip olduğu potansiyeller, ancak Bölgesel Kalkınma Ajansının koordinasyonu ile küresel bir rekabet gücü kazanabilir.

3.2.3.3 İnsan Kaynakları Politikası

Bölgesel kalkınma için insan kaynakları politikası oluşturulurken bölgedeki insan kaynağı yapısının analizi yapılmalıdır. Bölgenin nüfus yapısı, eğitim, göç, istihdam ve girişimcilik yapısı incelenmelidir. İnsan kaynakları politikası; nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılması, eğitim kalitesinin artırılması, istihdam yapısının iyileştirilmesi, bölge halkının yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve katılımcı demokrasinin gerçekleştirilmesi amaçları doğrultusunda insan merkezli uygulamalardan oluşmalıdır.

Bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda insan kaynağının niteliğini geliştirmeye yönelik politikalar hazırlanmalıdır. Eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, konut ihtiyacının karşılanması, göçe yönelik önlemler, sanatsal, kültürel, sportif faaliyetlerin sunulması, bölge nüfusunun istikrarlı bir yapıya kavuşturulması gibi politikalar bölge halkının yaşam kalitesini artıracak, nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılması ve bölgeye çekilmesinde etkili olacaktır.

Yine bölge için hazırlanacak olan insan kaynakları politikası ile ortaklık, katılım, işbirliği, karşılıklı etkileşim, yenilikçilik, yaratıcılık, girişimcilik, yaşam boyu öğrenme gibi değerlerle donatılmış katılımcı, sorumluluk sahibi, kalkınmada rol alacak nitelikli insan kaynağı yaratılmış olacaktır.

3.3 BALIKESİR İLİNİN KALKINMA POTANSİYELİ VE İNSAN KAYNAĞI YAPISININ ANALİZİ

Bu kısımda, Balıkesir'in kalkınma potansiyeli ve insan kaynağı yapısının analizi yapılmakta; bu bağlamda Balıkesir ilinin genel özellikleri, doğal yapısı, fiziki altyapısı, ekonomik yapısı ve insan kaynağı yapısı incelenmektedir. Son olarak, insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli Balıkesir için değerlendirilerek, Balıkesir ilinin kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesine yönelik genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

3.3.1 Balıkesir İlinin Genel Özellikleri

3.3.1.1 İlin Konumu

Balıkesir, Anadolu Yarımadası'nın kuzeybatısında; büyük bir kısmı Marmara Bölgesinde, geri kalan kısmı da Ege Bölgesinde bulunan bir ildir. Güneyinde Manisa ve İzmir, batısında Ege Denizi, Çanakkale, doğusunda Kütahya ve Bursa, kuzeyinde de Marmara Denizi bulunmaktadır.

Balıkesir İli, 39 06" ve 40 39" kuzey enlemleri ile, 26 39" ve 28 58" doğu boylamları arasında yer almaktadır.

İlin yüzölçümü 14.472 km² olup, 19 adet ilçesi, 29 adet bucağı, 907 adet köyü vardır. Ege Denizi kıyı uzunluğu 115.5 km, Marmara Denizi kıyı uzunluğu ise 175.25 km'dir. Balıkesir merkez ve ilçelerinin yüzölçümleri aşağıdaki gibidir;

Tablo 2: Balıkesir Merkez ve İlçelerin Yüzölçümleri

Merkez	1.454 km ²	Havran	543 km ²
Dursunbey	1.948 km ²	İvrindi	761 km ²
Marmara Adası	154 km ²	Kepsut	908 km ²
Ayvalık	265 km ²	Manyas	593 km ²
Balya	936 km ²	Savaştepe	409 km ²
Bandırma	592 km ²	Sındırgı	1.378 km ²
Bigadiç	1.028 km ²	Susurluk	645 km ²
Burhaniye	280 km ²	Gömeç	223 km ²
Edremit	731 km ²	Gönen	1.118 km ²
Erdek	333 km ²		

(Kaynak: Balıkesir Valiliği, İl Tanıtım Kılavuzu, 2005)

3.3.1.2 İlin Tarihçesi

Balıkesir bölgesindeki antik yerleşim alanlarından bazılarının M.Ö. 8000 – 3000 yıllarına ait olduğu tahmin edilmektedir. Yörede bilinen ilk şehir Agiros (Achiraus) olmuştur. Daha sonra İmparator Hadrianus, Agiros'ta bir şato yaptırmış ve yöre Paleo Kastro (Eski Hisar) olarak bilinmeye başlamıştır. Zaman içinde *Paleo Kastro* isminden türeyerek *Balıkesir* denmeye başlandığı birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Bir başka söylentiye göre ise, şehrin adına "Balı-Kesir" denmiştir. Balıkesir adının, bölgeyi zapteden İranlı (Pers) Devlet adamlarından Balı-Kisra'nın adından veya Polikayseros'dan geldiğini söyleyenler de vardır. Bir başka söylentiye göre Bal-ı Kesr (Balı çok) ya da Balak-Hisar veya Balık-Hisar'dan geldiği söylenmektedir.

Balıkesir'in geçmişi Homeros'un destanlarında anlatılan Troya savaşlarına kadar dayandırılabilir. Troya savaşlarından sonra bölgeye Mysialılar da yerleşmiş ve bu dönemde bölge Mizya (Mysia) olarak anılmaya başlanmıştır. M.Ö. 1660'da Hititlerin eline geçen bölge daha sonra Frigyalıların, Lidyalıların, İranlıların, Büyük İskender'in, Bergama krallığının ve Romalıların yönetimi altına girmiştir. Helenistik çağda ise bölge, çok sayıda şehir devletinin kuruluşuna sahne olmuştur.

Malazgirt zaferinden sonra (1071) Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya hakim olmaya başlamaları ile, bölgede bağımsız Türk beylikleri de kurulmaya başlanmış, Kalemşah Beyin oğlu Karesi Bey Mysia ve dolaylarında merkezi bugünkü Balıkesir olan Karesi Beyliğini kurmuştur. Osmanlı egemenliği döneminde ise bölge, merkezi Kütahya olan Anadolu beylerbeyliğine bağlı bir sancak merkezi olarak yer almıştır. Kurtuluş Savaşı esnasında 30 Haziran 1920'de işgal edilen Balıkesir 6 Eylül 1922'de kurtulmuştur. 1923 yılında, bir kanunla Karesi deyimi kaldırılarak "Balıkesir" sözü aynı zamanda vilayetin de adı olmuştur.²⁷⁶

3.3.2 Balıkesir İlinin Doğal Yapısı

İl sınırları hem Marmara hem de Ege Bölgesi içerisinde dağılmıştır. Fazla engebeli olmayan Balıkesir ili yer şekilleri, büyük ölçüde dalgalı düzlüklerden oluşur. İl alanının yarısından fazlasını kaplayan plato düzlükleri akarsu vadileriyle parçalanmış durumdadır. Yüksekliği 2000 m' yi bulmayan ilin, genel görünümde kuzey kesimini, Karadağ'ın batı uzantıları engebelenmektedir. İlin güneydoğu ve güneybatı kesimleri daha dağlıktır. Güneydoğuda Alaçam Dağları'na bağlı Ulus Dağ'ının doruğu 1769 metreye ulaşır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusundaki Kaz Dağları, il sınırındaki Karataş Tepesinde 1774 m'lik bir yüksekliği bulur. En Yüksek Noktası Akdağ Tepe'dir. (Dursunbey) 2089 m.

İlde bulunan başlıca ovalar arasında; Sındırgı, Bigadiç, Balıkesir, Manyas, Gönen ve Edremit ovaları yer almaktadır. Çukur ova niteliğinde olan bu ovaların denizden ortalama yükseklikleri 10 – 220 m. arasında değişmektedir.

Önemli Akarsuları; Kocaçay, Madra Çayı, Simav Çayı, Atnos Çayı, Üzümcü Çayı, Gönen Çayı, Kille Deresi'dir. Doğal Göllerinden biri olan, Manyas Gölü (Kuş Gölü) 169 Km²'dir.

Balıkesir ili, kışları kuzeyden gelen soğuk ve çok soğuk hava akımları ile Akdeniz'den gelen nispeten ılık hava akımlarının etkisi altında kalmaktadır. Kış dönemlerinde daha çok yağış bırakan hava akımları etkili olmaktadır. Ancak, zaman zaman etkili olan yüksek basınç sistemleri yağış oluşumunu azaltır ve hava

²⁷⁶ Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim: 10.01.2006, <http://www.balikesirturizm.gov.tr/index.html/2004>.

kirliliğinin daha yoğun yaşanmasına neden olur. Balıkesir'de Akdeniz iklim karakterine daha ziyade Ege kıyılarına yakın bölgelerde rastlanmakta iken, ilin kuzey bölgelerinde Marmara, güneyinde ve iç taraflarında ise kara iklimi kendini göstermektedir. Denizden yüksekliği 147 metre olan Balıkesir'de yıllık sıcaklık ortalaması 14,5 derece, yıllık yağış miktarı ise toplam 588,5 mm. ve ortalama oransal nem düzeyi de %69 civarındadır.²⁷⁷

İlin toplam arazi varlığının yaklaşık % 45 i orman arazisi, %32'si kültür arazisi, % 8'i çayır ve mera, %15'i kullanılmayan arazidir. İlin orman varlığının büyük bir kısmı Dursunbey, Bigadiç, Sındırgı, İvrindi ve Edremit ilçeleri civarında toplanmıştır. Orman varlığının büyük bir kısmı karaçam ve kızılçam, kayın, gürgen, meşe, söğüt, ılgın, çınar ağaçlarından ve zeytinliklerden oluşmaktadır. Yine bu ağaç türlerinin yanı sıra Kazdağları'nda Kazdağı Göknarı, Susurluk, Kepsut, Bandırma ve Gönen civarında kayın, gürgen, ve meşe türleri bulunmaktadır. Kapıdağ Yarımadası ağaç türleri açısından oldukça zengindir. Ayrıca Korucu ve Bigadiç civarında kestane, Gönen ormanlarında ıhlamur, Kepsut civarında kekik, sumak, Kazdağları'nda adaçayı, dağ nanesi, kantaron, karabaş otu, pelin, defne, biberiye, vb. bitkiler bulunmaktadır. Ege kıyılarında makilere rastlanır. Palamut meşeleri ve zeytinliklerin kapladığı alan çok geniştir. İl'de zeytincilik özellikle Edremit, Ayvalık, Burhaniye, Bandırma ve Erdek'te önem kazanmıştır.

Çeşitli ve karmaşık bir jeolojik yapıya sahip olan il, yeraltı kaynakları yönünden de oldukça zengindir. Bunların başında da, sadece Türkiye çapında değil, dünyanın da en zengin rezervlerinden biri olan bor tuzları gelmektedir. Birçok sanayii ürününün yapımında kullanıldığı için çok önemli bir maden sayılan bor tuzları, il sınırları içinde çıkarılmaktadır. Bordan sonra Kömür, demir başta olmak üzere krom, mermer, bakır, kurşun, dolomit, antimuan, kaolen gibi maden yatakları rezerv bakımından zengindir. Maden ve Jeotermal kaynakları ilin en önemli doğal zenginlikleridir. İl, Anadolu'ya kuzeybatıdan giren paleoartik bölgedeki en önemli kuş göç yollarından biri üzerinde bulunduğundan, özellikle Manyas kuş cenneti, her yıl değişik türden 3 milyona yakın kuşun barındığı, konakladığı ve kuluçkaya yattığı uğrak yer konumundadır. İlin iki denize de kıyı vermesi nedeniyle balık türleri açısından da zengin olduğu görülmektedir.

²⁷⁷ EGEV, Erişim: 17.01.2006, <http://www.egev.org/index.php?t=ana&catid=0&geoid=6&sid=>

Balıkesir, Antik çağdan günümüze kadar varlığını koruyan ve insanlara sürekli şifa veren termal kaynaklar bakımından da zengindir. İl, termal kaynak bakımından dünyaca bilinen şifalı sulara sahiptir. Ayrıca, Kazdağları (İda Dağı), denizi ve sahili yanında dağın eteklerine doğru yayılan güzel köyleri ve daha çok da, şifa dağıtan bol oksijenli havası ile ünlüdür.²⁷⁸

3.3.3 Balıkesir İlinin Fiziki Altyapısı

Gelişmişliğin önemli göstergelerinden biri olan ilin fiziki altyapısı yani teknik alt yapı sektörleri, ekonomik gelişmede dikkate alınması gereken en önemli parametrelerdendir. Bir ilde teknik alt yapı sektörleri yeterince gelişmeden, sosyal ve ekonomik bir gelişmenin sağlanması mümkün görülmemektedir.

3.3.3.1 Ulaşım

2000 yılı verilerine göre, Balıkesir’de 1.214 km olan devlet ve il yollarının 1.186 km’si asfalt yoldur. Balıkesir ili ilçelerinin merkeze olan uzaklıkları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: İlçelerin Merkeze Olan Uzaklıkları

Ayvalık	127 km	Gönen	140 km
Balya	50 km	Havran	78 km
Bandırma	96 km	İvrindi	37 km
Bigadiç	38 km	Kepsut	20 km
Burhaniye	89 km	Manyas	82 km
Dursunbey	90 km	Savaştepe	48 km
Edremit	86 km	Sındırgı	63 km
Erdek	119 km	Susurluk	43 km
Gömeç	106 km	Marmara Adası	15 mil + 119 km

(Kaynak: Balıkesir Valiliği, İl Tanıtım Kılavuzu, 2005)

İlin kırsal bölgelerinde yaşayan kişi sayısı 450.442 dir. Balıkesir ilinde bu bölgelerdeki toplam asfalt yol uzunluğu 5.309 kilometreyi bulmaktadır. İlin kırsal

²⁷⁸ Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, **Balıkesir İli 2004 Yılı Sanayi ve Ticaret Durum Raporu**, Balıkesir, Temmuz 2005.

yerleşim bölgelerinde toplam asfalt yol oranı % 57,37'dir. Bu oran, Türkiye oranından (% 45,23) %27 daha yüksektir. İl, kırsal yerleşim yerlerinde asfalt karayolu açısından Türkiye genelinde 35. sırada yer almaktadır. TCK Asfalt yol oranı ise %99,17'dir. İl, TCK asfalt karayolu açısından Türkiye genelinde 14. sırada yer almaktadır.

Tablo 4: Asfalt Yol Oranları (2000)

	Köy ve Mezra Sayısı	Kırsal Yerleşme Toplam Asfalt Yol (km)	Kırsal Yerleşme Toplam Asfalt Yol Oranı (%)	TCK Asfalt Yol Oranı (%)	SIRA (81 il içinde Kırsal)	SIRA (81 il içinde TCK)
Balıkesir	1.180	5.309	57,37	99,17	35	14
Türkiye	82.834	274.988	45,23	91,28		

(Kaynak: DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, 2002)

Balıkesir ilinde kayıtlı 95.524 adet özel otomobil bulunmaktadır. İlde 10.000 kişiye düşen özel otomobil sayısı 887'dir. 10.000 kişiye düşen motorlu kara taşıtı sayısı ise 1.590'dır. İl, özel otomobil sayısı açısından Türkiye genelinde 7 ve motorlu kara taşıtı sayısı açısından 6. sırada bulunmaktadır. Balıkesir, gerek özel otomobil sahipliği, gerekse motorlu kara taşıtı sahipliği açısından Türkiye rakamlarının üzerinde değerlere sahiptir.

Tablo 5: Motorlu Kara Taşıtı ve Özel Otomobil Sayısı (2000)

	Özel Otomobil Sayısı	10.000 Kişiyeye Düşen Özel Otomobil Sayısı	Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	10.000 Kişiyeye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	SIRA (81 il içinde Özel Otomobil Sayısı)	SIRA (81 il içinde Motorlu Kara Taşıtı Sayısı)
Balıkesir	95.524	887	171.118	1.590	7	6
Türkiye	4.422.180	652	7.161.39	1.056		

(Kaynak: DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, 2002)

Balıkesir; kara, hava, demir ve deniz yolu bağlantıları ile ulaşımını sağlamaktadır. İl Ankara, İzmir, İstanbul, Çanakkale ve Bursa'ya asfalt yol ile bağlıdır. 1997 yılında hizmete açılan Edremit Havaalanı ile 1998 yılında hizmete açılan Balıkesir Havaalanı yıl içinde kesintisiz ve düzenli tarifeli yurt içi ve yurt dışı uçak seferleri yapılmamasına rağmen, hava ulaşımı açısından ilin dünya ile bağlantısını mümkün kılmaktadır. Yıl içerisinde Edremit Havaalanından yaz aylarında yurt içi ve yurt dışı tarifeli seferler yapılabilmektedir. Balıkesir'de Devlet Demiryolları'nın düzenlediği Eskişehir, Ankara, Kütahya ve İzmir tren seferleri ile demiryolu ulaşım hizmeti verilmektedir. İstanbul'a Bandırma üzerinden deniz yolu ile 2,5 saatte ulaşmak mümkündür.

3.3.3.2 Haberleşme

Balıkesir ili sınırları içindeki bütün yerleşim birimlerinde şehirlerarası ve uluslararası otomatik telefon görüşmesi yapılabilmektedir.

Tablo 6: Haberleşme Verileri (2004)

	Toplam Santral Kapasitesi	Sabit Telefon Abone Sayısı	ADSL Abone Sayısı	İnternet Abone Sayısı
BALIKESİR	438.106	389.779	6.677	4.930

(Kaynak: Türk Telekom İl Müdürlüğü, 2004)

3.3.3.3 İnşaat

Tablo 7: İnşaat İstatistikleri (2000)

	Toplam Bina Sayısı	Binanın Kullanım Amacı						
		Konut	Çoğunluğ Konut	Çoğunluğ Konut Dışı	Tümü İşyeri	Eğitim Kültür	Sağlık	Diğer
Balıkesir	176.067	138.349	13.615	1.688	18.174	474	122	3.618
Türkiye	7.838.675	5.872.808	863.005	84.926	804.662	30.349	6.600	176.325

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001)

Gerek Türkiye gerekse Balıkesir ilinde binanın kullanım amacına göre en büyük pay konuta aittir. 2000 yılında tümü işyeri binalarının toplam bina içindeki payı, Türkiye için %10,3 olarak gerçekleşirken bu oran aynı yıl Balıkesir ili için yine %10,3 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı itibariyle Türkiye'deki eğitim-kültür amaçlı bina sayısının toplam bina sayısı içindeki payı binde 3,8 dir. Balıkesir ilinde ise, 2000 yılında eğitim-kültür amaçlı binaların sayısı toplam bina sayısının binde 2,7'si olmuştur. Bugün ise Balıkesir'de inşaat sektörü özellikle konut alanında hızla gelişmektedir.

3.3.3.4 Enerji

Balıkesir ilinde 2003 yılı itibarı ile toplam elektrik tüketimi 1.456.043 megavat/saat, kişi başına düşen elektrik tüketimi ise 1.353 kilovat/saat olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen elektrik tüketimi sıralamasında il, Türkiye'de 26. sırada yer almaktadır. İlin elektrik tüketiminin sektörel dağılımı aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 8: Elektrik Tüketiminin Sektörel Dağılımı (2003) (Mwh)

	TÜRKİYE	BALIKESİR
Mesken	22.751.656 (%23,4)	382.709 (%26,3)
Ticaret	9.339.384 (%9,6)	169.263 (%11,6)
Resmi Daire	4.107.936 (%4,2)	45.346 (%3,1)
Sanayi	48.841.696 (%50,3)	659.826 (%45,3)
Tarımsal Sulama	2.483.491 (%2,6)	21.277 (%1,5)
Aydınlatma	4.557.714 (%4,7)	102.277 (%7)
Diğer	5.077.931 (%5,2)	75.344 (%5,2)

Toplam	97.159.808	1.456.043
Kişi Başına Tüketim	1.432	1.353

(Kaynak: TEDAŞ, Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri, 2003)

Tablodan da görüleceği üzere, Balıkesir’de elektrik tüketiminin % 45,3’ü sanayide, % 26,3’ü meskenlerde ve % 11,6’sı ticaret alanında gerçekleşmektedir. İlin elektrik tüketiminin sektörel dağılımı Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında, elektriğin meskenlerde ve aydınlatmada tüketim oranlarının ülke oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradaki dikkat çekici bulgu sanayi, ticaret ve tarımsal sulama oranlarında ortaya çıkmaktadır. Balıkesir ilinde elektrik tüketiminin % 45,3’ü sanayide, % 1,5’i de tarımsal sulamada gerçekleşmektedir. Her iki oran da ülke (%50,3) oranlarından düşüktür. Buna karşılık, elektrik tüketiminin %11,6’sının ticaret alanında gerçekleştiği, bu oranın da Türkiye oranlarından yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında, Balıkesir ili ekonomisi için özellikle ticaretin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Balıkesir’de şebeke kayıp oranı %9,78 olarak belirlenmiştir. Türkiye genelinde bu oranın %20,16 olduğu dikkate alındığında, Balıkesir’de elektrik şebeke kaybının oldukça düşük seviyelerde olduğu söylenebilir.

Günümüzde, bir yandan mevcut enerji kaynaklarının sınırlı olması ve gelecekte tükeneceği kuşkusu, diğer yandan fosil yakıtlardan kaynaklanan çevre kirliliği sorunları gibi nedenlerle dünyada yeni ve temiz enerji kaynakları arayışını gündeme getirmiştir. Bu temiz enerji kaynaklarından birisi de rüzgar enerjisidir. Rüzgar türbinleri yaklaşık 3-25 m/sn rüzgar hızı aralığında elektrik üretebilmekte ve elektrik üretim güçleri ise 100 W ile 3.600 kW arasında değişebilmektedir. Türkiye’nin sadece karasal alandaki rüzgar enerjisi potansiyelinin 55 bin MW seviyesinde olduğu sektör ilgililerince belirtilmekte ve bunun değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde önemle durmaktadırlar. Türkiye rüzgar enerji santrali kurulu kapasitesi yaklaşık 19 MW seviyesinde bulunmakta olup, bu kapasitenin artırılması yönünde çalışmalar devam etmektedir.

Bu kapsamda 1990 yılından itibaren Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) ülkemizin birçok bölgesinde ölçüm yapmış ve rüzgar enerjisi potansiyeli yüksek olan bölgeleri

belirlemiştir. EİEİ gözlem istasyonları tarafından seçilen yerlerde yapılan rüzgar hızı ölçüm bilgileri tabloda verilmektedir.

Tablo 9: EİEİ Gözlem İstasyonları Ortalama Rüzgar Hızı Sonuçları (m/sn)

YER	RÜZGAR HIZI (M/SN)	YER	RÜZGAR HIZI (M/SN)	YER	RÜZGAR HIZI (M/SN)
Gökçeada	6.9	Akhisar	6.6	Didim	4.8
Kocadağ	8.5	Datça	6.0	Belen	6.7
Yalıkavak	6.6	Söke	4.3	Sinop	4.7
Bandırma	5.0	Karabiga	6.4	Nurdağı	7.2
Şenköy	7.5	Karaburun	6.7	Göktepe	5.8
Zengen	3.6				

(Kaynak: TEDAŞ, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Verileri, 2005)

Tablodan görüleceği üzere Bandırma ilçesi rüzgar enerjisi potansiyeli açısından, Balıkesir için önem arz etmektedir.

Bunun yanında, bir başka enerji kaynağı olarak Jeotermal enerji özellikle ülkemiz için yeni bir enerji türü olmakla birlikte güvenilir, sürdürülebilir, tükenmeyen, ucuz, çevre dostu ve yenilenebilir bir enerji türüdür. Bu nedenle, jeotermal kaynakların araştırılması ve geliştirilmesine öncelik verilmeli, bu sektörde yatırımlar mutlaka özendirilmelidir.

Türkiye'nin teorik jeotermal toplam potansiyeli 31.500 MWt termal ve 2000 MWe elektriktir. Ülkemiz, bu potansiyeli ile dünyanın yedinci ülkesi konumunda bulunmakla birlikte, muhtemel potansiyelin kullanımı ile yılda 9,3 Milyar \$/yıl Fuel-Oil eşdeğeri veya 30 Milyar m³/yıl doğal gaz eşdeğeri milli ekonomiye katkı temin edilebilecektir. Başka bir deyişle toplam potansiyelin tüm alanlarda tam değerlendirilmesi ile yılda 20 Milyar \$/yıl tasarruf sağlanabilecektir.

Jeotermal Kaynaklar ile ;

- Elektrik enerjisi üretimi,
- Konut ve işyerlerinin merkezi sistem ile iklimlendirilmesi,
- Sera v.b yatırımların ısıtılması,
- Endüstriyel amaçlı kullanımda proses ısısının temin edilmesi ve kurutma gibi işlemlerin yapılması,
- Kimyasal madde ve mineral üretimleri, (karbondioksit, gübre, lityum, ağır su, hidrojen v.b)
- Termal turizmde kullanılması, (kaplıca amaçlı kullanım)
- Kültür balığı yetiştiriciliği, (çok düşük sıcaklıklar 30 °C) gibi yatırımlar gerçekleştirilmektedir.

Balıkesir ili içinde bulunan belli başlı sıcak su kaynakları; Gönen, Pamukçu-Bengi, Balya Dağ, Hisar, Hisarköy (Asarköy), Karağaç (Uyuz), Kepekler, Dutluca, Zeytinli Ada Kaplıcaları olarak sıralanabilir.

Bilindiği gibi sanayi sektörünün en önemli girdilerinden birisi de enerjidir. Uluslar arası arenada mevcut rekabet gücünün korunabilmesi ve dolayısıyla rekabet şansının artırılabilmesi diğer etkenlerle birlikte enerji birim maliyetinin de düşük olmasıyla mümkün olacaktır. Bu kapsamda, Balıkesir için doğal bir kaynak potansiyeli olan jeotermal kaynaklardan elektrik enerjisi üretimiyle, sanayi için daha ucuz enerji girdisinin sağlanacağı ve bu doğrultuda Balıkesir sanayisinin gelişme göstereceği açıktır.

Sonuç olarak; ülkemiz ve Balıkesir ili için ciddi bir potansiyel olarak görülen jeotermal kaynakların en iyi faydayı sağlayacak şekilde değerlendirilebilmesi için, öncelikle tüm sahalardaki potansiyelin ne şekilde değerlendirilmesi gerektiği yönünde teknik ve ekonomik fizibilitelerin yapılması gerekmektedir.

3.3.3.5 Sanayi Altyapısı

Kalkınma programlarına uygun olarak küçük sanatkar ve orta boy sanayicinin modern sanayi işyerlerine kavuşması ve böylece hem verimliliklerinin artırılması, hem de çevrenin korunmasına yönelik olarak, sanayinin alt yapısını oluşturan Küçük

Sanayi Siteleri (KSS) ve Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) yapımına ve desteklenmesine önem verilmiştir. İşletmelerin faaliyet gösterdiği yerleşim yerleri ve sanayinin gelişimine katkıda bulunan oluşumlar açısından ilin yapısını analiz edecek olursak;

Tablo 10: Küçük Sanayi Siteleri (KSS)

KSS'İN BULUNDUĞU İL	KSS ADI	İŞYERİ SAYISI	DOLULUK ORANI (%)	KSS DURUMU
BALIKESİR	Ayvalık	250	88	Faaliyette
	Bandırma I+II+III	578	69	Faaliyette
	Bigadiç	90	100	Faaliyette
	Edremit (Oto Sanatkarlar)	100	75	Faaliyette
	Gönen (Yeşil Gönen)	200	96	Faaliyette
	Merkez	910	100	Faaliyette

(Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri Envanteri, 2005)

Bölgedeki il ve ilçelerde çoğu faaliyette olan önemli sayıda KSS bulunmaktadır ve doluluk oranları iyi durumdadır.

Tablo 11: KSS'lerde Tesis ve İstihdam Durumu

	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
Toplam KSS Sayısı	6	439
İnşaatı Devam Eden	0	57
İnşaatı Bitmiş Faaliyette Olan	6	350
İnşaatı Bitmiş Faaliyette Olmayan	0	17
Planlama Aşamasında Olan	0	15
Toplam İşyeri Sayısı	2.128	94.502
Mevcut İstihdam Sayısı	5.291	280.907

(Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri Envanteri, 2005)

Bölgedeki KSS'lerin işyeri sayısına (2.954) göre Türkiye içindeki payı % 3,13 , faaliyette olan KSS'lerdeki istihdama (7.409) göre % 2,64'dür.

Tablo 12: Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)

OSB'nin BULUNDUĞU İL	OSB ADI	PARSEL SAYISI	OSB DURUMU
BALIKESİR	Bandırma	82	Faal
	Gönen (Deri)	55	İnşaatı Devam
	Merkez	189	İnşaatı Devam
	Merkez Haddeciler (I. Etap)	69	İnşaatı Devam

(Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri Envanteri, 2005)

İlde faal vaziyette olan 1 OSB'de toplam 82 parsel bulunmaktadır. Halen inşaatı devam eden 3 OSB'nin de tamamlanması ile ilde sanayinin gelişmesi için önemli bir altyapı eksikliğinin giderileceği düşünülmektedir.

Tablo 13: OSB'lerde Tesis ve İstihdam Durumu

	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
Üretime Geçmiş Tesisler	19	30.606
İnşaat Safhasındaki Tesisler	28	11.567
Proje Safhasında Olanlar	12	5.235
Projesi Olmayanlar	42	12.764
Toplam Tesis Sayısı	72	50.521
Mevcut İstihdam	961	627.340
Planlanan Toplam İstihdam	20.757	1.484.956

(Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri Envanteri, 2005)

Bölgedeki OSB'lerde üretime geçmiş ve yapımı proje safhasında olan 72 işletmede planlanan toplam istihdam 20.757'dir. Türkiye genelindeki payına bakıldığında; işletme sayısında ve istihdamda düşük bir oranda olduğu görülmektedir.

İlde, 1 Sanayi Odası, 8 Ticaret Odası, 5 Ticaret Borsası ve 97 Esnaf Odası faaliyetlerini yürütmektedir. Balıkesir ilinde Serbest Bölge ve Teknoloji Geliştirme Bölgesi bulunmamaktadır. Sanayinin gelişimine katkıda bulunan diğer oluşumlar çerçevesinde, Kamu ve Üniversite laboratuvarlarının sayısı 32'dir. Balıkesir ilinde KOSGEB desteği ile kurulan Ortak Kullanım Atölyeleri (ORTKA) ve kurulan Ortak Kullanım Laboratuvarı (ORTLAB) bulunmamaktadır. Yine, Balıkesir ilinde İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) ve Teknoloji Geliştirme Merkezi (TEKMER) bulunmamaktadır.

İlde kurulmuş bir teknopark veya geniş donanımlı bir araştırma geliştirme birimi bulunmamaktadır. Balıkesir sahip olduğu eğitilmiş insan gücü potansiyelinin teknoloji geliştirme, sınai ve fikri mülkiyetin geliştirilmesi ve iş dünyasının hizmetine sunulması için gerekli alt yapıya sahip değildir. Ancak, Balıkesir Üniversitesi'nin özellikle teknik eğitim veren birimleri ilin ihtiyaç duyduğu araştırma geliştirme çalışmalarına cevap verebilecek düzeyde gelişmiştir. Organize bölgeler ve küçük sanayi siteleri ile Balıkesir ilçelerine yayılmış çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının bir kısmında araştırma geliştirme birimleri bulunmaktadır. Ancak, bunların bir teknopark veya merkezi bir araştırma geliştirme birimi yapısında yürütülmesi kaynakların etkin kullanımı açısından yararlı olacaktır.

3.3.4 Balıkesir İlinin Ekonomik Yapısı

Balıkesir'de tarım, ulaştırma ve haberleşme, sanayi ve ticaret sektörü ağırlıklı bir sosyo-ekonomik yapı görülmektedir. İlin sosyo-ekonomisinde tarım sektörü birinci sırada, ulaştırma ve haberleşme sektörü ikinci, sanayi sektörü üçüncü, devlet hizmetleri sektörü dördüncü ve ticaret sektörü de beşinci sırada yer almaktadır.

3.3.4.1 İlin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu

2003 yılında DPT tarafından yapılan "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" sonuçlarına göre Balıkesir, 0,56540 puan ile sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından 15. sırada yer almaktadır.

İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması ve Balıkesir ilinin bu sıralamadaki yeri aşağıdaki tablo'da verilmiştir.

Tablo 14: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003)

SIRA	İLİN ADI	PUANI	SIRA	İLİN ADI	PUANI	SIRA	İLİN ADI	PUANI
1	İstanbul	4,80772	28	Isparta	0,21187	55	Bartın	-0,41550
2	Ankara	3,31483	29	Hatay	0,19613	56	Aksaray	-0,45183
3	İzmir	2,52410	30	Uşak	0,16867	57	Sinop	-0,48518
4	Kocaeli	1,94329	31	Burdur	0,14395	58	Erzincan	-0,49288
5	Bursa	1,67890	32	Samsun	0,08791	59	Çankırı	-0,51917
6	Eskişehir	1,10368	33	Kırıkkale	0,05851	60	Erzurum	-0,53286
7	Tekirdağ	1,05893	34	Nevşehir	-0,07483	61	Tokat	-0,59010
8	Adana	0,94901	35	Karaman	-0,09852	62	Ordu	-0,64489
9	Yalova	0,93541	36	Elazığ	-0,10131	63	Diyarbakır	-0,66993
10	Antalya	0,91480	37	Rize	-0,17840	64	Yozgat	-0,71652
11	Kırklareli	0,86287	38	Trabzon	-0,18582	65	Adıyaman	-0,77647
12	Denizli	0,71624	39	Amasya	-0,18591	66	Bayburt	-0,80176
13	Muğla	0,71238	40	Kütahya	-0,20684	67	Kars	-0,81944
14	Bolu	0,60860	41	Malatya	-0,22627	68	Şanlıurfa	-0,83158
15	Balıkesir	0,56540	42	Kırşehir	-0,22870	69	Iğdır	-0,89089
16	Edirne	0,56234	43	Artvin	-0,26018	70	Batman	-0,90456
17	Mersin	0,51934	44	Afyon	-0,27246	71	Gümüşhane	-0,92501
18	Bilecik	0,50429	45	Düzce	-0,27995	72	Mardin	-0,98944
19	Kayseri	0,47748	46	Çorum	-0,32761	73	Siirt	-1,00644
20	Gaziantep	0,46175	47	Osmaniye	-0,33321	74	Ardahan	-1,07318
21	Zonguldak	0,44906	48	K.Maraş	-0,34968	75	Van	-1,09297
22	Aydın	0,42025	49	Niğde	-0,35582	76	Bingöl	-1,12469
23	Sakarya	0,40404	50	Giresun	-0,36696	77	Hakkari	-1,13956
24	Çanakkale	0,36924	51	Kastamonu	-0,37558	78	Şırnak	-1,13979
25	Manisa	0,34165	52	Tunceli	-0,40003	79	Bitlis	-1,15736
26	Konya	0,25254	53	Sivas	-0,40597	80	Ağrı	-1,28116
27	Karabük	0,21332	54	Kilis	-0,41175	81	Muş	-1,43956

(Kaynak: DPT, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, 2003)

İllerin 5 farklı gelişmişlik düzeyinde değerlendirildiği aynı araştırmaya göre de 20 ilin yer aldığı. 2. Derece Gelişmiş İller grubunda da 10. sırada yer almaktadır.

İkinci derecede gelişmiş iller grubunda yer alan illerin ortak özellikleri; tarımsal üretimin, özellikle de sınai bitkiler üretiminin öne çıkması ve tarıma dayalı sanayiinin gelişmişliğidir. Gelişmişlik endeksine göre kademeli il grupları ise aşağıdaki tablo'da verilmiştir.

Tablo 15: Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları

GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ									
1.Derece		2.Derece		3.Derece		4.Derece		5.Derece	
1	İstanbul	1	Eskişehir	1	Konya	1	Osmaniye	1	Bayburt
2	Ankara	2	Tekirdağ	2	Karabük	2	K. Maraş	2	Kars
3	İzmir	3	Adana	3	Isparta	3	Niğde	3	Şanlıurfa
4	Kocaeli	4	Yalova	4	Hatay	4	Giresun	4	Iğdır
5	Bursa	5	Antalya	5	Uşak	5	Kastamonu	5	Batman
		6	Kırklareli	6	Burdur	6	Tunceli	6	Gümüşhane
		7	Denizli	7	Samsun	7	Sivas	7	Mardin
		8	Muğla	8	Kırıkkale	8	Kilis	8	Siirt
		9	Bolu	9	Nevşehir	9	Bartın	9	Ardahan
		10	Balıkesir	10	Karaman	10	Aksaray	10	Van
		11	Edirne	11	Elazığ	11	Sinop	11	Bingöl
		12	Mersin	12	Rize	12	Erzincan	12	Hakkari
		13	Bilecik	13	Trabzon	13	Çankırı	13	Şırnak
		14	Kayseri	14	Amasya	14	Erzurum	14	Bitlis
		15	Gaziantep	15	Kütahya	15	Tokat	15	Ağrı
		16	Zonguldak	16	Malatya	16	Ordu	16	Muş
		17	Aydın	17	Kırşehir	17	Diyarbakır		
		18	Sakarya	18	Artvin	18	Yozgat		
		19	Çanakkale	19	Afyon	19	Adıyaman		
		20	Manisa	20	Düzce				
				21	Çorum				

(Kaynak: DPT, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, 2003)

“Kişi Başına GSMH Sıralamasına Göre İller” sıralamasına göre, GSYİH'dan aldığı kişi başına 2.005 \$ değer ile 81 il içerisinde 27. sırada yer almaktadır. Türkiye’de 2001 yılında kişi başı GSYİH değeri 2.146 \$ iken, Balıkesir ilinde bu değer bir miktar altında kaldığı görülmektedir. Kişi Başına GSMH Sıralamasına Göre İller aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16: Kişi Başına GSMH Sıralamasına Göre İller

SIRA NO	İLLER	KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYİH (\$)	SIRA NO	İLLER	KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYİH (\$)
1	Kocaeli	6.165	42	Tunceli	1.584
2	Bolu	4.216	43	Konya	1.554
3	Kırklareli	3.590	44	Isparta	1.510
4	Yalova	3.463	45	Trabzon	1.506
5	Muğla	3.308	46	Kırşehir	1.488
6	İzmir	3.215	47	Sinop	1.459
7	İstanbul	3.063	48	Giresun	1.443
8	Zonguldak	2.969	49	Amasya	1.439
9	Ankara	2.752	50	Uşak	1.436
10	Kırıkkale	2.725	51	Malatya	1.417
11	Bilecik	2.584	52	Sivas	1.399
12	Eskişehir	2.513	53	Tokat	1.370
13	Bursa	2.507	54	Diyarbakır	1.313
14	Tekirdağ	2.498	55	Afyon	1.263
15	Manisa	2.459	56	Batman	1.216
16	Mersin	2.452	57	Erzincan	1.158
17	Edirne	2.403	58	Osmaniye	1.157
18	Adana	2.339	59	Düzce	1.142
19	Çanakkale	2.335	60	Çankırı	1.136
20	Antalya	2.193	61	Siirt	1.111
21	Artvin	2.137	62	Gümüşhane	1.075
22	Denizli	2.133	63	Ordu	1.064
23	Nevşehir	2.117	64	Bartın	1.061
24	Sakarya	2.108	65	Erzurum	1.061
25	Aydın	2.017	66	Bayburt	1.017

26	Karaman	2.012	67	Şanlıurfa	1.008
27	Balıkesir	2.005	68	Mardin	983
28	Burdur	1.951	69	Aksaray	966
29	Rize	1.897	70	Adıyaman	918
30	Kilis	1.817	71	Kars	886
31	Kayseri	1.806	72	Van	859
32	Kütahya	1.805	73	İğdır	855
33	Kastamonu	1.781	74	Yozgat	852
34	Niğde	1.781	75	Ardahan	842
35	Hatay	1.757	76	Hakkari	836
36	Elazığ	1.704	77	Bingöl	795
37	Samsun	1.680	78	Bitlis	646
38	Çorum	1.654	79	Şırnak	638
39	Gaziantep	1.593	80	Muş	578
40	Karabük	1.587	81	Ağrı	568
41	K.Maraş	1.584		TÜRKİYE	2.146

(Kaynak: DİE, Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2003)

3.3.4.2 İlin Milli Gelir İçindeki Payı

Tablo 17: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (YTL)

GSYİH	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
KİŞİ BAŞI GSYİH	\$	2.005	2.146
A-Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla			
DEĞER	YTL	1.899.897.156	124.583.458.276
İLİN PAYI	%	1,5	100,0
GELİŞME HIZI	%	64,3	60,9
B-1987 Yılı Fiyatlarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla			
DEĞER	YTL	1.789.308	118.789.113
İLİN PAYI	%	1,5	100,0
GELİŞME HIZI	%	9,0	7,4

(Kaynak: DİE, Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2003)

Tabloda da görüldüğü üzere, Balıkesir Türkiye'nin GSYİH'sında %1,5 paya sahiptir. Bu oran ile 81 il içerisinde 12. sıradadır. Ayrıca GSYİH'sındaki %64,3 gelişme hızıyla, Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir.

Tablo 18: GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı (Sabit Fiyatlarla, YTL)

	YIL	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
TARIM	1987	357	13.314
	2000	482	15.962
SANAYİ	1987	297	19.276
	2000	349	33.738
HİZMETLER	1987	667	42.132
	2000	958	69.089
TOPLAM	1987	1.322	74.722
	2000	1.789	118.789

(Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, 2002)

İlde sektörel paylar sıralamasında ilk sırayı Hizmetler sektörü alırken, Tarım ikinci sırada ve sanayinin payı bu iki sektöre göre daha düşük olup, son sıradadır.

Tablo 19: GSYİH'nın Sektörel Büyüme Hızları (1987-2000 Dönemi; Yıllık Ortalama; Yüzde)

	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
TARIM	2,3	1,4
SANAYİ	1,2	4,4
HİZMETLER	2,8	3,9
TOPLAM	2,4	3,6

(Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, 2002)

İlin GSYİH'sının büyüme hızına baktığımızda; Balıkesir'in tarım sektörü dışında Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir.

Tablo 20: GSYİH'nin İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörel) Dağılımı (87 Yılı Sabit Fiyatlarıyla)

İKTİSADİ FAALİYET / 2000 YILI DEĞER (YTL)	BALIKESİR			TÜRKİYE TOPLAMI (DEĞER YTL)
	Değer (YTL)	Sektör Payı	Gelişme Hızı	
1. Tarım	481.993	26,9	21,9	15.961.788
a. Çiftçilik ve hayvancılık	433.450	24,2	23,5	14.888.229
b. Ormancılık	31.782	1,8	22,1	713.645
c. Balıkçılık	16.761	0,9	-8,0	359.914
2. Sanayi	349.075	19,5	5,9	33.737.896
a. Madencilik ve taşocakçılığı	20.070	1,1	-17,9	1.642.901
b. İmalat sanayii	311.874	17,4	7,8	28.277.751
c. Elektrik, gaz, su	17.132	1,0	6,9	3.817.244
3. İnşaat	85.203	4,8	-16,5	5.991.254
4. Ticaret	233.875	13,1	11,1	26.607.547
a. Toptan ve perakende ticaret	176.292	9,9	9,9	22.685.989
b. Otel, lokanta hizmetleri	57.583	3,2	14,9	3.921.558
5. Ulaştırma ve haberleşme	298.816	16,7	6,9	15.655.071
6. Mali kuruluşlar	25.910	1,4	-2,7	2.958.024
7. Konut sahipliği	159.711	8,9	0,8	5.648.940
8. Serbest meslek ve hizmetler	26.346	1,5	9,3	2.687.629
9. (Eksi) İzafi banka hizmetleri	15.777	0,9	-3,8	2.393.293
10. Sektörler toplamı (1-9)	1.645.154	91,9	9,0	106.854.856
11. Devlet hizmetleri	88.275	4,9	2,1	4.965.378
12. Kâr amacı olmayan özel hizmet kuruluşları	1.307	0,1	-2,4	411.203
13. Toplam (10 + 11 + 12)	1.734.736	97,0	8,6	112.231.437
14. İthalat vergisi	54.571	3,0	22,4	6.557.676
15. GSYİH (Alıcı fiyatlarıyla) (13+14)	1.789.308	100,0	9,0	118.789.113

(Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, 2002)

Tablo 21: GSYİH'nin İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörel) Dağılımı (Cari Fiyatlarla)

İKTİSADİ FAALİYET / 2000 YILI DEĞER (YTL)	BALIKESİR			TÜRKİYE TOPLAMI (DEĞER YTL)
	Değer (YTL)	Sektör Payı	Gelişme Hızı	
1. Tarım	537.654.121	28,3	88,0	17.540.631.272
a. Çiftçilik ve hayvancılık	487.853.355	25,7	90,5	16.564.936.108
b. Ormancılık	16.447.983	0,9	62,8	423.482.383
c. Balıkçılık	33.352.783	1,8	68,9	552.212.781
2. Sanayi	321.563.676	16,9	53,8	29.027.781.732
a. Madencilik ve taşocakçılığı	23.450.934	1,2	28,4	1.422.903.303
b. İmalat sanayii	278.192.174	14,6	54,7	23.888.135.655
c. Elektrik, gaz, su	19.920.568	1,0	81,8	3.716.742.774
3. İnşaat	88.912.449	4,7	26,7	6.483.105.965
4. Ticaret	209.228.217	11,0	68,7	24.906.512.880
a. Toptan ve perakende ticaret	146.003.790	7,7	67,2	20.522.601.959
b. Otel, lokanta hizmetleri	63.224.428	3,3	72,3	4.383.910.921
5. Ulaştırma ve haberleşme	337.853.457	17,8	64,9	17.645.564.229
6. Mali kuruluşlar	27.725.223	1,5	6,9	4.698.024.379
7. Konut sahipliği	64.579.524	3,4	75,5	5.772.955.047
8. Serbest meslek ve hizmetler	65.194.843	3,4	67,6	4.430.360.312
9. (Eksi) İzafi banka hizmetleri	13.938.378	0,7	-8,1	4.097.693.493
10. Sektörler toplamı (1-9)	1.638.773.132	86,3	67,1	106.407.242.322
11. Devlet hizmetleri	218.415.389	11,5	40,9	12.633.650.459
12. Kâr amacı olmayan özel hizmet kuruluşları	555.372	0,0	70,6	477.140.623
13. Toplam (10 + 11 + 12)	1.857.743.893	97,8	63,5	119.518.033.404
14. İthalat vergisi	42.153.263	2,2	109,2	5.065.424.871
15. GSYİH (Alıcı fiyatlarıyla) (13+14)	1.899.897.156	100,0	64,3	124.583.458.276

(Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, 2002)

Balıkesir ili ekonomisinde tarım sektörü % 28,3 gibi bir değer ile birinci sırada yer almaktadır. Ulaştırma ve haberleşme % 17,8, sanayi % 16,9, devlet hizmetleri % 11,5 ve ticaret de % 11,0 ile diğer ana sektörleri oluşturmaktadır.

Balıkesir ilinin, 2000 yılı cari fiyatları ile toplam GSYİH'sı 1.899.897.156 YTL'dir. Bu değer; 124.583.458.276 YTL olan Türkiye GSYİH'sının ise % 15'ini oluşturmaktadır.

3.3.4.3 Banka Mevduatı ve Krediler

2004 yılı itibariyle banka mevduat toplamı 1.942.869 bin YTL olarak gerçekleşmiştir.

İlde, bankacılık hizmetleri mevcut 134 banka şubesi ile verilmektedir. Toplam banka mevduatının, Türkiye'deki toplam mevduat içindeki payı ise % 0,9 değerindedir. Ayrıca toplam banka mevduatı içindeki payına bakacak olursak, 81 il içerisinde 9. sırada yer almaktadır. Aynı şekilde banka kredilerinin, Türkiye'deki toplam krediler içindeki payı ise % 0,6 değerinde bulunmaktadır. Toplam banka kredileri içindeki payına bakacak olursak, 81 il içerisinde 17. sırada yer almaktadır.

Balıkesir'de, toplam mevduatın içinde tasarruf mevduatı en yüksek paya sahiptir. Banka kredilerinin sektörel dağılımında ise, ihtisas dışı krediler ve tarım kredileri en fazla kredi kullanan sektörler olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 22: Banka Mevduatının Sektörel Dağılımı 2004 (Bin YTL)

	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
YTL	1.221.029	112.190.493
YABANCI PARA	721.840	85.203.368
TOPLAM	1.942.869	197.393.862
TASARRUF MEVDUATI	1.017.694	62.522.629
RES. KUR. MEV.	29.543	6.397.044
TİC. KUR. MEVDUATI	119.650	22.905.479

BANKALARARASI MEV.	67	6.328.445
DÖVİZ TEVDİAT	721.840	85.203.368
DİĞER KURULUŞLAR	54.020	13.880.038
MADENLER, DEPO HES.	55	156.859
TOPLAM	1.942.869	197.393.862

(Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, 2005)

Tablo 23: Banka Kredilerinin Sektörlere Göre Dağılımı 2004 (Bin YTL)

	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
TARIM	37.901	3.847.082
GAYRİMENKUL	128	130.943
MESLEKİ	36.351	1.215.588
DENİZCİLİK	0	13.394
TURİZM	3.930	108.707
DİĞER	41.180	4.202.981
İHTİSAS DIŞI	511.741	92.963.094
TOPLAM	631.230	102.481.789

(Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, 2005)

3.3.4.4 Kamu Yatırım Harcamaları ve Özel Sektör Teşvikleri

Herhangi bir yörede oluşan yatırım fikrinin gelişmesi ve yatırıma yönelmeyle başlayan yatırım sürecinde, gerek yatırımların gerçekleştirilmesi öncesinde ve gerekse yatırım dönemi içerisinde, kamu veya kamu yararına çalışan kuruluşlar tarafından, değişik yatırım destekleri ile yatırımın gerçekleştirilmesine ve yörenin gelişmesine yardımcı olunmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda; yatırım teşvik belgelerinin bölgesel dağılımına bakıldığında ağırlıklı olarak Marmara Bölgesinin öne çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan, ülke genelinde yapılan yatırımlar imalat sanayi sektörü ve hizmetler sektörü ağırlıklı olarak gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda Balıkesir iline ait göstergelere bakılacak olursa;

Tablo 24: İlerdeki Kamu Yatırımları (2002-2004)

SEKTÖRLER	YILLAR	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
TARIM	2002	6.651	1.096.995
	2003	16.418	1.280.718
	2004	17.622	1.399.793
MADENCİLİK	2002	5.456	195.300
	2003	8.001	270.300
	2004	14.750	386.025
İMALAT	2002	60.853	705.597
	2003	24.632	665.554
	2004	13.962	411.882
ENERJİ	2002	14.000	2.060.200
	2003	14.000	2.656.150
	2004	15.500	2.746.575
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	2002	2.000	4.177.644
	2003	5.400	4.043.320
	2004	8.000	4.024.561
TURİZM	2002	0	157.566
	2003	0	120.971
	2004	0	93.892
KONUT	2002	200	1.064.911
	2003	0	834.658
	2004	0	348.169
EĞİTİM	2002	13.786	2.079.705
	2003	18.359	2.190.303
	2004	14.491	2.294.717
SAĞLIK	2002	3.467	744.529
	2003	6.603	918.038
	2004	10.200	1.162.433

DİĞER KAMU HİZMETLERİ	2002	15.199	3.251.117
	2003	11.936	3.029.211
	2004	23.854	3.225.296
İL TOPLAMI	2002	121.612	15.533.564
	2003	105.349	16.009.223
	2004	118.379	16.093.343

(Kaynak: Balıkesir Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Durum Raporu, 2005)

İlde toplam kamu yatırımları 2002 yılında 121.612 Bin YTL, 2003 yılında 105.349 Bin YTL, 2004 yılında ise 118.379 Bin YTL olup, Türkiye geneli için söz konusu yıllarda kamu yatırımı toplamı sırası ile 15.533.564 Bin YTL, 16.009.223 Bin YTL, 16.093.343 Bin YTL'dir. İl, en çok kamu yatırımını 2002 yılında almıştır.

İlde sektörler bazında bir değerlendirme yapıldığında ise; Turizm, Konut, Ulaştırma, Haberleşme de yok denecek kadar düşük bir kamu yatırımdan söz etmek mümkündür. Yine nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesinde temel faktör olan altyapı yatırımlarından eğitim ve sağlık adına yapılan yatırımlarında düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 25: Vergi Gelirleri

VERGİ GÖSTERGELERİ	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
Brüt Tahakkuk (Milyon)	TL	645.036.813	118.979.991.925
Brüt Tahsilat (Milyon)	TL	561.051.268	111.325.214.478
Tahsilat Oranı	%	86,98	93,57
Tahsilat İl Sırası	SIRA	(36)	
Tahsilat Artışı	%	10,66	23,84
İlin Tahsilat İçindeki Payı	%	0,50	100,00
İlin Tah. Vergi Sıralaması	SIRA	(17)	

(Kaynak: Balıkesir İl Defterdarlığı, Vergi Göstergeleri Durum Raporu, 2005)

İlin tahsilat oranı ile ilgili değerleri % 93.57 olan Türkiye ortalamasının altındadır. Ayrıca il vergi tahsilatı sıralamasında 17. sıradadır.

Tablo 26: Vergi Türlerine Göre Vergi Mükellefi Sayıları

FAAL VERGİ MÜKELLEFLERİNİN SAYILARI	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
Gelir Vergisi	34.242	1.774.568
Gelir Stopaj Vergisi	34.748	2.141.913
G.M.S.İ. Mükellef Sayısı	9.232	573.308
Basit Usul Vergilendirilen	23.959	814.532
Kurumlar Vergisi	5.436	632.093
Katma Değer Vergisi	32.609	2.230.815

(Kaynak: Balıkesir İl Defterdarlığı, Vergi Göstergeleri Durum Raporu, 2005)

Vergi türlerine göre vergi mükellefi sayılarına baktığımızda; gerek Türkiye’de gerekse ilde en fazla vergi mükellefi Gelir Stopaj Vergisindedir. Bunu sırası ile yine hem Türkiye hem ilde gelir vergisi mükellefleri izlemektedir.

Tablo 27: Yıllara Göre Verilen Teşvik Belgeleri ve Tutarları (2002-2004)

TÜM SEKTÖRLER (YTL)	YILLAR	BALIKESİR		TÜRKİYE TOPLAMI	
		BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM
	2002	51	112.563.854	3.002	15.719.420.349
	2003	29	107.732.516	3.876	26.171.487.016
	2004	39	261.435.413	4.078	21.494.065.156

(Kaynak: Balıkesir Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Durum Raporu, 2005)

Son üç yıl içindeki teşvik belgesi sayılarına bakıldığında; Balıkesir’de 119 belge alındığı görülmektedir. Öngörülen yatırım tutarı yaklaşık 470 Milyon YTL’dir. Sektörler bazında değerlendirme yapılacak olursa, bu yatırım teşviklerinin büyük çoğunluğu imalat sektöründe görülmekte, en düşük payı ise enerji sektörü almaktadır. Teşvik belgesi sayısında düşme olmakla beraber, öngörülen yatırım tutarlarında 2004 yılında artış olduğu gözlenmektedir.

Tablo 28: KOBİ Yatırım Teşvik Belgelerine Tahsis Edilen Yatırım ve İşletme Kredilerinin Dağılımı (2004)

KOBİ KREDİSİ TÜRÜ (2004 yılı)	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
BELGE SAYISI	ADET	2	416
YATIRIM KREDİSİ	YTL	59.500	50.568.289
İŞLETME KREDİSİ	YTL	79.500	10.338.093
TOPLAM KREDİ	YTL	139.000	60.906.382
SABİT YATIRIM	YTL	251.108	109.513.028
İSTİHDAM	KİŞİ	-	2.960

(Kaynak: Balıkesir Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Durum Raporu, 2005)

İlde 2004 yılında alınan teşvik belgesi sayısının 2 adet olduğu görülmektedir. Öngörülen kredilerin dağılımına bakıldığında; sabit yatırımların daha yüksek bir değere sahip olduğu görülmektedir.

3.3.4.5 Tarım Sektörü ve Yapısı

Doğal kaynak potansiyelini oluşturan tarım, hayvancılık ve ormancılık sektörleri açısından Balıkesir ilinin durumu ele alınacak olursa;

İlde tarımsal faaliyetler, topraktan gıda sanayiine kadar çok geniş sınırları kapsamaktadır. İl'in sahil kesimi zeytincilik, bağcılık ve balıkçılıkla uğraşmakta, iç kısımlarda ise her türlü toprak mahsulü, ormancılık ve hayvancılık alanlarında faaliyet görülmektedir.

İlin başlıca geçim kaynağı tarım ve tarıma dayalı sanayi olduğu gözlenir. Ekonomik faaliyetler içinde tarımın payı yaklaşık %49, sanayi ve hizmetlerin payı % 51 civarındadır.

Tarımsal üretim bakımından Manyas, Gönen, Balıkesir, Edremit, Havran, Burhaniye ovaları önemli yer tutar. İlde başta zeytin, buğday, arpa, mısır, tütün,

pamuk, ayçiçeği, şekerpancarı, yem bitkileri, kavun, karpuz, narenciye, sarımsak, şeftali, domates olmak üzere diğer sebze ve meyvelerin birçoğu yetiştirilmektedir.

İlin coğrafi avantajlarından kaynaklanan ürün çeşitliliği dikkati çekmektedir. Başta un, yem, zeytin, zeytinyağı, salça konserve, nebati yağ, şeker tarımsal hammaddelere dayalı üretimin, Balıkesir ekonomisinde yeri büyüktür.

İlde hayvancılık potansiyeli yüksektir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık, tavukçuluk, balıkçılık, arıcılık başlıca uğraş alanlarıdır. Son yıllarda tavukçuluk, yumurta başta olmak üzere süt ve süt mamulleri sektörleri önemli yer tutmaktadır. Buna bağlı olarak et, süt, süt ürünleri, yumurta üretebilmek, işleyebilmek için kesim hane, mandıra ve kümesler gibi işkolları oluşmuştur.

Tablo 29: İldeki Tarım Alanlarının Dağılımı (Ha)

TARIM ALANLARI	BALIKESİR	TÜRKİYE
Ekilen	297.116	17.562.656
Nadas	24.569	4.990.882
Sebze Bahçeleri	37.134	817.852
Meyve, Zeytin Ağaçlarının Kapladığı Alan, Bağ Alanı ve Çay Yetiştirmeye Ayrılan Alan	88.732	2.655.850
Toplam Alan	447.551	26.027.240

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004)

Tablo 30: Seçilmiş Tarla Ürünlerinin Üretim Miktarı (Ton)

TARLA ÜRÜNLERİ	BALIKESİR	TÜRKİYE
Buğday	431.798	19.000.000
Arpa	63.053	8.100.000
Mısır	21.569	2.800.000
Pirinç	23.437	223.200
Nohut	19.184	600.000

Fasulye	6.626	250.000
Yeşil Mercimek	252	55.000
Kırmızı Mercimek	-	485.000
Şeker Pancarı	71.839	12.622.934
Tütün	9.988	152.856
Kütlü Pamuk	10.659	2.295.417
Saf Pamuk	4.264	900.217
Ayçiçeği	18.857	800.000
Çiğit	5.991	1.307.920
Yer Fıstığı	33	85.000
Kuru Soğan	38.183	1.750.000
Kuru Sarımsak	28.045	98.000
Patates	33.341	5.300.000

(Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı İstatistikleri, 2003)

Türkiye ortalamasına göre seçilmiş tarla ürünlerinin üretim miktarlarına bakılırsa ilde; sarımsak, tütün, pirinç, buğday ve ayçiçeği üretimi dikkat çekicidir.

Tablo 31: Seçilmiş Meyve ve Sebzelerin Üretim Miktarı (Ton)

MEYVE ve SEBZE	BALIKESİR	TÜRKİYE
Taze Bezelye	6.072	54.000
Domates	504.104	9.820.000
Sivri Biber	65.051	1.370.000
Zeytin	122.859	850.000
Kavun	112.510	1.735.000

(Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı İstatistikleri, 2003)

Seçilmiş sebze ve meyvelerin üretim miktarları açısından ise; özellikle bezelye, domates, sivri biber, zeytin ve kavun üretim miktarları Türkiye toplam üretim oranına göre öne çıkan seçilmiş sebze ve meyveler arasındadır.

Tablo 32: Seçilmiş Canlı Hayvan Sayıları (ADET)

KÜÇÜK ve BÜYÜKBAŞ	BALIKESİR	TÜRKİYE
Koyun	654.664	25.431.539
Kıl Keçisi	146.939	6.516.088
Tiftik Keçisi	-	255.587
Sığır	242.925	9.788.102
Manda	769	113.356

(Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı İstatistikleri, 2003)

İlde seçilmiş canlı hayvan sayılarına bakıldığında; Koyun, kıl keçisi ve sığır varlığında Türkiye geneline göre önemli sayılabilecek paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 33: Seçilmiş Hayvansal Ürünler (Ton)

HAYVANSAL ÜRÜN	BALIKESİR	TÜRKİYE
Kırmızı Et	26.257	366.962
Süt	381.031	10.611.011
Yapağı	1.335	46.457
Kıl	54	2.741
Tiftik	-	333
Beyaz Et	161.520	898.582
Bal	1.293	69.540
Balmumu	94	3.130
İpek Kozası	2	169

(Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı İstatistikleri, 2003)

Seçilmiş hayvansal ürünlerde; beyaz et, kırmızı et, süt, bal ve balmumu, yapağı üretiminin ortalama seviyelerin üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 34: Su Ürünleri Miktarı (Ton)

SU ÜRÜNLERİ	BALIKESİR	TÜRKİYE
İç Su Üretimi	371	40.217
Deniz Üretimi	130	39.726
Tatlı Su Ürünleri	595	44.698

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı ve Su Ürünleri İstatistikleri, 2004)

Su ürünleri açısından bakıldığında, ilin özellikle tatlı su ürünleri üretimine ağırlık verdiği görülmektedir.

İl zengin bir orman potansiyeline sahiptir.

Tablo 35: İldeki Orman Varlığı (ha)

ORMAN ALANLARI	BALIKESİR	TÜRKİYE
Normal Koru	304.628,5	8.940.214
Bozuk Koru	232.971,5	6.499.380
Normal Baltalık	332.911,5	1.681.006
Bozuk Baltalık	107.717,5	4.068.146
Açıklık Alan	847.824,3	56.657.254
Ormanlık Oranı (%)	44,4	27,22

(Kaynak: Balıkesir Orman Bölge Müdürlüğü, 2005)

İldeki orman varlığına bakıldığında, normal baltalık orman alanlarında Türkiye toplamına göre oldukça yüksek orman alanlarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 36: İldeki Orman Ürünleri ve Miktarları (M3)

ORMAN ÜRÜNLERİ		BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
Dikili KÖY GELŞ. H.		M3	433.692	9.977.260
ENDÜSTRİ ODUNU	Tomruk	M3	145.361	3.065.439
	Tel Direği	M3	2.897	44.178
	Maden Direği	M3	15.426	447.155
	Sanayi Odunu	M3	31.554	741.393
	Kağıtlık Odun	M3	79.832	1.610.003
	Yap. Odun Toplamı	M3	275.070	5.908.168
	Lif Yonga Odunu	M3	113.336	2.329.897
	Sırık	M3	131	15.212
	End. Odunu Toplamı	M3	388.537	8.253.277
	Yakacak Odun	STER	363.932	8.119.555

(Kaynak: Balıkesir Orman Bölge Müdürlüğü, 2005)

İlde, Türkiye orman ürünleri üretiminin yaklaşık %10'unun elde edildiği söylenebilir.

3.3.4.6 Sanayi Sektörü ve Yapısı

Sanayi ve Ticaret alanlarında atılımlarını sürdüren Balıkesir' de tarımın geniş alanı kapsamı tarıma dayalı endüstri kollarının gelişmesini sağlamıştır.

Körfez Bölgesi'ndeki Ayvalık, Burhaniye, Edremit, Havran ilçeleri geleneksel olarak tarımsal yapıları nedeniyle, zeytin, zeytinyağı ve sabun sanayiinin merkezidir. İl' deki modern fabrikalar ise, Balıkesir Merkez ve Bandırma'dadır. Borik asit, Boraks, Sodyum Perborat, Sülfirik Asit, transformator, kağıt, çimento, mermer, metal ürünleri, tarım alet ve makinaları, elektrikli cihazlar, suni dokuma, deri, yapay gübre üreten fabrikalar bunların arasındadır. Merkez ilçede, tarım makinaları, çimento, sentetik çuval, trafo, jeneratör, un, Ayvalık ve Edremit'te; zeytin, zeytinyağı ve sabun, Bandırma'da beyaz et, ve gübre, Manyas ve Gönen'de; süt ve süt

ürünleri, Dursunbey'de orman ürünleri, mobilya sanayii, kağıt ürünleri, Bigadiç ve Sındırgı'da maden sektörleri yoğunlaşmıştır.

Tablo 37: İşletme ve İstihdam Sayıları

	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
İşletme Sayısı	ADET	1.150	46.481
İstihdam	Kişi	9.845	890.394
Personel/İşletme Oranı	A/işl.	9	19

(Kaynak: KOSGEB, Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporu, 2005)

İldeki işletme sayısına bakıldığında, toplam işletme sayısının 1.150 olduğu görülmektedir. İldeki personel / işletme oranı Türkiye ortalaması ile kıyaslandığında Türkiye ortalamasının yarısından daha az bir değerde olduğu görülmektedir.

Tablo 38: İşletmelerin İllere Göre Sıralaması

İŞLETME SAYISI	İL SAYISI	BALIKESİR
0 - 50	23	
51 - 100	9	
101 - 250	22	
251 - 500	10	
501 - 1000	8	
1001 - 2000	4	9.
2001 - 4000	2	
4001 - +	3	
	81	

(Kaynak: KOSGEB, Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporu, 2005)

Bu tabloda; işletme sayısı bakımından Türkiye genelinde 81 il sıralamasında Balıkesir'in 1001-2000 arası işletme grubunda ve genel sıralamada 9. sırada bulunduğu görülmektedir.

Tablo 39: İşletmelere ait İstihdamın İllere Göre Sıralaması

İSTİHDAM SAYISI	İL SAYISI	BALIKESİR
0 - 1.000	22	
1.001 - 2.500	18	
2.501 - 5.000	16	
5.001 - 10.000	8	18.
10.001 - 25.000	10	
25.001 - 50.000	3	
50.001 - 100.000	3	
100.001 - +	1	
	81	

(Kaynak: KOSGEB, Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporu, 2005)

Bu tabloda ise; İstihdam sayısı bakımından Türkiye genelinde 81 il sıralamasında Balıkesir'in 5.001-10.000 arası istihdam grubunda ve 18. sırada bulunduğu görülmektedir.

Tablo 40: İşkollarına Göre İşletme ve İstihdam Sayıları

FAALİYET KONUSU	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE
Gıda, İçki, İçecek ve Tütün Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	84	4.871
İstihdam	KİŞİ	1.442	105.309
Tekstil, Örmeye, Konfeksiyon ve Deri Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	72	9.456
İstihdam	KİŞİ	1.390	257.091
Ahşap İşleme ve Mobilya Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	420	7.214
İstihdam	KİŞİ	1.745	89.078
Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım			

İşletme Sayısı	ADET	43	1.173
İstihdam	KİŞİ	182	20.543
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	79	4.148
İstihdam	KİŞİ	758	73.049
Metal Dışı Olan Ürünler Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	72	2.120
İstihdam	KİŞİ	917	49.924
Metal Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	55	2.120
İstihdam	KİŞİ	436	49.924
Metal Eşya, Ölçme ve Makine Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	219	10.162
İstihdam	KİŞİ	1979	184.385
Diğer İmalat Sanayi			
İşletme Sayısı	ADET	10	1.402
İstihdam	KİŞİ	39	16.124
İş Kolunu Belirtmeyen			
İşletme Sayısı	ADET	96	3.487
İstihdam	KİŞİ	957	47.411
GENEL TOPLAM			
İşletme Sayısı	ADET	1.150	46482
İstihdam	KİŞİ	9.845	890.394

(Kaynak: KOSGEB, Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporu, 2005)

İldeki işkollarına göre işletme ve istihdam sayısı dağılımına bakıldığında; 420 işletme ve 1.745 kişi ile Ahşap İşleme ve Mobilya Sanayi işkolunun ilk sırada, 219 işletme ve 1.979 kişi ile Metal Eşya Ölçme ve Makine Sanayi işkolunun ise ikinci sırada bulunduğu görülmektedir. Yine Balıkesir ili imalat sanayi ürünleri satış hasılatı açısından; Gıda, Çimento, Tarım makineleri ve Mobilya ürünleri en yüksek değere sahip olan sanayi ürünleridir.

3.3.4.7 Maden Sektörü ve Yapısı

Çeşitli ve karmaşık bir jeolojik yapıya sahip olan il, yeraltı kaynakları yönünden de oldukça zengindir. Bunların başında “bor tuzları” gelmektedir. Bir çok sanayii ürününün yapımında kullanıldığı için çok önemli bir maden sayılan bor tuzları, il sınırları içinde çıkarılmaktadır. Sadece Türkiye çapında değil, dünyanın da en zengin rezervlerinden biri de ildir. Başlıca yatakları Sultançayırı, Bigadiç ve Taşköy dolaylarında olan bor tuzları; 19.yy’dan beri işletilmekte olup yurt dışına ihraç edilmektedir. İhraç edilen maddelerin başında Boraks gelmektedir. Bordan sonra kömür, demir başta olmak üzere krom, mermer, bakır, kurşun, dolomit, antimuan, kaolen gibi maden yatakları rezerv bakımından zengindir. Maden ve Jeotermal kaynakları ilin en önemli doğal zenginlikleridir.

Diğer madenler ise; demir (Eymir, Çarmık, Yaşyer, ve Kazdağı Çevresi), kurşun ve çinko (Avcılar, Balya, Halılar, Altınoluk), kayatuzu (Taşköy), manganez (Temaşalık), talk (Kapıdağ), volfram ve molibden (Kalabak köyü) ‘dir.²⁷⁹

Tablo 41: Madencilik ve Taş Ocakçılığı İşyeri ve İstihdam Sayısı

	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
İşyeri Sayısı (Adet)	Devlet	15	576
	Özel	76	1.191
TOPLAM		91	1.767
Çalışanlar Ortalaması (Kişi)	Devlet	862	54.601
	Özel	848	19.227
TOPLAM		1.710	73.828

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004)

İlde; madencilik ve taş ocakçılığında özel sektör işyeri sayısı 76, devlete ait işyeri sayısı ise toplam 15’dir. Bu değerleri Türkiye geneli ile kıyasladığımızda ildeki özel sektöre ait işyeri sayısının Türkiye’deki toplam özel sektöre ait işyeri sayısına göre yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir.

²⁷⁹ MTA Bölge Müdürlüğü, **Balıkesir İlinin Yer Altı Kaynakları**, Balıkesir, 2005.

3.3.4.8 Hizmet Sektörü ve Yapısı

3.3.4.8.1 Ticaret

Ticaret sektörü, gerek sanayileşme ve kentleşme olgularıyla olan iki yönlü bağlantısı ve gerekse yarattığı gelir ve istihdam açısından, tüm il ekonomileri için önemli sektörlerden biri konumunda bulunmaktadır.

Ticaret sektörü ülke ekonomisinin sanayi sektöründen sonra ikinci ağırlıklı sektörüdür. Benzer şekilde Marmara Bölgesi ekonomisinin en önemli ve ağırlıklı sektörlerinden birisi de ticaret sektörüdür. Buna bağlı olarak bölge illerinin ekonomilerinde de bu özellik benzer bir şekilde görülmektedir.

Ticaret sektörü Balıkesir il ekonomisi içinde beşinci ana ağırlıklı sektör konumundadır. Balıkesir'in sahip olduğu tarım ve hayvancılık potansiyeli, madencilik potansiyeli ve sanayi üretim yapısı mevcut ticari hayatın gelişmesinde ve canlılığında önemli bir yer tutmaktadır.

Balıkesir ekonomisinde ticaret sektörü önemli beş sektörden birisidir. Ticaret sektörü Balıkesir ili toplam GSYİH'sı içinde cari fiyat değerleriyle % 11,0 seviyesinde pay, %68,7 gelişme hızı ile beşinci sırada yer almakta olup, toplam GSYİH'ya katkısı da 209.228.217 YTL'dir.

Balıkesir ilinde gelişmiş ticari hayatın varlığı nedeniyle Balıkesir Ticaret Odası, Bandırma Ticaret Odası, Ayvalık Ticaret Odası, Burhaniye Ticaret Odası, Edremit Ticaret Odası, Erdek Ticaret Odası, Gönen Ticaret Odası, Susurluk Ticaret Odası olmak üzere 8 ticaret odası bulunmaktadır. İlde yine, tarıma dayalı ticari hayatın varlığı nedeniyle Balıkesir Ticaret Borsası, Bandırma Ticaret Borsası, Edremit Ticaret Borsası ve Gönen Ticaret Borsası olmak üzere 4 ticaret borsası bulunmaktadır.

Tablo 42: Balıkesir İli Genel Ticaret Durumu

	BİRİM	2004 YILI
ANONİM ŞİRKETLER	ADET	692
LİMİTED ŞİRKETLER	ADET	4219
KOLLEKTİF ŞİRKETLER	ADET	45
KOMANDİT ŞİRKETLER	ADET	4408
ESNAF ve SANATKARLAR	ADET	67.080
ESNAF ve SANATKARLAR ODALARI BİRLİĞİ	ADET	1
ESNAF VE SANATKARLAR ODASI	ADET	97
İHRACATÇI FİRMA	ADET	179
İTHALATÇI FİRMA	ADET	224
İHRACAT BİRLİKLERİ	ADET	2
SERBEST BÖLGE	ADET	-
TİCARET ODALARI	ADET	8
TİCARET BORSALARI	ADET	4

(Kaynak: Balıkesir Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Durum Raporu, 2005)

İlde özellikle esnaf sayısındaki yükseklik dikkat çekicidir. İldeki esnaf sayısı Türkiye geneline göre 5. sıradadır. İlin başlıca dış ticaret kapısı, Türkiye'nin önemli limanlarından olan Bandırma'dır. İlin ihracat ve ithalatının %90'ı bu limandan yapılmaktadır. Ancak Balıkesir'de üretilen ve dış satımı yapılan ürünlerin bir kısmı ve yurt dışından satın alınan bazı ürünler İzmir ve İstanbul gümrüklerinde de işlem görmektedir. Başlıca ihraç malları arasında asitborik, boraks, pentahidrat, boraks detahidrat, bentonit, tinkal cevheri, kolemanit cevheri, hamur mayası, zeytin, kaolen, sentetik çuval, salça, muhtelif deniz ürünleri, yumurta, tavuk eti, zeytinyağı, ayçiçeği yağı, jeneratör, gazete kağıdı, mermer bulunmaktadır. Başlıca ithal malları arasında ise amonyum sülfat, sülfürik asit, ayçiçeği tohumu, taş kömürü, saf amonyak, kalsiyum fosfat, mısır, sorgun, damızlık düve, ortofosfirik asit, soya fasulyesi, süttozu, polipropilen, kalsiyum fosfat, balık unu, kükürt, perhidrol, küspe, üre, muhtelif makine parçaları yer almaktadır.

Tablo 43: İhracatçı İşletme Sayıları Ve İhracat Değerleri

İHRACAT GÖSTERGELERİ	YIL	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
İHRACATÇI FİRMA SAYISI (ADET)	2001	123	28.907
	2002	144	31.717
	2003	167	35.584
	2004	179	39.419
İHRACAT DEĞERİ (1.000 \$)	2001	78.118	31.307.227
	2002	89.174	36.047.695
	2003	119.071	47.240.131
	2004	155.333	63.087.424

(Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri, 2004)

İlde bulunan ihracatçı işletme sayısında ve ihracat tutarında 2001-2004 yılları arasında her yıl artış olduğu görülmektedir. Ancak, ildeki ihracat tutarının Türkiye genelindeki payı çok düşüktür. Bu durum, ilde ihracat konusunda yetersizlik/eksiklik olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 44: İldeki İhracat Miktarlarının Sektörlere Göre Dağılımı

İHRACAT (ABD DOLARI)	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
TARIM ve ORMANCILIK	2.552.268	2.953.527.154
BALIKÇILIK	4.991.462	97.510.389
MADENCİLİK ve TAŞ OCAKÇILIĞI	78.053.057	639.014.865
İMALAT	129.678.312	58.688.015.991
DİĞER	136.592	395.585.627
İL TOPLAMI	215.411.691	62.773.654.026

(Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri, 2004)

Türkiye ortalamasına göre ihracat kalemlerinin payına bakıldığında; İlerdeki başlıca ihracatın Balıkçılık ile Madencilik ve Taş Ocakçılığı ürünlerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 45: İthalatçı İşletme Sayıları Ve İhracat Değerleri

İTHALAT GÖSTERGELERİ	YIL	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
İTHALATÇI FİRMA SAYISI (ADET)	2001	124	37.062
	2002	132	39.037
	2003	167	43.327
	2004	224	48.056
İTHALAT DEĞERİ (1.000 \$)	2001	92.935	41.081.602
	2002	97.995	51.391.386
	2003	124.138	69.183.326
	2004	149.525	97.370.108

(Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri, 2004)

İlin ithalat verilerine bakıldığında da, ihracatta olduğu gibi 2001-2004 yılları arasında her yıl bir artış söz konusudur.

Tablo 46: İlerdeki İthalat Miktarlarının Sektörlere Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
TARIM ve ORMANCILIK	117.097.001	2.709.884.582
BALIKÇILIK	0	7.806.929
MADENCİLİK ve TAŞ OCAKÇILIĞI	14.057.816	10.982.944.078
İMALAT	148.549.728	79.672.642.043
DİĞER	26.946.203	3.787.990.672
İL TOPLAMI	306.650.748	97.161.268.304

(Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri, 2004)

İlde, ithalatın sektörel dağılımında ilk sırada imalat sanayinin ikinci sırada tarım ve ormancılığın takip ettiği, bunu diğer sektör adı altında sınıflandırılmayan sektörlerin izlediği görülmektedir.

3.3.4.8.2 Turizm

Balıkesir ili; tarih, turizm, doğal ve folklorik değerler bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. İlin konumu gereği Anadolu'daki hemen hemen bütün medeniyetlerin izlerini bulabilmek mümkündür.

Kültür turizmi açısından Ayvalık ilçesi, tarihi ve kültürel dokusu itibariyle açık hava müze kent kimliğine sahip olmasının yanında, 22 adası ile birlikte sualtı dalış turizmi ile de ziyaretçilere alternatif bir spor faaliyeti sunarak turizm potansiyeli oluşturmaktadır.

Ege ve Marmara denizine kıyısı olan ilde; Alibey adası, Sarmısaklı, Burhaniye (Ören), Edremit (Akçay, Altınoluk), Gönen, Bandırma, Erdek, Marmara (Avşa, Türkeli) turizm açısından önemli merkezlerdir.

Kuş cenneti Milli Parkı, 260 'a yakın kuş türünü barındırmakta, ornitolojiye merak duyan herkesi beklemektedir.

Özellikle, Edremit Körfezi'nin kuzeyinde bulunan Kaz Dağları tabiat güzellikleri, tarihi değeri, manzara seyri, fauna-flora zenginliği ve bol su kaynakları ile büyük bir değere sahiptir. Bu yörede bulunan Şahinderesi Kanyonu, Jeep Safari veya Off-road için uygun mekanlardır. Ayrıca uluslararası alanda popüler hale gelen ve ülkemizde de giderek ilgi görmeye başlayan yamaç paraşütü, rafting, kaya tırmanışı gibi spor dallarında da değerlendirilmeyi bekleyen bir potansiyel oluşturmaktadır.

Ayrıca, Şahinderesi Kanyonu, Alp'lerden sonra en yüksek oksijen oranı ile en temiz havaya sahip olup, eko turizm meraklılarını cezbedecek potansiyele sahiptir. Kazdağları kendine özgü endemik bitki türleri ve şifalı otları ile de farklı bir turist profili yaratmaktadır.

Balıkesir ili termal kaynak bakımından da dünyanın radyoaktivite oranı en yüksek şifalı sularına sahiptir. Pamukçu, Gönen, Edremit – Derman, Edremit –

Gönen, Balya – Ilıca, Bigadiç – Hisarköy, Sındırgı – Hisarlan, Sındırgı – Emendere, Susurluk – Kepekler kaplıcaları, Balpaş termal tesisleri, Gönen dağ ılıcası ve Susurluk – Acı maden suyu termal merkezlerdir.

Balıkesir ilinde tescil edilmiş taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanları aşağıdaki gibidir.

Tablo 47: Sit Alanları

SİT ALANLARI	ADET
Arkeolojik Sit Alanı	103
Kentsel Sit Alanı	10
Doğal Sit Alanı	37
Tarihi Sit Alanı	-
Diğer Sit Alanları	
Arkeolojik ve Doğal Sit	3
Tarihi ve Doğal Sit	1
Tarihi+Doğal+Arkeolojik Sit	1
Tarihi ve Kentsel Sit	1
Toplam	156
Kültür (Tekyapı Ölçeğinde) ve Tabiat Varlıkları	2784
GENEL TOPLAM	2940

(Kaynak: Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıkları, 2005)

Balıkesir’de 4 adet müze bulunmaktadır. Bugün Kuva-yi Milliye Müzesi olarak kullanılmakta olan bina, Balıkesir’in önemli kültürel varlıkları arasında yer almaktadır. 15 Mayıs 1919 yıllarında İzmir’in işgalinden sonra, 16 Mayıs 1919’da Balıkesirlilerin toplanarak silahlı mücadele kararının alındığı ve Kuva-yi Milliye hareketinin başladığı bu binada, 6 Şubat 1923 tarihinde Balıkesir’e ilk gelişlerinde Mustafa Kemal Atatürk’de kalmıştır. Ayrıca müzede, Balıkesir’de ortaya çıkarılan arkeolojik eserler ile yöresel etnografik eserler de sergilenmektedir.

Böylesine büyük bir potansiyele sahip olan Balıkesir'in turizm verilerine bakacak olursak;

Tablo 48: İlerdeki Turist, Yatak ve Oda Sayıları

	YIL	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE TOPLAMI
Yabancı Turist	2004	Kişi	270.587	14.078.001
Yerli Turist	2004	Kişi	613.701	17.399.114
TESİS YATAK SAYISI				
Turistik Belgeli Tesis Sayısı	2004	Adet	66	2.295
Belediye Belgeli Tesis Sayısı	2003	Adet	450	7.637
Turistik Belgeli Yatak Sayısı	2004	Adet	9.145	431.100
Belediye Belgeli Yatak Sayısı	2003	Adet	22.532	399.369
TOPLAM BELGELİ TESİS	-	Adet	516	9.932
TOPLAM YATAK	-	Adet	31.677	830.469

(Kaynak: Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Turizm İşletmeleri İstatistik Verileri 2004)

İli, 2004 yılında yaklaşık 270.587, Türkiye'yi ise toplam 14.078.001 yabancı turist ziyaret ettiği görülmektedir. İlde toplam yatak sayısının ise, 31.677 olduğu görülmektedir. İlin tarihi ve doğal güzellikleri dikkate alındığında turist sayısı bakımından turizmden yeterli payı alamadığı anlaşılmaktadır. İle yönelik olarak yapılacak turizm faaliyetlerinin artırılması, söz konusu güzelliklerin tanıtımı için faydalı olacak ve özellikle yabancı turistleri bölgeye çekecektir.

3.3.5 Balıkesir İlinin İnsan Kaynağı Yapısı

3.3.5.1 Nüfus ve Özellikleri

Tablo 49: İl Nüfus Göstergeleri

DEMOGRAFİK GÖSTERGELER (2000)	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE	SIRA (81 İL İÇİNDE)
Toplam Nüfus	Kişi	1.076.347	67.803.927	16
Şehirleşme Oranı	%	53,66	64,90	47
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (1990-2000)	‰	9,96	18,28	48
İlin Yüzölçümü	Km ²	14.472	783.562	12
Nüfus Yoğunluğu	Kişi/Km ²	75,27	88,00	33
Doğurganlık Hızı	Adet	1,95	2,53	68
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	Kişi	3,47	4,50	79

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004)

Tablo 50: Toplam Nüfus, Şehir ve Köy Oranları ile Yıllık Nüfus Artış Hızı

YIL	KESİM	BALIKESİR	TÜRKİYE
1990	Toplam	974.274	56.473.035
	Şehir	468.750	33.656.275
	Köy	505.516	22.816.780
2000	Toplam	1.076.347	67.803.927
	Şehir	577.595	44.006.274
	Köy	498.752	23.797.653
Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰	Toplam	9,96	18,28
	Şehir	20,87	26,28
	Köy	-1,35	4,21

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004)

Balıkesir ilinin nüfus göstergeleri değerlendirildiğinde;

2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Balıkesir'in nüfusu 1.076.347'dir. Nüfusun 577.595'i (%54) şehirlerde, 498.752'si (%46) ise kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Balıkesir'de şehirleşme oranı %54 (Türkiye genelinde % 65), yıllık nüfus artış hızı ‰ 9,96, kilometrekare başına düşen kişi sayısı ise 75'tir. Nüfus artışının şehirde artarken köy nüfusunun azaldığı görülmektedir. Balıkesir ili şehirleşme oranının ve yıllık nüfus artış hızının Türkiye değerlerinden düşük olduğu dolayısı ile de kentleşme sürecinin halen devam etmekte olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, ilin nüfus yoğunluğu da Türkiye rakamlarından düşük seviyelerde seyretmektedir.

Tablo 51: Nüfusun İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Toplam Nüfus		Yıllık Nüfus Artış Hızı (binde)	Nüfus Yoğunluğu (km ² /kişi)
	1990	2000		
Merkez	246.329	287.709	15,52	198
Ayvalık	46.827	58.738	22,66	222
Balya	21.486	18.869	-12,98	20
Bandırma	103.260	120.753	15,65	204
Bigadiç	50.345	49.957	-0,77	49
Burhaniye	34.634	43.199	22,09	154
Dursunbey	52.230	47.429	-9,64	24
Edremit	63.430	93.351	38,63	128
Erdek	26.547	32.020	18,74	96
Gömeç	10.092	10.983	8,46	49
Gönen	67.599	71.804	6,03	64
Havran	25.711	26.782	4,08	49
İvrindi	37.181	37.891	1,89	50
Kepsut	30.138	28.022	-7,28	31
Manyas	29.310	25.148	-15,31	42
Savaştepe	24.337	23.355	-4,12	57
Sındırgı	52.004	47.784	-8,46	35

Susurluk	43.022	43.107	0,20	67
Toplam	974.274	1.076.347	9,96	75

(Kaynak: DİE, Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2003)

Balıkesir iline bağlı ilçelerin 1990 ve 2000 yılı nüfus göstergeleri incelendiğinde, Manyas, Balya, Dursunbey, Sındırgı, Kepsut, Savaştepe ve Bigadiç ilçelerinde nüfusun azaldığı görülmektedir. % 38,63 ile Edremit, % 22,66 ile Ayvalık ve % 22,09 ile Burhaniye ilde en yüksek yıllık nüfus artış oranına sahip ilk üç ilçedir.

3.3.5.2 Sosyal Altyapı

Bir ilin sosyal alt yapısı, söz konusu ilin kalkınmışlık düzeyinin başlıca göstergeleri arasında yer almaktadır. Eğitim altyapısı nitelikli insan kaynağı yetiştirme yönünden, sağlık altyapısı ise sağlıklı bireylere sahip olma açısından büyük önem arz etmektedir.

3.3.5.2.1 Eğitim

Tablo 52: Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci, Öğretmen Sayıları (2000 / 2001)

	BALIKESİR	TÜRKİYE
Okul Öncesi		
Okul Sayısı	215	9.643
Öğrenci Sayısı	5.160	256.444
Öğretmen Sayısı	250	14.525
İlköğretim		
Okul Sayısı	559	35.043
Öğrenci Sayısı	137.616	10.342.730
Öğretmen Sayısı	6.526	375.477
Ortaöğretim		
Okul Sayısı	52	2.638

Öğrenci Sayısı	25.623	1.489.865
Öğretmen Sayısı	1.556	72.586
Mesleki ve Teknik Lise		
Okul Sayısı	80	3.425
Öğrenci Sayısı	12.793	826.705
Öğretmen Sayısı	1.466	20.757

(Kaynak: DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, 2002)

Okullaşma düzeyi, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, meslek ve teknik liseler ile yüksek öğretim sınıflandırması ile incelenmiştir. Balıkesir’de okul öncesi çağıdaki çocukların % 10,6’sı okul öncesi eğitim almaktadırlar. Bu oran, ülke oranının oldukça üzerindedir.

Balıkesir’de ilköğretim düzeyinde okullaşma oranının % 106,7 seviyesinde olup, Türkiye oranının üzerinde olduğu görülmektedir.

Ortaöğretim seviyesinde hem genel olarak liseler, hem de mesleki ve teknik liseler bulunmaktadır. Genel liselerde okullaşma oranı % 47,4 ile Türkiye oranından (% 36,9) yüksektir.

Balıkesir’de genel liselerde okullaşma oranı kız ve erkek öğrenciler açısından incelendiğinde, dikkat çekici bulgulara ulaşılmaktadır. İstatistiklere göre, kız öğrencilerin okullaşma oranı genel liseler için %49,4 iken, bu oran erkek öğrencilerde %45,5 seviyesindedir. Bu durum, Türkiye çapında genel amaçlı liselerde kız öğrencilerin okullaşma oranı erkek öğrencilere göre daha düşük olarak gerçekleşmektedir.

Mesleki ve teknik liselerde okullaşma oranları incelendiğinde, Balıkesir’in % 23,7 seviyesinde bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oran, Türkiye genelinden (%20,5) yüksektir. Mesleki ve teknik liselerdeki okullaşma oranı cinsiyete göre incelendiğinde, kız öğrenciler için % 17,0, erkek öğrenciler için de %29,9 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Bu bulgular ışığında, mesleki ve teknik liselerdeki kız ve erkek öğrencilere göre okullaşma oranlarının ülke oranlarından (% 15,4, % 25,4) yüksek olduğu söylenebilir.

Ortaöğretimde okullaşma oranları incelendiğinde, kız çocukların lise ve dengi okullarda eğitim görme oranlarının oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum ise, Balıkesir halkının kız çocuklarının eğitimine verdikleri önemin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 53: Eğitim Kademelerine ve Cinsiyete Göre Okullaşma Oranları

	BALIKESİR	TÜRKİYE	SIRA (81 İL İÇİNDE)
Okul Öncesi			
Kız	10,6	6,0	
Erkek	9,8	6,4	
Toplam	10,2	6,2	15
İlköğretim			
Kız	102,5	93,2	
Erkek	110,8	102,6	
Toplam	106,7	98,0	17
Ortaöğretim			
Kız	49,4	34,4	
Erkek	45,5	39,3	
Toplam	47,4	36,9	9
Mesleki ve Teknik Lise			
Kız	17,0	15,4	
Erkek	29,9	25,4	
Toplam	23,7	20,5	27

(Kaynak: DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, 2002)

Tablo 54: Eğitimle İlgili Genel Göstergeler (%)

EĞİTİM GÖSTERGELERİ % (2000)	BALIKESİR	TÜRKİYE	SIRA (81 İL İÇİNDE)
Okur Yazar Nüfus Oranı	88,34	87,30	29
Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı	82,90	80,62	25
Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	7,07	8,42	24

(Kaynak: DPT, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, 2003)

İlin okur yazar nüfus ve kadın okur yazar nüfusu ortalamasının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu, ancak üniversite bitirenlerin okul bitirenlere oranında ise ilin, Türkiye ortalamasının biraz altında kaldığı görülmektedir. Buna karşın, Halk Eğitim Merkezi ve Mesleki Eğitim Merkezlerinin varlığı ildeki nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanabilmesi açısından son derece olumlu bir gelişmedir.

**Tablo 55: Mesleki Eğitim Merkezlerinde Kurum, Öğrenci Ve Kursiyer Sayıları
(2004-2005 Öğretim Yılı)**

	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE
Aday Çırak	Kişi	1	659
Çırak	Kişi	2.821	122.450
Kalfa	Kişi	2.217	71.135
Kalfalık Belgesi Alanlar	Kişi	1.739	58.531
Ustalık Belgesi Alanlar	Kişi	1.636	64.037
İşyeri Açma Belgesi Alanlar	Kişi	29	1.652
Usta Öğretici Belgesi Alanlar	Kişi	265	14.791
Toplam	Kişi	8.708	333.255
Kurum Sayısı	Adet	10	359

(Kaynak: Balıkesir İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Sayısal Veriler, 2005)

İl Millî Eğitim Müdürlüğü 2005 yılı verilerine göre; Mesleki Eğitim Merkezi kurum sayısı Balıkesir ilinde 10, Türkiye genelinde ise 359'dur. İldeki söz konusu kurumların 2004-2005 öğretim yılında toplam öğrenci ve kursiyer sayısı 8.708 olup, Türkiye genelinde 333.255 dir.

Tablo 56: Halk Eğitim Merkezlerinde Kurum ve Kursiyer Sayıları (2004-2005 Öğretim Yılı)

	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE
Meslek Kursları	Kişi	9.454	577.073
Sos. ve Kült. Kursları	Kişi	6.131	398.897
Okuma-Yazma Kursları	Kişi	815	150.133
Toplam	Kişi	16.400	1.126.103
Kurum Sayısı	Adet	19	922

(Kaynak: Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Sayısal Veriler, 2005)

Türkiye genelinde 922 adet Halk Eğitim Merkezi kurumu bulunmakta olup, bunlardan 19 adeti il içinde yer almaktadır. Türkiye geneli ile kıyaslandığında okuma-yazma kurslarına katılımın son sırada yer aldığı görülmektedir.

1992 yılında kurulan Balıkesir Üniversitesine ilişkin verilere değinecek olursak;

Tablo 57: İilde Bulunan Fakülte Ve Yüksek Okul Ve Meslek Yüksekokulu Sayısı

	BALIKESİR	TÜRKİYE
FAKÜLTELER		
Mühendislik-Mimarlık	1	95
İktisadi ve İdari Bilimler	1	77
Fen-Edebiyat	1	95
Ziraat-Orman-Su Ürünleri		45
Tıp		54
Veteriner		22
Eğitim-Teknik Eğitim	1	93
Güzel Sanatlar	1	40
İşletme-İktisat-Siyasal Bil.		13
Hukuk		47
İlahiyat		24
İletişim		25

Eczacılık		15
Dil-Tarih-Coğrafya		1
Diş Hekimliği		21
Denizcilik-Gemi İnşaat		4
Uçak-Uzay Bilimleri		1
Diğer		7
TOPLAM	5	679
YÜKSEKOKULLAR		
Turizm-Otelcilik	1	16
Beden Eğitimi ve Spor	1	44
Sağlık	2	89
Fizik T. ve Rehabilitasyon		7
Konservatuar		26
Yabancı Diller		23
Sivil Havacılık		5
Ev Ekonomisi		2
Hemşirelik		16
Uygulamalı Bilimler		3
Diğer		16
TOPLAM	4	247
MESLEK YÜKSEK OKULU		
M.Y.O	14	614
TOPLAM	14	614

(Kaynak: YÖK, Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu Raporu, 2004)

İlde 5 fakülte, 4 yüksekokul, 14 meslek yüksekokulu olup, Türkiye genelinde ise 679 fakülte, 247 yüksekokul ve 614 meslek yüksekokul bulunmaktadır.

Tıp, İletişim, Ziraat gibi fakültelerin ve Bilgisayar Mühendisliği ile Elektrik-Elektronik Mühendisliği gibi bölümlerin eksikliği görülmektedir.

Tablo 58: İlerdeki Öğrenci Sayıları

	BALIKESİR	TÜRKİYE
FAKÜLTELER	11.194	1.367.761
YÜKSEKOKULLAR	1.881	63.306
MESLEK YÜKSEK OKULU	11.348	323.598

(Kaynak: YÖK, Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu Raporu, 2004)

Türkiye genelinde fakültelerde, öğrenci sayısı 1.367.761 iken ilde 11.194'dür. Balıkesir üniversitesinde görev yapan akademik personel sayısı ise; 28'i profesör, 16'sı doçent, 146'sı yardımcı doçent, 132' si öğretim görevlisi, 52'si okutman, 196'sı araştırma görevlisi ve 12'si uzman olmak üzere toplam 582'dir.

Balıkesir üniversitesi'nin özellikle öğrenim kalitesi açısından bir çekim merkezi oluşturamadığı, bununla birlikte nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılmasında da yetersiz kaldığı görülmektedir.

3.3.5.2.2 Sağlık

Tablo 59: Genel Sağlık Bilgileri

Devlet Hastanesi sayısı	19
Yatak sayısı	2349
Özel hastane sayısı	3
Yatak sayısı	120
Sağlık merkezi sayısı	4
Sağlık ocağı sayısı	114
Ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezi	7
Verem savaş dispanseri	8
Halk sağlığı laboratuvarı	2

(Kaynak: Balıkesir Sağlık İl Müdürlüğü, İl Sağlık Verileri, 2003)

Balıkesir’de 19’u devlet, 3’ü özel olmak üzere toplam 22 hastane, 4 sağlık merkezi bulunmaktadır. T.C. Sağlık Bakanlığı 2003 İstatistik Yıllığına göre, ilde toplam 984 doktor görev yapmaktadır. İl genelinde doktor başına düşen nüfus 1.094’dır. Bu sayı, Türkiye genelinde 2003 yılı verilerine göre 788 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Balıkesir ilinde özellikle uzman ve pratisyen hekim ihtiyacının bulunduğu söylenebilir.

Tablo 60: İldeki Sağlık Personelinin Dağılımı

	HEKİM SAYISI	DIŞ HEKİMİ SAYISI	ECZACI SAYISI	SAĞLIK MEMURU SAYISI	HEMŞİRE SAYISI	EBE SAYISI
BALIKESİR	984	260	423	765	1.351	1.164
TÜRKİYE	86.143	15.022	23.516	44.291	69.405	41.510

(Kaynak: Sağlık Bakanlığı, İstatistik Yıllığı, 2003)

Tablo 61: İldeki Çeşitli Sağlık Göstergeleri

	BİRİM	BALIKESİR	TÜRKİYE
10.000 Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı	Kişi	9	13
10.000 Kişiyeye Düşen Diş Hekimi Sayısı	Kişi	2,4	2
10.000 Kişiyeye Düşen Eczane Sayısı	Adet	3,6	3
10.000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	Adet	24	23

(Kaynak: DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, 2002)

Sağlık verilerine bakıldığında, hekim sayısında Türkiye ortalamasının çok altında; Diş Hekimi, Eczane ve 10.000 kişiyeye düşen hastane yatağı sayılarında ise Türkiye ortalamaları düzeyinde ve de üzerinde olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, özellikle insan kaynakları altyapısının geliştirilmesinde etkili olan sağlık yatırımları alanında önemli bir sıkıntı yaşanmadığı görülmektedir.

3.3.5.3 İstihdam

Tablo 62: İldeki İşgücü Durumu (2004)

	BALIKESİR	TÜRKİYE
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus (000) kişi	1.542	70.556
15 Yaş Üstündeki Nüfus (000)	1.229	49.906
İşgücü (000)	603	24.289
İstihdam (000)	563	21.791
Eksik İstihdam (000)	22	997
İşsiz (000)	40	2.498
İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus (000)	626	25.616
İşgücüne Katılma Oranı (%)	49.1	48.7
İstihdam Oranı (%)	45.8	43.7
İşsizlik Oranı (%)	6.6	10.3

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004)

İldeki işgücü durumunu gösteren tabloya bakıldığında; işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı Türkiye ortalamasından daha yüksektir. Buna karşın işsizlik oranı da Türkiye ortalamasına göre daha düşük bir seviyede bulunmaktadır.

Tablo 63: İldeki Çeşitli İstihdam Göstergeleri Oranları (%)

İSTİHDAM GÖSTERGELERİ % (2000)	BALIKESİR	TÜRKİYE	SIRA (81 il içinde)
Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	56,75	48,38	55
Sanayi İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	8,63	13,35	30
Ticaret İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	8,93	9,67	15
Mali Kurumlar İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2,13	3,11	15
Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	35,82	43,52	31
Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	6,63	8,81	21
İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı	2,19	2,61	18

(Kaynak: DPT, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, 2003)

İlin istihdam göstergeleri değerlendirildiğinde; ilde tarım sektörü çalışanlarının ağırlıkta olduğu ve Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bulunduğu açıkça görülmektedir. Diğer işkollarında çalışanlar ve işverenlerin toplam istihdama oranında ise, Türkiye ortalamasının altında değerlere sahip olduğu, ve yine ücretli çalışanlar ve bunların içindeki kadın oranlarının Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Tablodan görüldüğü üzere, Balıkesir’de nitelikli insan kaynağı gerektirmeyen alanlarda ya da sektörlerde istihdamın söz konusu olduğu, bunda da nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılamaması ve de elde tutulamaması etkili olmaktadır.

Tablo 64: Sosyal Güvenlik Değerleri (2000)

		BALIKESİR	TÜRKİYE
EMEKLİ SANDIĞI	A	33.847	1.348.238
	B	45.529	2.163.698
BAĞKUR	A	32.249	1.277.444
	B	66.372	3.312.458
SSK	A	66.459	3.338.883
	B	97.972	6.565.167
TOPLAM	A	132.555	5.964.565
	B	209.873	12.041.323

A. Emekli Aylığı Alanların Sayısı

B. Sigortalı Sayısı

(Kaynak: DPT, İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, 2002)

Sosyal güvenlik verileri açısından bir değerlendirme yapılacak olursa; Balıkesir’de üç büyük sosyal sigorta kurumundan (Bağ-Kur, SSK, Emekli Sandığı) emekli aylığı alanların ve sigortalıların durumu yukarıdaki tabloda sunulmuştur. 2000 yılı itibariyle Balıkesir ili Türkiye genelinde toplam aktif sigortalı sayısına göre sıralandığında 12. sırada yer almaktadır. Toplam emekli aylığı alanların sayısına göre sıralandığında ise 7. sırada yer almaktadır. Buna göre Balıkesir’in bir emekli kenti konumunda bulunduğu ve girişimcilik konusunda yetersiz olduğu görülmektedir.

3.3.5.4 Göç

İç ve dış göç nedenleri olarak, kırsal alandaki ekonomik ve sosyal olanakların kısıtlılığı ve bu olanakların şehir yaşamında daha kolaylıkla elde edilebilmesi ve refahın yüksekliği ile bulunulan yerde iş imkanlarının kısıtlı olması sayılabilir. Bu bağlamda;

Tablo 65: Göç Oranları

2000 DÖNEMİ	ALDIĞI GÖÇ	VERDİĞİ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%o)
BALIKESİR	80.207	75.403	4.804	4,85

(Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004)

DİE'nin 2004 yılında yayınladığı Türkiye İstatistik Yıllığı verilerine göre Balıkesir ilinin dışarıdan aldığı göç sayısı 80.207 kişi, dışarıya verdiği göç sayısı ise 75.403 kişidir. Buna göre Balıkesir ilinin net olarak aldığı göç 4.804 kişi ve net göç hızı da % 4,85 olmuştur. Ancak ilin aldığı göç itibariyle, daha çok niteliksiz insan kaynağına sahip olduğu, buna karşın verdiği göç itibariyle de, öğrenim, çalışma ve iş kurma amaçlarıyla il dışına çıkan yetişmiş, nitelikli insan kaynağının söz konusu olduğu bilinmektedir.

3.3.5.5 Girişimcilik Yapısı

2005 yılı itibariyle KOSGEB Saha Araştırması kapsamında, Balıkesir ilinde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerden 1.131'i üzerinde yapılan araştırma sonucunda elde edilen verilerden hareketle, Balıkesir ilinin girişimcilik yapısı şu şekilde değerlendirilebilir:²⁸⁰

²⁸⁰ KOSGEB, *Saha Araştırma Çalışması*, Balıkesir İli Değerlendirme Raporu, Ankara, 2005, s.1-62.

- Değerlendirilen işletmelerden %82'si tüketim malı geri kalanlar ise sanayi girdisi üretmektedir.
- İşletmelerin faaliyet konularına bakıldığında, %28.5'lik bir payla mobilya imalatı birinci sırada bulunmaktadır.
- İşletmelerin %56'sı küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri dışında faaliyet göstermektedir.
- İşletmelerin kuruluş yıllarına bakıldığında, %40'lık bir bölümü 1990-2000 yılları arasında, %26'lık bir bölümü ise 2000 yılı sonrasında kurulmuştur.
- İşletmelerin hukuki statüsüne bakıldığında, %70'i şahıs işletmesi statüsündedir.
- İşletmelerin kuruluş şekline bakıldığında, %75'lik bir payla birinci sırada yeni kurulmuş işletmeler, ikinci sırada ise aileden devir alınan işletmeler bulunmaktadır.
- İşletmelerin üretim yeri mülkiyetine bakıldığında, %51'lik bölümünün kendi mülkiyeti, geri kalanın ise kira olduğu görülmektedir.
- İşletmelerin tepe yöneticilerinin %81'i aynı zamanda işletme sahibidir. İşletme sahiplerinin eğitim durumlarına bakıldığında, %61'lik payla büyük çoğunluğu ilköğretim mezunudur.
- İşletme yöneticilerinin eğitim durumuna bakıldığında ise, %45'i üniversite mezunudur.
- İşletme sahiplerinin ve yöneticilerinin yaşlarına bakıldığında, %35'lik bir payla birinci sırada (31-40) yaş grubu yer almaktadır.
- İşletmelerde çalışanların sayısına bakıldığında, %78'lik bir payla (1-9) arası işçi çalıştıran işletmeler ilk sırada yer almaktadır.
- Çalışanların eğitim durumlarına bakıldığında, %54'lük payla ilköğretim mezunları ilk sırada yer almaktadır.
- İşletmelerin ihracat yapma oranlarına bakıldığında, ancak %11'i ihracat yapmaktadır.
- İhracat yapmama nedenlerine bakıldığında, kaynak yetersizliği (teknoloji, sermaye ve malzeme eksikliği vb.) birinci sırada yer almaktadır.
- İşletmelerden %70'i ürünlerini kendi markaları ile satmaktadırlar.

- Tescilli marka ve patent'e sahip işletme oranlarına bakıldığında, %80'lik bir payla bunlara sahip olmayan işletmeler ilk sırada yer almaktadır.
- KOBİ teşvik belgesine sahip işletmelerin oranı ise %4'lük bir paya sahiptir.
- Bilişim altyapısına bakıldığında, işletmelerin %29'u internet bağlantısına sahip ve ancak %3'ü elektronik ticaret yapmaktadır.
- Bilgisayar kullanım amacına bakıldığında, %10'luk payla son sırada araştırma ve tasarım amaçlı kullanımın olduğu görülmektedir.
- İşletmelerin sermaye yapılarına bakıldığında, %82'si 50.000 YTL'nin altındadır.
- Kredi kullanım durumuna bakıldığında, ancak %25'lik bölümü kredi kullanmaktadır.
- Kullanılan kredi türüne bakıldığında, %93'ü işletme, %5'i yatırım ve %2'si ihracat kredisi kullanmaktadır.
- İşletmelerden %56'sı yeni yatırım yapma kararında ve ancak bunlardan %3'ü Ar-Ge ve tasarım amaçlı yatırımlardır.
- İşletmelerin ilçelere göre dağılımına bakıldığında, %92'lik kısmı Balıkesir merkezde faaliyet göstermektedir.
- İşletmelerden %76'sında sistemli pazar araştırması yapılmamakta, %63'ünde de yeni ürün geliştirme fikri yer almamaktadır.
- İşletmelerden %80'i yurt içi ve yurt dışı fuarlara katılmamaktadır.
- İşletmelerden %78'i eğitim ve geliştirme uygulamalarına önem vermemektedir.
- İşletmelerin %77'si teknoloji ve Ar-Ge çalışması yapmamaktadır.
- İşletmelerin %98'i dışarıdan danışmanlık ve eğitim hizmeti almamaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Balıkesir ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin, henüz gelişime ve yeniliğe açık olmadıkları, Ar-Ge çalışmaları başta olmak üzere, teknoloji geliştirme, yenilik yaratma, yeni ürün geliştirme ve yeni yatırımlara girişme konularında zayıf kaldıkları, eğitim ve geliştirme faaliyetlerine gereken önemi vermedikleri ve bu bağlamda yeterince nitelikli ve girişimci insan kaynağına sahip olmadıkları görülmektedir.

3.3.6 Balıkesir İlinde İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli

Bu aşamada, daha önce geliştirilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin Balıkesir açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Daha önce ele alınan Balıkesir ilinin kalkınma potansiyeli ve insan kaynağı yapısının analizi ışığında, modelin unsurları ve amaçları Balıkesir açısından değerlendirilecektir. Bu amaçlara ulaşmak için izlenmesi gereken politikalar üç grupta incelenecektir. Bunlar; Balıkesir’de altyapı politikası, Balıkesir’de ekonomi politikası ve Balıkesir’de insan kaynakları politikasıdır.

3.3.6.1 Modelin Temel Unsurlarının Balıkesir İçin Değerlendirilmesi

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temelinde nitelikli insan kaynağı yer almaktadır. Bu bağlamda Balıkesir’de, modelin temel unsurlarından olan insan kaynağı altyapısının varlığı veya oluşturulması, diğer unsurlarla birlikte modelin işleyişinde etkin rol oynayacaktır. Modelin temel unsurları Balıkesir için değerlendirildiğinde;

Balıkesir’de doğal altyapı: Modelin Balıkesir’de uygulanabilirliği, doğal altyapının varlığına ve potansiyellerin nitelikli ve girişimci insan kaynağı tarafından farkında olunmasına bağlıdır. Balıkesir’de ancak, potansiyellerin farkında olan ve bunları etkin şekilde değerlendiren insan kaynağı, diğer unsurlarla birlikte bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde etkin rol alabilir.

Balıkesir ili, stratejik bir konuma sahiptir. Ege ve Marmara bölgesi arasında köprü görevi üstlenmekte ve denize kıyısı olması itibarıyla de dışa açılmaya imkan vermektedir. Çeşitli ve karmaşık bir jeolojik yapıya sahip olan il, yeraltı kaynakları yönünden de oldukça zengindir. Maden ve Jeotermal kaynakları ilin en önemli doğal zenginlikleridir. Sadece Türkiye çapında değil, dünyanın da en zengin rezervlerinden biri olan bor tuzları ildir. İl, termal kaynak bakımından dünyaca bilinen şifalı sulara sahiptir. Ayrıca, Kazdağları (İda Dağı), denizi ve sahili yanında dağın eteklerine doğru yayılan güzel köyleri ve daha çok da, şifa dağıtan bol oksijenli havası ile ünlüdür. Balıkesir, yenilenebilir doğal kaynaklardan enerji elde etme potansiyeline de sahiptir.

Balıkesir’de tarım, ulaştırma ve haberleşme, sanayi ve ticaret sektöru ağırlıklı bir sosyo-ekonomik yapı görölmektedir. İilde tarımsal faaliyetler, topraktan gıda sanayiine kadar çok geniş sınırları kapsamaktadır. İlin coğrafi avantajlarından kaynaklanan ürün çeşitliliği dikkati çekmektedir. İilde hayvancılık potansiyeli yüksektir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık, tavukçuluk, balıkçılık, arıcılık ve tatlı su ürünleri potansiyeline sahiptir. İl zengin bir orman potansiyeline sahiptir. Turizm açısından da; kúltür turizmi, deniz turizmi, doğal turizm ve alternatif turizm potansiyeli yüksektir.

Göröldüđu gibi Balıkesir ili; konumu, coğrafi yapısı, doğal kaynakları, kúltürel değerleri, tarım, sanayi, maden ve turizm potansiyeli ile kısacası doğal altyapı açısından bölgesel kalkınma için büyük potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyellerin farkında olunması ve harekete geçirilmesi açısından yetersizlikler söz konusudur. Bu durum Balıkesir’de nitelikli ve girişimci insan kaynağının, sayı ve nitelik açısından istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir.

Balıkesir’de fiziki altyapı: İkinci olarak modelin Balıkesir’de uygulanabilirliği, fiziki altyapının varlığına yani uygun yatırım ortamının yaratılmasına ve çekim merkezinin oluşturulmasına bağlıdır. Bu noktada merkezi ve yerel yönetim yatırımları ile bölgede bulunan insan kaynağına büyük iş düşmektedir. Bu bağlamda, bölgenin ve sahip olunan potansiyellerin ulusal ve uluslar arası düzeyde tanıtımında, bilgi ve teknoloji altyapısının oluşmasında, nitelikli insan kaynağı bölgesel kalkınma adına etkin rol oynayacaktır.

Balıkesir fiziki altyapı açısından değerlendirildiğinde, ulaşım, haberleşme, inşaat, enerji ve sanayi altyapı açısından kısmen yetersizliklerin olduğu gözlenmektedir. Öncelikle ulaşım açısından, havayolu ulaşımında sıkıntı yaşanmakta ve havaalanı yetersiz durumdadır. Yine deniz ulaşımı açısından Bandırma büyük bir limana sahip olmasına karşın etkin ve verimli kullanılmamaktadır. Bunun yanında ilde, 1 Sanayi Odası, 8 Ticaret Odası, 5 Ticaret Borsası ve 97 Esnaf Odası faaliyetlerini yürütmektedir. Balıkesir ilinde Küçük Sanayi Sitesi yeterli düzeydedir ancak Organize Sanayi Bölgesi açısından sıkıntı yaşanmakta ve sadece 1 (OSB) faaliyette bulunmaktadır. Serbest Bölge ve Teknoloji Geliştirme Bölgesi bulunmamaktadır. Sanayinin gelişimine katkıda bulunan diğer oluşumlar çerçevesinde, Kamu ve Üniversite laboratuvarlarının sayısı 32’dir.

Balıkesir ilinde KOSGEB desteği ile kurulan Ortak Kullanım Atölyeleri (ORTKA) ve kurulan Ortak Kullanım Laboratuvarı (ORTLAB) bulunmamaktadır. Yine, Balıkesir ilinde İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) ve Teknoloji Geliştirme Merkezi (TEKMER) bulunmamaktadır.

İlde kurulmuş bir teknopark veya geniş donanımlı bir araştırma geliştirme birimi bulunmamaktadır. Balıkesir, teknoloji geliştirme, sınai ve fikri mülkiyetin geliştirilmesi ve iş dünyasının zenginleştirilmesi için gerekli alt yapıya sahip değildir. Ancak, Balıkesir Üniversitesi'nin özellikle teknik eğitim veren birimleri ilin ihtiyaç duyduğu araştırma geliştirme çalışmalarına cevap verebilir. Organize bölgeler ve küçük sanayi siteleri ile Balıkesir ilçelerine yayılmış çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının bir kısmında araştırma geliştirme birimleri bulunmaktadır. Ancak yinede bunlar sayı ve nitelik açısından yetersiz durumdadır.

Görüldüğü gibi Balıkesir'de, uygun yatırım ortamının yaratılması ve çekim merkezinin oluşturulmasında kısmen yetersizlikler bulunmakta ve fiziki altyapı bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek için istenilen düzeyde değildir.

Balıkesir'de kurumsal altyapı: Balıkesir halkı, mevcut yaşam biçimi, görece eğitilmiş nüfusu, yeniliğe ve gelişime pek de açık olmayan kent kültürü ve de yetersiz olan sosyal sermayesi ile uzun dönemde bilgi toplumunun getirdiği sosyal değerleri bölge içine uyarlayıp geliştirebilecek potansiyele sahip değildir.

Bu nedenle Balıkesir'de merkezi ve yerel yönetimlerin; katılımçılık, ortaklık, işbirliği vb. sosyal değerleri topluma yayma ve bu anlayışı kazandırma yolunda bir yönetim felsefesi sergilemesi gerekir.

Bunun yanında, Balıkesir'de yerel yönetimler, ticaret odası, sanayi odası, meslek odaları ve şirketler ile sivil toplum kuruluşları ve üniversite-sanayi arasında sinerjik işbirliği ve yenilik ağları kurma çabası düşüktür. Her ne kadar, Balıkesir Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (BASİAD), Ege Sanayici ve İşadamları Derneği (ESİAD) ile birlikte yürüttüğü ortak çalışmalar, eğitim seminerleri ve konferanslar söz konusu ise de bu tür çalışmaların genel olarak yetersizliği dikkat çekmektedir.

Balıkesir’de yeni ağ sistemlerinin kurulması ve mevcutlarının iyileştirilmesi amacıyla yapılacak çalışmalar, bölgenin ekonomik bir çekim merkezi olmasına yardımcı olacaktır.

Balıkesir’de insan kaynakları altyapısı: Bölgeler sahip oldukları potansiyellerini, insana özgü bilgi ve yetenek olmaksızın harekete geçiremezler. Bireyin niteliğini ve verimliliğini geliştirmeye yönelik; eğitim, sağlık, beslenme, konut ve g için yapılan yatırımlar bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesindeki en önemli faktörlerdendir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma için nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinin ve insan kaynakları yatırımlarının gerekliliği açıktır. Bu doğrultuda yetiştirilen nitelikli insan kaynağı; sahip olduğu bilgi, beceri, ve tecrübenin yanında yaratıcı, yenilikçi ve girişimci kimliği ile bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesinde ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Bu bağlamda Balıkesir, insan kaynakları altyapısının oluşması adına, bölge halkının eğitim, sağlık, beslenme ve konut ihtiyaçlarına kısmen cevap verebilecek düzeydedir. Ancak, g konusu ile girişimci ve nitelikli insan kaynağının yaratılması konusunda bazı yetersizlikler söz konusudur.

Balıkesir ilinde, şehirleşme oranının ve yıllık nüfus artış hızının, Türkiye değerlerinden düşük olduğu dolayısı ile de kentleşme sürecinin halen devam etmekte olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, ilin nüfus yoğunluğu da Türkiye rakamlarından düşük seviyelerde seyretmektedir. Okullaşma düzeyinin, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, meslek ve teknik liseler açısından Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. İlin okur yazar nüfus ve kadın okur yazar nüfusu ortalamasının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu, ancak niversite bitirenlerin okul bitirenlere oranında ise ilin, Türkiye ortalamasının biraz altında kaldığı görülmektedir. Balıkesir niversitesi’nin özellikle öğrenim kalitesi açısından bir çekim merkezi oluşturamadığı, bununla birlikte nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılmasında da yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle insan kaynakları altyapısının geliştirilmesinde etkili olan sağlık yatırımları alanında önemli bir sıkıntı yaşanmadığı görülmektedir. İlin istihdam yapısına bakıldığında; işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı, Türkiye ortalamasından daha yüksektir. Buna karşın işsizlik oranı da Türkiye ortalamasına göre daha düşük bir seviyede bulunmaktadır.

İstihdam açısından, tarım sektörü çalışanlarının ağırlıkta olduğu ve Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bulunduğu açıkça görülmektedir. Diğer işkollarında çalışanlar ve işverenlerin toplam istihdama oranında ise, Türkiye ortalamasının altında değerlere sahip olduğu, ve yine ücretli çalışanlar ve bunların içindeki kadın oranlarının Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Balıkesir’de nitelikli insan kaynağı gerektirmeyen alanlarda ya da sektörlerde istihdamın söz konusu olduğu, bunda da nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılamaması ve de elde tutulamaması etkili olmaktadır.

Bunun yanında, Balıkesir ili hem il dışından hem de ilçelerden göç almaktadır. Ancak göç eden insan kaynağının ile getirdikleri artı değerler ve nitelikli özellikleri düşük olmakta ya da hiç olmamaktadır. Balıkesir aynı zamanda dışa da göç vermektedir. Balıkesir’in ekonomik olanaklarının yetersiz kalması, nitelikli işgücünün gelişmiş bölgelere kaymasına neden olmaktadır. Bu bağlamda araştırma-geliştirme ve uygulama bilgisine sahip insan kaynağının Balıkesir istihdamındaki eksikliği hissedilmektedir.

Yine, bölgenin ihtiyacı olan nitelikli ve girişimci insan kaynağının yetiştirilmesi adına Balıkesir Üniversitesinin teknik ve mesleki eğitim kalitesi açısından yetersiz durumda bulunması, bölge dışına eğitim amaçlı beyin göçünü ortaya çıkarmaktadır. Başarılı öğrenciler Büyükşehirlerdeki üniversiteleri tercih etmekte ve sonrasında da iş hayatlarına bu şehirlerde devam etmektedirler. Bu durum ise, dışarıda yetişen nitelikli insan kaynağının tekrar bölgeye dönmemesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle Balıkesir üniversitesinin öğrenciler için cazibe merkezi haline dönüştürülmesi gerekmektedir.

Balıkesir nitelikli ve girişimci insan kaynağı eksikliğine bağlı olarak, yenilik ve bilgi üretimi yeteneği zayıf olan bir ildir. Bu bağlamda, Balıkesir’de nitelikli insan kaynağı yetiştirilebilir ve bu insan kaynağının ilde kalması sağlanabilirse ya da ile dışarıdan nitelikli insan kaynağı çekilebilirse, bilgi birikimi ve yayılımı ile birlikte yenilik üretimi ve girişimcilik hız kazanacak, böylece bölgesel kalkınma gerçekleşebilecektir.

Balıkesir’de yığılma ekonomileri: Balıkesir’de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli uyarınca; doğal altyapının varlığı ve potansiyellerin farkında olma, fiziki altyapı ile birlikte uygun yatırım ortamının yaratılması ve çekim merkezinin oluşturulması, kurumsal altyapıyla beraber yönetsel destek, katılımcılık ve sosyal sermayenin oluşturulması, son olarak nitelikli ve girişimci insan kaynağı altyapısının varlığı ile yığılma ekonomileri gerçekleşmiş olacaktır. Balıkesir’in bölgesel kalkınmayı sağlayabilmesi için yığılma ekonomilerinin yaratacağı dışsallıklardan yararlanması gerekir.

Ancak bu noktada, Balıkesir’de fiziki altyapının girişimciyi çekme açısından istenilen düzeyde olmaması, potansiyellerin farkında olunmaması, kurumsal altyapıda bir takım eksikliklerin bulunması, nitelikli insan kaynağındaki eksiklikler yığılma ekonomilerinin istenilen düzeyde oluşmasını engellemektedir. Bunun yanında Balıkesir’in organize sanayi bölgeleri açısından yeterince gelişme gösteremediği görülmektedir. Yine Balıkesir’de, yığılma ekonomilerini hızlandıran serbest bölgenin olmayışı ve il içerisinde teknoloji ve bilgi yoğun üretim yapılamaması yığılma ekonomilerinin oluşumunu ve bölgesel kalkınmayı olumsuz etkilemektedir.

Balıkesir’de bölgesel kalkınma ajansı: Balıkesir’de, yerel yönetimler, işletmeler, üniversite, sanayi ve ticaret odaları, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ile vatandaşlar arasında ve diğer bölgeler arasında kurulacak sinerjik ağları organize edecek, girişimcileri bilgilendirip yönlendirecek bir kurum olan Bölgesel Kalkınma Ajansına ihtiyaç vardır.

Balıkesir’de kurulacak olan Bölgesel Kalkınma Ajansı, bölgedeki kurumlar arası ağ oluşumunu, AR-GE faaliyetlerini, yerel işletmeleri ve yerel girişimciliği destekleyerek bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde etkin rol oynayacaktır.

Balıkesir’de girişimcilik: Girişimcilik belirli bir bölgedeki organizasyonel ve kurumsal aktörlerin kaynakları harekete geçirip dağıtma işlevidir. Bu dağıtım işlevinin hareket noktası insan kaynağıdır. İnsan kaynağı sahip olduğu bilgi ve tecrübe nedeniyle girişimciliği yayma imkanına sahiptir. Ve yine girişimciliğin altyapısının oluşabilmesi, insan kaynağına bağlıdır.

Bunun yanında girişimcilik oluşumunu belirleyen etkenler arasında; gelenekler, ahlaki kurallar, sosyal çevre vb. gibi kültürel yapı, iş kurulacak bölgedeki nüfus yapısı ve yoğunluğu, kurulacak iş için gerekli insan gücünü yetiştirecek örgün ve yaygın mesleki/teknik eğitim imkanları, hükümetlerin uyguladığı teşvik tedbirleri, doğal kaynaklar, iş kurulacak bölgedeki altyapı ve üstyapı sorunlarının çözülmüş olması, aşırı bürokrasinin olup olmaması, kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, toplumdaki sosyal hareketler rol oynamaktadır.

Bu bağlamda Balıkesir'de; girişimcilik kültürü ya da geleneğinin oluşmadığı bu nedenle de girişimcilik ruhuna sahip olunmadığı; iş kurulacak bölgedeki nüfus ve istihdam yapısının istenilen düzeyde bulunmadığı; nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi için gerekli olan örgün ve yaygın mesleki/teknik eğitim imkanlarında yetersizliklerin bulunduğu; yerli ve yabancı girişimcileri bölgeye çekecek oluşumlarda da bir takım yetersizliklerin bulunduğu görülmektedir. Yine Balıkesir ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin, henüz gelişime ve yeniliğe açık olmadıkları, Ar-Ge çalışmaları başta olmak üzere, teknoloji geliştirme, yenilik yaratma, yeni ürün geliştirme ve yeni yatırımlara girişme konularında zayıf kaldıkları, eğitim ve geliştirme faaliyetlerine gereken önemi vermedikleri ve bu bağlamda yeterince nitelikli ve girişimci insan kaynağına sahip olamadıkları görülmektedir.

3.3.6.2 Balıkesir'de İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modelinin Amaçları

Balıkesir'de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin amaçları, yukarıda değinilen modelin temel unsurlarının oluşturulması ve geliştirilmesini sağlamaya yöneliktir. Öncelikli amaç, Balıkesir'de insan kaynakları altyapısının oluşturularak nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılması ya da bölgeye çekilmesidir.

Balıkesir'de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin amaçları şöyle sıralanabilir;

- Balıkesir'in doğal, kültürel ve tarihi varlıklarını ortaya çıkarmak, geliştirmek ve potansiyellerin farkına varılmasını sağlamak,

- Balıkesir'in altyapı sistemlerini (ulaşım, haberleşme, inşaat, enerji ve sanayi altyapısı) geliştirmek,
- Balıkesir'de, kent planlaması ile çevre kalitesini ve sosyal yaşamı geliştirerek, bölgeyi yaşanabilir ve tercih edilebilir bir cazibe merkezi haline getirmek,
- Balıkesir'de kurumsal altyapının oluşturulmasını sağlamak ve işlerliğini artırmak,
- Balıkesir'deki bilgi ve teknoloji altyapısını geliştirmek,
- Balıkesir'in diğer illerle olan ulaşım, enerji, bilgi ve teknoloji altyapısını geliştirmek, yığılma etkilerini güçlendirmek,
- Balıkesir'in ticaret hacmini artırarak, Bandırma limanını genişletmek,
- Balıkesir'de sinerjik ağ sistemlerini oluşturmak ve geliştirmek,
- Balıkesir Bölgesel Kalkınma Ajansını kurmak,
- Balıkesir'in ilçeleriyle, çevre iller ve diğer bölgeler ile küresel çapta sosyo-ekonomik bağlantılarını kurmak ve geliştirmek,
- Balıkesir'de eğitimli ve sağlıklı bir bölge insanı yaratmak,
- Balıkesir'de teknik ve mesleki eğitimi geliştirerek nitelikli işgücü havuzu oluşturmak,
- Balıkesir halkına; çalışma disiplini, grup çalışması, ortaklık, işbirliği, katılımcılık, yaratıcılık gibi değerleri ve toplumsal sorumluluk bilincini kazandırmak,
- Balıkesir'de yerel girişimcilerin ve KOBİ'lerin büyüebilmeleri için uygun ekonomik, sosyal ve kültürel ortam oluşturmak,
- Balıkesir'e girişimcilik, yenilik ve ihracat kültürü yaymak,
- Balıkesir'de girişimci, yenilikçi ve yaratıcı, kısacası nitelikli insan kaynağı yaratmak ya da nitelikli insan kaynağını Balıkesir'e çekmek.

Bu amaçların gerçekleşebilmesi için Balıkesir'de çeşitli politikaların uygulanması gerekmektedir. Uygulanması gereken söz konusu politikalar aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

3.3.6.3 Balıkesir’de İnsan Kaynaklarına Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli Çerçevesinde Uygulanması Gereken Politikalar

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeline göre, Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla uygulanması gereken politikalar; altyapı politikası, ekonomi politikası ve insan kaynakları politikası olmak üzere üç kısımda ele alınmaktadır.

3.3.6.3.1 Balıkesir’de Altyapı Politikası

Balıkesir’de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde uygulanacak altyapı politikası; bölgeyi fiziki ve sosyo-kültürel açıdan zenginleştiren, bölgeyi yaşanabilir ve yatırım yapılabilir bir hale getiren, bölge halkının yaşam düzeyini yükselten, bölgeyi nitelikli ve girişimci insan kaynağı açısından bir çekim ve cazibe merkezi haline getiren bir yapıda olmalıdır. Bu bağlamda;

- Bölgesel kalkınmada yatırımların istenilen düzeye gelmesi için altyapının geliştirilmesi üzerinde önemle durulmalıdır.
- Balıkesir’in diğer kentlerle olan ulaşım olanakları, enerji, bilgi ve teknoloji altyapısı geliştirilmeli ve bu bağlamda il, bir çekim merkezi haline getirilerek yığılma etkileri güçlendirilmelidir.
- Balıkesir’de Ar-Ge faaliyetleri açısından, özel ve resmi araştırma kurumları geliştirilmelidir.
- Balıkesir bölgesel kalkınmayı gerçekleştirebilmek için, mevcut bilgi ve teknoloji altyapısını geliştirmek, bilgi birikimini artırmak zorundadır. Bu anlamda Balıkesir üniversitesi, ilin bilgi ve teknoloji altyapısını geliştirme noktasında önemli roller üstlenmelidir.
- AR-GE faaliyetlerini destekleyici ve özendirici tedbirler alınmalıdır.
- İlide, üniversite-sanayi işbirliği ile üniversiteler arası işbirliği sağlanarak teknoloji geliştirme bölgesi kurulmalı ve Balıkesir’in kalkınmasını hızlandıracak teknolojiler üretilmelidir.

- Bilgi ve teknoloji tabanlı üretim teşvik edilmeli ve ilde teknoloji tabanlı üretim kümelerinin oluşumu desteklenmelidir.
- Balıkesir’de özellikle KOBİ’lerin, üniversitelerin ve araştırma kurumlarının katılacağı, teknoloji geliştirme konulu yarışmalar düzenlenmelidir.
- Balıkesir’de kurulu bulunan KSS’leri ve OSB’leri geliştirilmelidir. Şu an inşaatı devam eden yapılar ise bir an önce tamamlanarak faaliyete geçirilmelidir.
- Bandırma limanı gibi büyük bir limana sahip olan Balıkesir’de, iç ve dış ticaretin geliştirilmesi ve girişimci potansiyelinin artırılması adına serbest bölge oluşturulmalıdır.
- Genişleyen ticaret hacmi doğrultusunda Bandırma limanı daha da genişletilmelidir.
- İletişim ve bilgisayar hizmetleri iyileştirilmelidir.
- İlin dış turizme açılmamasında ki en büyük etken Avrupa bağlantılı uçak seferlerinin bulunmamasıdır. Bu bağlamda, ulaşım olanakları açısından özellikle havayolu ulaşımına yönelik yatırımlara ağırlık verilmelidir.
- İlçe karayolu bağlantılarında fiziki ve teknik anlamda eksiklikler bulunmakta olup bunların giderilmesi gereklidir.
- Balıkesir merkezinde yer alan kültür park içerisindeki fuar alanı ve etkinlikler daha geliştirilerek ulusal ve uluslararası düzeye getirilmelidir. Böylece Balıkesir’in sahip olduğu potansiyellerin tanıtımı da etkin olarak yapılabilecektir.
- Balıkesir’de toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik olarak, konut ihtiyacı karşılanmalı, çevre düzenlemesine ağırlık verilmeli, sanatsal, kültürel ve sportif faaliyetler yaygınlaştırılmalı ve çevre bölgelerdeki nitelikli insan kaynağı için il, bir çekim merkezi haline getirilmelidir.

3.3.6.3.2 Balıkesir’de Ekonomi Politikası

Balıkesir’de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde uygulanacak ekonomi politikası; bölgenin yerel potansiyellerini değerlendiren ve

harekete geçiren, girişimciliği ve ihracatı özendiren, rekabet gücünü artıran bir yapıda olmalıdır. Bu noktadan hareketle;

- Balıkesir'in öncelikle, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerde uzmanlaşması sağlanmalıdır.
- Bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi için girişimcilik mutlak surette desteklenmelidir.
- Girişimcilere finansman temini konusunda başlangıç ve risk sermayesi sağlanmalıdır.
- Bölgeye yerli ve yabancı yatırımcılar çekilmelidir.
- İhracat teşvik edilmelidir.
- İlde fuarcılık geliştirilerek, yerel potansiyellerin ulusal ve uluslararası bağlantılar kurması sağlanmalıdır.
- Balıkesir, yenilenebilir doğal kaynaklardan enerji elde etme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, özellikle rüzgar enerjisi üretimi çalışmaları yönlendirilmelidir.
- Balıkesir jeotermal enerji bakımından da şanslı bir kenttir. Balıkesir ve çevresindeki jeotermal enerji alanlarında, özellikle termal sağlık turizmi, konut ısıtma, sera ısıtma ve elektrik enerjisi elde etme gibi uygulamalar doğrultusunda yatırımlar yapılmalıdır.
- İlde bulunan madenlere yönelik rezerv tespitlerinin yeniden yapılması ve işletilmesi ile işletilmelikte olanların daha düşük maliyetlerle işletilebilmesi konusunda gerekli çalışmalar yapılmalı. Mermer ve bor başta olmak üzere yeraltı kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesi sağlanmalıdır.
- İlin bir diğer avantajı ise Bursa iline olan yakınlığıdır. Türk otomotiv sektöründe öncü olan Bursa'ya hizmet vermek üzere Balıkesir'de de ciddi otomotiv yan sanayi yatırımları gerçekleştirilmelidir.
- Tarımda üretimin artırılması, sürekli olarak artan nüfusun beslenme problemlerinin çözülmesi yanında, kırsal kesimdeki göçlerin durdurularak buralarda yaşayan insanların ekonomik olarak gelir düzeylerinin yükseltilmesini sağlamak amacıyla bağ, bahçe, meyve ve sebze yetiştiriciliğine daha fazla önem verilmeli ve bu yapı devam ettirilerek daha da geliştirilmelidir.

- Yüzde 70'i tarım arazisi olan ilde, tarımsal çeşitlilik ve verimin artırılmasına yönelik her türlü proje desteklenmelidir. Bu bağlamda özellikle, gıda sektöründe kurutulmuş ve dondurulmuş gıda gözde yatırım alanları olarak belirlenmelidir.
- Tarımın yakın gelecekte çok daha bilinçli yapılmasının zorunlu olması nedeniyle, bu potansiyele sahip olan Balıkesir'de, organik tarım ve hayvancılık konularında ve de tohumculuk sektöründe yatırımlar yapılmalıdır.
- İlerdeki ekonomik yapının tarıma dayalı olmasından dolayı, bu alanda verilecek eğitimlerle özellikle tarımda istihdam edilen işgücünün nitelikleri geliştirilmelidir.
- Balıkesir'de hayvancılık alanında özellikle, et ve yumurta tavukçuluğu ile süt ve süt mamulleri üretimi yeterince gelişmiştir. Ancak bu yapının korunması ve dışa açılma adına yeni projelerin desteklenmesine önem verilmelidir.
- Su ürünleri olarak, tatlı su ve deniz ürünleri üretimine yönelik projeler artırılmalıdır.
- İlin büyük ölçüde ormanlarla kaplı olması nedeniyle, orman ürünü işleyen sanayiler geliştirilmelidir.
- Ekonomik yapının merkezde ve bazı ilçelerde yoğunlaşması giderek artan dengesiz bir gelişmeye sebep olmaktadır. Bu nedenle, gelişme kutuplarının çevrelerini de olumlu yönde etkileyebilecek faaliyetlerin yaratılabilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.
- Balıkesir, doğal ve tarihi zenginlikleri ile turizm potansiyeline de sahiptir. Ancak il sahip olduğu turizm potansiyelini yeterince değerlendirememektedir. Bu nedenle, tarihi mekanların ve alternatif turizm olanaklarının tanıtımına önem verilerek, il bir cazibe merkezi haline getirilmelidir.
- Mevcut turizm işletmeleri, müşteri isteklerine cevap verebilmek için, özellikle fiziki üst yapı kurumlarında mutlaka yenilikler yapılmalıdır.
- Balıkesir Üniversitesi ile işbirliğine girilerek, Balıkesir'de geleceğe yönelik kaplıca turizmi, eko turizm ve diğer alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi konusunda projeler üretilmelidir. Sektörde eğitilmiş elemanların çalıştırılması için yine üniversite ve meslek kuruluşlarının işbirliği sağlanmalıdır.

- Balıkesir İlinde termal kaynakların çeşitliliği ve fazlılığı göz önüne alınarak, termal turizmin geliştirilmesine yönelik olmak üzere, bu merkezlerde yılın 12 ayında da hizmet verilebilecek nitelikli işletmeler yapılmalıdır.
- Son olarak, Balıkesir'in sanayi açısından gelişmiş iki bölge arasında stratejik bir konuma sahip olduğu, sanayi yapısındaki çeşitlenme ve sektörel zenginliğin sağlıklı bir ekonomik gelişmenin altyapısını oluşturduğu unutulmamalı, ilin özellikle turizm, gıda işleme, mermer ve diğer yeraltı zenginlikleri ile orman ürünleri ve makine imalat sanayi açısından sahip olduğu üretim altyapısının ve kapasitesinin nitelikli ve sürdürülebilir bir anlayışla geliştirilmesi hedeflenmelidir.

3.3.6.3.3 Balıkesir'de İnsan Kaynakları Politikası

Balıkesir'de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde uygulanacak olan insan kaynakları politikası; insan kaynakları altyapısının geliştirilmesine, nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılmasına yönelik olmalıdır. Bu bağlamda;

- Öncelikle Balıkesir ilinin insan kaynağı yapısı analiz edilerek, insan kaynakları envanteri hazırlanmalıdır.
- Özellikle kalkınmada en önemli unsurun nitelikli insan kaynağı olduğu gerçeğinden hareketle, eğitime verilen önemin artırılması gerekir. Çünkü Balıkesir'in istihdam yapısına bakıldığında büyük çoğunluğun ilkokul mezunu olduğu görülmektedir.
- Balıkesir'de mesleki ve teknik eğitim verecek bir eğitim kurumu kurularak bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda işgücü yetiştirilmelidir.
- Eğitim ve kalkınma ilişkisi bağlamında, oluşturulacak yeni kurumlarda istihdam edilecek uzman kadroların yetiştirilmesi için, "bölgesel kalkınma" konusunda Balıkesir Üniversitesinde lisansüstü eğitim programı açılmasına öncelik verilmeli ve üniversite bu konuda teşvik edilmelidir. Yine bu anlamda, girişimci insan kaynağının yetiştirilmesi için, Balıkesir Üniversitesi'nde "girişimcilik" konulu derslerin gösterilmesine ağırlık verilmelidir.

- Nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi anlamında, sağlık yatırımlarına önem verilmelidir.
- Balıkesir merkezi, hem il dışından hem de ilçelerinden göç almaktadır. Ancak göç eden kişilerin niteliklerinin ve kente getirdikleri artı değerlerin düşük olduğu, bunun aksine ildeki nitelikli insan kaynağının ise gelişmiş bölgelere göç ettiği görülmektedir. Bu nedenle il'de göçe yönelik önlemlere ağırlık verilmesi gerekmektedir.
- Balıkesir üniversitesinin bir çekim merkezi haline gelmesi sağlanarak, bölge dışına üniversite öğrenimi için giden beyin göçünün önlenmesi sağlanmalıdır.
- Balıkesir'de nitelikli insan kaynağı sıkıntısı yaşanmaktadır. Eğer il içerisindeki eğitim kurumlarında yetiştirilen insan kaynağının, yine il içerisinde kalması sağlanır ve bölgeye dışarıdan nitelikli insan kaynağı çekilebilirse bölgede bilgi birikimi ve yayılımı hız kazanacak, yenilik ve yaratıcılık yeteneği geliştirilebilecek ve de yeni teknolojiler üretilebilecektir.
- Balıkesir üniversitesinde bölgenin ihtiyacı olan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi için, özellikle teknik ve mesleki eğitimin kalitesi artırılmalıdır.
- Balıkesir'in kalkınabilmesi için nitelikli işgücüne ihtiyacı vardır. Bu noktada meslek kurumları, odalar ve üniversite ortak çalışarak sektörün ihtiyacı olan mesleki ve teknik eğitimi sunmalıdır.
- Balıkesir'de girişimcilik, yenilik ve ihracat kültürü geliştirilmelidir.
- Balıkesir üniversitesinde, öğrencilerin yaratıcılıklarını ve girişimcilik ruhlarını geliştirmeye yönelik yarışmalar ya da etkinlikler düzenlenmeli ve girişimci öğrenciler desteklenmelidir.
- Balıkesir'de bilgi edinen, bilgi işleyen, sürekli öğrenen aktif ve yaratıcı bireyler, çalışanlar ve işverenler ile Öğrenen Bölge yaratılmalıdır.
- Balıkesir'de topluma çalışma disiplini, işbirliği, ortaklık gibi değerler ile sosyal sorumluluk bilinci kazandırılmalıdır.
- Balıkesir'de bilgi üretecek ve kullanacak, araştırma, geliştirme ve uygulama yeteneklerine sahip bireylerin istihdamdaki payı artırılmalıdır.
- Bölgesel kalkınma ile ilgili plan ve projelerin hazırlanması sürecinde, bölgesel düzeyde katılımcı demokrasi anlayışı güçlendirilmelidir.

3.3.6.4 Balıkesir İlinin Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesine Yönelik Genel Bir Değerlendirme

Bu son aşamada; Balıkesir ilinde uygulanması önerilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin etki ve sonuçları ile Balıkesir ilinin ele alınan sosyo-ekonomik yapısı doğrultusunda, sahip olduğu kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Geliştirilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli Balıkesir açısından değerlendirildiğinde; modelin temel unsurları olan doğal altyapı, fiziki altyapı, kurumsal altyapı, insan kaynakları altyapısı, yığılma ekonomileri, bölgesel kalkınma ajansı, girişimcilik ve modelin her aşamasında etkin role sahip olan nitelikli insan kaynağı, modelin işleyeceği temel yapıyı oluşturmaktadır. Söz konusu unsurlar arası ilişkilerin kurulması, böylece bölgesel kalkınma amaçlarına ulaşılması ve bu amaçları gerçekleştirmek için birtakım politikaların uygulanması gerekmektedir.

Bu noktada modelin Balıkesir için gerekliliğini ortaya koymak açısından, ilin sosyo-ekonomik yapısına dikkat edilecek olursa;

İl'de tarım, ulaştırma ve haberleşme, sanayi ve ticaret sektörü ağırlıklı bir sosyo-ekonomik yapı görülmektedir. İlin sosyo-ekonomisinde tarım sektörü birinci sırada, ulaştırma ve haberleşme sektörü ikinci, sanayi sektörü üçüncü, devlet hizmetleri sektörü dördüncü ve ticaret sektörü de beşinci sırada yer almaktadır. 2003 yılında DPT tarafından yapılan "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" sonuçlarına göre Balıkesir, 0,56540 puan ile sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından 15. sırada yer almaktadır. İllerin 5 farklı gelişmişlik düzeyinde değerlendirildiği aynı araştırmaya göre de 20 ilin yer aldığı, 2. Derece Gelişmiş İller grubunda da, Balıkesir 10. sırada yer almaktadır. "Kişi Başına GSMH Sıralamasına Göre İller" araştırmasındaki sıralamaya göre de, GSYİH'dan aldığı kişi başına 2.005 \$ değer ile 81 il içerisinde 27. sırada yer almaktadır. Balıkesir, Türkiye'nin GSYİH'sında, %1,5 paya sahiptir. Bu oran ile 81 il içerisinde 12. sıradadır. Ayrıca GSYİH'sındaki %64,3 gelişme hızıyla, Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir.

Yine, ildeki sahip olunan taşıt sayısı, daire sayısı, toplam banka mevduatı, banka şube sayısı ile imalat sanayindeki işyeri ve çalışan sayıları ile devlete vergi ödeme konularında ön sıralarda bulunan Balıkesir'in; kişi başına GSYİH, kamu ve özel sektör yatırım tutarları ve imalat sanayi katma değeri söz konusu olduğunda gerilere düştüğü ve ilin büyümesinde son yıllarda duraklama olduğu görülmektedir.

Bu durum, Balıkesir'in nitelikli ve girişimci bir insan kaynağı yapısına yeterince sahip olmadığını, bu nedenle mevcut kaynakların yeni yatırımlara dönüştürülemediğini, gelir dağılımında dengesizliklerin olduğunu, verimlilik artışlarında zorlanıldığını göstermektedir.

Aynı şekilde ilde, tarım sektöründe çalışanlar, ağırlıklı bir paya sahiptir ve bu oran Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Yine ilde istihdam edilen işgücünün büyük çoğunluğu ilkökul mezunudur. Göç yapısına bakıldığında, nitelikli insan kaynağını öğrenim ve çalışma amacıyla dışarıya kaçırdığı görülmektedir. Balıkesir'in girişimcilik yapısı analiz edildiğinde ise; Balıkesir'de özellikle insan kaynakları ve kurumsal altyapı unsurlarında yetersizliklerin bulunduğu, profesyonel yönetici kullanımına, Ar-Ge çalışmalarına, teknoloji üretimine, yenilik yaratma, yeni ürün geliştirme ve yeni yatırımlara girişme konularına, eğitim ve geliştirme faaliyetlerine gereken önemin verilmediği görülmektedir. Bu tutum, bölgesel kalkınmaya dinamizm kazandıran ve de istenilen, girişimci ve girişimcilik yapısına pek uymamaktadır.

Buradan hareketle, henüz Balıkesir ilinde bölgesel kalkınmanın istenilen düzeyde gerçekleşmediği, bunda da özellikle bölgesel kalkınma potansiyelini harekete geçirecek nitelikli ve girişimci insan kaynağının yetersiz olmasının etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Balıkesir'de uygulanacak olan bölgesel kalkınma modeli, nitelikli insan kaynağı odaklı olmalıdır. Nitelikli insan kaynağı, kalkınma süreci boyunca modeli etkileyerek, modelin unsurlarını şekillendirecektir. Bu bağlamda modelin Balıkesir'de uygulanabilirliği, ilde diğer unsurlarla birlikte insan kaynakları altyapısının geliştirilmesine ve nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılmasına bağlıdır.

Ancak bunun yanında Balıkesir, coğrafi yapısı, doğal kaynakları, sosyo-ekonomik yapısı, tarihi ve kültürel mirasıyla bölgesel kalkınma için büyük bir potansiyele sahiptir. Söz konusu potansiyelin harekete geçirilmesiyle Balıkesir ilinde

bölgesel kalkınma gerçekleşecektir. Fakat, potansiyellerin harekete geçirilerek kalkınma sürecinin hızlandırılmasında, atılması gereken bazı adımlar söz konusudur. Bu adımlara değinecek olursak; Balıkesir’de yerel yönetimler, üniversite, ticaret odası, sanayi odası, meslek odaları, şirketler, sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar arasında sinerjik işbirliği ve yenilik ağları kurma çabasının düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Balıkesir ilinde öncelikle; bölgesel kalkınma sürecine yön verecek ve de hız kazandıracak, yürüttüğü faaliyetler ile gerek altyapı ve üstyapı donatımının oluşumunda ve korunmasında, gerekse de bunlar arasındaki tamamlayıcılık ve karşılıklı etkileşim ilişkilerinin gelişmesinde rol alacak, plan ve proje yürütecek, bölgedeki aktörler arasında sinerjik ağlar kuracak ve diğer bölgeler arasında kurulacak ağları organize edecek, yenilik ve Ar-Ge faaliyetlerini destekleyecek, girişimcileri bilgilendirip yönlendirecek lider bir kurum olarak Bölgesel Kalkınma Ajansı’na ihtiyaç vardır.

Balıkesir ilinde kurulacak ve etkin olarak faaliyet gösterecek olan “Balıkesir Bölgesel Kalkınma Ajansı”;

- Balıkesir’in sosyo-ekonomik yapısını analiz ederek plan, proje ve stratejiler geliştirecek,
- Balıkesir halkına girişimcilik ve yenilik kültürü yaymak için çalışmalar yapacak,
- Bölgedeki girişimcileri sayı ve nitelik açısından istenilen düzeye getirecek,
- Balıkesir ve çevresindeki girişimcileri, işletmelerini kurarken ve üretim aşamasında bilgilendirip yönlendirecek,
- Balıkesir’i yurt içinde ve dışında tanıtarak bölgeye yatırımcı çekecek,
- İhracatçılara yol gösterecek,
- İlerdeki yatırımları rasyonel duruma getirecek,

Ve böylece bölgesel kalkınma potansiyellerini harekete geçirerek, bölgesel kalkınmayı hızlandıracaktır.

Yapılacak kurumsal düzenlemenin ardından, Balıkesir Bölgesel Kalkınma Ajansı’nın önderliğinde, ilin sosyo-ekonomik açıdan güçlü ve zayıf yönleri ile geleceğe yönelik fırsat ve tehditlerini içeren Bölgesel SWOT Analizi yapılmalıdır. Bu analizde elde edilen veriler doğrultusunda, Balıkesir’de fiziki altyapıda yapılması gereken iyileştirmeler, ekonomik alanda yatırım yapılması gereken sektörler ve

insan kaynakları adına yapılması gerekenler tespit edilmeli ve bu doğrultuda, ilde uygulanması gereken politikalar belirlenmelidir. İşte bu noktada da, geliştirilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde uygulanacak olan politikalar; altyapı politikası, ekonomi politikası ve insan kaynakları politikası olmak üzere üç ana gruba ayrılmıştır. Buradan hareketle;

Önceki kısımlarda elde edilen veriler ışığında, Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla geliştirilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde, uygulanacak altyapı, ekonomi ve insan kaynakları politikaları sayesinde bölgede yerli ve yabancı girişimci ile nitelikli insan kaynağı artışı sağlanacak, bunların yaratacağı etkiyle birlikte; bölgede verimlilik artışı, gelir dağılımında iyileşme, teknolojik gelişme, rekabet artışı, dışa açılma, istihdam artışı, yenilik yaratma ve girişimciliğin daha da artırılması sağlanacaktır.

Sonuçta, ilde kurulan bölgesel kalkınma ajansının faaliyetleri ve uygulanan politikalar ile yaratılan nitelikli ve girişimci insan kaynağı sayesinde, Balıkesir'in sahip olduğu kalkınma potansiyeli harekete geçecek ve nihayet bölgesel kalkınma istenilen düzeyde gerçekleşecektir.

SONUÇ

İktisadi kalkınma sorununun ve kalkınma kavramının başka bir boyutu olan “Bölgesel Kalkınma” olgusunun, yirminci yüzyılın son yarısında en fazla ilgi çeken konulardan biri olduğu ve günümüzde halen güncelliğini koruduğu görülmektedir.

Bu bağlamda, bugün gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeler, sosyo-ekonomik alanda bölgesel dengesizlikleri yaşamışlar ya da halen yaşamaktadırlar. Bununla birlikte, bölgesel dengesizliklerin birçok ülkede ulusal bir sorun olarak toplumların ekonomik ve politik gündeminde yerini alması ve önem kazanmasının, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıktığı da bilinmektedir. Bu nedendir ki, günümüzde ülkelerin bir taraftan küresel dünyaya entegre olabilmek, diğer taraftan kendi içinde de ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirebilmek amacıyla, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik yoğun çabalar gösterdikleri görülmektedir.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonomilerin giderek karmaşıklaştığı ve rekabetin arttığı yeni dünya düzeninde, yerel aktörlerin ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki önemi artmıştır. Yerel girişimcilik, küresel bağlantılar kurabildiği ölçüde gelişme göstermekte ve buldukları bölgeyi kalkındırmaktadır. Bu noktada bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilerek, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için; bilgi ve beceri düzeyi yüksek, yenilikçi, yaratıcı ve de girişimcilik yeteneğine sahip “nitelikli insan kaynağı”na ihtiyaç vardır.

Bu nedendir ki, kalkınma için gerekli olan kaynakların keşfi ve işletilmesi, sermayenin harekete geçirilmesi ve üretimin artırılması insan unsuruna bağlıdır. Daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış, dengeli ve sağlıklı beslenebilen kültürlü insan kaynağı yani daha verimli çalışabilen insan sermayesi, artan emek verimliliği anlamına gelmektedir. Yine, yeni ürünlerin üretimini sağlayan ve teknolojik gelişmenin temelini oluşturan araştırma ve geliştirme sektörünün anahtar girdisi de “nitelikli insan kaynağı”dır. Bu nedenle, bilgi toplumuna geçiş ile ulusal ve bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi açısından sağlıklı ve bilgili insan gücünün sistemli bir biçimde ve yeterince yetiştirilmesi özel bir önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle;

Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak, kalkınma kavramı, bölge kavramı ve bölge çeşitleri ile bölgesel kalkınma kavramlarına değinilmiştir.

Kalkınma teorisi, yalnızca ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, beşeri, politik ve psikolojik etkenlerle de yakından ilişkilidir. Çünkü kalkınma, sadece üretimin ve kişi başına gelirin artışından ibaret olmayıp sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve de geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedendir ki, kalkınma ekonomisi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası; iktisatçılar, sosyologlar, toplum bilimciler ve politikacıların en çok üzerinde durdukları konuların başında gelmiştir.

Bir ülkede iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi için öncelikle bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltan bütüncül bir yaklaşımla bölgesel kalkınmanın ve bununla birlikte ülke genelinde kalkınmanın hedeflenmesi gerekir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma konusuna geçmeden önce, bölge kavramına ve bölge çeşitlerine değinilmiştir.

Geleneksel anlayışa göre bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışta ise; bölge ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu uluslar arası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birim olarak değerlendirilmektedir. Ağın niteliği ve boyutu, bölgenin gelişmişliğini belirlemektedir. Bu durumda yerel / bölgesel dinamikler, ekonomik kalkınmanın ve bölgesel kalkınmanın itici gücü olarak değerlendirilmiştir.

Ekonomik kalkınmada mekan boyutu olan bölgelerin ekonomik analize konu edilirken, öncelikle ekonomik yapılarına göre, daha sonrada ekonomik gelişme düzeylerine göre değerlendirildikleri görülmektedir. Bu bağlamda, bölge çeşitleri dört başlık altında incelenmiştir. Bunlar; homojen bölge, polarize (kutuplaşmış) bölge, plan bölge ve ekonomik gelişme düzeylerine göre bölgeler olarak ele alınmıştır.

Bölgesel kalkınma kavramı, ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik

ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bölgesel kalkınma, bir anlamda az gelişmişliğin aşılmasıdır ki; bölgesel gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi, dolayısıyla sermaye, bilgi, girişimcilik yeteneği gibi bölge dışı birikimlerin bölgeye ithali ve bunların itici birer güç şeklinde bölgeye çekilmesi ile ilişkilendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünün ikinci kısmında, bölgesel kalkınma politikasının temel ilkelerine, amaçlarına ve araçlarına yer verilmiştir.

Günümüzde bütün ülkelerde ekonomik ve sosyal açıdan farklı yoğunlukta da olsa bölgesel farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklar, coğrafi koşullar ve bu bağlamda doğal kaynaklar, demografik yapı, bölgedeki insan kaynağının yapısı, bölge halkının yaratıcılığı sermaye birikimi, bölge mallarına olan talep, altyapının niteliği, girişimcilerin yetenekleri gibi birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Belirli merkezlerin kalkınmasıyla bölgesel dengesizlik ortaya çıkmakta ve bu durum, diğer bölgeler üzerinde gelişmeyi durdurucu etkiler diye ifade edilen bir takım olumsuz etkilerde bulunmaktadır ki, bunun en önemlisi az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönelen göç hareketidir. Böylece göçler, bir yandan kalkınma kutuplarının bulunduğu yoğun nüfuslu bölgelerin, öte yandan da nüfus yoğunluğu az bölgelerin daha belirgin şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bir bölge kalkınmaya başlayıp öteki bölgelerden (işgücü ve girişimci şeklinde) göç alırken, göç veren bölgeler mevcut canlılıklarını da koruyamayacaklardır. Göç veren bölgede istihdam imkanlarının ve hizmetlerinin azalması yeni göçlere neden olacak ve belirli bir noktadan sonra her göç yeni göçleri uyacaktır.

Bu olumsuz gelişmeleri engelleyebilmek için bölgesel kalkınma politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bugün, bölgesel kalkınma teorilerinde yaşanan dönüşüme paralel olarak bölgesel kalkınma politikaları da değişmiştir. Geleneksel bölgesel kalkınma politikaları, temelde ulusal ölçekte hazırlanan, tavandan tabana uygulanan genel politiklardır. Yeni bölgesel kalkınma politikaları ise merkezi-bölgesel ve yerel yönetimlerin beraber karar aldığı, yerel aktörler arasında koordinasyon ve işbirliği sağlamaya ve yerel potansiyelleri harekete geçirmeye yönelik politiklardır.

Bölgesel kalkınma politikasının ilkeleri genel olarak üç grupta toplanmıştır. Bu ilkeler; sosyal karlılık, kalkınma kutbu ve halkın katılımı ilkeleridir. Söz konusu olumsuz gelişmeleri engelleyebilmek için bölgesel kalkınma politikasının genel ekonomi politikasından türetilen üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlar; genel ekonominin daha hızlı büyüebilmesi için bölgelerde büyüme için gerekli ön koşulların yaratılmasına, ekonomide istihdam ve gelirin mümkün olduğu kadar istikrarlı gelişmesinin sağlanmasına, ekonomik kaynakların bölgeler arasında dengeli ve göreceli olarak eşit dağılım ve donatımının sağlanmasına yöneliktir.

Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikasının araçları şu şekilde sıralanmıştır; bölge planlaması, bölgesel kalkınma için gerekli kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesi, yönetsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına adaptasyonunun sağlanması, mali ve vergisel teşvik tedbirlerinin oluşturulması ve girişimciliğin teşvik edilmesi.

Bölgesel kalkınma için özellikle altyapı yatırımlarından; eğitim, sağlık ve sosyal refah alanlarında yapılan beşeri altyapı ya da “insan kaynakları altyapı yatırımları”na büyük önem verilmelidir.

Yine bölgesel kalkınma politikası araçları doğrultusunda, günümüzde bölgesel kalkınmanın sosyal, kültürel ve politik boyutlarını birlikte içeren yeni bir yaklaşıma ihtiyaç doğmuştur. Bu yaklaşımın temel unsurunu yerel aktörler oluşturmaktadır. Yerel aktörlerin başında da, “girişimcilik” ve “girişimciler” gelmektedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınmanın sağlanması, endüstriyel yapının iyileştirilmesi, rekabet gücünün artırılması, ekonomik büyümenin hızlandırılması, istihdamın artırılması ve gelir düzeyinin iyileştirilmesinin yolu, ekonomik yapının girişimci ve yenilikçi olmasından geçmektedir. Özetle dünyada yaşanan dönüşüm sürecinde girişimcilik konusu, bölgesel kalkınmanın en önemli aktörü olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünün üçüncü kısmında, Avrupa Birliğinde bölgesel kalkınma politikası başlığı altında, yeni bölgesel kalkınma konseptine, Avrupa Birliğinin bölgesel politikası ve özellikleri ile Avrupa Birliği'nde bölgesel kalkınma çalışmalarına yer verilmiştir.

Bu bağlamda, özellikle 1980'li yıllardan sonra bölgesel kalkınmanın yeni alanlara yöneldiği görülmüştür. Bunlar; bilgiye dayalı kalkınma anlayışı; beşeri sermaye ve bilgi soyut faktörlerin ön plana çıkarılışı, yerel kültür, ilişkisel sermaye, kolektif öğrenme ve karşılıklı bağımlılık gibi alanlardır.

Bilgi toplumuna geçiş ile birlikte, gerek bölge tanımı, gerekse bölgesel kalkınma alanındaki yerleşik görüşlerin değiştiği görülmektedir. Büyük ölçekli kamusal/özel kesim yatırımcılarının ağırlıkta olduğu eski bölgesel kalkınma yaklaşımları yerine, günümüzde değişen teknolojilere adaptasyonu daha kolay olan, KOBİ'lerin esas alındığı, sürdürülebilirlik, katılımcılık ve bütün bölgelerin yerel dinamiklerini ön plana çıkararak, bu bölgelerin bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlarla dünya ölçeğinde rekabet edilebileceği ilkesini benimseyen, mekansal sürekliliğin geri planda olduğu küreselleşme sürecinde oluşan yeni bir bölgesel kalkınma yaklaşımının benimsendiği görülmektedir.

Yeni konseptle birlikte kalkınmada yerel aktörlerin ya da birimlerin belirleyici rolünün ön plana çıktığı, dolayısıyla politikaların belirlenmesinde yerel/bölgesel otoritelerin rolünün giderek artmakta olduğu gözlenmektedir. Girişimcilik ve yerel KOBİ'lerin keşfi şeklinde biçimlenen bu yeni yaklaşımda, teknolojinin, AR-GE'nin ve bunların çıkış noktasını oluşturan yaratıcı, yenilikçi ve de girişimci kimliği ile nitelikli insan kaynağının büyüme ve kalkınma için çok önemli faktörler olduğu bilinmelidir. Bu nedendir ki ancak, yerel girişimcilik, yerel kaynaklar, bilgi ve beceri birikimi ve diğer bölgesel potansiyellere de bağımlı olarak belirli sektörlerde uzmanlaşabilen bölgeler dünya ekonomisinde karşılaştırmalı bir üstünlük ve beraberinde rekabet avantajı kazanabileceklerdir.

Avrupa Birliğinin bölgesel politikası kapsamında; Avrupa Birliğinin temel hedefi, Avrupa'yı bilgiye dayanan dünyanın en rekabet edilebilir ve en dinamik ekonomik alanı yaparak daha fazla ve daha nitelikli işler ile sürekli ekonomik kalkınmayı ve de daha etkin bir sosyal dayanışmayı gerçekleştirmektir. AB bölgesel politikasının amacı, gerekli rehber ve ilkeleri geliştirerek, üye devletler tarafından oluşturulan bölgesel politikaların, topluluk, rekabet ve devlet yardımları kurallarıyla uyumlu ve koordinasyon içinde olmasını sağlamaktır. Bu politikanın bir başka amacı da mevcut bölgesel farklılıkların azaltılması ve bölgeler arası dengesizliklerin daha da artmasının önlenmesi olarak belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi, Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşundaki önemli güdülerden biri ülkeler ve bölgeler arasında eşit ve dengeli gelişimi sağlamaktır. Bu sebepten dolayı üye devletler Avrupa Fonları (Yapısal Fonlar ile Kaynaşma Fonu) tarafından finanse edilen bir Avrupa bölgesel politikasını uygulamaktadır. AB kaynaklarını harcamanın ön koşulu olarak, tüm yardım alan bölgeler için, İdari Birimlerin İstatistiki Sınıflandırılması (NUTS) temelinde bölgesel kalkınma planları hazırlanması gerekliliği getirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylık sürecinde DPT ve DİE tarafından yürütülen istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çalışması sonucunda; 12 adet Düzey 1 (NUTS 1), 26 adet Düzey 2 (NUTS 2) ve 81 adet Düzey 3 (NUTS 3) bölge birimi oluşturulmuştur. Bunun yanında bölgesel kalkınma ajanslarının oluşturularak bölgeye hizmet vermesi amaçlanmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının temel amacı; çeşitli hizmetler vererek bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölgenin girişimci potansiyelini geliştirmek, bölge halkının kalkınmaya katılımını ve kalkınmadan yararlanmasını sağlamak, dış yatırımcıların bölgeye gelmesi için yapılan tanıtım ve teşvik faaliyetlerini yürütmektir.

Çalışmanın ikinci bölümünün ilk kısmında, bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar çerçevesinde, bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler ele alınmıştır.

Bu bağlamda bölgesel kalkınmayı etkileyen faktörler bölge içi faktörler ve bölge dışı faktörler olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bölge içi faktörler, bölgenin kendi yapısı ve bölge içi iktisadi faaliyetler ile ilgili faktörlerdir. Yani bölgenin sahip olduğu potansiyeller veya iktisadi kalkınmasını sağlayabilmesi için bölgede bulunması gereken etkenlerdir. Bölge içi faktörler de kendi içinde, altyapı faktörleri ve üstyapı faktörleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Altyapı faktörleri; doğal altyapı, maddi altyapı, kurumsal altyapı ve insan kaynakları altyapısı olarak dörde ayrılmaktadır.

Bunlardan en önemlisi olan, insan kaynakları altyapısı beşeri sermaye olarak da bilinmektedir ve işbölümüne dayanan bir ekonomide sayı ve özellikleri açısından kişilerin iktisadi faaliyetlerin seviyesi ve bütünleşme derecesine katkıları yönündeki yetenekleri olarak tanımlanmıştır. Ayrıca insan kaynakları altyapısı bireylerden oluştuğu ve tüketici karakteri de taşıdığından üretim faaliyetleri için yer seçiminde rol oynamaktadır. Bir firmanın, bölgenin ve hatta ülkenin iktisadi başarısının en önemli kaynağı çalışanların kalitesidir. İktisadi başarı ve kalkınma, yapılan üretimin çokluğu

ve bu işin verimliliğine bağlıdır. Bu nedenle, iktisadi faaliyetlerin seviyesi, yüksek yatırım miktarı, yüksek araştırma harcamaları ve yüksek eğitim harcamalarına bağlıdır.

Bu bağlamda, bölgesel kalkınma potansiyelleri ve dinamiklerinin harekete geçirilmesinde; her bölgenin rekabet edebilecek bir potansiyelinin olabileceği, bu nedenle küresel düşünüp bölgesel hareket edilebileceği ve kendine güven, yaratıcılık ve insan kaynaklarının geliştirilmesinin en önemli unsurlar olduğu unutulmamalıdır.

Üstyapı faktörleri ise üretim, tüketim, bölüşüm ve dağılım olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmanın temel kriteri ise, iktisadi faaliyetlerin esas amacı olan insan ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Yani tüketim ve tüketilen mal ve hizmetlerin üretim, bölüşüm ve dağılımıdır. Bunun yanında, üstyapı yatırımlarının etkileri ancak, altyapı unsurlarının yeterliliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yani altyapı unsurlarının yeterliliği, üstyapı değişiklikleri yapılarak ulaşılmaya çalışılan iktisadi kalkınmışlık seviyesinin ve yatırımların başarısının ön şartı durumundadır.

Diğer taraftan bölge dışı faktörler bağlamında, bölgesel kalkınma sadece yerel şartlardan değil, ülke ve dünya şartlarından da etkilenmektedir. Dünya piyasalarında bölge ürünlerine olan talebin azalması, yeni bir malın üretilmesi, teknolojinin değişmesi, savaş, tüketim alışkanlıklarındaki değişimler, ekonomik krizler vb. durumlardan kaynaklanan olumlu ve olumsuz konjonktürler bölgesel kalkınmayı etkilemektedir.

Bunun yanında, bünyesinde belirli bir merkez (kalkınma kutbu ya da cazibe merkezi) bulunan bölge, çevresindeki bölgelerin kalkınmasını bloke edici olumsuz etkilerde bulunabilmektedir. Bu olumsuz etkilerin başlıcaları olarak, çevre bölgelerden gelişen bölgeye doğru olan;

- Aktif eleman göçü,
- Sermaye transferi, sayılabilir.

Kalkınmakta olan bölgede başlayan ekonomik canlılık, iş imkanlarının artmasına neden olurken, ücretler ve hayat düzeyi iyileşmeye başlayacaktır. Kent hayatının konfor ve avantajları ile birlikte, çeşitli iş imkanlarının ortaya çıktığı

kalkınmakta olan bölge, çevre bölgelerdeki nüfusu kendine çekecektir. Çevre bölgelerden merkez bölgeye doğru olan bu göçte, ilk göç edenler gizli ve açık işsizlerden ziyade, aktif elemanlar olmaktadır. Ayrıca çevre bölgelerde bulunan girişimci ruhuna sahip, ancak yaşadığı bölgeyi kendileri için yeterince elverişli bulmayanlar, başta gençler olmak üzere, yüksek öğrenimliler, aydınlar ile kalifiye işçiler kısacası “yetiştirilmiş insan kaynağı” ilk göç edenleri oluşturmaktadır. Genç ve girişimci ruhuna sahip insan kaynağını kaybeden çevre bölgeler, kalkınma potansiyellerini de kaybederek, mevcut gelişmişlik düzeylerini dahi korumakta güçlüklerle karşılaşacaklardır.

Ayrıca, girişimci ruhuna sahip insan kaynağının çevre bölgelerden gelişen bölgeye doğru göçüne, aynı yönde gerçekleşen bir de sermaye göçü eşlik edecektir. Kalkınmakta olan bölgede ortaya çıkan ekonomik hareketlilik, yüksek talep ve artan yatırım imkanları, çevre bölgede çok az miktarda da olsa tarımda ve geleneksel sanayi faaliyetlerinde ortaya çıkan tasarrufları da cezbedecektir.

Görüldüğü gibi, bölgesel iktisadi kalkınma çok kompleks bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma hareketi bütün bu faktörlerin birbirleriyle etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünün ikinci kısmında, insan sermayesi kavramına yer verilmiştir.

İnsan sermayesi, daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış nitelikli insan kaynağıdır. İyi eğitilmiş insan gücü ile yeterli fiziki sermaye birikimi ekonomik gelişmenin iki önemli faktörünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu iki faktörün birbirinin tamamlayıcısı olduğu görülmektedir. Daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış, dengeli ve sağlıklı beslenebilen, kültürlü insan kaynağı yani daha verimli çalışabilen insan sermayesi, artan emek verimliliği anlamına gelmektedir.

Üretimde kullanılan üretim faktörleri emek, tabiat, sermaye ve girişimci olarak dört ayrı şekilde tanımlandığında insanın emek ve girişimci faktörlerinin sahibi olarak üretimin artmasında, kalkınmanın sağlanmasında etkili bir faktör olduğu, insan sermayesi kuramına yönelik ekonomik araştırmalar ile ortaya konulmuştur. Ancak daha sonra üretim faktörleri sınıflamasına beşinci faktör olarak teknik bilgi

getirilmiştir. Teknik bilginin oluşumu ve ekonomik sürece aktarılması da, insan faktörü ile olanaklı olmaktadır.

Yeni ürünlerin üretimini sağlayan ve teknolojik gelişmenin temelini oluşturan araştırma ve geliştirme sektörünün anahtar girdisi “insan sermayesi”dir. Bu durumda insan sermayesi birikimi daha fazla olan bölgeler, yeni ürünleri daha büyük bir hızla piyasaya sürmekte ve dolayısıyla daha hızlı bir kalkınma gerçekleştirmektedirler.

Yine, fiziki sermaye ve insan sermayesinin birbirini tamamlayıcı özellik içermesi nedeniyle, insan sermayesi, fiziki sermaye miktarı ve niteliğini artırarak, kalkınma düzeyinin ilerlemesine yol açmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünün üçüncü kısmında, insan kaynakları altyapısının geliştirilmesi ele alınmış ve bu doğrultuda insan kaynaklarına yatırım yapılmasının amaçlarına ve insan kaynaklarına yapılan yatırım biçimlerine değinilmiştir.

İnsan kaynaklarına yapılan yatırımlar; gerek ekonomik kalkınmanın gerektirdiği insan sermayesini oluşturarak ve emek verimliliğini artırarak ulusal ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek, gerekse bilgi toplumunun gerektirdiği araştırıcı ve yaratıcı insan gücü yetiştirerek bilgi toplumunu oluşturmak açısından son derece önemlidir.

Bu bağlamda, insan kaynağını geliştirme, bir toplumda yaşayan bütün insanların bilgi ve becerilerini geliştirme süreci olarak ifade edilmiştir. Bir toplumda insana yatırım mikro ve makro olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Mikro düzeyde insana yatırım; kişinin kendisine yaptığı yatırım ve firmaların personeline yatırımını içermektedir. Makro düzeyde insana yatırım ise; devlet tarafından insana yatırımı içermekte olup ulusal ekonomi düzeyinde genellikle altyapı yatırımları, yarı kamusal mal ve hizmetlere yönelik yatırımları ifade etmektedir.

İnsan kaynaklarına yapılan yatırımlar; eğitim, sağlık, beslenme, konut ve göçe yönelik yatırımlar olarak adlandırılmıştır.

Ekonomik kalkınma, üretimi artıracak teknolojinin gelişmesi, doğal kaynakların ve sermayenin en iyi ve akılcı biçimde kullanılması ile mümkündür. Bunu sağlayacak olan ise eğitim sayesinde yetiştirilmiş nitelikli insan kaynağıdır.

Sağlık alanına yapılan yatırımlar, toplumun ruh ve beden sağlığının korunup, sosyal gelişmenin yüksek bir düzeye ulaşmasında etkilidir. İnsanların sağlık koşullarının iyileştirilmesi, insan gücünün ekonomik kalkınma çabasında daha verimli olmasını sağlamaktadır.

Kalkınma için gereken atılımı yapabilecek; fiziksel ve zihni yeteneklere sahip, beden ve kafaca güçlü, sağlıklı insan yetiştirmenin temel öğelerinden biriside insanı tüm yaşamı boyunca yeterli ve dengeli olarak beslemektir. Bu gereksiminin karşılanması amacıyla yapılacak yatırım harcamalarındaki artış giderek ekonominin yapısal değişimini sağlayacaktır. Böylece bölgesel ve ulusal kalkınmanın temelleri atılmış olacaktır.

İnsanların en temel gereksinimlerinden olan barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak bir ekonomide yapılacak konut alanı yatırımları da diğer insan kaynakları yatırımlarında olduğu gibi kişinin verimliliğini etkileyerek üretimin artmasında ve ekonomik kalkınmada önemli bir işlevi yerine getirecektir.

Bölgelerin gelişmişlik farkları ve bireylerin daha fazla gelir elde etme ve daha yüksek refah seviyesine ulaşma gibi nedenlerle geri kalmış bir bölgeden gelişmiş bir bölgeye yada ülkelere göç etmeleri söz konusu olabilmektedir. Ancak bu durumda, gelişmiş bölgelere yada ülkelere işgücü gönderen bölgelerde nitelikli insan kaynağı noksanlığının baş göstermesi, yerel/bölgesel kalkınmayı engellemektedir. Ve bu bölgelerden sermaye birikimi de göç etmekte ve zamanla göç veren bölgeler rekabet güçlerini de yitirmektedirler. Bu nedenle göçe ilişkin yapılacak yatırımlarda, diğer yatırımlar gibi nitelikli insan kaynağının bölgede kalmasını sağlayacak ve nitelikli insan kaynağının bilgisinden, tecrübesinden, yeteneklerinden, yaratıcılığında ve de girişimci kimliğinden yararlanılarak bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi sağlanacaktır.

Bu bağlamda, “nitelikli insan kaynağı”nın bölgesel ve ulusal kalkınmadaki giderek artan önemi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim, sağlık, beslenme, konut ve göç gibi “insan kaynakları yatırımları”na yönelmelerini zorunlu kılmaktadır. Kalkınma politikalarında önceliğin insan kaynakları altyapı yatırımlarına verilmesi, mal ve hizmet üretiminin artmasını yani üstyapı yatırımlarının da işlerliğini ve sosyal, kültürel, politik yapısal değişimleri de beraberinde getirmesi nedeniyle ulusal ve bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünün dördüncü kısmında, bölgesel iktisadi kalkınma ve büyüme konusunda ortaya atılmış olan teoriler ve kurulan modeller; bölgesel büyüme modelleri, geleneksel bölgesel kalkınma teorileri ile bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklayan teoriler çerçevesinde özetlenmeye çalışılmıştır.

Bölgesel büyüme modellerinin aksine, geleneksel bölgesel kalkınma teorilerinin asıl ilgi alanı, kalkınma sürecinde ortaya çıkan farklılaşmalar, kutuplaşmalar ve dengesizlikler olmuştur. Bölgesel kalkınma dinamiği; bu farklılaşma, dengesiz kalkınma ve kutuplaşmalarda aranmıştır. Bu yüzden mekan boyutunun dikkate alındığı bölgesel ekonomi literatüründe ilginin yoğun olarak, kalkınma sürecindeki dengesizliklere yöneldiği görülmüştür.

Mekan boyutunun analize dahil edilmesi, iktisadi ilişkilerin işleyiş ve dağılımında, kutuplaşmış büyüme ve kalkınmayı yaratmıştır. Burada ekonominin mekan boyutunda oluşan dengesizlikler, kalkınma sürecinin doğal aşaması olarak görülmüştür.

Geleneksel bölgesel kalkınma teorileri arasında dikkati çeken teori, yığılma ekonomileri olmuştur. Sanayi bölgeleri, mekansal yoğunlaşma ile nüfusu, sermayeyi ve ekonomik faaliyetleri kendine çekerek yığılma etkileri yaratmaktadırlar. Bölgesel yığılma ekonomileri aynı zamanda teknolojik süreçlerin ve yeniliklerin ortaya çıkma ve yayılma merkezleri olmuştur. Bunun yanında verimliliği artırma, endüstrileri bölgeye çekme vb. etkileri de bulunmaktadır. Bu bağlamda bir bölgenin iktisadi olarak kalkınması, o bölgede yığılma ekonomilerinin oluşmasına bağlıdır.

Büyük kentsel alanlarda ortaya çıkan yüksek verimlilik ve kar avantajları, yeni yatırımları, yeni teknolojileri ve nitelikli işgücünü bölgeye çekmektedir. Yine bir

bölgede üretim arttıkça, bölgeye yapılan ar-ge yatırımları da artmakta, böylece bölgede bilgi ve yenilik üretimi hızlanmakta, bu da üretim artışı ile birlikte bölgesel kalkınmaya yol açmaktadır.

Bölgesel kalkınmaya yönelik yeni teoriler, temelde analizlere kalkınmanın zaman ve mekan boyutunu eklemeyi amaçlamışlardır. Bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklayan bu teorilerin odak noktası; bilgi, öğrenme ve yenilik üretimi olarak belirlenmiştir. Teoriler, bölgesel kurumların ve aktörlerin şekillendirdiği bilgi ve ağ oluşumu süreçlerini incelemiştir. Günümüzde bölgesel kurumlar ile yenilik üretimini, sinerjik ağ sistemlerini, girişimciliği ve yerel potansiyelleri destekleyen bölgesel kalkınma politikaları başarıya ulaşmaktadır.

Bölgesel kalkınma ve insan kaynakları ilişkisini açıklayan teoriler arasında, içsel bölgesel büyüme teorileri, sürdürülebilir bölgesel gelişme modeli, yenilikçi çevre teorisi, girişimcilik yaklaşımı ve bölgesel ağlar teorisi dikkati çeken teorilerdendir.

İçsel bölgesel büyüme teorilerine göre; bölgesel kalkınmayı en iyi açıklayan faktörler; bölgenin eğitim düzeyi, bölgedeki aktörlerin öğrenme hızı, liderlik ve girişimcilik yeteneği, bölgesel kurumların ve bölge yönetiminin uygulamaları ile teknolojik ve organizasyonel değişimler olmuştur.

Sürdürülebilir bölgesel gelişme modeline göre ise; insan ve sosyal potansiyelin korunması ve geliştirilmesi sürdürülebilir bölgesel gelişme için son derece önemlidir. Sürdürülebilir bölgesel gelişme modeli; insan, bilgi ve çevre odaklıdır. Sürdürülebilir bölgesel gelişme modeli için insan sermayesinin geliştirilmesi, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitilmesi gerekmektedir. İnsan kaynağına, iletişim becerileri, problem çözebilme yetenekleri, esneklik, açıklık, inisiyatif kullanabilme gibi değerler kazandırılmalı ve sosyo-kültürel gelenekler ve birikimler aktarılmalıdır. Bu bağlamda, yaratılan nitelikli insan kaynağı ile yerel işletmeler ve kamu kurumları arasında kurulacak sinerjik ağlar, güçlü bir bilgi ve teknoloji altyapısı ile yerel girişimciler, sürdürülebilir bölgesel gelişme için vazgeçilmez olan yenilik üretimini gerçekleştirebileceklerdir. Bu tür yenilikçi ve yaratıcı ortamların yaratılması ve geliştirilmesi ise, en başta nitelikli insan kaynağının varlığını gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan yenilikçi çevre teorisine göre; bir coğrafi bölgede bir araya gelen üretim sistemleri, yönetim birimleri, bölgesel aktörler ve sanayi kültürü, üretimde belirsizliği azaltarak beraber öğrenme sürecini yaratmaktadır. Beraber öğrenme süreci yeniliklerin kaynağı olarak görülmekte. Böyle bir ortamda belirleyici öğelerden biride “nitelikli insan kaynağı” olmaktadır.

Girişimcilik yaklaşımına göre de; yerel girişimciler, yenilik üretmek bölgesel kalkınmaya en çok katkıda bulunan aktörlerdir. Özellikle, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'ler, kurumsal şirketlerden farklı olarak, esnek üretim sistemlerine sahip olmaları ve bölgedeki aktörler ile birebir ilişkiye girmeleri sonucu yenilik üretim sürecinde büyük rol oynamaktadırlar.

Bölgesel ağlar teorisine göre ise; bölgesel ağlar, işletmeler-üniversiteler-bölgesel kurumlar arasında ekonomik koordinasyonu canlı tutmaya yönelik olarak karşılıklı etkileşim, paylaşım, işbirliği ve güven oluşumunu destekleyen bir bölgesel sinerji yaratarak, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ve öğrenen bölgelerin oluşmasında oldukça önemli bir unsur olarak görülmüştür. Dünyada, bölgesel yenilik ağlarının oluşumunu destekleyen bu tür kurumlara örnek, özellikle Avrupa'da faaliyet gösteren “Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)”dır.

Çalışmanın ikinci bölümünün son kısmında ise, kalkınmada insan kaynağının önemine ve bölgesel kalkınmada insan kaynaklarının stratejik rolüne yer verilmiştir.

Kalkınma çabası içinde olan bir bölge, doğal kaynakların en değerlisi olan insan kaynağını nitelikli bir duruma getirmek zorundadır.

Bu bağlamda, kalkınmayı yaratan insana özgü nitelikler arasında; bilgi ve beceri, teknik yeterlilik, etkinlik, organizasyon yapabilme yeteneği, inisiyatif, karşılıklı güven ve içtenlik, geleceğe güvenle bakma, rasyonalizasyon, girişimci yeteneği, ilerlemeye açık olma, yenilikçi fikirler, mobilite ve evrensellik vb. özellikler yer almaktadır.

Günümüzde, bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesinde yaratıcı ve girişimci güçler ön plandadır. Bölgeler nitelikli insan yaratabildikleri ve ondan yararlanabilmeyi başardıkları ölçüde kalkınabileceklerdir. Kısacası bugün güçlü ve

faaliyetleri verimli bölge insanın yaratılması elzemdir. Ancak bu şekilde, bölgesel kalkınma adına bir bölgenin en değerli serveti olan insanın, iktisadi faaliyetlere verimli bir şekilde katılması sağlanmış olur ve dolayısıyla insan kaynaklarının geliştirilmesi için yapılan yatırımlarda meyvelerini verir.

Kalkınmanın sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alandaki yapısal değişimleri içermesi, kalkınma sorununun birden fazla değişkene bağlı olduğunu göstermektedir. Verimlilik düzeyi, gelir dağılımı, teknolojik gelişme, demografik yapı, sosyo-kültürel yapı, bölgesel gelişme ve uluslararası gelişme düzeyi, kalkınma düzeyini belirleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Bölgesel kalkınmada insan kaynağının önemi, kalkınmayı belirleyen faktörler ile insan sermayesi ilişkisinin analizini gerektirmektedir. Kalkınmayı belirleyen söz konusu faktörlerdeki gelişmeler büyük ölçüde insan kaynakları ve insan kaynaklarına yapılan yatırımlar tarafından belirlenmektedir.

Dolayısıyla bölgesel potansiyellerin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi, insan kaynağındaki gelişmelere bağlı olmakta ve yapısal değişimler, nitelikli insan faktörünü gerektirmektedir.

Bölgesel kalkınmada insan kaynaklarının stratejik rolü; sosyo-kültürel, politik ve ekonomik olmak üzere üç açıdan ele alınmıştır. Özellikle ekonomik açıdan, nitelikli insan kaynağı'nın; verimliliği artırma, gelir dağılımını düzenleme, teknolojik gelişmeyi sağlama, rekabet gücünü artırma, yayılma ve dışsallık etkisi gösterme, istihdam yaratma, yenilik kültürü yaratma, girişimcilik kültürü yaratma gibi etkileri söz konusu olmaktadır.

Nitelikli insan, fiziki sermayenin de rasyonel kullanımını sağlayacak bir faktör olması nedeniyle üretimin vazgeçilmez girdisi olarak toplam faktör verimliliğinin artmasına ve mikro ve makro düzeyde verimlilik düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Verimlilik düzeyinin artması ise kalkınmanın daha çabuklaşmasına ve gelişmişlik düzeyinin yükselmesine yol açacaktır.

İnsan kaynakları yatırımlarından eğitime ağırlık vererek, eğitim yoluyla gelirin artacağı ve daha dengeli dağılımının gerçekleşeceği görüşüne ulaşılmıştır.

İnsan kaynaklarına yapılan yatırımlardan eğitim, sağlık, beslenme gibi harcamalar, kişinin üretim sürecindeki niteliğini ve verimliliğini doğrudan etkileyen faktörler olarak teknolojik alandaki yeniliklerin oluşmasına da katkı sağlayan başlıca unsurlar arasındadır.

Kalkınma sürecinde rekabet üstünlüğünü belirleyen olgu teknolojik gelişmedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için bölgelerin, uluslar arası düzeyde rekabet üstünlüğüne sahip olan yüksek katma değer yaratan mal ve hizmetlerin üretilmesine yönelmeleri gerekmektedir. Bu da, söz konusu bölgelerde, sahip olunan potansiyelleri harekete geçirecek girişimci, yenilikçi ve de yaratıcı, kısacası nitelik insan kaynağının varlığını gerektirmektedir.

Bunun yanında, tıpkı yatırımlar gibi insan kaynakları dışsallık arz etmektedir. İnsan kaynaklarının dışsallığı, elde ettiği gelirin çok daha üstünde üretime katkıda bulunmasıdır. Öğrenilen bilgi ve tecrübelerin aktarılması ve de öğretilmesi üretimi artıracaktır. Bu nedenle nitelikli insan kaynağı, verimliliği artırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkileyecektir. Diğer taraftan, yetiştirilmesi için büyük maliyetlere katılan insan kaynakları, maliyeti karşılanmadan rakip firma, diğer bölgeler ya da ülkelerin kullanımına transfer olmaktadır. Bu yayılma makro anlamda olumlu olsa bile kalkınma çabası içinde olan bölgeler açısından düşünüldüğünde bu yayılmacılık beyin göçüne yol açarsa, insan kaynakları kıt olan bölgelerin önüne bir set çekilmiş olacaktır.

İnsan kaynakları, yatırımları uyararak üretim artışına yol açtığı için sadece yüksek nitelikli insan kaynağını değil, aynı zamanda düşük nitelikte insan kaynağının da istihdamına kaynaklık eder. İnsan kaynakları stokunun yükselmesine bağlı olarak yenilik artması, farklı ürünlerin geliştirilmesi ve yeni piyasalara girilmesi sonucunda üretim faktörlerinin dolayısıyla emeğin istihdamı artacaktır. Bu da bölgesel kalkınmada olumlu etki yaratacaktır.

Bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi için; başta nitelikli insan kaynağı olmak üzere, girişimciler, işletmeler, araştırma kurumları, üniversiteler ve devlet kurumları gibi aktörler, karşılıklı etkileşimli öğrenme sürecine girerek yenilik yaratmak zorundadırlar. Diğer bir deyişle, öğrenen bölgeler olarak adlandırılan bu yeni oluşumda yenilik üretimi, ortak amaçlar ya da görevler nedeniyle güven ve

samimiyet duygularıyla bir araya gelen aktörlerin işbirliği ve ortaklık kurmaları sonucu oluşan bölgesel sinerjik ağlar tarafından oluşturulacaktır.

Girişimcilik, belirli bir bölgedeki organizasyonel ve kurumsal aktörlerin kaynakları harekete geçirip dağıtma işlevidir. Bu dağıtım işlevinin hareket noktası insan kaynağıdır. İnsan kaynağı sahip olduğu bilgi ve tecrübe nedeniyle girişimciliği yayma imkanına sahiptir. Ve yine girişimciliğin altyapısının oluşabilmesi, insan kaynaklarına bağlıdır.

Bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesi, özel sektörü ön plana çıkaran girişimci bir ekonomik modelden geçmektedir. Girişimci düşünce ve davranışın önündeki engellerin kaldırılmasıyla ekonomiye bir dinamizm gelecektir. Bu dinamizm ile ekonomi daha üretken, daha yenilikçi ve daha rekabetçi olacaktır. Nitekim ekonomik kalkınmayı başarmış ülkeler incelendiğinde, endüstriyel yapının iyileştirilmesinde, rekabet gücünün artırılmasında, ekonomik büyümenin hızlandırılmasında, istihdamın artması ve gelir düzeyinin iyileştirilmesinde ekonomik yapının girişimci ve yenilikçi olmasının büyük etkisi olmuştur. Hatta duran ekonomileri canlandırma, ülkeleri ve bölgeleri karşılaşılan krizlerden kurtarmanın yolu da girişimcilikten geçmektedir.

Girişimcilik oluşumunu belirleyen etkenler arasında; gelenekler, ahlaki kurallar, sosyal çevre vb. gibi kültürel yapı, iş kurulacak bölgedeki nüfus yapısı ve yoğunluğu, kurulacak iş için gerekli insan gücünü yetiştirecek örgün ve yaygın mesleki/teknik eğitim imkanları, hükümetlerin uyguladığı teşvik tedbirleri, doğal kaynaklar, iş kurulacak bölgedeki altyapı ve üstyapı sorunlarının çözülmüş olması, aşırı bürokrasinin olup olmaması, kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı, bilim ve teknolojiye gelişmeler, toplumdaki sosyal hareketler rol oynamaktadır.

21. Yüzyılda kalkınmanın başarısı yerelleşmekten geçmektedir. Yerelleşme yerel aktörleri harekete geçirmektir. Yerel aktörlerin de başta gelen faktörü girişimcilerdir. Bu bağlamda, girişimci ruhuna sahip olan nitelikli insan kaynağı, bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Bu kapsamda, bir bölgeye veya merkeze kalkınma avantajı sağlayan nedenler üç başlık altında toplanmıştır. Bunlardan birincisi, coğrafi imkanlarla ilgilidir. Söz konusu bölge, yerleşim yeri, doğal şartları ve hammadde kaynakları açısından avantajlı olabilir. İkinci olarak üretim maliyetiyle ilgili faktörlerin getirdiği avantaj sayesinde bir bölgede endüstriyel yığılma meydana gelebilir. Bölgede, coğrafi yakınlık söz konusu olabilir, yerel bağlantılar, endüstriyel ve ticari bağlar geliştirilmiş olabilir. Üçüncüsü ve de en önemlisi olarak ise, bölgedeki sosyal ve kültürel faktörler bağlamında nitelikli insan kaynağına, bilgi birikimine, yerel öğrenme sürecine ve girişimcilik kültürüne sahip olma gösterilmektedir. Buna sanayi altyapısı veya geleneği de denilebilmektedir.

Görüldüğü gibi, bölgeler sahip oldukları potansiyellerini, insana özgü bilgi ve yetenek olmaksızın harekete geçiremezler. Bireyin niteliğini ve verimliliğini geliştirmeye yönelik; eğitim, sağlık, beslenme, konut ve göç için yapılan insan kaynakları altyapı yatırımları, bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesindeki en önemli faktörlerdendir.

Bölgesel kalkınma için, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinin ve insan kaynakları yatırımlarının gerekliliği açıktır. Bu doğrultuda yetiştirilen nitelikli insan kaynağı; sahip olduğu bilgi, beceri, ve tecrübenin yanında yaratıcı, yenilikçi ve girişimci kimliği ile bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesinde ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde etkili olacaktır.

Yukarıda da değinildiği gibi, nitelikli insan kaynağı; sosyo-kültürel açıdan, politik açıdan ve ekonomik açıdan olmak üzere, verimliliğin artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, teknolojik gelişmenin sağlanması, rekabet gücünün artırılması, istihdam olanaklarının yaratılması, yenilikçi ve girişimci bir ekonomik yapının oluşturulması yoluyla bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde etkin rol oynayacaktır.

Bu bağlamda bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilerek, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi; bilgi ve beceri düzeyi yüksek, yenilikçi, yaratıcı ve de girişimcilik ruhuna sahip "Nitelikli İnsan Kaynağı"na bağlıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilk olarak, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarına değinilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de bölgesel kalkınma politikasının gelişimi ve Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye’de izlenen bölgesel kalkınma politikaları ele alınmıştır.

Bu bağlamda; Türkiye’de izlenen kalkınma politikalarının temelinde, kamu yatırım politikaları yanında, özel sektörü bu yörelere çekmek için yapılan devlet yardımları, bölgeler arası dengesizliği gidermede kullanılan en önemli araç olmuştur. Ancak bugüne kadar hazırlanıp, uygulamaya konulan sekiz plan döneminden topluca bir sonuç çıkarmak gerekirse, gerek kamu gerekse özel sektör yatırımlarından kalkınmada öncelikli yörelerin daha çok yararlanması doğrultusunda çeşitli tedbirlerin geliştirildiği ve bu yörelere özel bir öncelik verilmiş olduğu görülmektedir. Bu politikaların bir sonucu olarak belirli bir mesafe alınmasına karşın bölgesel kalkınma konusu hala bir problem olarak Türkiye’nin önünde durmaktadır.

Bölgesel kalkınma politikalarında AB’ye uyum sağlanması kapsamında; bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanının oluşturulması amacıyla, ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının (İBBS) tanımlanmasına ilişkin 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 22 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, DPT ve DİE tarafından yürütülen istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çalışması sonucunda; 12 adet Düzey 1 (NUTS 1), 26 adet Düzey 2 (NUTS 2) ve 81 adet Düzey 3 (NUTS 3) bölge birimi oluşturulmuştur.

Aynı şekilde, kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, kaynakların yerinden ve etkin kullanımını sağlamak, AB programlarını uygulamak, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasında işbirliğini geliştirmek ve bu çerçevede iller arası koordinasyonu sağlamak üzere, İBBS Düzey 2’lerde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasına yönelik kanun tasarısı hazırlanmıştır. Nihayet, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilerek, 08 Şubat 2006 tarihinde resmi gazete yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Diğer taraftan, Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma çalışmalarına bakıldığında; Balıkesir, Beş Yıllık Kalkınma Planlarından ve Kalkınmada Öncelikli Yöre uygulamalarından nasibini almış ancak bölgesel kalkınma istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Bugün bölgesel kalkınma konusu bir problem olarak Balıkesir'in önünde durmaktadır.

AB'ye uyum sürecinde, DPT ve DİE tarafından yürütülen istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çalışması sonucunda, 26 adet Düzey 2 (NUTS 2) bölgesinden biri de Balıkesir (Balıkesir-Çanakkale) olarak belirlenmiştir. Balıkesir ve Çanakkale illerine ait her türlü istatistiki verilerin toplanması ve işlenmesi için, Balıkesir merkez olmak üzere İstatistik Enstitüsü Müdürlüğü yeniden yapılandırılmıştır. Yine Balıkesir merkez olmak üzere, Bölgesel Kalkınma Ajansının kurulmasına ilişkin altyapı çalışmaları başlatılmıştır.

Bu çalışmaların yanında, Balıkesir'de merkezi ve yerel yönetimlerin; katılımcılık, ortaklık, işbirliği vb. sosyal değerleri topluma yayma ve bu anlayışı kazandırma yolunda bir takım çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Yine Balıkesir'de yerel yönetimler, ticaret odası, sanayi odası, meslek odaları ve şirketler ile sivil toplum kuruluşları ve üniversite-sanayi arasında sinerjik işbirliği ve yenilik ağları kurma çalışmaları yürütülmelidir. Balıkesir Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (BASİAD), başta Ege Sanayici ve İşadamları Derneği (ESİAD) olmak üzere diğer dernek ve odalar ile birlikte yürüttüğü ortak çalışmalar, eğitim seminerleri ve konferanslar ile bölge halkı ve girişimciler, özellikle Avrupa Birliği ve bölgesel kalkınma konularında bilgilendirilmelidir. Ayrıca 26 adet Düzey 2 bölgesinden biri olan Balıkesir ve Çanakkale için geliştirilecek olan bir bölgesel kalkınma programı hazırlanarak; KOBİ'lerin desteklenmesi, Altyapı yatırımlarının geliştirilmesi, Tarım ve hayvancılığın desteklenmesi, Turizmin desteklenmesi, Bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi ve en önemlisi tüm bunları gerçekleştirecek insan kaynakları altyapısının geliştirilmesi öncelikli konular olarak belirlenmeli ve Avrupa Birliği Komisyonuna sunulularak, Balıkesir bölgesinin mali araçlardan yararlanması sağlanmalıdır.

Türkiye'de, kalkınma politikalarında önceliğin insan kaynakları altyapı yatırımlarına verilmesi, mal ve hizmet üretiminin artmasını yani üstyapı yatırımlarının da işlerliğini ve sosyal, kültürel, politik yapısal değişimleri de beraberinde getirmesi

nedeniyle ulusal ve bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır. Bunun yanında Türkiye'nin, bölgesel politika ve yapısal araçların kullanımı konularında AB'ye uyum sağlamaya yönelik önemli mesafe kat etmesi gerekmektedir. Merkezi ve bölgesel düzeyde bölgesel politikayı uygulayacak yeterli kapasitenin geliştirilmesine, yeterli insan ve mali kaynaklarla donatılmış gerekli kurumların oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de bölgesel kalkınma tabandan başlatılmalıdır. Bu bağlamda, bölgelerde kurulacak olan Bölgesel Kalkınma Ajanslarında bölgesel potansiyellerin değerlendirilmesi, sinerjik etkilerin yaratılması, yenilik üretiminin ve girişimciliğin desteklenmesi ve tüm bunların odağında yer alan insan kaynaklarının geliştirilmesi ve bölgesel kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesi sağlanmalıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünün ikinci kısmında; çalışmanın konusunu oluşturan, bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi bağlamında, önceki bölümlerde ele alınan konulardan yararlanılarak insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli oluşturulmuştur.

Söz konusu modelde, insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel unsurları ve bölgesel kalkınma sürecine etkileri şematik olarak gösterilmiştir. Modelin temel unsurları; doğal altyapı, fiziki altyapı, kurumsal altyapı, insan kaynakları altyapısı, yığılma ekonomileri, bölgesel kalkınma ajansı ve girişimcilik olarak belirlenmiştir. Nitelikli insan kaynağı, bu unsurlar ile olan çok yönlü ilişkileri sayesinde, özellikle bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesinde ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli işlevler üstlenerek modelin oluşturulmasında etkin rol oynamıştır.

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel amacı, öncelikle modelin temel unsurlarının oluşturulması ve geliştirilmesidir. Bu bağlamda ilk amaç, bölgede insan kaynakları altyapısının oluşturularak, nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılması ya da bölgeye çekilmesidir. Daha sonrada adım adım bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin amaçlarına ulaşmak içinse, üç temel politika uygulanmalıdır. Bunlar; altyapı politikası, ekonomi politikası ve insan kaynakları politikası olarak gruplandırılmıştır.

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli şunu göstermektedir ki, nitelikli insan kaynağının varlığı ve oynadığı rol; doğal altyapının varlığı ve potansiyellerin farkında olma, uygun yatırım ortamının yaratılması ve çekim merkezinin oluşturulması, yönetsel destek ile katılımcılık ve sosyal sermayenin yaratılması ve sonuçta yığılma ekonomilerinin oluşturulması ile bölgesel kalkınma ajansı ve girişimcilik faaliyetleri sonucunda; bölgede verimliliğin artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, teknolojik gelişmenin sağlanması, rekabetin artırılması, dışa açılmanın sağlanması, istihdam artışı, yenilik yaratma ve girişimciliğin daha da artırılması ile birlikte bölgesel kalkınma potansiyelini harekete geçirecek ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirecektir. Böyle bir modelin uygulanması, Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması sürecine de olumlu yönde etkide bulunacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde son olarak; insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli, Balıkesir için değerlendirilmeden önce, Balıkesir ilinin sosyo-ekonomik yapısı çerçevesinde sahip olduğu kalkınma potansiyeli ve insan kaynağı yapısı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda; Balıkesir ilinin genel özellikleri, doğal yapısı, fiziki altyapısı, ekonomik yapısı ve insan kaynağı yapısı ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda Balıkesir’in; coğrafi yapısı, doğal kaynakları, sosyo-ekonomik yapısı, tarihi ve kültürel mirasıyla bölgesel kalkınma için büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmüştür. Ancak, insan kaynağı yapısının analizi yapıldığında; Balıkesir’in nitelikli ve girişimci bir insan kaynağı yapısına yeterince sahip olmadığı, bu nedenle mevcut kaynakların yeni yatırımlara dönüştürülemediği, gelir dağılımında dengesizliklerin olduğu, verimlilik artışlarında zorlanıldığı görülmüştür. Aynı şekilde, ilde tarım sektöründe çalışanlar, ağırlıklı paya sahiptir ve bu oran Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Yine ilde istihdam edilen işgücünün büyük çoğunluğu ilkokul mezunudur. Göç yapısına bakıldığında, nitelikli insan kaynağını öğrenim veya çalışma amacıyla dışarıya kaçırdığı görülmektedir. Balıkesir’in girişimcilik yapısı analiz edildiğinde ise; Balıkesir’de özellikle insan kaynakları ve kurumsal altyapı unsurlarında yetersizliklerin bulunduğu, profesyonel yönetici kullanımına, Ar-Ge çalışmalarına, teknoloji üretimine, yenilik yaratma, yeni ürün geliştirme ve yeni yatırımlara girişme konularına, eğitim ve geliştirme faaliyetlerine gereken önemin verilmediği görülmektedir. Bu tutum, bölgesel kalkınmaya dinamizm kazandıran ve de arzulanan, girişimci ve girişimcilik yapısına pek uymamaktadır.

Buradan hareketle, henüz Balıkesir ilinde bölgesel kalkınmanın istenilen düzeyde gerçekleşmediği, bunda da özellikle bölgesel kalkınma potansiyelini harekete geçirecek nitelikli ve girişimci insan kaynağının yetersiz olmasının etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Balıkesir’de uygulanacak olan bölgesel kalkınma modeli, nitelikli insan kaynağı odaklı olmalıdır.

Üçüncü kısmın sonunda ise; daha önce geliştirilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin Balıkesir açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Daha önce ele alınan Balıkesir ilinin kalkınma potansiyeli ve insan kaynağı yapısının analizi ışığında, modelin unsurları ve amaçları Balıkesir açısından ele alınmıştır. Bu amaçlara ulaşmak için izlenmesi gereken politikalar üç grupta incelenmiştir. Bunlar; Balıkesir’de altyapı politikası, Balıkesir’de ekonomi politikası ve Balıkesir’de insan kaynakları politikası olarak gruplandırılmıştır. Bölümün sonunda ise modelin Balıkesir üzerinde beklenen etkileri ve sonuçları dikkate alınarak, Balıkesir ilinin kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesine yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Geliştirilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli, Balıkesir açısından değerlendirildiğinde; modelin temel unsurları olan doğal altyapı, fiziki altyapı, kurumsal altyapı, insan kaynakları altyapısı, yığılma ekonomileri, bölgesel kalkınma ajansı, girişimcilik ve modelin her aşamasında etkin role sahip olan nitelikli insan kaynağı, modelin işleyeceği temel yapıyı oluşturmaktadır. Söz konusu unsurlar arası ilişkilerin kurulması, böylece bölgesel kalkınma amaçlarına ulaşılması ve bu amaçları gerçekleştirmek için birtakım politikaların uygulanması gerekmektedir.

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin temel unsurları Balıkesir açısından ele alındığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Balıkesir ili; konumu, coğrafi yapısı, doğal kaynakları, kültürel değerleri, tarım, sanayi, maden ve turizm potansiyeli ile kısacası doğal altyapı açısından bölgesel kalkınma için büyük potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyellerin farkında olunması ve harekete geçirilmesi açısından yetersizlikler söz konusudur. Bu durum Balıkesir’de nitelikli ve girişimci insan kaynağının, sayı ve nitelik açısından istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir.

Balıkesir’de, uygun yatırım ortamının yaratılması ve çekim merkezinin oluşturulmasında kısmen yetersizlikler bulunmakta ve fiziki altyapı, bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek için istenilen düzeyde değildir.

Balıkesir halkı, mevcut yaşam biçimi, görece eğitilmiş nüfusu, yeniliğe ve gelişime pek de açık olmayan kent kültürü ve de yetersiz olan sosyal sermayesi ile uzun dönemde bilgi toplumunun getirdiği sosyal değerleri bölge içine uyarlayıp geliştirebilecek potansiyele sahip değildir. Balıkesir’de yerel yönetimler, ticaret odası, sanayi odası, meslek odaları ve şirketler ile sivil toplum kuruluşları ve üniversite-sanayi arasında sinerjik işbirliği ve yenilik ağları kurma çabası düşüktür.

Balıkesir, insan kaynakları altyapısının oluşması adına, bölge halkının eğitim, sağlık, beslenme ve konut ihtiyaçlarına kısmen cevap verebilecek düzeydedir. Ancak, göç konusu ile girişimci ve nitelikli insan kaynağının yaratılması konusunda bazı yetersizlikler söz konusudur. Balıkesir’de nitelikli insan kaynağı gerektirmeyen alanlarda ya da sektörlerde istihdamın söz konusu olduğu görülmekte, bunda da nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılmaması ve de elde tutulamaması etkili olmaktadır. Balıkesir nitelikli ve girişimci insan kaynağı eksikliğine bağlı olarak, yenilik ve bilgi üretimi yeteneği zayıf olan bir ildir. Bu bağlamda, Balıkesir’de nitelikli insan kaynağı yetiştirilebilir ve bu insan kaynağının ilde kalması sağlanabilirse ya da ile dışarıdan nitelikli insan kaynağı çekilebilirse, bilgi birikimi ve yayılımı ile birlikte yenilik üretimi ve girişimcilik hız kazanacak, böylece bölgesel kalkınma gerçekleşebilecektir.

Ancak bu noktada, Balıkesir’de fiziki altyapının girişimciyi çekme açısından istenilen düzeyde olmaması, potansiyellerin farkında olunmaması, kurumsal altyapıda bir takım eksikliklerin bulunması, nitelikli insan kaynağındaki eksiklikler yığılma ekonomilerinin istenilen düzeyde oluşmasını engellemektedir. Bunun yanında Balıkesir’in organize sanayi bölgeleri açısından yeterince gelişme gösteremediği görülmektedir. Yine Balıkesir’de, yığılma ekonomilerini hızlandıran serbest bölgenin olmayışı ve il içerisinde teknoloji ve bilgi yoğun üretim yapılamaması yığılma ekonomilerinin oluşumunu ve bölgesel kalkınmayı olumsuz etkilemektedir.

Balıkesir’de, yerel yönetimler, işletmeler, üniversite, sanayi ve ticaret odaları, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ile vatandaşlar arasında ve diğer bölgeler arasında kurulacak sinerjik ağları organize edecek, girişimcileri bilgilendirip yönlendirecek bir kurumun eksikliği hissedilmekte ve Bölgesel Kalkınma Ajansına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bunun yanında Balıkesir’de; girişimcilik kültürü ya da geleneğinin oluşmadığı bu nedenle de girişimcilik ruhuna sahip olunmadığı; iş kurulacak bölgedeki nüfus ve istihdam yapısının istenilen düzeyde bulunmadığı; nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi için gerekli olan örgün ve yaygın mesleki/teknik eğitim imkanlarında yetersizliklerin bulunduğu; yerli ve yabancı girişimcileri bölgeye çekecek oluşumlarda da bir takım yetersizliklerin bulunduğu görülmektedir. Yine Balıkesir ilinde faaliyet gösteren KOBİ’lerin, henüz gelişime ve yeniliğe açık olmadıkları, Ar-Ge çalışmaları başta olmak üzere, teknoloji geliştirme, yenilik yaratma, yeni ürün geliştirme ve yeni yatırımlara girişme konularında zayıf kaldıkları, eğitim ve geliştirme faaliyetlerine gereken önemi vermedikleri ve bu bağlamda yeterince nitelikli ve girişimci insan kaynağına sahip olamadıkları görülmektedir.

Bu bağlamda, Balıkesir’de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modelinin amaçları, modelin temel unsurlarının oluşturulması ve geliştirilmesini sağlamaya yönelik olmalıdır.

İnsan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeline göre, Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla uygulanması gereken politikalar ise; altyapı politikası, ekonomi politikası ve insan kaynakları politikası olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır. Bu bağlamda; Balıkesir’de insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli çerçevesinde uygulanacak altyapı politikası; bölgenin fiziki ve sosyo-kültürel açıdan zenginleştirilmesine, bölgenin yaşanabilir ve yatırım yapılabilir bir hale getirilmesine, bölge halkının yaşam düzeyinin yükseltilmesine, bölgenin nitelikli ve girişimci insan kaynağı açısından bir çekim ve cazibe merkezi haline getirilmesine, ekonomi politikası ise; bölgenin yerel potansiyellerinin değerlendirilmesine ve harekete geçirilmesine, girişimciliğin ve ihracatın özendirilmesine, rekabet gücünün artırılmasına, insan kaynakları politikası da; insan kaynakları altyapısının geliştirilmesine, nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılmasına yönelik olmalıdır.

Buradan anlaşılmaktadır ki, modelin Balıkesir’de uygulanabilirliği, ilde diğer unsurlarla birlikte özellikle insan kaynakları altyapısının geliştirilmesine ve nitelikli ve girişimci insan kaynağının yaratılmasına bağlıdır.

Bu noktadan hareketle; Balıkesir ilinin, söz konusu kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesine yönelik öneriler içerisinde öncelikle, kurumsal yapılanma adına “Balıkesir Bölgesel Kalkınma Ajansı”nın oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Yapılacak kurumsal düzenlemenin ardından; bölgenin sosyo-ekonomik açıdan güçlü ve zayıf yönleri ile geleceğe yönelik fırsat ve tehditlerini içeren Bölgesel SWOT Analizi’nin yapılması gerektiği ve buna müteakiben; Balıkesir ilinde uygulanması önerilen bölgesel kalkınma politikaları belirtilmiştir. Önceki kısımlarda elde edilen verilere dayanarak, Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma potansiyelinin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla geliştirilen insan kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma modeli ışığında, uygulanacak altyapı, ekonomi ve insan kaynakları politikaları sayesinde bölgede yerli ve yabancı girişimci ile nitelikli insan kaynağı artışı sağlanacak, bunların yaratacağı etkiyle birlikte; bölgede verimlilik artışı, gelir dağılımında iyileşme, teknolojik gelişme, rekabet artışı, dışa açılma, istihdam artışı, yenilik yaratma ve girişimcilik artışı gerçekleşecektir.

Aynı şekilde, Balıkesir ilinin kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesine yönelik olarak önerilen politikaların uygulanması sürecinde, bölgesel kalkınmanın en önemli ilkelerinden biri olan halkın katılımı sağlanarak, söz konusu politikaların başarısında olmazsa olmaz koşullardan biri olan ortak hareket etme, öğrenme, sahiplenme duygusu, yenilikçi, yaratıcı ve girişimci ruh ile çalışmalar sürdürülebilecektir. İşte bu noktada da yine bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, nitelikli insan kaynağı ile bölgesel kalkınma potansiyelini harekete geçirecek girişimci insan kaynağının etkin rolü ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Balıkesir’de, kurulan bölgesel kalkınma ajansının faaliyetleri, uygulanan politikalar ile yaratılan nitelikli ve girişimci insan kaynağı, ilin kalkınma potansiyelini harekete geçirecek ve Balıkesir’in ülke kalkınmasında da rol almasını sağlayacaktır. Aynı zamanda, sahip olduğu kalkınma potansiyelini etkin şekilde değerlendiren Balıkesir, sosyo-ekonomik açıdan bir dönüşüm yaşayarak ulusal ve uluslararası alanda bir çekim merkezi haline gelecek ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirecektir.

KAYNAKLAR

ADELMAN, I., YELDAN, E., "Is this the end of economic development?" **Structural Change and Economic Dynamics**, 11, 2000.

AKDEMİR, Ali., **Girişimcilik Kültürü**, Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, Kütahya, 1996.

AKGÜN, Nuri ve YILDIZ, Kaya., **Eğitim Ekonomisi Üzerine Seçme Yazılar**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, No:3, Bolu, 1998.

AKIN, Ülgen., **Sağlık Hizmetlerine Verimlilik Açısından Bir Yaklaşım**, MPM Yayınları, Ankara, 1985.

AKPINAR, Rasim., "**Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması ve Uygulamaları**", Erişim: 15.09.2005, www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm.

AMSTRONG, H. ve TAYLOR, J., **Regional Economics and Policy**, Harvester Publication, 2001.

Balıkesir İl Defterdarlığı, **Vergi Göstergeleri Durum Raporu**, Balıkesir, 2005.

Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim: 10.01.2006, <http://www.balikesirturizm.gov.tr/index.html/2004>.

Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Turizm İşletmeleri İstatistik Verileri**, Balıkesir, 2004.

Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü, **Sayısal Veriler**, Balıkesir, 2005.

Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü, **İl Sağlık Verileri**, Balıkesir, 2003.

Balıkesir Orman Bölge Müdürlüğü, **Ormancılık Faaliyetleri**, Balıkesir, 2005.

Balıkesir Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, **Balıkesir İli 2004 Yılı Sanayi ve Ticaret Durum Raporu**, Balıkesir, Temmuz 2005.

Balıkesir Valiliği, **İl Tanıtım Kılavuzu**, Balıkesir, 2005.

BARRO, R. ve MARTIN, Sala-i ., **Economic Growth**, Mc-Graw Hill, 1994.

BAŞOL, Koray., **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1995.

BAYBURTLU, Mustafa., "AB Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar", **Ekonomik Forum Dergisi**, Yıl:9, Sayı:02, 2002.

BAYSAL, Ayşe., **İşgücü Verimliliği İle Beslenme Arasındaki İlişkiler**, MPM Yayınları, Yayın No:325, Ankara, 1989.

BİRCAN, İsmail., **Ekonomik Gelişme ve Büyüme Sürecinde Planlama**, Bilim Yayınevi, Ankara, 1990.

BORELLO, J.A., "Regional Development and Industrial Promotion in Argentina: A Review of Events and Writings", **International Journal of Urban and Regional Economics**, Vol.19, 1995.

BOZKURT, Veysel., **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998.

BRASCHE, U., **Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, (Çev. H. Cansevdi), İstanbul İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

BULUTAY, Tuncer., **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar**, DPT Yayınları, 1995.

CECORA, J., "Entrepreneurs and Smes in Regional Economies: Policy Issues for a Sustainable Development in a Globalizing Economy", **International Review of Sociology**, 10(1), 2000.

CEYLAN, Tülay., "Sürdürülebilir Kalkınma", **Gelişme İktisadı**, Ed. T. İşgüden, F. Ercan, M. Türkay, Beta A.Ş., İstanbul, 1995.

CHOU DHURY, M.A., "How Effectice is Human Resource Planning in Developing The Third World", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt No:10, Sayı:3, 1983.

CUTANDA, A. ve PARİCİO, J., "Infratructure and Regional Economic Growth: The Spanish Case", **Regional Studies**, Vol.28.1, 1993.

ÇETİN, Müjgan., "İnsanın Artan Önemi", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı:342, Mayıs 1996.

ÇİLİNGİROĞLU, Nedim., "Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Ekonomisi", **Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi**, Cilt No:22, Ankara, 1993.

ÇOLAK, Ö.Faruk, ALDOR, N., "Üretim ve İşsizlik Çözümü İçin Kurumsalcı Yaklaşım", **Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları**, TİSK Araştırma Yarışması, TİSK, 2003.

- DAĞ, Rifat., "Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Makro Politikaları", **TESEV Konferansı Tebliği**, İstanbul, 25 Ocak 2000.
- DEMİRCİ, A.Güneşer., **Bölgesel Kalkınma Ajansları**, Erişim: 11.05.2006, www.kamuyonetimi.org/pdf/bolgekalkinma.pdf.
- DİE , **Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, Ankara, 2003.
- DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri**, Ankara, 2004.
- DİE, **Tarımsal Yapı İstatistikleri**, Ankara, 2003.
- DİE, **Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar**, Ankara, 2002.
- DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı ve Su Ürünleri İstatistikleri**, Ankara, 2004.
- DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, Ankara, 2001.
- DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, Ankara, 2004.
- DİNLER, Zeynel., **Bölgesel İktisat**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001.
- DOĞAN, E., "Türkiye'de Bölge Planlamasının Gelişimi: Yeni Yaklaşımlar", **7. Ulusal Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresinde Sunulan Tebliğ**, D.E.Ü., İzmir, 1997.
- DOĞAN, İsmail., **Sosyoloji**, Sistem Yayıncılık, Ankara, 1995.
- DPT, **İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler**, 2002, Erişim: 17.01.2006, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2002/#asfalt>.
- DPT, **İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler**, 2002, Erişim: 17.01.2006, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2002/#egitim>.
- DPT, **İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler**, 2002, Erişim: 17.01.2006, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2002/#saglik>.
- DPT, **İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler**, 2002, Erişim: 17.01.2006, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2002/#sosyalguvenlik>.
- DPT, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, Balıkesir İli Gelişmişlik Performansı, Ankara, 2003.
- DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı**, Ankara, 2003.
- DPT., **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri**, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.

DPT., **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No: 2502, Ankara, 2000.

DPT., **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme** (1996-2000), DPT Yayın No:2541, Ankara, 2000.

DPT., **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2502, Ankara, 2000.

DPT., **Yükseköğretim Gelişme Perspektifi ve Finansman İhtiyacı**, DPT Yayınları, Ankara, 1993.

DRUCKER, F.P., **Gelecek İçin Yönetim**, (Çev. Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No:327, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1996.

DTM., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Doğuşum Mat. Ltd. Şti., Ankara, 2002.

DURA, Cihan., **Bilgi Toplumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

DURAN, Mustafa., **Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Diğer Teşvikler ve Etkinliği**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi No:19, Ankara, 2002.

DURGUT, Metin ve AKYOS, Müfit., “Bölgesel İnovasyon Sistemleri ve Teknoloji Öngörüsü”, **Teknoloji Öngörüsü ve Startejik Kalkınma Planlama Toplantısı**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 24-26 Mayıs 2001.

EGEV, Erişim: 17.01.2006,

[http://www.egev.org/index.php?t=ana&catid=0&geoid=6&sid=.](http://www.egev.org/index.php?t=ana&catid=0&geoid=6&sid=)

Erişim: 17.10.2005, www.europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/regions3_en.htm.

Erişim: 20.10.2005, www.europa.eu.int/comm/regional_policy/intro.

ERK, Nejat., **Yerel Kalkınma Modelleri ve Türkiye Ekonomisi**, Ekonomistler Platformu, Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F., Adana, Mart 2003.

ERKAN, Hüsnü., “Bilgi Çağının Kalkınma Modeli Olarak Yerel-Bölgesel Kalkınma ve Kalkınma Ajansları”, **İzmir Ticaret Odası Tebliği**, İzmir, 2000.

ERKAN, Hüsnü., “Bölgesel Kalkınma”, **Gelişme İktisadı**, Ed. T. İşgüden, F. Ercan, M. Türkay, Beta A.Ş., İstanbul, 1995.

ERKAN, Hüsnü., “Küreselleşme ve Bölgesel Gelişmede Yeni Yaklaşımlar ve GAP Örneği”, **Türkiye’nin Geleceğinde GAP’ın Yeri Semineri**, Ankara, 12-16 Haziran 2000.

ERKAN, Hüsnü., **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İş Bankası Kültür Yayınları, 4.Baskı, Yayın No: 326, ISBN: 975-458-053-7, İstanbul, 1998.

ERKAN, Hüsnü., **Ekonomi Sosyolojisi**, Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları, İzmir, 2004.

ERKAN, Hüsnü., **Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987.

ERTÜRK, Emin., "Göçün Ekonomik Analizi", **Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B. Dergisi**, C.VI, Kasım 1985.

ESİN, Arif., **Dünyada Globalizasyon ve Avrupa Topluluğu'nun Sanayi Politikası**, İKV:116, İstanbul, 1992.

GAP., **Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı**, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma Dairesi Başkanlığı, Ankara, Temmuz 2002.

GATRELL, D. J., "Rethinking Economic Development in Peripheral Regions", **The Social Science Journal**, Vol.36, Number:4, 2000.

GEM., **2001 Global Entrepreneurship Monitör Exective Report**, GEM, London, 2001.

GREGERSEN, B. ve JOHNSON, B., **Learning Economy, Innovation Systems and European Integration**, Erişim: 20.11.2005, <http://www.business.auc.dk/druid/conferences/winter1997/conf-papers/birgbjor.pdf>.

GUILD, R.L., "Infrastructure Investment and Regional Development: Theory and Evidence", **The University of Auckland Department of Planning Working Paper**, No:98/3, 1998.

GÜRER, Bora, **Eğitim Harcamalarının Verimliliği**, DPT Yayınları, No: 1754, Ankara, 1981.

HAN, Ergül ve KAYA, A. Ayten., **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, 1997.

HAN, Ergül ve KAYA, A.Ayten., **Kalkınma Ekonomisi**, Birlik Ofset, Eskişehir, 1997.

HAN, Ergül., **Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi**, Eskişehir, 1993.

HAN, Ergül., **Kalkınmada Altyapı Yatırımları**, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları, No: 127-77, Eskişehir, 1975.

HARMAAKORPI, V. ve NIUKKANEN, H., "Shared Vision and Network Leadership in Regional Development Case: The Lathi Region in Finland", **42. ERSA Kongresi:** Dortmund, 2002.

HERRICK, B. ve KINDLEBERGER, P., **Economic Development**, McGraw Hill Publication, ISBN: 0-07-034584-8, 1983.

HESAPÇIOĞLU, Muhsin., **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi**, BETA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1994.

HIGGINS, B. ve SAVOIE, D.J., **Regional Development Theories and Their Application**, Transaction Publishers, 1999.

HILHORST, G. J., "Industrialization and Local / Regional Development Revisted" , **Development and Change**, Vol.29, 1998.

HOOVER, E. M. ve GIARRATANI, F., **An Introduction of Regional Economics**, Third Edition, Alfred A. Knopf, New York, 1984.

JOHANSSON, B., KARLSSON, C., STOUGH, R., "Introduction: Endogenous Regional Growth and Policies", **Theories of Endogenous Regional Growth: Lessons for Regional Policies**, Springer: New York, 2001.

KAVAK, Yüksel ve BURGAZ, Berrin., **Eğitim Ekonomisi**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 1994.

KAYA, Ekrem., "Sosyal Yatırımlar ve Teknoloji İlişkisi", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:8, Ankara, 1993.

KAZDAĞLI, Hasan., "Eğitimin Finansmanı", **TOBB Konferansı Konuşması**, TOBB Yayınları, İzmir, 1997.

KAZGAN, Gülten., İzzettin Önder, Hasan Kirmanoğlu, Nihal Tuncer, **Türkiye'de Gelir Bölüşümü**, T.O.B.B. Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi 3, Ankara, 1992.

KELEŞ, Ruşen., **Kentbilim İlkeleri**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.

KIYMALIOĞLU, Ünal., **Yığılma Ekonomileri**, DPT-PAU KEAS 2004 Sempozyumu, Pamukkale, 2004.

KORKMAZ, Umut., "Türkiye'de İşgücünün Beşeri Sermaye Kullanımı", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi**, No:127, İstanbul, 1993.

KOSGEB, **Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporu**, Balıkesir Alt Bölgesi, Ankara, 2005.

KOSONEN, K., "Building Innovation Capability in the Less Favoured Regions University Collaboration as a Tool", **42. ERSA Kongresi**: Dortmund, 2002.

KOZLU, Cem., **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No:335, Ankara, 1996.

KÖSE, Ahmet Haşim., **Büyüme ve Verimlilik**, M.P.M. Yayını, No:471, Ankara, 1992.

KUMRAL, Neşe., "Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 1993.

KUMRAL, Neşe., "Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Ajansları", **İşletme-Finans Dergisi**, Sayı:105, Aralık 1994.

KUTLU, Erol., **Bilgi Toplumunda Kalkınma Stratejileri**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2000.

KUTLU, Erol., **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995.

Kültür Bakanlığı, **Kültür ve Tabiat Varlıkları**, 2005, Erişim: 21.01.2006, www.kultur.gov.tr/portal/default_tr.asp?belgeno=43118.

MALECKI, E. J., **Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Change**, Longman Group:UK, 1991.

MAWSON, J., "Policy Review Section", **Regional Studies**, Vol.21, 1999.

MENGİ, Ayşegül., **Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler**, Ankara Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.

MGK., **Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri**, MGK Genel Sekreterliği, Yayın No:2, Ankara, 1993.

MTA Bölge Müdürlüğü, **Balıkesir İlinin Yer Altı Kaynakları**, Balıkesir, 2005.

NAFZIGER, E. Wayne., **The Economics of Developing Countries**, Prentice-Hall International Inc., Third Edition, U.S.A., 1997.

NEWLANDS, D., "The Role of Universities in Learning Regions", **43. ERSA Kongresi**: Finlandiya, 2003.

NORMAN, G. ve PALL, L., **Knowledge Spillovers, Mergers and Public Policy in Economic Clusters**, Department of Economics Tufts University Working Paper, 2002.

NORTON, D. R., “**The Geography of the New Economy**”, 1999, Erişim: 07.10.2005, <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Norton/nortonupdate/creativity.htm>.

OYAN, Oğuz., “Kalkınma Ajansları Ne İşe Yarar?”, **Dünya Gazetesi**, 27.01.2006.

ÖNSAL, Naci., **İstihdam**, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Ankara, 1993.

ÖZER, Zuhal., “Yaratıcılığa Giden Yolda Beyin Fırtınası”, **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.348, Kasım 1996.

ÖZGÜVEN, Ali., **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

ÖZKAN, Gazi., **Konut Sektörünün Ekonomik Önemi**, Ankara, 1994.

ÖZSAĞIR, Arif., “Bölgesel Kalkınma Politikası Aracı Olarak Girişimcilik”, **MESS Mercek**, Temmuz 2004.

PALMER, Margeret., **İnsan Kaynakları**, (Çev. Doğan Şahiner), ROTA Yayınları, İstanbul, 1993.

PERLOFF S. H. ve REGIONS, **Resources and Economic Growth**, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1960.

QUANDT, C. ve PACHECO, L., **Fostering the Growth of Innovation Clusters for Regional Development: Building a Network of Software Clusters in Parana, Brazil**, 1999.

REES, J., “New Technology and Regional Development; Trends and Implications in the US”, **Regional Development Processes and Policies**, Ed. By. W.H. Berentsen, D.R. Danta and E. Daroczi, Budapest, 1989.

REES, J., “Technology and Regional Development: Theory Revisited”, **B. Johansson, C. Karlsson ve R. R. Stough, Theories of Endogenous Regional Growth: Lessons for Regional Policies**, Springer: New York, 2001.

RICHARDSON, H.W., **Regional and Urban Economics**, Second Edition, Pitman, Toronto, Canada, 1979.

ROBERTS, P., “Regional Planning Guidance in England and Wales. Back to the Future”, **TPR**, Vol.67, 1996.

- ROMER, P., "Human Capital and Growth: Theory and Evidence", **Carregie-Rochester Series**, C:32, 1990
- SAFİ, İsmail., "Türk İdari Yapısı ve Bölgesel Yönetimler", **Avrasya Kuşağı Düşünce Grubu Dergisi**, Sayı:3, Yaz 2001.
- Sağlık Bakanlığı, **İstatistik Yıllığı**, Ankara, 2003.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri Envanteri 2005**, Erişim:21.01.2006, www.sanayi.gov.tr.
- SAVAŞ, Vural., **İktisadi Kalkınma**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1995.
- SAYLAN, Türkan., "Sağlıklı Yaşam", **Çağdaş Eğitim, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.
- SCHAEFFER ve BUKENYA., **What Distinguishes Regional Economics From Macroeconomics**, A Discussion Paper Draft, 2001 November 14.
- SCHULTZ, Theodore W., **Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırım**, İktisadi Kalkınma: Seçme Yazılar; (Çev:Fahir Gürkan), ODTÜ İ.İ.B.F. Yayın No:6, Ankara, 1984.
- SCHULTZ, Theodore W., **Investment in Human Capital**, The Free Press, Collier-Macmillan Limited, USA, 1971.
- SCHUMPETER, J.A., **The Theory of Economic Development**, Cambridge, 1951.
- SCOTT, M., "Policy Implications of a New View of Economic Growth", **Economic Journal**, vol.102, 1992.
- SIEBERT, H., **Regional Economic Growth: Theory and Policy**, International Textbook Company, Scarton, 1969.
- SOYAK, Alkan., "Ertelenen 9. Kalkınma Planı ve Türkiye'de Planlamanın Geleceği Üzerine Bir Not", **Bilim ve Ütopya Dergisi**, Sayı.136, Ekim 2005.
- SOYER, Ata., **Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Sorunları**, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1994.
- STERNBERG, R., "Regional Growth Theories and High-tech Regions", **International Journal of Urban and Regional Research**, 20, 3, 1996.
- STILWELL, F.J.B., **Bölgesel İktisat Politikası**, Batur Matbası, İstanbul, 1980.

- ŞEN, Arzu., “Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Yaklaşımı: İzmir Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. Genel İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2004.
- ŞENER, Dilek., “Bölge ve Bölgesel Kalkınma Kavramları ve Bu Kavramların Sınıflandırılmasına İlişkin Yaklaşımlar”, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 1988.
- ŞİŞMAN, Mehmet., **Eğitim Ekonomisi ve Planlaması**, Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, 1998.
- TALLMAN, E. ve WANG, P., “Human Capital and Endogenous Growth Evidence From Taiwan”, **Journal of Monetary Economics**, C:34, 1994.
- TANERİ, Ergun., **Bölge Planlama**, Yıldız Üniversitesi Yayın No:86, İstanbul, 1986.
- TEDAŞ, **Elektrik İşleri Etüt İdaresi Verileri**, Ankara, 2005.
- TEDAŞ, **Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri**, Ankara, 2003.
- TEZCAN, Mahmut., **Eğitim Sosyolojisi**, Feyat Matbaacılık, Ankara, 1996.
- TEZEL, Y. Sezai., **Ekonomik Büyüme**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1995.
- THIRLWALL, P.A., **Growth and Development**, Fourth Edition, MacMillan, London, 1989.
- TOBB., **Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model**, Ankara, 1989.
- TOFFLER, Alvin., **Yeni Güçler Yeni Şoklar**, (Çev. Belkıs Çorakçı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992.
- TUNÇ, Mehtap., “Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiye’de İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 1997.
- TUNÇ, Mehtap., “Türkiye’de Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **D.E.İ.B.F. Dergisi**, Cilt No:8, Sayı No:2, 1993.
- Türk Telekom İl Müdürlüğü, **Balıkesir İli Haberleşme Durumu**, Balıkesir, 2004.
- Türkiye Bankalar Birliği, **Banka Mevduat ve Kredilerinin İllere ve Bölgelere Göre Sektörel Dağılımı Araştırması**, Ankara, 2005.

TÜSİAD., **Avrupa’da Girişimciliğin Özendirilmesi ve Yaygınlaştırılması: UNICE Kıyaslama Raporu 1999**, (Yayın No: TÜSİAD-T/99-12/270), 1999.

TÜSİAD., **Türkiye’de Girişimcilik**, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12/340, S.24, 2002.

TÜSİAD., **Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, Yayın No: TÜSİAD-t94, 6-167, İstanbul, Haziran, 1994.

UNAY, Cafer., **Eğitimin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri**, Ar Yayınları, İstanbul, 1982.

ÜNAL, Işıl., “Verimliliğin Önemi ve Eğitim ile İlişkisi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı: 1, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1990.

ÜSTEL, İsmail., “Yaratıcı Düşünce Üzerine Çeşitlemeler”, **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.348, Kasım 1996.

ÜSTÜNEL, Besim., **Ekonominin Temelleri**, Bilgi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1983.

WOLFE, A.D., **Social Capital and Cluster Development in Learning Region**, (Der.) J.A. Holbrook ve D.A. Wolfe, Knowledge, Cluster and Learning Regions, Queen’s Üniversitesi Yayınları: Kingston, 2002.

WOODHALL, Muaren., “İnsan Sermayesi Kavramı”, **Eğitim Ekonomisi: Seçilmiş Yazılar**, (Çev.: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz), Ankara Personel Geliştirme Merkezi Yayınları, 1994.

YILDIRIM, Savaş., **Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi**, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:2359, Ankara, 1994.

YİĞİT, K., “Bölgesel Kalkınma Dinamikleri ve Türkiye”, **Çerçeve Dergisi**, MÜSİAD Yayını, Yıl:7, Sayı:24, 1999.

YÖK, **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu Raporu**, Ankara, 2004.

ZAİM, Sabahattin., **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 1986.